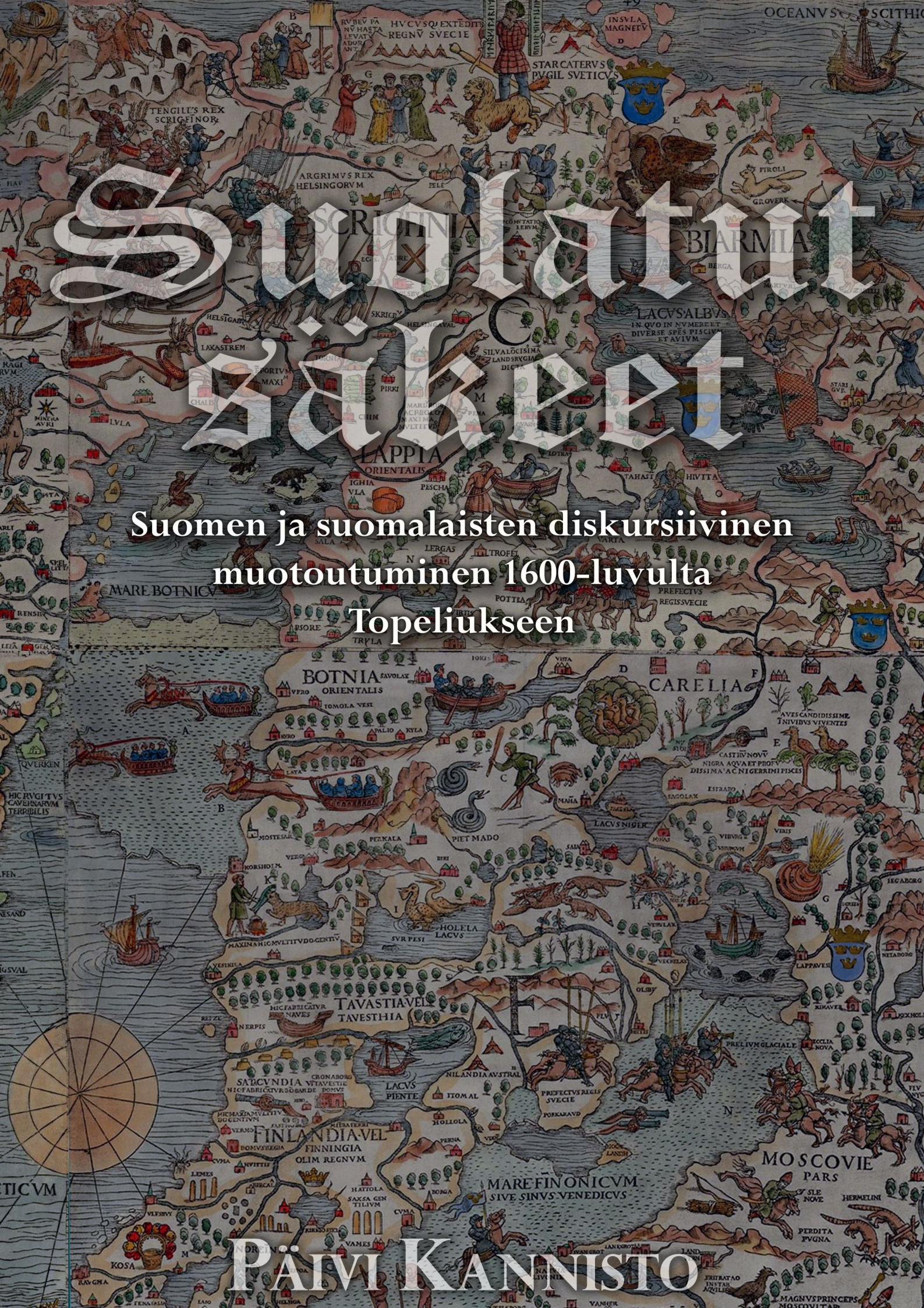

Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen

Suomen ja suomalaisten diskursiivinen
muotoutuminen 1600-luvulta
Topeliukseen

Päivi Kannisto

[Summary in English.](#)

Tällä julkaisulla ei ole ISBN-numeroa.

Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen.

Kirjoittanut filosofian tohtori Päivi Kannisto os. Rantanen

Julkaistu 12.5.2008

2. elektroninen painos

252 sivua

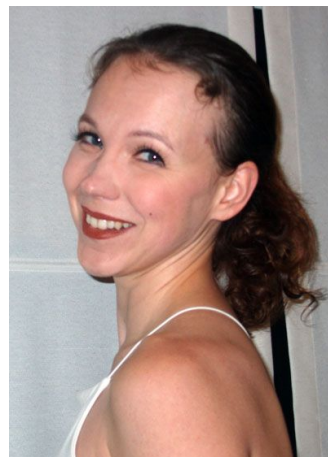
Asiasanat: suomalaisuus, Suomi, Suomi-kuva, diskurssianalyysi, historia, Topelius, Messenius, Juslenius, Porthan, Arwidsson, Runeberg, Snellman, Foucault, tutkimus

Luokitus: 86.2 Suomen kirjallisuuden historia ja tutkimus

Painetun väitöskirjan on kustantanut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): ISBN 951-717-947-2, ISSN 0355-1768, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 1997. Lisätietoja ja tilaukset osoitteesta www.finlit.fi.

Kirjailija Päivi Kannisto ottaa mielellään vastaan palautetta ja vastaa kysymyksiin. Niitä voi lähettää sähköpostitse osoitteella Paivi.Kannisto@gmail.com. Tutustu myös Kanniston kirjallisuusaiheiseen blogiin osoitteessa kirjatohtori.blogspot.com

 autinnollisia lukuhetkiä!

[Osa oikeuksista pidätetään.](#) © FT Päivi Kannisto, 2008.

Sisällys

1. JOHDANTO.....	5
1.1 Säkeet.....	6
1.2 Suomalaisuuden arkeologia.....	11
2. MESSENIUS: TOTTA VAI TARUA.....	22
2.1 Mahtavan menneisyyden diskurssi.....	25
2.2 Aution maan diskurssi.....	33
2.3 Mahtava + autio.....	40
2.4 Ajan tieto.....	50
2.5 Kurjuusdiskurssi.....	58
3. JUSLENIUS: SULOSANOMA.....	65
3.1 Paremmuus ja huonommuusdiskurssi.....	66
3.2 Diskursiiviset käytännöt.....	76
3.3 Vastadiskurssit ja -käytännöt.....	85
4. PORTHAN: TAKATALVI.....	95
4.1 Skeptinen diskurssi.....	97
4.2 Skeptisyyden sinivalkoiset värit.....	104
4.3 Parannusdiskurssi.....	114

5. ARWIDSSON: PITSINNYPLÄYSTÄ.....	125
5.1 Kotiliesidiskurssi.....	127
5.2 Korvapuustidiskurssi.....	136
5.3 Virallinen diskurssi.....	146
6. RUNEBERG & SNELLMAN: SUURTEN SUUNVUORO.....	154
6.1 Runebergin autio maa.....	157
6.2 Egotrippidiskurssi.....	166
6.3 Kaunokirjallisuuden kansa.....	174
6.4 Snellmanin skeptinen.....	181
6.5 Karjadiskurssi.....	192
7. TOPELIUS: PARADOKSI.....	201
7.1 Patrioottinen aution maan diskurssi.....	202
7.2 Topeliaaninen karja.....	212
8. LOPUKSI.....	220
KIRJALLISUUS.....	225
SUMMARY.....	247

1. Johdanto

Suomalaisten halu kuulla itsestään on kyltymätön. Kovakantisilla Suomesta ja suomalaisista kertovilla kirjoilla, joiden laajuus on yhdestä kahdeksaan osaan, voikin täyttää monta hyllymetriä. Tarina alkaa siitä – erästä kovakantista lainaten – miten suomalaisten varhaisimmat esi-isät astuivat perääntyvän jään paljastamille karuille, merestä nouseville Suomen rannoille noin 10 000 vuotta sitten.¹

Uljaassa nousevassa kaaressa kuvataan kaikki olennainen tieto laajalta alalta ja sen pohjalta piirretään ehjä kuva suomalaisena olemisen sisällöstä. Kiehtovat tarinat kertovat pureutumisesta ankariin oloihin, taistelusta jokapäiväisen leivän tähden ensin veden viljan ja maan riistan perässä, sitten vähäisillä viljelyksillä ja lopulta olemassaolon kamppailusta idän ja lännen vaikutuspiirien puristuksessa. Teksteinä ne ovat puhuttelevia ja vaikuttavia koko kansakunnan päiväkirjoja, jotka “antavat suomalaisuudelle uutta sisältöä”.²

Suolatut säkeet kysyy, mistä tarinoidemme Suomea ja suomalaisia koskeva merkitysaines juontuu. Tutkimuksessa mennään suomalaisuuden lähteille ja analysoidaan merkitysten muotoutumista ja muuntautumista reilun kahdensadan vuoden jännevälillä.

Kädessäsi on siis kirja meistä ja meille, suomalaisuuden historia. Se ei kuitenkaan ole kehityskertomus, joka vastaisi kysymyksiin “Keitä me olemme?” ja “Millaiseen maahan tulimme?”, vaan se on analyysi tällaisiin kysymyksiin vastaavista teksteistä. Kirjan tarkoituksena on selvittää, miten tieto Suomesta ja suomalaisista on tullut aikojen kuluessa mahdolliseksi, millaista tietoa näistä objekteista on tuotettu, ja mitkä seikat kulloisiinkin merkityksiin ovat ohjanneet.

Purkavan funktiona vuoksi *Suolatut säkeet* ei esiinny kansallisen tietoisuuden vankkana kivijalkana. Sen sijaan se tarjoaa analyysin varsin erilaisissa

1 *Suomi kautta aikojen*. Ks. lähdetiedot kohdasta Zetterberg & Tiitta (toim.) 1992.

2 *Suomen historia I-Vii*. Ks. Tarkka & Blomstedt (toim.) 1984.

sosiaalisissa, institutionaalisissa ja historiallisissa tilanteissa tuotetuista Suomea ja suomalaisia koskevista merkityksistä. Se on kirja sinulle, jolle Suomi-kuva ei ole liian kallis.

1.1 Säkeet

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten Suomea ja suomalaisia koskeva merkitysaines on muotoutunut ja muuntunut. Tehtävässä mennään suomalaisuuden lähteille, sillä jo varhaisissa teksteissä elää sellainen diskursiivinen perintö, joka uusintuu myöhemmin. Kansaa koskeva merkitysaines on syvän, pitkän ja kompleksisen historiallisen prosessin synnyttämä. Tutkimuksessa seurataan erilaisten diskursiivisten trendien uusintumista, muuttumista ja/tai katkeamista aina Topeliukseen, isänmaa- ja kansakuvamme kiteyttäjään asti 1800-luvun loppupuolelle.³

Tarkoituksena ei ole luoda kattavaa kirjallisuushistoriallista kuvausta siitä, mitä kaikkea reilun kahdensadan vuoden jännevälillä on kirjoitettu puheena olevista objekteista, vaan valittu diakroninen tarkastelutapa perustuu otoksiin. Tekstimateriaali seulotaan seuraavilla kolmella kriteerillä: tekstit ovat (1) faktuaalisia, (2) niissä käsitellään eksplisiittisesti Suomea ja suomalaisia ja (3) ne kuuluvat kansallisten tekstien valioihin.

Faktuaalisuudella tarkoitan sekä tosiasiapohjaisiksi esittäytyviä tekstejä että faktuaalisessa käytössä kuluneita tekstejä, kuten oppikirjoja. Tämä ensimmäinen valintakriteerini lankeaa osin yhteen toisen kanssa: määrittelen tutkimukseni kohteiksi tekstit, joissa pyritään julkilausutussa muodossa ja tosiasioihin perustuen tuottamaan kuva siitä, mitä Suomi ja suomalaiset ovat.

Kriteerit täyttäviä kirjoja ovat asiakirjat, historiankirjat, journalistiset artikkelit, opinnäytteet, oppikirjat ja tutkimukset, jotka tulevat kaikki työssäni edustetuiksi. Materiaalin moninaisuus juontaa juurensa siitä, että kansallisten tekstien tuottaminen on eri ajankohtina painottunut eri foorumeille ja eri genreihin. 1600-

3 Kansallisten representaatioiden kirjoittaminen ei loppunut luonnollisestikaan Topeliukseen, mutta tutkimukseni ajankohdan rajaaminen korostaa Suomen ja suomalaisten varhaista muotoutumista.

ja 1700-luvuilla hallitsevina olivat historiankirjoitus, tutkimukset ja opinnäytteet, kun taas 1700-luvun loppupuolelta lähtien kasvava sanomalehdistö tarjosi uuden valtafoorumin. Oppikirjojen merkitys puolestaan painottui 1800-luvun jälkipuoliskolla, kun Suomessa annettiin kansakouluasetus ja koululaitoksen tehtäväksi tuli yhdistää kansa.

Kaikilla luetelluilla faktatekstin muodoilla oli ilmestymisaikanaan merkittävä asema yhteiskunnassa. Ne nivoutuivat osaksi silloista valtiollista ja kulttuurista dialogia, jota käytiin vallitsevasta tilanteesta, tulevaisuudesta sekä keinoista tavoitteiden saavuttamiseksi.⁴ Ne myös tuotettiin sellaisista institutionaalisista puhuja-asemista käsin, että ne vaikuttivat ajan sosiaalisiin käytäntöihin.

Faktatekstien avulla voidaan tarkastella niitä erilaisia kontekstuaalisia tekijöitä, jotka yhtäältä mahdollistivat Suomea ja suomalaisia koskevan tiedon esittämisen ja jotka toisaalta rajoittivat tuota tietämystä. Valtakysymykset tulevat tarkastelussa keskeisiksi, sillä yhteiskunnassa käydään aina kamppailua siitä, kuka on pätevä ottamaan osaa yhteiskunnalliseen dialogiin.

Kaunokirjallisuus, joka ei yleensä esitä suoria totuusväittämiä yhteiskunnan tilasta, ei ole kuvatuista näkökulmista yhtä hedelmällinen tutkimuskohde. Lisäksi on huomattava, että etenkin 1600- ja 1700-luvuilla kansallisia aihepiirejä käsittelevät tekstit edustivat nimenomaan genrejä, jotka tänä päivänä lankeavat faktakirjallisuuden kategoriaan.⁵ Ruotsin kielessä ei edes vielä ollut käsitettä, joka olisi tarkoittanut pelkkää kaunokirjallisuutta. 'Litteratur' merkitsi oppineisuutta yleensä ja käsite 'ars bene dicendi' sulki sisäänsä paitsi lyriikan, näytelmän ja eepoksen, myös esimerkiksi puhetaidon, kirjeet, aforismit, hautakirjoitukset, saarnat ja historiankirjoituksen.⁶

Runouskin oli 1600- ja 1700-luvuilla käytännön tarpeiden palveluksessa. Se oli niin kutsuttua tilapäärunoutta, jossa ylistettiin hallitsijoita, surtiin heidän poismenoaan ja kunnioitettiin juhlatilaisuuksia.⁷ Vasta 1800-luvun puolella kirjallisuuskäsitys muuttui radikaalisti, kun kaunokirjallisuus eristettiin muusta kirjallisuudesta ja sille annettiin kansallinen funktio. Kehitys sai vauhtia kansallisten

4 Ks. Karkama 1994, 8-9.

5 Sanottu ei luonnollisestikaan hävitä eri tekstigenrejen välisiä eroja, sillä niillä on ollut eri aikoina erilainen status tekstihierarkiassa.

6 Varpio 1996.

7 Kuten Yrjö Varpio huomauttaa, tilapäärunoja on halveksittu taiteellisina tuotteina. Arvotus perustuu 1800- ja 1900-lukujen käsitykseen hyvästä kirjallisuudesta eikä ota huomioon kirjoittamisajankohdan tilannetta. (Varpio 1996, 104-106.)

klassikkojen, kuten Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinoiden* ja Lönnrotin *Kalevalan* julkistamisesta.⁸

Kun nyt siis määrittelen kolmannessa valintakriteerissäni, että tutkimukseeni kohteena on kansallisten faktatekstien parhaimmisto, nojaan edelläesitettyyn laveaan, 'ars bene dicendi' -kirjallisuuskäsitykseen.⁹ Se on tullut ajankohtaiseksi myös tänä päivänä erityisesti kulttuurintutkimuksen myötä,¹⁰ jonka kohteena ovat kulttuuriset *tekstit*.¹¹ Keskeistä on – tutkimuksen painotuksista riippuen – näiden tekstien tutkiminen esimerkiksi materiaalisena, symbolisena, semioottisena, tai kuten tässä, diskursiivisena toimintana.¹²

Oma tekstivalikoimani koostuu 1600-1800-lukujen merkittävimpien kirjallisten henkilöiden tuotoksista: J. Messeniuksen, D. Jusleniuksen, H.G. Porthanin, A.I. Arwidssonin, J.L. Runebergin, J.V. Snellmanin ja Z. Topeliuksen. Kultakin kirjoittajalta olen valinnut muutaman tutkimusaiheen kannalta edustavan tekstin, sillä diskurssianalyttinen menetelmä, joka perustuu tekstin rakenteen yksityiskohtaiseen purkamiseen, asettaa työekonomisia rajoituksia.¹³ Muita ja muiden miesten kirjoittamia tekstejä käsittelenkin lähinnä täydentääkseni primaarilähteitä ja saadakseni niille vertailuaineistoa.¹⁴

Mainitut seitsemän kuuluisaa miestä tuotantoineen nostetaan toistuvasti

-
- 8 Nykyaikaisen sanataiteen synty oli osa sitä prosessia, jonka myötä kulttuurisen toiminnan erilaiset muodot – uskonnolliset, poliittiset ja taiteelliset – ja niitä ilmentävät diskurssit irtaantuivat merkityksiltään toisistaan (Karkama 1994, 35). Prosessi oli hidas. Kirjallisuudentutkija Rietrik Polén esimerkiksi määritteli vielä vuonna 1858 kirjallisuuden laajassa merkityksessä "kaiken elämän ja olon kuvastajaksi ja kertojaksi", ja sanoi sen voivan pitää tällaisena sisällään mm. runoutta, historiaa, sanomalehtikirjallisuutta jne. (Polén 1858/1988, 39-40.) Ks. kirjallisuuskäsityksestä myös Lehtinen 1996.
- 9 Kyse on eräänlaisesta kansallisesta kaanonista. Käytän 'kaanonin' käsitettä väljemmässä merkityksessä kuin kirjallisuudentutkimuksessa on totuttu, tarkoittamaan kauno-kirjallisuuden ohella myös muita priorisoituja tekstijoukkoja ('kaanonhan' ei ole alunperinkään kirjallisuustieteellinen, vaan teologinen käsite, jolla tarkoitettiin pyhiä tekstejä). Tässä kansallisten faktatekstien kaanonissa korostuvat perinteisesti historian ja oppihistorian tutkimuksen piiriin luetut tekstit.
- 10 Asia on tullut esille myös vilkkaasti käytävässä kirjallisuushistoriallisessa keskustelussa. Ks. Ihonen & Varpio (toim.) 1995; Niemi (toim.) 1996 ja Varpio 1996.
- 11 Tekstillä voidaan kulttuurintutkimuksessa tarkoittaa perinteisen kirjallisen tekstin lisäksi muitakin kulttuurisia tuotteita, esimerkiksi sinfonioita, televisio-ohjelmia, taide-esineitä jne.
- 12 Kulttuurintutkimus pitää sisällään monenlaisia suuntauksia. Ks. näistä esim. Lehtonen 1994, 244-255.
- 13 Huomautettakoon, että en pyri esittämään valitsemien kirjoitusten pohjalta kirjailijan koko tuotantoa koskevia väitteitä.
- 14 Käytän primaari- ja sekundaarilähteiden jaottelua viittauksissa: primaarilähteiden viitteet olen sijoittanut itse tekstiin nostaakseni ne erilleen sekundaarilähteiden, vertailutekstien ja muun kirjallisuuden viitteistä. Jälkimmäiset olen sijoittanut alaviitteisiin.

esille kansallisia kysymyksiä käsittelevässä tietokirjallisuudessa.¹⁵ Seulonkin tekstit operoimalla kahdella tasolla. Lähden liikkeelle nykyäsityksistä ja otan tutkitavakseni hallitsevia historian- ja kirjallisuudenhistoriateoksia myötäillen mainittujen kuuluisien kirjailijoiden tekstejä, joissa katsotaan tuotetun edustavia kuvia Suomesta ja suomalaisista.¹⁶ Tämän jälkeen tuotan valituista teksteistä omat, diskursiiviset analyysini laajentaakseni hallitsevia tulkintamalleja.

Operointi tapahtuu siis (1) Suomea ja suomalaisia koskevien nykyäsitysten (sekundaarilähteet) ja (2) näiden lähteenä olevien kansallisten tekstien tasolla (primaarilähteet). Tutkimukseni painopiste on primaarilähteiden analyysissa: pyrin tuomaan esiin sen laajan ja heterogeenisen merkityspotentialin, joka näissä teksteissä tuotetaan Suomesta ja suomalaisista.

Tutkimuksen motivaationa on huomio siitä, että kansallisia aihepiirejä käsittelevät faktatekstit tulevat suuren yleisön tietoisuuteen useimmiten sekundaarilähteiden, etupäässä historian yleisesitysten, välityksellä.¹⁷ Näissä ei pelkästään tilanpuutteen vuoksi ole mahdollista pureutua teksteihin teksteinä, kulttuurisen toiminnan muotoina, joissa kansalle tuotetaan merkityksiä. Näin tekstien sisältö jää pintapuoliselle käsittelylle, mistä huolimatta ne asetetaan osaksi kansallisen kehittymisen kaarta.¹⁸ Sekundaarikirjallisuuden valinnoilla ja esitystavalla on suuri painoarvo, sillä ne merkityksellistävät primaaritekstejä tavalla, joka antaa niille suuren yleisön silmissä varsin huomattavankin kansallisen merkityksen.

-
- 15 Kansallisia faktatekstejä käsitellään erityisesti historiankirjoituksen ja oppihistoriankirjoituksen alalla. Keskeisinä foorumeina ovat historialliset yleisesitykset sekä sellaiset erityisalojen historiat kuten *Suomalaisuusliikkeen historia* (1989), *Suomen kulttuuri-historia* (1979-1980), *Helsingin yliopiston historia* (1987-1989), *Suomen historiankirjoitus* (Tommila 1989b), *Suomen kirjallisuushistoria* (Laitinen 1991) ja *Suomen sanomalehdistön historia* (1988). (Kustakin teoksesta mainittu vain niiden osien ilmestymisvuodet, jotka koskettavat tutkittavaa ajanjaksoa 1600-luvulta 1800-luvun loppupuolelle.)
- 16 Nimenomaan historiankirjoitus on tarjonnut tärkeimmät argumentit suomalaisuuden erityislaadun perusteluiksi (Immonen 1988, 9).
- 17 Historiankirjat on myös toimitettu tätä kansallisen perinnön uusintamistehtävää ajatellen, kuten käy ilmi seuraavista esipuheiden otteista.
 ”Erityisesti on kiinnitetty huomiota tekstin puhuttelevuuteen, siihen, että lukija ymmärtäisi olevansa osa sitä suurta sukupolvien ketjua, josta kirja kertoo” (Zetterberg & Tiitta 1992).
 ”(--) teoksen tavoitteena on ollut koota olennainen tieto laajalta alalta ja piirtää sen pohjalta ehjä kuva suomalaisena olemisen sisällöstä, kansallisesta identiteetistä” (Tarkka & Blomstedt 1984).
 ”Pyrkimyksenä on ollut esittää tavalliselle suomalaiselle lukijalle se kansallisen ajatuksen kasvu, joka on suoranaisesti johtanut itsenäisyyteemme ja ollut sen edellytyksenä” (Virtanen & Pohjolan-Pirhonen 1983).

Suhteellisen harvat ovat kuitenkaan lukeneet niitä.¹⁹

Tarkoitukseni on nyt tuoda priimarilähteistä esiin hallitsevia tulkintoja laajentavia merkitysjärjestelmiä, diskursseja, joita niissä väistämättä on, sillä tekstit ovat aina heterogeenisiä. Kyse ei ole kuvainraastannasta, jonka tarkoituksena olisi rikkoa kaikki myytit. Asetan vastadiskurssit tasaveroisina hallitsevien tulkintamallien rinnalle ja valotan näin laajemmin sitä kontekstia, jossa Suomea ja suomalaisia koskevat merkitykset syntyvät.

Tarkastelen Suomen ja suomalaisten diskursiivista muotoutumista sekä synkronisesti kulloisessakin kohteena olevassa tekstissä että diakronisesti, pitkällä juoksulla. Jälkimmäisessä tehtävässä en tuota yhtenäistä evolutiivista historiaa tai tarinaa, vaan pikemminkin esitän menneisyyden tekstiavaruuden moninaisuudessaan. Kyseessä on – tämän tutkimuksen metodisen opastajan – Michel Foucault’n termin – *genealoginen historiankirjoitus*.²⁰

Tämän kansallisten tekstien uudelleenarvioinnin tarkoituksena on lisätä ymmärrystä suomalaisuutta koskevista diskursseista ja saattaa käyttöön se monipuolinen merkityspotentiaali, joka siitä on työstetty vuosisatojen aikana.

18 Matti Klingen mukaan kansallismielisen historiankirjoituksen kaipuu perustuu juonellistamisen tarpeeseen, haluun nähdä se mikä on kasvun tuloksena. Nykyisen valtion ja kansakunnan katsotaan edellyttävän sellaista historiallista selitystä, joka osoittaisi jatkuvuutta. (Klinge 1982, 23-49.) Kansallista yhtenäisyyttä painottavina aikakausina tämä on ollut jopa normi historiankirjoituksessa. Ks. esim. Koskimies 1955, 6. Kansallismielisen historiankirjoituksen kritiikistä Ahtiainen & Tervonen 1990, 22-23; Krörtl & Mustakallio & Nenonen 1990, 217.

19 Ks. Karkama 1994, 83. Samankaltainen funktio kuin historiankirjoilla on myös tekstien suomennoksilla sikäli, että suomennettaessa nostetaan menneisyyden (usein latinan-kielisestä) tekstivalikoimasta joitakin edustavina pidettyjä esille. Toiseksi niissä esitetään erilaisia lukuohjeita (johdantoja ja selityksiä) viitoittamaan ensimmäisen käden lähteisiin tarttuneiden lukuprosessia, painottamaan tiettyjä tekstien puolia ja merkityksiä.

20 Foucault 1971/1994, 1976/1980, 83. Ks. myös Kramer 1989, 103. Osa historioitsijoista suhtautuu genealogiaan varauksella, koska se ei tuota kausaalisuhteita, vaan epäjatkuvuuksia (ks. O'Brien 1989). Tekstitutkimuksessa genealogia puoltaa paikkaansa, sillä se mahdollistaa tekstien merkityksellistämisen prosessin analysoimisen moninaisuudessaan. Historiankirjoituksen uusista ja vaihtoehtoisista metodeista on keskusteltu, myös Suomessa, mutta historioitsijoiden itsensä mukaan ne eivät vielä ole löytäneet tietään konkreettiseen tutkimukseen (Ahtiainen & Tervonen 1990, 33). Ahtiainen ja Tervosen lausunnon jälkeen on kuitenkin ilmestynyt Jari Ehrnroothin diskursiivinen tutkimus sosialistisista vallankumouksista ja niiden vaikutuksesta (Ehrnrooth 1992).

1.2 Suomalaisuuden arkeologia

Miksi suomalaisuuden historian sitten tulisi olla *diskurssien* historiaa? Kysymykseen voidaan vastata epäsuorasti niistä lukuisista kansaa koskevista määrittelyistä käsin, joita on esitetty sitten Ernest Renanin klassikon *Qu'est-ce qu'une nation?*.²¹ Niissä päädytään toteamaan, ettei kansalle ole olemassa yksiselitteistä määritelmää: kansallisuus ei juonnu esimerkiksi kansan jäsenten geeneistä tai kansan luonnollisista rajoista, vaan se määritellään eri aikoina ja eri paikoissa eri tavoin.

Tässä kohden diskurssit astuvat kuvaan. Ne ovat kansaa koskevia teoreettisia määritelmiä tai konkreettisia kuvauksia, joissa kansa *representoidaan*: tuotetaan merkitykselliseksi objektiksi ja kuvataan, millainen tuo objekti on. Diskursseissa kiinnitetään siis kansaan merkityksiä, ja ne ovatkin osa kulttuuria ja yhteiskunnallisia käytäntöjä rakenteistavaa toimintaa.

Diskurssien tutkimiseksi on käytettävissä useita tutkimusarsenaaleja.²² Tämän tutkimuksen lähtökohtana on diskurssianalyysin ranskalainen suuntaus ja sen kenties tunnetuimman edustajan,²³ Michel Foucault'n teoriat. Keskityn Foucault'n teoksessaan *L'Archéologie du savoir* (*Tiedon arkeologia*, 1969)²⁴ esittämään tapaan sijoittaa diskurssianalyysi teoreettiselle kentälle ja siinä luotuun käsitteistöön.

Foucault määrittelee diskurssianalyysin pyykittämällä sen ja strukturaalisen kielitieteen välistä rajaa. Ensinmainitun voidaan nähdä jatkavan jälkimmäisen tehtävää, mutta uudella tavalla.²⁵ Strukturalistit lähtevät siitä, että merkitykset syntyvät viittaussuhteessa, sanojen välisistä eroista ja samankaltaisuuksista.²⁶ Merkitykset eivät ole itseriittoisia, sillä esimerkiksi yö saa merkityksensä vasta, kun se

21 Uusimmista määrittelyistä esim. Anderson 1991 ja Hobsbawm 1992/1994.

22 Erilaatuiset sovellutukset ovat venyttäneet diskurssiteorian alaa niin, että se on toisinaan tullut merkitsemään mitä tahansa kielenkäytön alaan kuuluvaa tutkimusta. Tämä näkyy 'diskurssin' käsitteen ilmaantumisena tieteelliseen kielenkäyttöön tarkoittamaan puhetta tai ylipäättään kielellistä esittämistä. Osa diskurssianalyytikoista on – ajatellessaan 'diskurssin' käsitteen kantavan moninaisen merkityssisältönsä myötä negatiivisia miellelyhtymiä – siirtynyt tekemään tutkimustaan pimein lyhdyin. Esimerkiksi ensimmäisessä suomenkielisessä diskurssianalyysin alkeisoppikirjassa, *Diskurssianalyysin aakkosissa*, ei teoksen nimen mukaisesti analysoidakaan 'diskursseja', vaan 'tulkintarepertuaareja' (Jokinen ja muut 1993).

23 Diskurssianalyysissa erotetaan tavallisesti anglosaksinen ja ranskalainen suuntaus.

24 Teosta ei ole suomennettu.

erotetaan *päivästä*. *Yö ja päivä* ovat kielijärjestelmän (langue) merkityspotentiaaleja. Ne sisältyvät samaan kieliyhteisöön kuuluvien kieliopilliseen varastoon ja aktualisoituvat yksilöllisissä puhunnoissa (parole).

Kielijärjestelmän ja puhunnan tiukka kahtiajako on kuitenkin ongelmallinen, sillä puhunnan alueella vaikuttaa joukko kielijärjestelmään palautumattomia, merkitysten tuottamista ohjaavia sääntöjä. Kielijärjestelmää varsinaisena tutkimuskohteenaan pitävä saussurelainen kielitiede ei voi venyä antamaan esimerkiksi aikamuotojen käyttöä sääteleviä normeja ilman, että se viittaa myös järjestelmän käyttötilanteisiin. Aikamuodot kuuluvat kyllä kielijärjestelmän piiriin, mutta pelkästään niiden avulla ei ole selitettävissä, miksi puhuja joutuu eri tilanteissa käyttämään erilaisia aikamuotoja.

Kielijärjestelmän ja puhunnan väliin voidaankin lisätä vielä yksi taso, diskurssit. 'Diskurssia' alettiin käyttää Ranskassa tässä merkityksessä 60-luvun puolivälissä.²⁷ Tutkimuksen painopistealueeksi muodostui sen selvittäminen, miten ja miksi puhunnat varioivat eri aikoina ja eri paikoissa. Diskurssien tutkimus mahdollistaa tällaisena sekä lingvistiikkaa että yhteiskuntatieteitä hyödyntävän ja avartavan tutkimuksen.²⁸

Diskurssianalyysia kehiteltiin Ranskassa alunperin epistemologian piirissä, mutta se levisi sittemmin tieteellisen tiedon kehitystä koskevasta tutkimuksesta myös – ja voitaneen sanoa – ennen kaikkea yhteiskunnallisen tiedon ja vallan muotojen tarkastelemisen välineeksi. Siirtymä näkyy hyvin juuri Foucault'n tuotannossa. Varhaiskauden teoksessaan *Les mots et les choses. Une archéologie*

25 Puhun strukturaalikielitieteestä, koska nämä useimmiten Ferdinand De Saussuren nimissä kulkevat teoriat ovat syntyneet varsin heterogeenisestä maaperästä. De Saussuren kuuluisa teos *Cours de linguistique générale* perustuu hänen vuosina 1909-11 antamiinsa yliopistoluentoihin. Teos julkaistiin postuumisti hänen omista vähistä merkinnöistään ja hänen oppilaidensa muistiinpanoista (Culler 1986/1994, 15 ja 21).

26 De Saussure 1916/1990, 100-102 ja 166.

27 *Diskurssi* tulee ranskan sanasta *discours*, 'puhe', 'esitelmä', 'juttelu', 'jaarittelu', joka puolestaan on peräisin latinan sanasta *discurrere*, 'ympäriinsä juokseminen'. 'Diskurssi' ei ollut käsitteenä uusi, sillä se esiintyi jo De Saussuren kielitieteen kurssissa (1916/1990, esim. sivut 31 ja 148), mutta kun jälkisaussurelaiset tarkistivat kielijärjestelmää koskevia käsityksiä, se sai uusia merkityksiä.

28 Roland Barthes luonnosteli vuonna 1966 diskurssianalyysin eroa perinteiseen lingvistiikkaan nähden seuraavasti: "Kuten tiedämme, lingvistiikka pysähtyy lauseeseen, jota se pitää oman legitiimin alueensa viimeisenä yksikkönä; (--) on kuitenkin selvää, että diskurssi (lauseiden koostena) on itsessään organisoitunut ja että se voidaan tällöin nähdä toisen, lingvistiikan kieltä korkeammalla tasolla operoivan kielen sanomana. Diskurssilla on omat yksikkönsä, sääntönsä ja 'kielioppinsa': (--) diskurssi muodostaakin näin toisen lingvistiikan kohteen." (Barthes 1966, 3.)

des sciences humaines (1966) Foucault tarkastelee erityisten oppialojen (lääketieteen, psykiatrian, taloustieteen ja kieliopin) muotoutumista tiedon kohteiksi. Teoksessaan *L'archéologie du savoir* hän taas siirtyy teoretisoimaan tiedon muotoutumista yleisemmällä tasolla.²⁹

Tiedon arkeologiassa Foucault sijoittaa 'diskurssin' juuri kielijärjestelmän ja puhunnan väliin säännöstöksi, joka tuottaa omat erilliset kielioppinsa ja sääntönsä.³⁰ 'Diskurssi' omaa tästä näkökulmasta myös toisen merkitysulottuvuuden: sillä viitataan säännöstön avulla tuotettuihin, merkityksellistäviin lausumajoukkoihin. Diskurssit ovat nimittäin säännöstöinä purettavissa vain lausumista käsin, joissa ne konkretisoituvat. Säännöstöt eivät ole pysyviä, kirjoitetun lain kaltaisia, vaan ne ovat sidoksissa erityiseen yhteiskunnalliseen, historialliseen ja sosiaaliseen ympäristöön ja tilanteeseen.

Diskurssissa on siis kyse merkityksellistämisestä sekä vuorovaikutuksellisenä toimintana että tuon toiminnan tuotoksena.³¹ Stuart Hall tiivistää nämä Foucault'n eri yhteyksissä 'diskurssille' antamat merkitykset:

Diskurssi on *joukko lausumia*, jotka tarjoavat kielen sitä varten, että voitaisiin puhua tietynlaisesta jostakin aiheesta koskeva tiedosta (--).³²

Omassa työssäni käytän 'diskurssista' myös suomenkielistä vastinetta 'merkityksellistämisen järjestelmä', jossa alkuperäisen termin kaksimerkitysisyys tulee huomioiduksi.

Foucault rakentaa diskurssiteoriaansa ensisijaisesti siitä 'diskurssin' merkitysulottuvuudesta käsin, jossa se ymmärretään merkityksellistämisen tuotokseksi. Hän tarkastelee lausumia (*énoncé*), jotka ovat diskursiivisen teorian peruselementtejä samalla tavalla kuin lause perinteisessä lingvistiikassa. Tämä vertailu johtaa tosin tekemään myös rajanvetoa näiden analyyttisten yksikköjen

29 Foucault'n tuotanto tavataan jakaa kahteen eri vaiheeseen: arkeologiseen ja genealogiseen (esim. Dreyfus & Rabinow 1982; Sheridan 1980). Ensinmainittu pitää sisällään etenkin diskurssia koskevaa teoreettista ja käsitteellistä jäsennystä, jälkimmäisessä astuvat kuvaan valtakysymykset. Sekä *Les mots et les choses* ja *L'archéologie du savoir* edustavat arkeologista tutkimusta.

30 'Diskurssin' määrittämisessä on huomattavia eroja eri teoreetikkojen välillä. Esimerkiksi Roland Barthesin mukaan 'diskurssi' on lausetta suurempi puheen yksikkö (Barthes 1967/1993, 79). Määritys antaa ymmärtää, että kieli ja diskurssi toimitivat samalla tasolla, kun taas Foucault esittää päinvastaista (Foucault 1969, 113).

31 Vrt. McNay 1994, 79-80.

32 Hall 1992b, 291. Kursiivi PK.

välille.³³

Lausumat eivät rakennu lauseen tavoin kieliopillisesti, vaan noudattavat omia sääntöjään. Ne saattavat kyllä hyödyntää kielijärjestelmää kielellisine merkkeineen, mutta yhtä hyvin myös visuaalisia, graafisia tai numeerisia merkkejä. Lausumia voivat olla sanoista koostuvien merkkijonojen lisäksi esimerkiksi kasvukäyrät, ikäpyramidit tai sukupuut.³⁴

Lausuma on *lausetta* laveampi myös toisessakin mielessä. Vaikka termien välinen ero näyttää hienonhienolta, niiden sisältämät teoreettiset katsomukset luovat perustan erilaisille maailmankuville. Lauseetta määrittää strukturaalikielitieteen näkökulmasta staattisuus, sillä se ammennetaan kiinteästä merkitysten ja kieliopin varastosta. Lausumat taas ovat dynaamisia: merkitykset ja niiden tuottamista ohjaavat säännöt ovat sidoksissa erityiseen yhteiskuntarakenteeseen. Ne ovat enemmän kuin merkkejä, sillä ne tuottavat todellisuutta. Lausumissa onkin keskeistä niiden funktio.³⁵

Tehtävänä ei ole (--) diskurssien käsittely merkkijoukkona (signifioivina elementteinä, jotka viittaavat sisältöihin tai representaatioihin), vaan niitä on käsiteltävä käytäntöinä, jotka muokkaavat systemaattisesti niitä objekteja, joista ne puhuvat.³⁶

Lausumat muodostavat diskurssin, ja diskurssi tuottaa omat objektinsa. Objektit ovat aina sidoksissa kontekstiinsa, sillä merkityksellistämistä ohjaavat säännöt eivät ole yleispäteviä.

33 Lausumia on toisinaan verrattu myös puheaktiin. Foucault on esittänyt itseen asiaan useita erilaisia kannanottoja. *Tiedon arkeologiassa* hän korostaa näiden erilaisuutta (1969, 110-111), mutta on sittemmin todennut, että lausumat voivat olla myös puheakteja (ks. Dreyfus & Rabinow 1982, 46).

34 Simon During kritikoi 'lausuman' laaja-alaisuutta (During 1992, 100-101). Itse pidän lausuman etuna kuitenkin sitä, että se käsittää muutkin kuin kielelliset merkit. Laaja-alaisuuden toisena etuna on se, että lausumaksi voidaan hyvin määrittää suurempikin merkikkompleksi, jota sitoo yhteen erityinen funktio.

35 Funktiota ei voi sitoa esimerkiksi intention, tekoon, arvoon tms. ensinnäkään siksi, että se ei ole erityisen subjektin teko. Toiseksi, funktio voi olla lausumassa vasta potentiaallinen, sillä kuten Brown & Cousins huomauttavat, Foucault olettaa merkeillä olevan merkitystä ilman diskursiivista käyttöäkin (Brown & Cousins 1986, 44-46).

36 Foucault 1969, 66-67. Suomentaukset alkukielisistä teksteistä PK, ellei lähteissä toisin mainita.

Se [diskurssi] ei muodosta retorista tai muotoon liittyvää, loputtomasti toistettavissa olevaa ykseyttä, jonka historiallinen ilmaantuminen ja käyttö voitaisiin yksiselitteisesti paikantaa (ja tarvittaessa selittää). Se koostuu rajallisesta määrästä ilmauksia, joiden olemassaolon ehdot voidaan selvittää.³⁷

Diskurssin olemassaoloa määrittäviä ehtoja voidaan tarkastella kolmesta eri ulottuvuudesta käsin: intra-, inter- ja ekstradiskursiivisesta.³⁸ Intradiskursiivisessa ulottuvuudessa on kyse siitä, että kukin tekstin diskursseista muodostaa oman, suhteellisen yhtenäisen merkityksellistämisen järjestelmän. Intradiskursiivisessa tutkimuksessa selvitetään, minkälaisia merkitysjärjestelmiä kukin teksti sisältää, ja mistä elementeistä ne muodostuvat.

Lausumilla on diskurssissa omat erityiset tehtävänsä. Nämä tehtävät määrittävät, miten merkitysyksiköt niveltyvät lausumissa yhteen erityisiksi merkitysjoukoiksi tai -ketjuiksi. Merkitysyksiköiden välille voidaan asettaa erilaisia suhteita, esimerkiksi synonymioita, metonymioita tai kausaalisia syy-seuraus -suhteita. Näistä muodostuu niin kutsuttu lausumakonteksti. Se muodostaa sulkeuman, jossa väitteet ovat totta vain tietyissä paikoissa – diskurssit ja niihin kiinnitetyt merkityksethän eivät ole yleispäteviä tai ylihistoriallisia.

Kun lausumia jostakin aiheesta esitetään jonkin erityisen diskurssin sisällä, diskurssi mahdollistaa aiheen näkemisen tietyllä tavalla. Se myös rajoittaa muita tapoja, joilla aihe voitaisiin esittää.³⁹

Yhdestä todellisuudesta toiseen siirrettynä diskurssin totuus on parhaimmillaankin vain tuon toisen todellisuuden likiarvo. Teksteissä on aina tällaisia keskenään taistelevia merkitysjärjestelmiä, sillä ne eivät ole suljettuja järjestelmiä, vaan sulauttavat itseensä aineksia monenlaisista teksteistä ja diskursseista sitoen

37 Foucault 1969, 153.

38 Foucault 1968/1991, 58. Foucault puhuu ulottuvuuksista 'diskursiivisen muodostuman' tasolla, joka on käsitteenä laajempi kuin 'diskurssi'. (Sanottu koskee teosta *Les mots et les choses*; teoksessa *L'Archéologie du savoir* käsite korvataan 'arkistolla', jonka Foucault sanoo pitävän sisällään useita erilaisia diskursseja.) Hän tarkoittaa 'diskursiivisella muodostumalla' kokonaisen oppialan muodostavaa tekstijoukkoa. Korvaan käsitteen omaa aineistoani ajatellen konkreettisemmalla ja kirjallisuustieteeseen paremmin soveltuvalla 'tekstillä', joka voi pitää sisällään useita erilaisia diskursseja. Ks. 'diskursiivisen muodostuman' ongelmallisuudesta myös Freundlieb 1995, 326-328; Brown & Cousins 1986, 34-38.

39 Hall 1992b, 291.

ne kunkin erityisen diskurssinsa merkitysverkkoon – ei siis sellaisinaan, vaan modifioiden. Diskurssilla on näin myös interdiskursiivinen ulottuvuutensa. Siinä ei ole kyse ainoastaan vieraiden diskursiivisten elementtien, “vieraan puheen”, esittämisestä suoran ja epäsuoran esityksen keinoin, sillä merkit kantavat aina jälkiä aikaisemmista merkityksenannoista.⁴⁰

Niin intra- kuin interdiskursiivisessakin ulottuvuudessa näyttää painottuvan diskurssin omalakisuus. Lausumat nivelletään osaksi diskurssia sen muotoutumista koskevien ehtojen mukaisesti. Se, miten diskurssi objektinsa määrittelee, ei kuitenkaan ole diskurssiin sisäänrakennettu. Diskurssi on alisteinen joukolle diskursiivisia käytäntöjä:

Diskursiivista käytäntöä ei pidä sekoittaa (--) rationaaliseen toimintaan päätelmien järjestelmässä, ei myöskään puhuvan subjektin kieliopilliseen kompetenssiin; se on joukko anonyymeja ja historiallisia sääntöjä, jotka ovat aina ajallisesti ja paikallisesti määräytyneitä ja jotka ovat tiettyä ajanjaksona määritelleet tietyille sosiaaliselle, taloudelliselle, maantieteelliselle tai kielelliselle alueelle lausuman toimintaehdot.⁴¹

Diskursiiviset käytännöt ovat nekin diskursiivisesti muotoutuneita, sillä yhteiskunnallinen ja diskursiivinen todellisuus ovat dialogisessa suhteessa.⁴² Nimitys 'ekstradiskursiivinen' viittaaakin vain siihen, että nämä säännöt ovat yksilöidyn diskurssin ulkopuolisia ja koostuvat useista diskursseista. Ne muodostavat yhteiskunnan hallitsevan totuuskäsityksen ja luovat säännöillään tilan (yhteiskunnallisen kontekstin), jossa tietyt lausumat voidaan tuottaa tiedoksi ja totuudeksi. Ne määrittävät sitä, mitä ja miten diskursseissa voidaan esittää sekä kenellä on valta tuottaa näitä esityksiä.

Yhteiskunnassa tuotetut diskurssit joutuvat keskenään kamppailuun hallitsevasta asemasta, sillä vaikka diskursseissa voidaan tuottaa monia erilaisia merkityksiä, vain jotkut diskursseista saavat painoarvoa. Nämä hallitsevat

40 Bahtin 1952-53/1986, 93.

41 Foucault 1969, 153-154. Annales-ryhmän tunnetuksi tekemä mentaliteettihistoria on läheistä sukua foucault'laiselle diskurssianalyysille. Sekin tutkii tietyn ajan ja paikan ihmisten yhteistä tapaa jäsentää ja käsittää maailmaa (ks. Stoianovich 1976). Annalistit etsivät Foucault'n tavoin anonyymeja sääntöjä, jotka hallitsevat kollektiivisia käytäntöjä. Erona kuitenkin on se, että annalistit eivät hyväksy diskurssianalyttistä käsitystä tekstin ja tuottamiskontekstin yhteensulautumisesta, vaan pitävät sitä sosiaalis-poliittisen kontekstin reduktioivana. Huoli ei ole outo myöskään historiankirjoituksen uusia vaihtoehtoja etsiville (ks. Hunt 1989, 10).

42 Ks. myös Wickham 1986, 161.

diskurssit menettävät virallisen aseman myötä ehdollisen luonteensa. Niissä tuotettu tieto näyttää seuraavan yksinkertaisesti siitä, miten asiat todellisuudessa ovat. Hallitsevat diskurssit muodostavat arkisten merkityksellistämisen järjestelmien perustan. Ne vaikuttavat ajattelu-, puhe- ja kirjoitustapoihin ja saavat myös käytännöllisiä seuraamuksia. Suhde sosiaalisten ja diskursiivisten käytäntöjen välillä on dialektinen.

Diskurssikäsitteysni voidaan tiivistää seuraavasti:

- (1) Diskurssit ovat merkityksellistämisen järjestelmiä, joiden avulla representoidaan todellisuutta.
- (2) Yhteiskunnassa tuotetaan aina erilaisia diskursseja, jotka väittelevät keskenään yhteiskunnan sisäisestä organisaatiosta, vallanjaosta ja maailmankuvasta.
- (3) Diskursiivisessa kamppailussa hallitsevan aseman saavuttaneet diskurssit menettävät ehdollisen luonteensa: niissä representoitu näyttää seuraavan yksinkertaisesti siitä, miten asiat todellisuudessa ovat.
- (4) Hallitsevissa diskursseissa tuotetut representaatiot vaikuttavat sosiaaliin käytäntöihin ja saavat käytännöllisiä seuraamuksia.

Esitetty diskurssikäsite palvelee teoreettisen kehikon luomista konkreettisia luentoja, analyysia, varten. Itse analyysityössä se on kuitenkin operationalisoitava aktuaalisiksi analyysimenetelmiksi. Foucault-kriitikot pitävät juuri tätä siirtymää ongelmallisena. Dieter Freundlieb esimerkiksi epäilee, tuottiko Foucault ylipäättään sellaista tarkoin määriteltyä käsitteistöä, jota voidaan soveltaa hedelmällisellä tavalla.⁴³

Kritiikki kohdistuu Foucault'n ajattelun dynaamisuuteen: hänen diskursseja koskevat käsitteensä ja teoriansa ovat jatkuvassa muutoksessa.⁴⁴ Esimerkiksi oman teoreettisen lähtökohtani perustana oleva *Tiedon arkeologia*, joka on käsitteellinen selvitys diskursseista, ei ole vain teoreettisen tason kuvausta Foucault'n aikaisemmista tutkimuksista, vaan teorian jatkuvaa uudelleenkehittelyä.⁴⁵ Kriitikoiden mielestä tämä dynaamisuus johtaa voittamattomiin

43 Freundlieb 1995, 320.

44 Ks. Foucault-kriitikoista myös Clifford 1980, 213 ja Poster 1984, 72-73. Foucault korostaa itsekin ajattelunsa heterogeenisuutta (esim. Foucault 1969, 26 ja 149) ja Clare O'Farrell huomauttaa, että Foucault puhuu itse asiassa aiemmista ideoistaan kuin ne olisivat jonkun toisen, jotta hän voi sitten hylätä ne tai modifioida niitä (O'Farrell 1989, 97).

45 Ks. Sheridan 1980, 90-91.

ristiriitoihin, jopa tarkoitukselliseen hämäryyteen.⁴⁶

On totta, että Foucault'n teorioita ei voi soveltaa yhdellä ainoalla tavalla, vaan tutkijan on työstettävä niitä edelleen ja määriteltävä keskeinen, omaa tutkimuskohdettaan palveleva käsitteistö. Valmiin käsitteepakin puuttuminen ei kuitenkaan ole este, vaan pikemminkin haaste. Diskursseja tutkittaessa valmis metodipaketti voi palvella korkeintaan tyydyttävästi, sillä analyysissa painottuu kulloisenkin aineiston erityisyys, sen selvittäminen, miksi jotkut lausumat, pikemmin kuin jotkut toiset, saavat sijaa esiintyä.

Aineiston ja tutkimusmenetelmän välinen vuoropuhelu on alati kehittyvä ja tuottelias suhde. Näkemykseni mukaan Foucault'n ajattelu tarjoaa tähän empiiriseen metodin kehittelyyn hyvän lähtökohdan. Se ei määrittele mekaanisesti ahtaita näkökulmia, vaan avaa näkyviin erilaisia diskursiivisia tasoja ja tarjoaa käsitteitä tai käsiteaihioita, jotka auttavat aineiston jäsentämisessä.

Toisen haasteen muodostaa tutkimuksen empiirinen osuus, jota on niin ikään pidetty diskurssianalyysin ongelmana – Foucault kun on kiinnostunut ennen kaikkea diskursiivisista rakenteista ja säännöistä. Hän määrittelee diskursiiviset *käytännöt*kin anonyymeiksi, historiallisiksi säännöiksi.⁴⁷ Foucault'n vaikutus yhdistetäänkin enemmän tiettyihin tutkimusaiheisiin kuin -menetelmiin.⁴⁸ Tällöin kuitenkin unohdetaan, että Foucault sovelsi itse diskurssianalyysia hyvinkin laaja-alaisesti,⁴⁹ ennen kaikkea sosiologis- ja historiallispainotteiseen aineistoon, mutta myös kaunokirjallisuuteen.⁵⁰ Oma tutkimusmateriaalini muistuttaa faktuaalisena ja historiallisena ensinmainittua, joka soveltuukin diskurssianalyysin kohteeksi kenties paremmin kuin fiktiivinen aineisto.⁵¹

Faktakirjallisuus on kaunokirjallisuutta tiiviimmin sidoksissa yhteiskunnan

46 Foucault ironisoi *Tiedon arkeologiassa* ajatusta, jonka mukaan hän haluaisi vaihtuvilla käsityksillään naruttaa lukijoita kuin dekonstruktionistit, joille vaikeaselkoisuudesta on tullut monesti jopa kunnia-asia (Foucault 1969, 28).

47 Foucault 1969, 153-154.

48 Suosittuja teemoja ovat mm. Foucault'n tutkimuksissa avainsanoina esiintyvät hulluus, lääketiede, psykiatria, seksi, masturbaatio, sotilaallisuus jne. (Hackling 1986, 27). Foucault'n teorioita on myös höystetty mm. Austinin tai Searlen puheaktiteorioilla tai lingvistikilla analyysimenetelmillä (Austin 1962; Searle 1969; lingvistikista analyysimenetelmistä esim. Fairclough 1989 ja 1992; muista sovellutuksista esim. Gane&Johnson (toim.) 1993).

49 Debatteja Foucault'n monitieteisestä roolista teoksessa O'Farrell 1989, 20-30.

50 Foucault'n kirjallisuusanalyysia ovat mm. johdanto Jean-Jacques Rousseau'n postuumisti julkaistuun teokseen *Rousseau juge de Jean-Jacques: Dialogues* (1962/1994), esseet *Un si cruel savoir* (1962/1994b), *Le langage à l'infini* (1963/1994) ja *Préface à la transgression* (1963/1994b). Ks. Foucault'n ja kirjallisuuden sekä kirjallisuustieteen välisestä suhteesta myös During 1992, erityisesti 68-91 ja Freundlieb 1995.

diskursiivisiin käytäntöihin, ja se tarjoaa siksi hyvän mahdollisuuden yhteiskunnallisen dialogin tutkimiseen.⁵²

Ontologisesti faktan ja fiktion välille on vaikea vetää rajaa, sillä eri aikoina käsitykset siitä, mikä on “asiaa” ja mikä “kaunokirjallisuutta” vaihtelevat sen mukaan, miten kirjallisuusinstituution arvot ja normit säätelevät teosten kirjoittamista ja vastaanottoa.⁵³ Kuten edellä olen jo osoittanut, nykykäsitys kirjallisuudesta tietyt esteettiset kriteerit täyttävänä on varsin moderni. Historiallisessa tarkastelussa sitä vastaan voidaan esittää 1600- ja 1700-lukujen ‘ars bene dicendi’ -käsitys. Faktan ja fiktion välinen ero juontuuikin ennen kaikkea niiden institutionaalisesta asemasta.

Kirjallisilla/tekstuaalisilla piirteillä on sekä faktassa että fiktiossa keskeinen asema,⁵⁴ mikä näkyy myös omassa tutkimuksessani. Tekstien rakenteiden purkaminen on diskurssianalyysissäkin keskeinen tehtävä, sillä vain tällä tavalla voidaan – barthesilaisittain muotoillen – vapauttaa tekstin produktiivisuus ja asettaa se erilaisiin, merkityksiä vapauttaviin konteksteihin.⁵⁵ Hyödynnän tehtävässä tekstianalyttisiä instrumentteja, muiden muassa. genren, kerronnan, kielen kuvallisuuden ja tekstien itseensä viittaavuuden analyysia.

Kun tekstin produktiivisuus saadaan liikkeeseen, päästään diskurssianalyysin keskeisimpään tehtävään, merkitysrakenteen purkamiseen. Tekstille esitetään erilaisia kysymyksiä, jotka koskevat tiedon ja objektien muotoutumista ja sitä määrääviä ehtoja. Tiivistän omaa analyysiani ohjaavat kysymykset seuraavasti:

-
- 51 Kirjallisuustieteilijä Dieter Freundlieb, joka suhtautuu skeptisesti foucault'laiseen kirjallisuudentutkimukseen pelkää erityisesti sitä, että teoria jättää huomiotta kirjallisuuden erityisominaisuudet (Freundlieb 1995, 339-40).
 - 52 Dieter Freundliebin mukaan kaunokirjallisuudella ei tätä asemaa ole (Freundlieb 1995, 339). Kirjallisuuden tehtävä ja asema yhteiskunnassa on luonnollisesti vaihdellut eri aikoina. Esimerkiksi 1800-luvun Suomessa kaunokirjallisuus toimi poliittisena piilokanavana, jolloin sen kirjoittamiseen liittyi kyllä erityisiä diskursiivisia käytäntöjä, jotka eivät juurikaan eronneet faktatekstien vastaavista. Palaan asiaan tarkemmin luvussa 6.3.
 - 53 Ks. Hohendahl 1989, 26-43; Roininen 1993, 31-34.
 - 54 Jo antiikin puhetaito, joka kiinnittyi mitä suurimmassa määrin yhteiskunnan diskursiivisiin käytäntöihin, kuten esimerkiksi oikeusistuimessa pidetyt puheet osoittavat, korosti puheiden kirjallisia piirteitä.
 - 55 Barthes 1971/1993, 162-164 ja 1973/1993.

- (1) Mitä diskursseja Suomen ja suomalaisten merkityksellistämiseksi tuotetaan ja miten?
- (2) Missä suhteessa diskurssit tuotetaan hallitseviin diskursiivisiin käytäntöihin?
- (3) Mitkä ovat diskurssien ilmaantumisen, uusintumisen, ja variaation ehdot?
 - (a) mistä institutionaalisesta asemasta ne tuotetaan
 - (b) mikä on diskurssien potentiaalinen yleisö
 - (c) mitä funktioita ne täyttävät

Tarkennan kysymyksenasetteluani kussakin luvussa teksteille esittämieni kysymysten ja teksteistä niihin tuotettavien vastausten vuoropuhelussa. Hyöty on kaksitahoinen: teorian soveltamisen myötä abstraktitkin metodiset käsitteet saavat empiiristä sisältöä. Työni kuluessa tulee mahdolliseksi valaista paitsi tutkimuskohteen diskursiivista rakentumista, myös Foucault'n diskurssiteorian soveltumista tekstintutkimukseen.

Suolatut säkeet on siis tekstintutkimusta, mutta on huomattava, että se eroaa perinteisestä kirjallisuustieteellisestä tutkimuksesta. Ensinnäkin, koska tutkimuskohteena ovat ns. faktatestit. Toiseksi tutkimus on monitieteinen, kuten kansaa koskevat tutkimukset usein ovat.⁵⁶ Se sivuaa historian-, oppihistorian-, kirjallisuuden-, kulttuurin- ja kansanperinteentutkimusta.⁵⁷

Kolmanneksi tekstuaalisten rakenteiden tarkastelu on tutkimuksessa kiinteässä yhteydessä yhteiskunnallisten kysymysten tarkasteluun, joista keskeisin on kysymys diskursiivisesta vallasta. Kysyn, millaisia merkityksiä tarkasteltavissa teksteissä tuotetaan, miten, miksi ja mitkä ovat kyseisten merkityksellistämiskäytännön seuraamuksia. Olennaista ei ole pelkkä tekstin rakenne, vaan sen suhde diskursiiviseen kenttään, jossa se syntyy ja elää – vasta tällöin tekstit puhuvat kansallisen kulttuurin tuotteina.

Koska *Suolattujen säkeiden* tutkimuskohteina ovat siis kansallisen

56 Kuten Seppo Knuuttila toteaa, tieteidenvälisyys ei valitettavasti suinkaan aina merkitse kaikkia tyydyttävää yhteistyötä, vaan myös taistelua strategisista asemista, tieteellisistä identiteeteistä, teoreettisista ja metodologisista valtauksista (Knuuttila 1994, 31). Vaikka en voikaan asettaa *Suolatuille säkeille* ensiksi mainittua korkeaa tavoitetta, toivon, että se ei ainakaan edistä viimeksi mainittuja.

57 Eri oppialat ovat viime aikoina lähentyneet toisiaan metodisesti. Peruslähtökohtana on ajatus siitä, että tutkimuskohteet eivät heijasta todellisuutta, vaan ovat ja tuottavat sitä. Tämä merkityksellistämisen prosessin tutkiminen edustaa etenkin humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä laadullisten tutkimusten valtavirtaa. Ks. Silverman 1994; diskurssi-analyysin sovelluksista sosiaalitieteissä Jokinen ja muut 1993.

kulttuurin merkitykset, määrittelenkin sen *kulttuuriseksi tekstintutkimukseksi*.⁵⁸ Korostan määritelmässä sanaa *tekstintutkimus*: tekstit ovat tutkimuksen välttämättömänä lähtökohtana, sillä merkitysmaailmaa ei ole olemassa sellaisenaan. Tekstit ovat diskursiivisia tuotteita, joihin yhteiskunnallinen konteksti artikuloituu – jälkimmäistä ei voi tutkia ilman edellistä.

58 Lehtonen 1996, 209.

2. Messenius: totta vai tarua

Diskurssianalyysin avulla voidaan purkaa Suomea ja suomalaisia koskevia kertomuksia osiin ja kategorisoida niissä esiintyvät diskurssit. Nämä muodostavat merkityskentän, jossa syntyy erilaisia ja jopa ristiriitaisia representaatioita puheena olevista objekteista.

Diskurssien esiinlukeminen on abstrahoimista. Tekstistä identifioidaan sellaisia toisiaan tukevia merkityselementtejä, joista muodostuu suhteellisen yhtenäinen merkityksellistämisen järjestelmä, diskurssi. Tärkeimmät elementeistä otetaan lähilukuun ja tutkitaan, mistä ne juontuvat: edetään diskurssien kuvauksesta morfologiseen tarkasteluun, tekstin diskursiivisten rakenteiden purkamiseen.

Abstrahoimista ja purkamista tehdään lukiessa periaatteessa aina, kun muodostetaan kuva tekstistä ja siinä representoiduista objekteista. Analyysissä eri työvaiheet tehdään vain systemaattisemmin ja perusteellisemmin. Se on tekstimateriaalin aktiivista työstämistä ja sen asettamista alttiiksi tutkimusongelman kannalta mielekkäille kysymyksille.

Pyrin eri diskurssien hahmottelun avulla selvittämään, miten Suomesta ja suomalaisista on tuotettu tietoa sekä mitkä ovat ne lainalaisuudet, jotka merkityksellistämistä kussakin diskurssissa ohjaavat. Tämä on historian uudelleenkirjoitusta, jonka tarkoituksena ei ole luoda uutta suomalaisuutta koskevaa tarinaa, vaan pilkkoa jo rakennetut osiin.

Lähestymistapa konkretisoituu tässä luvussa, kun aloitan työskentelyn ensimmäisen tutkimuskohteen parissa. Sitä ennen luon kuitenkin lyhyen silmäyksen tutkimusalueeseen, sillä materiaalia tutkimustehtäväni suorittamiseksi on runsaasti.

Suomea koskevia kirjallisia dokumentteja on olemassa jo historiallisen ajan alusta. Epäilemättä tunnetuin niistä on Tacituksen *Germania* -teos (vuodelta 98 jKr.), jossa mainitaan ensimmäisen kerran kansa nimeltä *fennit* (lat. Fennis).¹

1 Tacitus 98/1988, 75-76.

Nykyisin tiedetään Tacituksen fennien olleen lappalaisia eikä suomalaisia, joita tarkoittamaan tämä nimi kyllä myöhemmin siirtyi. Varsinaiset suomalaiset, *Phinni*, mainittiin ensimmäisen kerran 1100-luvulla paaville lähetetyissä paimenkirjeissä, joissa selostettiin kristinopin leviämistä.² Suomi puolestaan esiintyi Ruotsin maakuntien joukossa nimellä *Findia*.³ Näiden paaville lähetettyjen kirjeiden myötä Suomi tuli tunnetun maailman piiriin, niin kutsuttujen Ripeiden vuorten tälle puolen. 'Ripeät vuoret' oli tarunomainen käsite, jolla tarkoitettiin tunnetun maailman äärimmäistä pohjoisrajaa. Sennimiset vuoret siirtyivät maantieteilijöiden esityksissä aina edemmäksi kun tunnetun maan piiri laajeni.⁴

Ensimmäiset Suomea tunnetuksi tekevät dokumentit olivat latinankielisiä. Omalla kielellään suomalaiset saivat huomiota osakseen vasta uskonpuhdistuksen myötä, kun Mikael Agricola antoi heille armon Jumalan silmissä sanoessaan *Rucouseciriansa* (1544) esipuheessa: "Kyllä se cwle Somen kielen ioca ymmerdä Caikein mielen".⁵ Suomalaisten tie maailmankartalle oli kuitenkin vielä pitkä ja kivinen. Kun Agricola nimittäin kirjoitti ensimmäistä kertaa suomeksi, ei valtaosa asianosaisista tiennyt, miten päin pidellä puukstaavilla prantättyjä paperiliuskoja kädessään. Ei ihme, että Suomesta ja suomalaisista kirjoittaminen oli vielä jonkin aikaa muiden huolena.⁶

Kirjoittajat olivat etupäässä ruotsalaisia historioitsijoita, joiden intresseissä oli kartoittaa Ruotsin valtakunnan omistuksia. Ensimmäisten joukossa olivat tunnetut historioitsijaveljekset Johannes ja Olaus Magnus 1500-luvulla.⁷ Olaus Magnus kuvasi teoksessaan *Historia de gentibus septentrionalibus* (*Pohjoisten kansojen historia*, 1555) Suomen merkilliseksi maailman kolkaksi, jossa ihmiset kulkevat syvässä lumessa kaarelle taivutetuilla puulaudoilla.⁸

Maantiede ja kansatieteelliset tapainkuvaukset kuuluivat olennaisena osana

2 Kyseessä oli paaville lähetetty *Gravis admodum* -bulla vuodelta 1171 tai 1172 (Vahtola 1995, 47-53).

3 *Firenzen asiakirja* 1100-luvulta (Vahtola 1995, 47-53).

4 Rein 1909, 6.

5 Agricola 1544/1987, 91.

6 Puhun nimenomaan *Suomesta* ja *suomalaisista*, sillä *suomalaisuus* tuli sanana käyttöön vasta vuonna 1845 (Rapola 1960). *Suomalaisuus* sisälsi käyttöönottonsa aikoihin myös aatteellisen, fennomaanisen latauksen. Sanojen *Suomi* ja *suomalaiset* käyttö on ollut huomattavasti heterogeenisempää ja näin ollen myös vähemmän latautunutta.

7 Mainitut Magnuksen veljesten teokset ovat: Johannes Magnus: *Historia de omnibus gothorum sveonumque regibus* (1554) ja Olaus Magnus: *Historia de gentibus septentrionalibus* (1555). Jälkimmäisestä teoksesta on suomennettu Suomea koskevat osuudet (Olaus Magnus Gothus 1555/1973).

8 Olaus Magnus 1555/1973, 23.

historiankirjoitukseen 1500- ja 1600-luvuilla, kuten Olaus Magnuksen esimerkki osoittaa. Historiankirjoitus oli siten paljon muutakin kuin menneisyyden tutkimusta.⁹ Tämä laaja-alaisuus implikoituu jo *historia*-sanassa, joka tarkoitti alunperin tiedon hankkimista kaikesta siitä, mikä oli tietämisen arvoista.¹⁰

Magnuksen veljesten teoksissa jaetut tiedot olivat etupäässä anekdootteja, jotka perustuivat kuulopuheisiin. Vasta historioitsija Johannes Messenius (1579/1580-1636) käsitteli Suomea 1630-luvulla ensimmäisen kerran laajemmin julkisuudessa.¹¹ Hänen kronikkansa kantaa nimeä *Chronologia de rebus Venedarum Borealiū, ad Scōndiam jure pertinentium, scilicet Finnonum, Livonum et Curlandonum, ab ipso fermé orbis diluvio ad annum Christi MDCXXVII gestis* (Suomen, Liivinmaan ja Kuurinmaan vaiheita, 1636).¹²

Kronikka on 10. osa teossarjasta *Scōndia illustrata*, joka kattaa kaikki Skandinavian maat. Messenius kaavaili sen laajenevan kaikkiaan 20-osaiseksi, mikä jäi kuitenkin pelkäksi aikomukseksi. Messenius oli tunnustettu historioitsija, mutta hän joutui aikalaistensa epäsuosioon katolilaisuudesta epäiltynä, ja hänet vangittiin Kajaanin linnaan. Tapaus oli Suomelle sikäli onnekas, että Messenius kirjoitti juuri vankeusaikanaan *Scōndia illustratan* Suomea koskevan osuuden.¹³

Messeniuksen Suomen kronikan on katsottu ansaitsevan esikoisasemallaan sijansa Suomen kulttuuri- ja oppihistoriassa.¹⁴ Samasta syystä se tulee myös ensimmäiseksi tutkimuskohteekseni. Tutkimusasetelmani kaksiportaisuudesta (analysoitavien tekstien taso + kanonisoinnin taso) nimittäin seuraa, että lähdän kussakin luvussa liikkeelle tietyistä kansallisessa kaanonissa tehdyistä valinnoista, perusteluista ja tulkinnoista, jotka koskevat tarkasteltavia tekstejä. Oman analyysini avulla otan näihin kantaa. Tarkoitukseni on kritiikin avulla herättää

9 Lehtinen 1968, 52.

10 Setälä 1983, 7.

11 Sigfrid Aronus Forsius kirjoitti 1500-luvulla *Suomen kronikan*, mutta se ei ole valitettavasti säilynyt jälkipolville.

12 Teoksen ajoituksesta ei vallitse yksimielisyyttä. Messenius on päivännyt johdantonsa vuodelle 1636, mutta eräät tutkijat arvelevat sen valmistuneen jo vuonna 1629 (mm. Olsson 1944, 136). Nojaudun ensinmainittuun tietoon.

13 Kirjoittajien elämänvaiheet eivät kuulu tutkimukseni piiriin, mutta kiinnostuneet voivat katsoa Messeniuksen värikkäistä vaiheista esim. Linna & Palmén 1988, 11-18 tai Lindroth 1975b, 257-265.

14 Messeniuksen kronikan korottavat kansalliseen kaanoniin sen esikoisaseman johdosta Lehtinen 1979, 120; Linna & Palmén 1988, 7; Tommila 1989b, 25-26. Kanonisoinnissa on esitetty myös soraääniä, jotka liittyvät Messeniuksen ruotsalaiseen syntyperään. Tällöinkin Messenius on silti haluttu liittää osaksi suomalaista historiankirjoituksen perinnettä korostamalla hänen vilpittömyytensä ja työskentelyään täällä (Tommila 1989b, 25-26).

keskustelua hallitsevista tulkintamalleista. Painopiste on kuitenkin primaari-tekstien diskursiivisen rakenteen purkamisessa, jossa tarjoan nykyisille, hallitseville tulkintamalleille konkreettisia vaihtoehtoja. Messeniuksen kronikan analyysin esitän alustavaksi malliksi käytännön tutkimustyöskentelystä. Jatkossa kehitän mallia edelleen ja lisään erilaisten diskursiivisten ulottuvuuksien tarkastelua.

Aloitan kategorisoimalla kronikassa tuotetut diskurssit ja esittelen, mitä ne pitävät sisällään. Keskityn kahteen diskurssiin. Ensimmäiseksi luen esiin hallitsevaksi kutsumani diskurssin (luku 2.1). Tällä tarkoitan sitä kronikan merkityssisältöä, joka perustuu Messeniuksen ilmoitukseen kronikkansa tavoitteesta. Tämä nostetaan esille myös kanonisoivissa tulkinnoissa. Toiseksi luen esiin hallitsevan diskurssin kilpailijan (luku 2.2). Se puolestaan koostuu niistä tekstin piirteistä, jotka eivät istu Messeniuksen tarkoitusperiin ja hallitsevaan tulkintamalliin.

Kolmannessa vaiheessa tarkastelen esiin luettujen vastakkaisten diskurssien dynamiikkaa ja niiden funktioita. Koska ristiriitojen tutkimus on diskurssianalyysille ominainen lähestymistapa, käyn myös metodologista keskustelua sen avulla saavutettavista tuloksista (2.3). Lopuksi laajennan vielä kronikan analyysia vertaamalla sitä toisenlaisesta institutionaalisesta asemasta tuotettuun tekstiin (luvut 2.4–2.5).

2.1 Mahtavan menneisyyden diskurssi

Analysoitava teksti, *Suomen, Liivinmaan ja Kuurinmaan vaihteita*, on kronologinen esitys puheena olevien maiden historiasta. Se alkaa vuodesta 156 jälkeen vedenpaisumuksen ja päättyy vuoteen 1628. Etenkin esihistoriallista aikaa koskeva jakso etenee ajallisesti suurin hyppäyksin ja säännölliset, jokavuotiset

merkinnät alkavat vasta vuodesta 1549.¹⁵ Tällainen kronikkamuotoinen historiankirjoitus oli tyypillinen erityisesti keskiajalla ja edelleen 1600-luvulla.

Messenius käsittelee historiaa ajan tavan mukaan laajakatseisesti ja ottaa huomioon kaiken mahdollisen, joka auttaa hänen kronikalleen ilmoittamansa tavoitteen toteutumista: suomalaisten (+ kumppanien Liivinmaan ja Kuurinmaan asukkaiden) menneisyyden kirkastamista. Maiden asukkaat ovat nimittäin Messeniuksen mukaan “piileskelleet synkemmässä kuin kimmerialaisessa pimeydessä”, mistä onnettomasta kohtalosta hän haluaa heidät vapauttaa.¹⁶ Tavoite on luettavissa Messeniuksen kronikan alkuun kirjaamasta ohjelmasta.

Ohjelma

Tulkaa luokseni, te suomalaiset, liivinmaalaiset ja semgallit, jotka olette runsaslukuisten venedien kansan jälkeläisiä! Tähän asti olette kauan piileskelleet synkemmässä kuin kimmerialaisessa pimeydessä, mutta vastedes loistatte kirkkaammin kuin keskipäivän aurinko. Tuon kirkkauden saa aikaan Messenius tällä kirjallaan, jossa hän palauttaa mieleen vaelluksenne ja vaiheenne, aloittaen vedenpaisumuksen jälkeisistä kausista ja jatkuen esitystään tunnollisesti meidän aikaamme saakka. (1636/1988, 30.)

Määrittelen Messeniuksen tavoitteen ympärille rakentuvan diskurssin hallitsevaksi diskurssiksi. Se on paitsi tekijän, myös myöhempien tulkitsijoiden priorisoima.¹⁷ Messenius ottaa tässä diskurssissa tehtäväkseen jakaa maan päällä valoa. Hänen ajatuksenaan on, että jokaisessa kansassa on valo, joka voi joko kirkastua tai himmentyä. Taatakseen suomalaisille vaihtoehtoista suotuisamman Messenius vetää näiden sukujuuret Vanhan testamentin kansoista.

-
- 15 Suoritettavan tehtävän, diskurssien esiin lukemisen, työstävä luonne tulee hyvin esiin nimenomaan Messeniuksen kronikkaa käsiteltäessä, koska se on katkelmallinen, tapahtumia muistiin merkitsevä. Siinä ei esiinny myöhempien aikojen historiankirjoitukselle tyypillistä pyrkimystä juonellistamiseen, tapahtumien yhteenliittämiseen esimerkiksi syyseuraus -suhteiden avulla. Suomea ja suomalaisia koskevat tiedot on etsittävä kronikasta runsaan parintuhannen vuoden ajanjaksolta, Liivinmaata ja Kuurinmaata koskevien kuvausten seasta. Kronologiakin edustaa jo tietysti alkeellista juonellistamista, mutta ero historiallisia tapahtumia tarinanomaisesti yhteenkutovaan historiankirjoitukseen on merkittävä.
- 16 Kimmerialaiset olivat tarunomainen kansa. Homeroksen mukaan näiden asuma-alueella vallitsi ikuinen pimeys, sillä aurinko ei koskaan paistanut pilviverhon läpi (Homeros n. 750-650 eKr./1948, 185).
- 17 Kanonisoivissa tulkinnoissa priorisointi perustuu tekijän eksplikoiman merkityssisällön kunnioittamiseen. Ks. esim. Lehtinen 1968; Linna & Palmén 1988, 22-29; Tommila 1989b, 25-26.

Vanhatestamentillisen sukupuun tuottaminen oli historiankirjoituksessa yleinen tapa aina uudelle ajalle asti, sillä pitkäikäisyyttä pidettiin yhtenä kunniakaimmista mainesanoista, jonka kansa saattoi saada osakseen.¹⁸ Latinan kansan etymologia implikoi jo tätä kiinnostusta kansan alkuperään, sillä *natio* tarkoittaa paitsi 'kansaa', myös 'syntymistä' ja 'syntyperää'.

Erityisen arvokkaaksi sukupuu katsottiin, jos kansan menneisyys kietoutui yhteen pyhien kansojen kanssa siten kuin Messenius yrittää suomalaisten kohdalla osoittaa. Hän sanoo näiden periytyvän Nooan pojasta Thuiskonista, joka vuonna 156 jälkeen vedenpaisumuksen sai vallan käsiinsä ja perusti laajan valtakunnan, jonka itäiset osat ulottuivat Saksista aina Tornioon saakka.

156 jvp.	Vuonna 156 jälkeen vedenpaisumuksen Nooan neljäs poika Thuiskon sai vallan käsiinsä. Hän muutti omien ja veljensä lasten kanssa Donilta Reinille ja Adula-vuoristosta [nykyinen Sveitsin alue] Mustan meren rannikolla olevan Mesembrian tienoille.
193 jvp.	Thuiskon lähetti ensimmäiset uudisasukkaat Skandina viaan. (1636/1988, 37. Huomautus hakasuluissa PK.)

Vanhatestamentillisessa sukupuussa on kyse eräänlaisen perustavan myytin tuottamisesta. Messenius johtaa kansan alkuperän myyttisestä historian hämärästä, osoittaa sen Jumalan valitun kansan jälkeläiseksi ja luo sille geneettisen yhteyden tunteen. Suomi kuvataan kansan luvatuksi maaksi ja kansa saa näin myös historiallisen oikeuden asumaansa maa-alaan.¹⁹

Messenius täydentää vanhatestamentillisiä tietoja paikallisilla taruilla. Hän kertoo Suomen ensimmäisistä asukkaista, venedeistä ja vandaaleista, jotka vaelsivat tänne vedenpaisumuksen jälkeen. Messeniuksella on näistä alkusuomalaisista paljon mielenkiintoista kerrottavanaan. Naiset saavat tarinoissa melkein pääröolin, sillä he näyttävät olleen kysyttyjä myös naapurimaissa. Suomeen hyökännyt ruotsalainen kuningas Vanlande esimerkiksi jätti maan rauhaan, kun sai vaimon mukaansa (1636/1988, 40). Ruotsin kuninkaista myös Agne haki vaimonsa Suomesta, mutta huonommalla menestyksellä. Vaimo ei synnyttänyt hänelle valtaistuimen perijää, vaan hirtti sulhasensa jo hääjuhlissa ja palasi sitten

¹⁸ Litzén 1983, 24.

¹⁹ Perustavasta myytistä Hall 1992, 294-295.

takaisin kotiin (1636/1988, 40).

Maan ensimmäisistä asukkaista kertovat tarinat ovat perustavan myytin tavoin keskeisiä merkityselementtejä, joiden avulla Suomi representoidaan.²⁰ Neitojen tuihtuilu vierasmaalaisille kosijoilleen kuvastaa tarinoissa symbolisesti sitä itsenäistä asemaa, jonka Messenius sanoo Suomella muinoin olleen. Se ei ollut Ruotsin tai Venäjän alamainen, vaan itsenäinen, amatsonien hallitsema maa (1636/1988, 41) – maa, joka vastusti tehokkaasti vihollisten valloitusyrityksiä, kuten esimerkiksi ruotsalainen kuningas Emund joukkoineen sai havaita.²¹

n. 1053	Ruotsalaisten kuningas Emund ahdisteli ankarasti Kvenlandin [Pohjanmaa] amatsonia, mutta nämä myrkyttivät sekä hänen poikansa että koko ruotsalaisten sotajoukon hengiltä. (1636/1988, 41. Huomautus hakasuluissa PK.)
---------	--

Messeniuksen tarinat muistuttavat keskiajalta peräisin olevia kuvauksia Suomesta, joita olivat kirjoittaneet ulkomaalaiset miehet, muiden muassa bremeniläinen kaniikki Adam ja tanskalainen oppinut Saxo, liikanimeltään Grammaticus.²² Suomi oli heille outojen ja voimallisten olioiden, amatsonien, koiranpäiden, kyklooppien ja hihnajalkaisten, asuttama maa.²³

Adam Bremeniläisen ja Saxo Grammaticuksen tarinoiden funktio juonsi matkakirjallisuuden genrestä: ne olivat merimiehille ja muille matkalaisille suunnattuja varoituksia, joissa kerrottiin karttamaan puheena olevia seutuja. Erityisesti korostettiin suomalaisten pelottavia loitsutaitoja, jotka saattoivat vieraat kulkijat hämmennyksiin. Saxo Grammaticus esimerkiksi sanoi suomalaisten loihtineen epämieluisen tunkeilijoiden eteen vuoria ja vesiputouksia niin, että näiden matkanteko vaikeutui.²⁴

20 Suomea ja suomalaisia koskevat merkitysaineokset sekoittuvat Messeniuksen kronikassa: kun puhutaan maasta, puhutaan samalla myös sen asukkaista. Vasta 1700-luvulta lähtien nämä miellettiin teksteissä eri asiakokonaisuuksiksi.

21 Käsitys Suomesta muinaisena kuningaskuntana periytyi Messeniukselle edeltävästä kronikkakirjallisuudesta. Sen oli esittänyt mm. Ericus Olai teoksessaan *Historia Svecorum Gothorumque* (n. 1460/1470). (Lehtinen 1968, 17-20.)

22 Adam Bremeniläisen teos *Gesta Hammarburgensis ecclesiae pontificum* (1000-luvulta) on Pohjoismaiden vanhimman historian tärkeä lähde samoin kuin Saxo Grammaticuksen *Gesta Danorum* (1100-luvulta). Jälkimmäisestä on suomennettu Suomea koskevat osuudet (Saxo Grammaticus n. 1200/1988). Ks. po. teoksesta myös Johansson 1978.

23 Rein 1909, 4-11.

24 Saxo Grammaticus n. 1200/1988, 171.

Matkakertomukset kuuluivat keskiajan tarinakulttuuriin. Varoitusten ohella niiden funktiona olikin ruokkia yleisön mielikuvitusta herättämällä kauhua ja ihmetystä. Tämäkin funktio oli omiaan korostamaan tarinoiden negatiivista sisältöä, outoja ja pelottavia asioita. Ne olivat jännitys- ja jopa kauhukertomuksia.

Kolmanneksi matkakertomukset tuottivat – niin kertojalle itselleen kuin hänen yleisölleenkin – mielihyvää, kun ne korostivat näiden kulttuurista etevämmyyttä suhteessa kuvattavan kulttuurin primitiivisyyteen. Saxo Grammaticus esimerkiksi puhuu suomalaisten ”halpa-arvoisuudesta”, näiden vaatimattomista elinoloista ja alkeellisista taisteluvälineistä. Hänen mukaansa suomalaisilla ei ollut muuta keinoa kuin turvautua taikuuteen, mikäli mielivät puolustaa asuinalueitaan tunkeilijoilta.²⁵

Messeniuksen kronikan hallitseva diskurssi syntyy tällaisen matkakertomusmateriaalin pohjalta. Messenius käyttää lähtökohtanaan muiden muassa Saxo Grammaticuksen tietoja ja piirtää niiden avulla kuvan suomalaisista ikään kuin samoin siveltimenvedoin, mutta eri sävyin. Saxon outoina esittämät piirteet tulevat Messeniuksella merkitsemään suomalaisten voimallisuutta, etevyyttä ja omaperäisyyttä.²⁶

Messenius jalostaa näin matkakertomuskuvauksia uusien funktioiden suuntaan. Hän kertoo Suomen asukkaille näiden mainetta kirkastavan menneisyyden. Kronikka liittyy siihen 1500- ja 1600-luvuilla voimistuneeseen historiankirjoituksen suuntaukseen, jonka tarkoituksena oli korostaa oman valtakunnan arvoa tekemällä sen eri osia, luonnonvaroja, rikkauksia, väestöä ja historiaa tunnetuksi.

Suuntaus juonsi goottilaisen historiankirjoituksen perinteestä.²⁷ Gootit, muinainen itägermaaninen kansa, kirjoittivat jo 500- ja 600-luvuilla itselleen voitokasta historiaa muinaisten tarujensa pohjalta yhdistämällä ne juuri Vanhan testamentin tietoihin. He katsoivat periytyvänsä Nooan pojan Jaafetin pojasta

25 Saxo Grammaticus n. 1200/1988, 173.

26 Osa ulkomaalaisista kirjoittajista ja kuvaajistakin oli valmis allekirjoittamaan ruotsalaisten maineikkaan menneisyyden, heidän joukossaan mm. Hugo Grotius (ks. Rein 1909, 159-160). Monet kuitenkin vastustivat. Esim. tanskalainen Johan Svaning julkaisi 1500-luvun loppupuolella salanimellä riitakirjoituksen Johannes Magnuksen esittämiä menneisyyskuvia vastaan (Lehtinen 1968, 77-78).

27 Käytän tässä 'traditiota' eräänlaisena yläkäsitteenä, joka voi sisältää useita samansuuntaisia, mutta eri genrein toteutettuja diskursseja. Mahtavan menneisyyden diskurssi esimerkiksi lukeutuu goottilaistraditioon, jota tuotettiin historiankirjoituksessa, puheissa, saarnoissa jne.

Googista tai Maagogista, joka oli hallinnut maailmaa ennen roomalaisia.²⁸

Goottilainen historiankirjoitus omaksuttiin Espanjassa, Ranskassa, Englannissa, Tanskassa ja Norjassa.²⁹ Ruotsalaisen kronikkakirjallisuuden ohjeistoksi se tuli historioitsijaveljesten, Johannes ja Olaus Magnuksen, tutkimusten välityksellä, joita Messenius käytti lähteinään. Se vakiinnutti asemansa juuri 1500- ja 1600-luvuilla, ja tuli edustamaan ajan virallista historiankirjoitusta.³⁰ Sitä viljeltiin poliittisessa retoriikassa, akatemioiden oraatioissa, pappeinkokouksissa, valtakunnan merkittävien tilaisuuksien, kuten kruunajaisten ja kuninkaallisten hautajaisten puheissa sekä saarnoissa.³¹

Messeniuksen käsissä muodinmukaisista aineksista (perustava myytti, paikalliset tarut, vanhatestamentillinen aines) syntyy ihmetyksensekaista kunnioitusta herättävä kuva suomalaisista voimallisina toimijoina. Kutsun tätä merkityksellistämisen järjestelmää *mahtavan menneisyyden diskurssiksi*.³²

Se, mistä nykynäkökulmasta käsin tarunomaisen Suomi-kuvan suosio johtui, on ollut monien spekulatioiden kohteena. Syyksi on ehdotettu varhaisten historiankirjoittajien tietämättömyyttä, historiallisten asiakirjalähteiden puutetta ja patrioottista mielialaa.³³ Jälkimmäinen selityksistä on saanut suosiota etenkin kanonisoivissa tulkinnoissa.³⁴ Voidaan kuitenkin kysyä, miksi juuri ylikansallisen historiankirjoituksen traditio olisi soveltunut patrioottisiin tarkoitukseen. Merkitsihän tradition merkityselementtien käyttäminen sitä, että kaikki ne maat, jonne goottiteoriat levisivät, kuvasivat menneisyyttään tasapuolisen maineikkaasti.

28 Tommila 1989b, 23-25; Johansson 1982, 114-138.

29 Goottilaisesta traditiosta Euroopassa Lindroth 1975, 166-169 ja Urpilainen 1993, 23-33.

30 Traditiolla, josta puhun tässä goottilaisena, ei ole vakiinnutettua nimitystä. *Goottilaisuuden* ohella puhutaan myös *gööttiläisyydestä* ja toisinaan käytetään kumpaakin termiä tekemällä niiden välille merkitysero (ks. esim. Urpilainen 1993, 132 ja 185). Yksinkertaisuuden nimissä puhun itse vain *goottilaisesta traditiosta* ja viitaan tällöin siihen historiankirjoituksen perinteeseen, jossa vanhatestamentilliset ja goottimenneisyydestä kertovat tarinat yhdistyvät, ja joka kukoisti Ruotsissa 1400-1700-luvuilla.

31 Urpilainen 1993, 35.

32 Diskurssien nimeäminen palvelee niiden uusintumisen, variaation ja/tai katkeamisen seuraamista diakronisessa tarkastelussa.

33 Patrioottisuutta perustellaan erinäisillä anekdooteilla Ruotsin historiasta. Ruotsin kuninkaista esimerkiksi Kustaa Vaasan sanotaan olleen piinallisen tietoinen sukunsa suhteellisen yksinkertaisesta alkuperästä. Goottiteoriat tarjosivat ratkaisun: Vaasa-suvun aikana kuninkaanlinnaan suunniteltiin muutokuvagalleria, jossa suvun edustajat liitettiin goottilaiseen sankariaikaan. Suvun vesa kuningas Eerik (1533-1577) sai tarukuninkaiden sarjan mukaan järjestysnumerokseen XIV, sillä näin monta Eerikkiä katsottiin edeltäneen häntä Nooa suvun ajoista lähtien. Myös Vaasojen seuraajalle, Kaarle-herttualle (1550-1611), painettiin sukutaulu, joka ulottui Maagogiin ja sisälsi goottilaiset sankarikuninkaat. (Johannesson 1982, 276-277 ja 285.)

34 Ks. esim. Lehtinen 1968, 7 ja Tommila 1989b, 23.

Eksaktin selityksen löytäminen goottiteorioiden suosiolle on vaikeaa, sillä historian tutkimuksessa asiasta esitetyt tiedot perustuvat etupäässä anekdootteihin siitä, miten gootthistorioitsijoiden tekstejä käytettiin. Ne ovat siis melko satunnaisia eivätkä anna aiheita pitkälle meneviin johtopäätöksiin. Selvää myös on, ettei ole mahdollista selvittää, mitä gootthistorioitsijat todella ajattelivat kronikoita kirjoittaessaan. Selvityksen tuleekin lähteä teksteistä itsestään.

Pyrin seuraavassa pureutumaan goottiteorioihin nojaavan kronikan diskursiiviseen rakentumiseen. Kun siitä nimittäin luetaan esiin useampia diskursseja, luodaan samalla gootthistorioille laajempi konteksti. Näin voidaan hahmottaa tila, joka on synnyttänyt erilaisia representoimisen intressejä ja tapoja, ja päästään lähestymään goottiteorioiden funktioita ja merkityksiä uudella tavalla.³⁵

Purkutehtävän premissinä on, että Messeniuksen kronikasta löytyy gootti-traditiosta ammentavan mahtavan menneisyyden diskurssin ohella myös muita diskursseja.³⁶ Tekstit eivät ole yksiselitteisiä, vaan päinvastoin kuin purukumimassaa, joka venyy ja vanuu kulloisenkin lausumakontekstin vaatimusten mukaan. Lausumissa artikuloitu palvelee erityisen diskurssin merkityksellistämistapoja, mutta saattaa samalla sotia toisia diskursseja vastaan.

Tekstit ovat jatkuvassa jännitetilassa, kun eri diskurssit ottavat toisistaan mittaa. Jännitetila ei ole välttämättä eikä edes useinkaan ilmeinen, sillä kunkin diskurssin lausumajoukot ovat kuin torsottuja syllogismeja: niistä ovat arki-ajattelussa kadonneet näkyvistä päättelyketjut, jotka osoittavat, että diskurssin totuus on ehdollinen. Se pätee vain erityisten lähtökohtien varassa. Torsot eivät ole pelkästään käsitteitä tai sanoja, sillä nämä saavat eri lausumakonteksteissa erilaisia merkityksiä. Kysymys on kokonaisvaltaisemmasta tarkastelutavasta, sen pohtimisesta, miten objektit muotoillaan ja merkityksellistetään eri diskursseissa.³⁷

Monimerkityksisyyden korostaminen, joka vie tekijän tekstille määritte-

35 'Intressillä' en tarkoita tekijän intention johtaneita motiiveja. Intressit voivat juontaa tekstin funktioista, lausumakontekstista, diskursiivisista käytännöistä, tarjolla olevista lähteistä jne. Sama koskee myös diskurssien 'funktioita'. Tekijä ei ole vapaa luomaan merkityksiä vain omien mielihalujensa ja tavoitteiden mukaisesti. Vrt. Minson 1986.

36 Edeltävissä Messeniuksen kronikan tulkinnoissa lausumakontekstin tutkiminen on tullut sivuutetuksi, kun huomio on kiinnitetty yksinomaan goottilaisteorioihin, mahtavan menneisyyden diskurssin sisältöön.

37 Jokainen diskurssi sisältää luonnollisesti useita eri objekteja koskevia käsityksiä, mutta tutkimuskohteeni, Suomea ja suomalaisia koskevien diskurssien tutkimiseksi huomio on ennen kaikkea maan ja kansan sekä edellisten välisen suhteen kuvauksessa.

lemältä tehtävältä tai sanomalta hallitsevan aseman, saattaa näyttää jopa saivartelulta. Diskurssianalyysillä onkin eräänlainen häirintäfunktio, mutta se ei ole itsetarkoitus, vaan keino vieraannuttaa teksti hallitsevan diskurssin mukaisesta tulkinnasta.³⁸ Se toimii kuten brechtiläinen vieraannuttamiseksi:

V-efekti tarkoittaa sitä, että asia, joka on tehtävä ymmärrettäväksi, johon huomio on suunnattava, muutetaan tavallisesta, tutusta, välittömän läheisestä asiasta erityiseksi, huomiota herättäväksi, odottamattomaksi. Itsestään selvästä tehdään tietyllä tavalla epäselvä, mutta tämä tapahtuu vain siksi, että siitä voitaisiin sittemmin tehdä sitäkin selvempi. Jotta tuttu voisi muuttua tunnistettavaksi, sen on päästävä huomaamattomuudestaan: on rikottava sopimus, jonka mukaan kyseinen ilmiö ei kaipaakaan minkäänlaisia selityksiä. Olipa se kuinka vaatimaton, yleisesti suosittu, tuhannesti tavattu – nyt se leimataan joksikin epätavalliseksi.³⁹

Tekstille asetetaan kysymyksiä, jotka saattavat sen yksiselitteisyyden koetukselle. Kun yleensä oletetaan, että tekstin tekijä ei lausu ilmeisiä absurdeetteja, vieraannuttamiseksi lähdetään liikkeelle päinvastaisesta ajatuksesta. Tekstissä on aina merkityksiä, jotka horjuttavat siitä esiin luettuja ja hallitseviksi nostettuja merkityksiä. Monimerkityksisyys ei ole vain fiktiivisten, vaan myös faktatekstien ominaisuus. Vaikka historiankirjoituksessa tapahtumat kudottaisiinkin yhteen punaisella langalla (mitä kronikkamuotoisessa esityksessä ei edes tehdä), on langan juoksussa sijaa katkoksillemkin.

Kun nyt etsin Messeniuksen kronikasta mahtavan menneisyyden diskurssia vastustavan diskurssin, tehtävälläni on kaksi tavoitetta: selvittää (1) minkälaisen diskurssien ympäröimänä viralliseen asemaan nostettu mahtavan menneisyyden diskurssi tuotetaan, ja (2) mikä on sen suhde kilpailijaansa (jonka nimeän seuraavassa luvussa aution maan diskurssiksi).

Kilpailevan diskurssin ilmaantuminen tekstiin ei välttämättä edusta mitään erityistä käännekohtaa, jossa Messenius ikään kuin unohtaisi itselleen määrittelemänsä tehtävän ja tulisi kääntäneeksi takkiaan. Vastustus saattaa ilmetä osin intentionaalisen merkityksenannon kanssa näkyvästi rinnakkain, osin piiloisesti sen säröinä.

Vastustavista merkityksellistämisen tavoista saadaan ote selvittämällä sitä,

38 Foucault 1969, 37-38.

39 Brecht 1940/1991, 159.

miten lausumissa yhdistellään erilaisia elementtejä toisiinsa ja miten lausumat liitetään toisiinsa, diskursseiksi. Sanojen välille voidaan tuottaa esimerkiksi synonyymisia tai metonymyisiä suhteita, ja diskurssien väliset merkityksellistämisen erot voivat löytyä tällaisista yhteyksistä. Näin mahtavan menneisyyden diskurssinkin rinnalta paljastuu sellainen kuva, jossa Suomi ei ole pelkkä onnen kultala.

2.2 *Aution maan diskurssi*

Mahtavan menneisyyden diskurssi tulee kyseenalaiseksi jo kronikan alkulehdillä, kun paljastuu, että Messeniuksen ohjelman toteuttaminen, Suomen ja suomalaisten vaiheiden “mieleen palauttaminen”, on kaikkea muuta kuin helppo tehtävä. Messenius ei nimittäin ole varma siitä, miten hänen tulisi määritellä kohteensa, Suomi ja suomalaiset. Hän nojautuu maan kuvauksissa lähteisiinsä, mutta niiden sisältämät tiedot ovat ristiriitaisia. Hän esittää Suomen ensin Johannes Magnusta mukaillen “tasasivuiseksi kolmioksi, jonka jokainen sivu on 150 götäläisen peninkulman mittainen”. Sitten hän toteaa Olaus Magnuksen suulla, että Suomen “pituus on 300 ja leveys 60 peninkulmaa” (1636/1988, 31), mikä viittaa pikemminkin suorakaiteen kuin kolmion muotoon.

Messenius tuottaa määritelmillään kaksi Suomea, mutta ei ota kantaa siihen, kumpi näistä ei-synonymisista objekteista vastaa paremmin hänen käsitystään. Hän sivuuttaa geometrisestä määrittelystä syntyneen ongelman ja toteaa ykskantaan, että Suomi on “laaja alue”. Näin syntyvä kolmas Suomi-objekti tulee määritellyksi tilan sisällön avulla: se kuvataan elinalustaksi, ravinnon lähteeksi.

[Suomi on] (--) laaja ja hedelmällinen alue, joka kykenisi, riittävästi, jopa loistavasti elättämään omat ja naapurimaiden asukkaat sekä muukalaisiakin (1636/1988, 32).

Suomi saa eri lähtökohdista syntyvissä määrittelyissä joustavan identiteetin. Tämä oli kirjoitusajankohtana tavallista, sillä käsitys Suomesta oli vielä

hämärä.⁴⁰ 1400- ja 1600-lukujen kartoissa Suomi esitettiin milloin kapeaksi kannakseksi tai suipoksi niemeksi, milloin saareksi. Se sijoitettiin vaihtelevasti eri leveysasteille, muiden muassa lähelle Grönlantia ja pohjoisnapaa.⁴¹

Tunnettuja eivät olleet myöskään ”laajalla alueella” asuvat suomalaiset. Messeniuksen kronikassakaan näiden historiallisista vaiheista ei muodostu sellaista yhtenäisen, mahtavan kansan historiaa kuin sillä annetaan ymmärtää olevan, kun kansan alkuperä johdetaan Nooan suvusta.⁴² Messenius nimittäin puhuu Nooan jälkeläisistä vuoroin *vandaaleina*, *amatstoneina*, *venedeinä*, *venneinä*, *skridefinneinä*, *finneinä*, *suomalaisina* ja *karjalaisina* (1636/1988, 38-42).

Nimitykset vaihtelevat sen mukaan, mitä lähteitä Messenius käyttää, millä laajan alueen osista hän sanoo kansojen asuneen ja milloin. Esimerkiksi amatonit hän paikantaa Pohjanmaalle ja vandaaleja hän puolestaan kutsuu ensinmainittujen pohjoiseen karkottamaksi kansaksi (1636/1988, 37). Siihen Messenius ei ota kantaa, ovatko nämä eri aikoina ja eri puolilla Suomen laajaa aluetta eläneet kansat suomalaisia. Ovatko *suomalaiset* siis alueen asukkaita yhteen kokoava nimi vai oma kansansa vandaalien ja amatonien joukossa, jää selvittämättä.⁴³

Liivin- ja Kuurinmaan kohdalla Messeniuksen tehtävä on helpompi. Nämä maat eivät edes näytä pr-työtä tarvitsevan, sillä Messenius kertoo, että niihin on vuosittain rynnistänyt ihmisiä kaikkialta kristitystä maailmasta. Kuurinmaa on houkutellut muukalaisia tavarapaljoudellaan ja viisailla neuvonantajillaan niin, että siitä on vuosien saatossa taisteltu kuin ”Eeriksen omenasta” (1636/1988, 33-34).⁴⁴

40 Suomea ei 1500-1700-luvuilla representoitu yhtenäiseksi alueeksi. Se koostui lääneistä, joiden johdossa oli useimmiten ruotsalainen maaherra (Mäntylä 1995, 204).

41 Rein 1909.

42 Jopa aikakäsitys vaihteli Suomen eri alueilla. Kirkolliset kalenterit, jotka juhlapyhineen rytmittivät asukkaiden elämää, olivat kussakin hiippakunnassa erilaisia (Julkunen 1989, 11-12; Pirinen 1991, 166). Aikakäsitystä voidaan pitää merkittävänä kansatietoisuuden muovaajana. Kuten kansatutkija Benedict Anderson sanoo, kansan jäsenet eivät koskaan tapaa kaikki toisiaan, mutta he ovat silti tietoisia toistensa läsnäolosta eläessään ikään kuin samassa rytmisessä, toistaen tiettyjä rituaaleja yhtäaikaaisesti (Anderson 1991, 22-26).

43 Sama termien hämäryys uusintuu myös kronikan käännöksessä. Latinan *Finni* on käännetty vuoroin *finneiksi* (1703, 4; 1988, 41), vuoroin *suomalaisiksi* (1703, 2; 1988, 38). Vastaavalla tavalla latinan *Finlandia* kääntyy synonyymisesti sekä *Finlandiaksi* (1703, 3; 1988, 40) että *Suomeksi* (1703, 3; 1988, 40).

44 Kreikkalaisen tarun mukaan eripuraisuuden jumalatar Eris heitti eräässä häätilaisuudessa kutsuvieraiden keskelle omenan, johon oli kirjoitettu: kauneimmalle. Läsnäolevien jumalattarien, Heran, Pallas Athenen ja Afroditen välille syntyi kiista siitä, kenelle omena kuuluisi. Makutuomariksi määrättiin troijalainen prinssi Paris. Voiton vei Afrodite lupaamalla Parikselle puolisosiksi maailman kauneimman naisen. Näin sai alkunsa tapahtumasarja, joka aikanaan johti Troijan sodan syttymiseen. (Linna & Palmén 1988b, 110.)

Liivinmaasta ja Kuurinmaasta Messeniuksella riittääkin kerrottavaa. Maita määrittää toiminta: niissä on perustettu kaupunkeja, rakennettu kirkkoja, linnoja ja luostareita, kapinoitu ja sodittu (1636/1988, 44-49). Suomen laajalla alueella – mikä se sitten lieneekään – on vain mahtava muinaisuutensa. Kristillisellä ajalla siellä ei ole käytännöllisesti katsoen tapahtunut mitään muuta kansainvälisen uutiskynnyksen ylittävää kuin uusien piispain nimittämiset. Siirrytään aution maan diskurssiin. Kuten Sanassa sanotaan: ”Maa oli autio ja tyhjä”.

Suomea kohdanneet harvat merkkitapaukset kontrastoituvat useassa kohden kronikkaa Messeniuksen tapahtumarikkaisiin kuvauksiin Liivin- ja Kuurinmaasta.

n. 1248	Kuurilaiset rohkaistuivat herroikseen valitsemiensa liettualaisten antamasta tuesta ja ryhtyivät kapinaan. Hyökättyään tämän johdosta samalla kertaa sekä kuurilaisia että liettualaisia vastaan maamestari surmautti 1500 vihollista. Voiton saavutettuaan hän perusti sinne Kuldigan ja Embuten linnat. Suomen neljäs piispa Bero astui virkaansa näihin aikoihin. (1636/1988, 49.)
---------	---

Messenius kuvaa tunnontarkasti, miten Suomi sai neljännen piispan jälkeen viidennen, kuudennen, seitsemännen ja niin edelleen. Hän muotoilee Suomesta piispainmaana objektin, joka saa sen suorastaan kutistumaan silmissä naapurimaihin verrattuna, konkreettisesti. Aiemmin kuvatus ”laajasta alueesta” tulee nyt Räntämäen (nykyisin Koroinen) kokoinen piskuinen piste kartalla.

Piispainistuin sijaitsi Räntämäellä ja maan vähäiset tapahtumat keskittyvät siksi sinne. Suomen muista osista ei ole juurikaan mainintoja. Maan autiutta kuvaa, että suurimpia tapahtumia näyttää olleen piispainistuimen siirto Turkuun vuonna 1300 (joka tietysti laajensi sydän-Suomea hieman kärpäsenlikaa suuremmaksi). Messenius kuvaa sen suurieleiseksi rituaaliksi, jossa pyhän Henrikin maallisten jäännösten majapaikkaa vaihdettiin.

1300	Suomen piispa Maunu siirtyi kuningas Birgerin tuella Rantämaen piispanistuimen mukana Turkuun. Pyhän Henrikin maalliset jäännökset siirrettiin sitten kesäkuun 18. päivänä juhlallisesti Nousiaisista Turkuun, ja ne asetettiin kauniisti koristettuun hopealippaaseen. (1636/1988, 56.)
------	--

Ero mahtavan menneisyyden diskurssin voitokkaisiin kertomuksiin amatonien maasta ja Nooan perillisistä on huomattava. Tärkeimpänä diskursiivisen siirtymän syynä on se, että aution maan diskurssi hallitsee sellaisten ajanjaksojen kuvausta, joista oli jo olemassa kotimaisia dokumentteja. Nämä lähteet todistivat mahtavan menneisyyden diskurssiin nähden päinvastaisesta menneisyydestä. Ne olivat kirkollisia kronikkoja, jotka sisälsivät lähinnä puisevia luetteloja suomalaisista piispanviran haltijoista.⁴⁵

Messeniuksella ei ole aution maan diskurssissa vapaita käsiä täyttää historian valkoisia läiskii.⁴⁶ Piispat ovatkin ainoita, jotka tuovat hieman väriä Suomen tapahtumaköyhään ympäristöön – paitsi maallisine jäännöksineen, myös lihassa ja veressä ollessaan. Superlatiivisimmin Messenius kuvaa Pyhää Hemminkiä, jonka hän sanoo tulleen valituksi virkaansa ”erinomaisten henkisten ja ruumiillisten avujensa ansiosta” (1636/1988, 59). Hemminki ryhtyi jopa ojentamaan Ruotsin kuningasta tämän elintavoista ja sai hankkeelleen taivaallisten sotajoukkojen apua.

1348	(--) Pyhä Hemminki vaati ankarasti kuningasta parantamaan elintapojaan. Hän kielsi tätä jatkamasta alistetun kansan tyrannisoimista ja käyttämästä Pietarin penninkiä sotatoimiin. Sen johdosta kuningas heittäti hänet vankilaan. Tästä vihastuneena paavi iski Maunua salamallaan. Hän kielsi Suomen papistoa toimeenpanemasta sakramentteja siihen asti, kunnes hänen piispansa vapautettaisiin. Tämä päästettiin heti vapaaksi. (1636/1988, 61.)
------	--

45 Tärkeimmät kirkollisista kronikoista olivat *Palmskiöldin katkelma* 1300-luvulta, joka sisälsi 18 piispaelämäkertaa ja *Juusten piispainkronikka* 1570-luvulta, joka oli laadittu edellisen pohjalta. (Heininen 1989, 94; Juusten 1570-1/1988.)

46 Mahdollisimman loistavan menneisyyden rakentamiseen liittyi erilaisten keksittyjen lähteiden käyttö. Tämä oli mahdollista, sillä olemassaolleet varhais historian lähteet olivat varsin puutteellisia ja hajanaisia. Tunnettuja ovat mm. 1400-luvulta italialaisen dominikaanimunkin, Annus Viterbolaisen (n. 1432-1502), vääreennökset. Tämä esitteli joukon ennen tuntemattomia tekstejä antiikin historioitsijoilta, kuten Catolta, Marsius Lesboslaiselta, Archilocukselta ja Berosukselta ja kertoi niiden avulla, mitä maailmassa oli tapahtunut ennen vedenpaisumusta. (Urpilainen 1993, 23-24.)

Piispat ovat eräänlaisia korvikkeita niille mahtaville toimijoille, joita Messenius sanoo Suomella muinoin olleen. Korostan sanaa korvikkeita, sillä piispat suorittavat voimalliset tekonsa korkeampien voimien avustuksella ja ovat itse vain välikappaleita. Tässä suhteessa aution maan diskurssin ero mahtavan menneisyyden diskurssiin nähden on kuin kristalloituma 'subjektin' kahdesta merkityksestä. 'Subjektilla' voidaan tarkoittaa sekä toimivaa agenttia että alamaista objektia.⁴⁷ Mahtavuusdiskurssissa Suomi ja suomalaiset saavat merkityksen voimalliset toimijat, aution maan diskurssissa taas merkityksen passiiviset objektit.

Toimijuuden ja alamaisuuden välinen merkityksen siirtymä jakaa Messeniuksen kronikan selkeästi kahteen osaan. Siirtymä paikantuu kuvaukseen piispa Henrikin surmasta, jossa suomalaisten annetaan ymmärtää käyneen viimeisiä kamppailujaan itsepäisyyden ja toimijuuden tiellä Lallin hahmossa (1636/1988, 42).⁴⁸

Lallin suorittama piispa Henrikin surma oli symbolinen päätös Suomen mahtavan menneisyyden diskurssille. Suomeen saadun toisen piispan, Rodolfin, taas sanotaan tulleen autioon maahan ja saaneen vastaansa tahdottoman, alamaisen kansan. Suomalaisten objektien roolia kuvastaa se, että Rodolfin pään menoksi eivät koituneet kansan juonittelut. Hän tuli merirosvojen ryöstämäksi (1636/1988, 43). Suomalaisten ei myöskään mainita osallistuneen itse asuinreviirinsä puolustamiseen. Nämä olivat kyllä mukana joissakin kahakoissa, mutta etupäässä venäläisten tai tanskalaisten alulle panemissa.⁴⁹

Suomesta tulee aution maan diskurssissa toisten taistelutanner. Maa saa merkityksensä siitä, missä tarkoituksiperissä muut sitä lähestyvät. Se on veronkantoalue, hiippakunta ja taistelukenttä. Keskeisin Suomea määrittelevä piirre on emämaa Ruotsin saama hyöty, ja niinpä veronkantojupakat ovat Messeniuksen

47 Lat. *Subiectus*, alistettu. Engl. *subject* latinan kantasanan mukaisessa merkityksessä kansalainen, alamainen, mutta myös toimija, tekijä (ks. esim. Fairclough 1989, 38-39).

48 Ristiretki miellettiin yleisesti vedenjakajaksi Suomen historiassa. Tuntemattoman tekijän *Suomen kronikassa* (noin 1672-1674), jota mahtavan menneisyyden diskurssi dominoi, kuvataan Suomen historiaa vain ristiretkeen asti (*Tuntemattoman tekijän...*, 151). Laurentius Petrin *Ajan tieto* -kronikassa, jota taas hallitsee aution maan diskurssia lähenevä kurjuusdiskurssi (kuten luvussa 2.5 osoitan), kuvaus aloitetaan ristiretkestä eikä kajota lainkaan maan varhaishistoriaan.

49 Silloin harvoin, kun Messenius kuvaa Suomen asukkaiden olleen aktiivisesti mukana suurissa hankkeissa, nämä tyrvivät tavalla tai toisella. Kun liivinmaalaiset vuonna 1344 pyysivät suomalaisilta apua saksalaisten karkottamiseen, Suomen piispa ja käskynhaltija lähettivät laivaston. Laivasto kuitenkin myöhästyi ja joutui palaamaan tyhjin toimin takaisin. (1636/1988, 59-60.)

toistuvien tarkastelujen kohteena. Toisen merkittävän huomion kohteen muodostavat ruotsalaisten yritykset kastaa suomalaiset kristityiksi. Evankelioimis-tehtävässä koettiin monta takaiskua.

n. 835 Keisari Ludvid sai paavin kirjeestä mieluisan uutisen: finneille oli avattu uskon ovi. Kuitenkin Saatana sulki sen heiltä uudestaan pitkäksi aikaa. (1636/1988, 41.)

Suomalaiset kuvataan objekteiksi niin maallisten kuin henkivaltainkin edessä. Heidän tehtävänään on ottaa vastaan se, mitä tuleman pitää. Saatanan väliintulo merkitsi Suomelle seitsemää synkkää vuotta, jolloin kansan kastamiseksi ei tehty elettäkään, vaan annettiin piispanistuimen olla tyhjiillään (1636/1988, 85). Suomalaiset saivat tuolloin osakseen vain koettelemuksia. Venäläiset, jotka Messenius luonnehtii kuin nämä olisivat olleet uskon oven sulkeneita saatanan sotamiehiä, hyökkäsivät Suomeen. Seitsemän piispatonta vuotta ovat kuin suomalaisten seitsemän kiusausta, joiden päätyminen palkittiin uuden piispan virkaanasettajaisissa (1636/1988, 88).

Lieneekö piispattomiin vuosiin ollut syynä se, että virkaväkeä oli vaikeaa saada houkuteltua kylmään ja kaukaiseen maahan? Olettamukselle antaa tukea se, että Messenius mainitsee Suomeen tulleet houkutellun arvonimillä (kuten Suomen herttua), mutta nämäkään eivät näytä olleen riittäviä porkkanoita. Virkamiehet vaihtoivat mieluusti toimensa muualle. Pentti-herttua esimerkiksi luopui Suomen ruhtinaan arvonimestä Linköpingin piispuuden hyväksi (1636/1988, 54).⁵⁰

Suomessa vain pistäydyttiin ja sieltä poistuttiin niin pikaisesti kuin mahdollista. Etenkin kuninkaiden harvat vierailut Suomen maaperällä olivat lyhykäisiä. Kustaa-kuninkaan Messenius sanoo ratsastaneen ”Suomen halki” ja toisella läpikulkumatkallaan vielä ”rientäneen” kuin maa olisi polttanut hänen ratsunsa kavioiden alla (1636/1988, 100 ja 102). Lyypekkiläiset retkeilevät kauppiaat eivät ilmeisesti katsoneet Suomessa olleen riittävästi ostajia tai mitään sellaista ostamisen arvoista, minkä vuoksi keskeyttää matkaa. He tyytyivät

50 Sama käsitys Suomeen tulon vastenmielisyydestä uusintuu myös nykyisessä historiankirjoituksessa. Kerrotaan, että 1100-luvulla paavi lupasi synninpäästön kaikille, jotka tekivät ristiretkiä Itämeren rantojen pakanoita vastaan. Nämäkään aneet eivät ilmeisesti olleet riittäviä, sillä Pohjolan ristiretket tehtiin yleensä ledung-asevelvollisuuden pohjalta. (Pirinen 1991, 40 ja Vahtola 1995, 51.)

pyytämään Ruotsin kuninkaalta läpikulkuluvan matkakseen Nevalinnan kautta Novgorodiin (1636/1988, 57).

Ero mahtavan menneisyyden diskurssiin, jossa suomalaisten sanottiin varta vasten vaeltaneen Välimereltä luvattuun maahansa, on huomattava. Suomessa ollaan nyt pakosta. Messenius kuvaa itsensä yhdeksi niistä onnettomista, jotka on viskattu kimmerialaiseen pimeyteen saatanan, venäläisten, vanginvartijoiden ja muiden petojen kiusattavaksi. Hän kirjaa omat ja perheensä Suomessa kokemat kärsimykset kronikkaan.

1617 (--) he [Kajaanin linnan vanginvartijat] raahasivat meidät väkisin pimeään ja salaiseen vankityrmään, pois ihmisten ilmoilta. (--) Milloinkaan emme saaneet mennä ulos hengittämään raitista ilmaa, emme kirjoittaa kenellekään avunpyyntöä emmekä ottaa vastaan keneltäkään kirjettä. Kuninkaan määräämiä elintarvikkeita meille annettiin erittäin kitsaasti ja epäsäännöllisesti. Päivittäin jouduimme me kärsimään nälkää, räsytystä, vilua ja löyhkää.
(1636/1988, 101.)

Vankityrmän kuvaus laajenee metonymiseksi kuvaukseksi Suomesta. Kun Messenius sanoo olleensa vankityrmässään 20 vuoden ajan yhtä julmasti piinattuna kuin muinoin israelilaiset Egyptissä faaraon alaisina (1636/1988, 100-101), ovat suomalaiset vastaavalla tavalla maassaan israelilaisten asemassa, piiskattuina orjina. Metonymian puolesta puhuvat molemmat diskurssit. Mahtavan menneisyyden diskurssissa tuotetaan israelilaisten ja suomalaisten synonymia eksplisiittisesti, kun suomalaisten sukujuuret vedetään Raamatun valitusta kansasta. Messenius ei myöskään mainitse missään suomalaisia kiduttajikseen (eikä siis samasta näitä egyptiläisiksi), vaan pitää ruotsalaisia hallintovirkamiehiä syypäinä kohtaloonsa.⁵¹

Aution maan diskurssissa suomalaisten representoituminen kuritushuonevangeiksi (israelilaisiksi) saa vahvistusta näiden objektin roolista, alamaisuudesta ja toiseudesta. Suomea kohtaavat harvat tapahtumat, joita Messenius piispain virkaanastujaisten lisäksi kuvaa, ovat pääosin rikollisia: ryöstöjä, sotia ja väkivaltaisia veronkantoja. Suomi on siis kitulias ja ankara elinalusta, toisin kuin

51 Messenius mainitsee vihamiehikseen hoviväen sekä Pohjanmaan maaherran Eerik Haren ja hänen vävynsä Helge Jesperinpojan (1636/1988, 101).

mahtavan menneisyyden diskurssissa, jossa oli vielä varaa pröystäillä Suomen laajan alueen kykenevän elättämään muukalaisiakin.

2.3 Mahtava + autio

Messeniuksen tavoitteen mukaisen ja sitä vastustavan diskurssin esiin lukeminen on johtanut mahtavan menneisyyden diskurssin ja aution maan diskurssin identifiointiin. Messenius huojuu näiden kahden merkityksellistämisen tavan välillä.⁵²

Se, mistä diskurssien välinen ristiriita aiheutuu, on kiintoisa kysymys sekä tutkimustuloksen että -menetelmän kannalta. Yhteensopimattomuus korostaa diskurssianalyysin purkavaa funktiota. Sen avulla tuodaan esiin tekstin muodostama velhonverkko, tila, jossa tekijän tavoitteen mukainen merkitys vetää viimeisen henkäyksensä.

Säännöt, jotka ohjaavat tekstin ryhmittymistä eri diskursseiksi, ovat erityiseen lausumakontekstiin sidottuja, ja niinpä sen arvaileminen, onko tekijä tietoisesti laskelmoiden käyttänyt tiettyjä diskursseja, ei ole hedelmällistä.⁵³ Diskurssianalyysissä on kyse – Umberto Eco sanoin – ”semioottisesta sissisodasta”, jota ei ole suunnattu tekstin tuottajaa, vaan tekstin tulkintaa vastaan.⁵⁴

Tutkimuksessa esiin luetuilla ristiriidoilla ei ole itseisarvoa. Ne toimivat instrumentteina, joiden avulla tekstiä voidaan suhteuttaa erilaisiin konteksteihin. Kontekstuaalinen tutkimus ei siis merkitse hyppyä tekstin ulkopuolelle. Diskurssianalyysissä lähdetään päinvastoin siitä, että kontekstia ei ole olemassa tekstistä

52 Huojunta kahden diskurssin väliillä ei ole pelkästään Messeniuksen epäjohtonmukaisuutta tai naiiviutta, sillä paradoksaaliset merkityksenannot artikuloituvat edelleenkin käytetyissä symbolisissa Suomi-neito -representaatioissa. Neitorepresentaatioita on viljely etenkin pilapiirroksissa käsiteltäessä Suomen sisä- ja ulkopoliittikkaa. Suomi-neito on toisinaan amatsoni, joka tuittuilee vierasmaalaisille kosijoilleen, toisinaan taas avuton ja viaton neito, jota sisäpolitiikan parketilla tanssivat partaveitset vievät kuin mielevät hidalgot.

53 Diskurssianalyysi eroaa tässä kohden selvästi retoriikasta, joka näkee kielen intentionaaliseksi. Aristoteles määrittelee retoriikan niiden keinojen tutkimiseksi, joita puhuja tietoisesti käyttää yleisön vakuuttamiseksi (Aristoteles 300-l eKr./1991, 74-79). Samaa reseptiä luottaa myös osa uuden retoriikan harjoittajista (esim. Perelman 1982, 5).

54 Eco 1984/1985, 151-160.

irrallaan.⁵⁵

Foucault tarkastelee tätä tekstin ja kontekstin välistä problematiikkaa *Tiedon arkeologiassa* erottamalla toisistaan primaariset, sekundaariset ja diskursiiviset suhteet.⁵⁶ Primaarisilla suhteilla hän viittaa yhteiskunnan instituutioiden, taloudellisten ja sosiaalisten prosessien, normijärjestelmien ja käyttäytymismallien välillä vallitseviin suhteisiin. Sekundaariset suhteet taas muodostuvat siinä prosessissa, jossa subjektit refleктоivat omaa toimintaansa.

Foucault korostaa sitä, että diskursseja ei pidä ymmärtää vain sekundaarisiksi, sillä niitä ei voi erottaa yhteiskunnallisesta todellisuudesta subjektin omakohtaiseksi ja refleктоivaksi toiminnaksi. Diskursiiviset suhteet eivät ole sen paremmin ”subjektiivisia” (sekundaarisia) kuin ”objektiivisiakaan” (primaareja), vaan ne toimivat ikään kuin näiden rajalla.⁵⁷ Niin sanottu primaari yhteiskunnallinen todellisuus on siis jo diskursiivisesti järjestäytynyt.⁵⁸

Diskursiiviset suhteet ohjaavat aina todellisuuden representoimista.⁵⁹ Tämä ei tarkoita, etteikö tekstin ulkopuolista primaaria todellisuuttakin olisi olemassa, mutta kylläkin sitä, että tuo todellisuus on tutkimuksen keinoin lähestyttävissä vain tekstien ja diskurssien kautta. Esimerkiksi historian tutkimus on välttämättä tekstuaalista, sillä menneisyys on olemassa ainoastaan kerrottuna. Kontekstuaaliset ongelmat ovat siis aina tekstuaalisia tulkintaongelmia.⁶⁰

Vaikka 'teksti' ja 'konteksti' kietoutuvat monin tavoin yhteen, niiden erottaminen toisistaan käsitteellisesti on kuitenkin perusteltua, sillä näin voidaan kuvata tutkimuksen tasoja. 'Teksti' ymmärretään konkreettiseksi, mikrotason tutkimuskohteeksi ja 'konteksti' puolestaan siksi makrotason merkitysavaruuudeksi,

55 Pierre Bourdieun kritiikki diskurssianalyysistä ei sanotun valossa osu aivan kohdalleen. Hän toteaa, että ”kulttuuristen tuotteiden ymmärtämisen lähteen etsiminen tuotteista itsestään voi olla ainoastaan epäoikeutettu abstraktio (jota voitaisiin kutsua reduктоivaksi).” (Bourdieu 1984/1989, xvi-xvii. Kyseinen tekstikohta löytyy vain käännetyistä, englanninkielisestä laitoksesta.)

56 Foucault 1969, 62-63.

57 'Diskurssia' ei tule sekoittaa 'ideologiaan', joka ymmärretään sekundaariseksi. Ks. Foucault 1980, 118.

58 McNay kritikoi Foucault'n tapaa erottaa primaariset ja sekundaariset suhteet toisistaan ja sanoo tämän kieltävän sen, että sosioekonominen kenttä saisi merkitystä vain diskursseissa. Erottelu implikoi hänen mukaansa sitä, että tuolla kentällä on koherenssi jo ennestään, itsenäisesti. (McNay 1994, 70-73.) On kuitenkin huomattava, että Foucault'n esittämä erottelu on käsitteellinen. Primaariset ja sekundaariset suhteet toimivat vuorovaikutuksessa.

59 Ks. Foucault 1969, 63.

60 Hyrkkänen 1995, 51.

josta tekstin erilaiset diskurssit tuotetaan.⁶¹

Omassa tutkimuksessani lähestyn tekstin ja kontekstin suhdetta kolmelta tasolta käsin.

- (1) intradiskursiivisesti analysoimalla teksteissä tuotettuja erilaisia diskursseja
- (2) interdiskursiivisesti analysoimalla tekstin eri diskurssien välistä dynamiikkaa ja sitä synkronista diskursiivista kenttää, josta eri diskurssien aines kirjoittautuu tekstiin.
- (3) intertekstuaalisesti vertaamalla tekstiä edeltävien ja myöhempien aikojen teksteihin.

Tarkastelu alkaa tekstin mikrotasolta, kun siitä identifioidaan erilaisia diskursseja (kuten tein Messeniuksen kronikalle luvuissa 2.2 ja 2.3). Nämä diskurssit osoittavat, minkälaisten merkityksellistämisen järjestelmien olemassaolo on mahdollista kyseisessä tekstissä.

Diskurssien keskinäisen aseman määrittäminen on sitten jo mutkikkaampi tehtävä, sillä se, mikä mielletään hallitsevaksi, on institutionaalisesti, sosiaalisesti, ja historiallisesti sidottua. Nykyisen talous- ja sosiaalhistorian valossa saattaa esimerkiksi näyttää siltä, että aution maan diskurssi kuvaisi ikään kuin realistisemmin Suomen menneisyyttä. Autioitumisen sanotaan olleen yksi Suomen merkittävimmistä taloudellis-sosiaalisista ongelmista, jota vastaan taisteltiin. Valtio tuki uudisasutusta muiden muassa antamalla muuttajille porkkanoiksi verohelpotuksia.⁶²

Tulkinta aution maan diskurssin realistisuudesta johtaisi kuitenkin selitykseen, jonka mukaan mahtavan menneisyyden diskurssi on kronikassa pelkkää fiktiota, eskapistisia fantasioita, joilla pönkitettiin Ruotsin suurvalta-asemaa. Diskurssien välillä ei kuitenkaan vallitse tällaista toden ja epätoden välistä hierarkiaa, kun asiaa tarkastellaan 1600-luvun tekstien näkökulmasta.⁶³

1600-luvulla autioitumisessa ei ollut kyse yksinomaan ikävästä epäkohdasta – ei ainakaan niille, jotka pakenivat autioille seuduille ja tiloille

61 Tässä merkitysavaruuksessa voidaan nähdä kaksi puolta. 1) Se on periaatteessa rajaton ja sisältää kaikki mahdolliset merkitykset. 2) Joukko diskursiivisia käytäntöjä, jotka ovat institutionaalisesti, sosiaalisesti ja historiallisesti sidottuja, rajaavat kuitenkin aktuaalisesti tuotettujen merkitysten joukon äärelliseksi. Asiasta tulee lähemmin puhetta [luvussa 3](#).

62 Autioitumisella tarkoitetaan historiankirjoituksessa veronmaksukyvyttömyyttä. Autioituneet tilat saattoivat olla joko asumattomia tai asuttuja. (Mäntylä 1995, 190.)

veronkantoja ja väenottoja.⁶⁴ Myös maanpuolustuksen kannalta autioituminen voitiin nähdä myönteisessä valossa. Vaikka asumattomat alueet olivatkin aukkoja puolustusrintamassa, esimerkiksi kuninkaat Kaarle X (1622-1660) ja Kaarle XI (1672-1697) pitivät Suomen suuria erämaita ja järviä hyvänä suojana itää vastaan.⁶⁵ Autioitumisen merkityssisällöt ovat siis vääjäämättä ristiriitaiset. Ne syntyvät diskursiivisessa kamppailussa, jossa erilaiset näkemykset ottavat toisistaan mittaa.

Kun Messenius muotoilee Suomen ja suomalaiset kahdessa diskurssissaan objekteiksi, koko joukko keskenään kampailevia institutionaalisia ja sosiaalisia äänenpainoja kirjoittautuu hänen tekstiinsä, minkä jälkeen kahdella diskurssilakaan ei ole vakiinnutettua merkitystä. Esimerkiksi aution maan diskurssi ei Suomen syrjäisyyttä ja tyhjyyttä kuvatessaan representoi pelkästään kehityksen junasta poisjäämistä. Messenius kuvaa, kuinka ulkomailla käytiin sotia ja kärsittiin nälänhätää. Liivinmaalaisia esimerkiksi ahdisti niin kova nälänhätä, että ”monet heistä söivät omia lapsiaan ja iän heikentämiä vanhempiaan, jopa hirressä riippuvia varkaiden ruumiita” (1636/1988, 48). Suomen autius näyttää näiden tapahtumakuvausten valossa tarjoavan hyvät edellytykset sivilisaation kehittymiselle.⁶⁶

Sanottu nostaa esille kysymyksen, miksi sitten puhun aution maan diskurssista vain negatiivisessa merkityksessä⁶⁷ – pyrinhän analysoimaan tekstejä moninaisuudessaan, redusoimatta niitä yhteen totuuteen? Tyytymisessä kahden diskurssin esiinlukemiseen (toisinaan kolmen) on kyse sellaisen abstraktiotason

63 Eikä välttämättä myöskään nykynäkökulmasta. Messeniuksen ”taruhistoriallakin” on nimittäin seuraajansa. Amerikkalainen arkeologien ja geologien muodostama tutkijaryhmä on esimerkiksi ponnistellut 80-luvun puolivälin jälkeen Ararat-vuorella ihmissuvun alkukodin, Nooan arkin, löytämiseksi. Tutkimuksissa on löydetty maakerrostumia, jotka muistuttavat laivaa. Vaikka tutkimustuloksista ei ole vielä tehty johtopäätöksiä, eräs tutkijoista ilmoitti jo ”tuntevansa arkin” kuin se olisi hänen ”geeneissään”. Hän korosti työnsä ankaraa tieteellistä luonnetta ja sitoutumattomuuttaan kristilliseen maailman-katsomukseen. Hänen näkemyksissään vilahteli kuitenkin goottilainen usko siihen, että kaikkien kansojen juuret voidaan jäljittää vedenpaisumuksen jälkeisiin aikoihin, Nooan sukukuntaan. (Channel 4:n reportaasi tutkijaryhmän retkestä Ararat-vuorelle. Ohjannut Jim Burroughs. Tuottanut Anchor Stone Films, 1993.)

64 Ks. Pulma 1994, 21.

65 Englund 1988/1989, 30.

66 Suomestakin tiedetään 1600-luvulta yksi kannibalismikuvaus, mutta Messenius on tuskin ollut tietoinen tästä läänintilien lyhennysluettelossa esiintyvistä merkinnästä. (Ks. Mäntylä 1988, 13.)

67 Myös goottiteorioista oli alunperin olemassa kaksi erilaista käsitystä: (1) muinaiset gootit olivat korkeasti sivistyneitä, heistä periytyivät tieteet ja taiteet ja (2) gootit olivat primitiivisiä ja sotaisia. (Olsson & Algulin 1987, 62.)

valinnasta, joka mahdollistaa analyysin taloudellisuuden. Diskurssien spesifiointia voitaisiin tehdä lähes äärettömiin, mutta tämä ei ole relevanttia senkaltaisessa diakronisessa tutkimuksessa, jota tässä harjoitan. Jo kahden diskurssin avulla saadaan nimittäin kontekstuaalisen analyysin hyöty. Diskurssit implikoivat sitä yhteiskunnallista kenttää, jossa erilaiset äänenpainot lausutaan ja jossa käydään diskursiivista kamppailua asioiden, ilmiöiden ja tapahtumien merkityksellistämisestä. Ne osoittavat, millaisten merkitysten rinnakkaiselo on mahdollista.

Edellä kuvattu intradiskursiivinen tutkimustaso avaa väylän kontekstin tutkimuksen seuraavaan vaiheeseen, diskurssien- ja tekstienvälisyyteen. Tekstit ja diskurssit (eritasoiksi käsitteiksi ymmärrettynä) sulattavat nimittäin itseensä aina aineksia myös muista teksteistä ja diskursseista, kuten Roland Barthes toteaa.⁶⁸

Tekstissä on eri tasoilla läsnä muita, muodoltaan enemmän tai vähemmän tunnistettavia aikaisemman tai ympäröivän kulttuurin tekstejä.⁶⁹

Barthesin mainitsemissa aikaisemman tai ympäröivän kulttuurin teksteissä on kyse 'interdiskursiivisuudesta' ja 'intertekstuaalisuudesta' (kontekstin esiin lukemisen vaiheet 2 ja 3). Pidän käsitteet erillään, sillä niiden avulla voidaan – jälleen kerran – erotella tutkimuksen tasoja.

'Interdiskursiivinen' viittaa synkroniseen tarkastelutapaan. Se on tekstin sisäisellä tasolla niiden merkityksellistämisen järjestelmien tarkastelua, jotka kirjoittautuvat tekstiin muista diskursseista. Muista teksteistä kirjoittautumisen samanaikaisuus on ymmärrettävä konventionaalisesti. On määrittelykysymys, mihin raja vedetään – onko se 5, 10 vai 20 vuotta vai vieläkin enemmän. Absoluuttinen samanaikaisuus ei ole mahdollista, sillä diskurssit eivät ole päivittäistavaraa.

Intertekstuaalisuus taas on erilaisten diskurssien uusintumisen, variaation ja/tai katkeamisen tarkastelua diakronisesti, pitkällä juoksulla. Kohteena on tekstuaalinen kenttä, periaatteessa kokonaisuudessaan, mutta käytännössä tutkijan valinnat rajaavat sen hyvinkin spesifiksi. Tästä lähemmin seuraavassa luvussa.

Kun intradiskursiivisella tasolla esitin kysymyksen, mikä johtaa kronikassa kahteen erilaiseen diskurssiin, esitän nyt jatkokysymyksen: mistä nämä diskurssit

68 Muistutan mieliin, että 'teksti' on yläkäsite, aktuaalinen kirjoitus, oli se sitten kirja, artikkeli, essee tms. Yksi teksti saattaa pitää sisällään useita diskursseja.

69 Barthes 1973/1993, 181.

juontuvat? Voidaan nimittäin tutkia, löytyykö Messeniuksen diskursseille vastineita, jolloin voitaisiin osoittaa, että niissä on kyse yleisemmistä Suomea koskevista kuvaustrendeistä.

Mahtavan menneisyyden diskurssi kirjoittautuikin, kuten edellä osoitin, osaksi goottilaisteorioiden sarjaa, jotka hallitsivat Ruotsin historiankirjoitusta 1600-luvulla. Se kantaa näiden kanssa yhteisiä merkityselementtejä, kuten muinaisia taruja ja vanhatestamentillisia aineksia.

Aution maan diskurssi ei sekään ole vailla vastineita (eikä näin ollen synny vain Messeniuksen intention – valtakunnan ylistämisen – epäonnistumisen tuloksenä).⁷⁰ Esimerkiksi 1600-luvulla käytetyssä kartastossa, Olaus Magnuksen *Carta Marinassa* tuotetaan useitakin aution maan diskurssin merkityselementtejä.⁷¹ Suomi on siinä kartettu, autiudessaan uhkaava maa. Ensi katsomalta Suomen alue näyttää olevan tulvillaan liikettä ja elämää, mutta liike suuntautuu Suomesta pois päin kuten Messeniuksella, joka kertoi kronikassaan virkamiesten, kuninkaan ja kauppiaiden käyneen Suomessa lähinnä läpikulkumatkoilla. Olaus Magnuksen karttakuvaa koristavissa figureissa rekivaljakot kiidättävät kyytiläisiään jäätä pitkin Pohjanlahden toiselle puolelle ja ratsumiehet matkaavat kohti Venäjän kauppakeskuksia. Lienevätkö sitten paikallisia asukkaita ne, jotka veistävät veneitä ja soutavat ympyrää pienissä järvilutakoissa? Heitä ahdistavat käärmeet, sudet ja jättiläishauet.⁷²

Suomi kuvataan maaksi, jossa ollaan ja johon tullaan vastahakoisesti. Samaa kuvaustrendiä viljellään myös niissä asiakirjoissa ja virkakirjeissä, joita 1600-luvulta on säilynyt. Esimerkiksi Suomen kenraalikuvernööriksi nimitetty Per Brahe luonnehtii kuninkaalle osoittamassaan kirjeessä Suomen tilaa aution maan diskurssin synkin sävyin. Hän sanoo nähneensä virkamatkallaan autioituneita kouluja ja kirkkoja, laiskoja ja juoppoja asukkaita.⁷³ Brahe korostaa selvinneensä matkastaan vain Jumalan avulla ja korostaa näin matkansa vaikeuksia ja vaaroja

70 Kun otetaan vielä huomioon Messeniuksen epäsuotuisa puhuja-asema (hänet oli teljetty Kajaanin linnaan vääräuskoisuudesta epäiltynä), subjektiivisen aineksen esiintyminen kronikassa olisi tuskin johtanut teoksen painattamiseen.

71 Olaus Magnus 1539/1964.

72 1600-lukujen karttakuvista ei aution maan diskurssin merkityselementtejä voi jäljittää siten kuin Olaus Magnuksen kartasta, sillä ne eivät sisällä figuurihahmoja. Esimerkiksi Anders Buren teokseen *Orbis Arctoi Imprimisque Regni Sueciae descriptio (Pohjoismaiden kuvaus, 1626/1985)* sisältyvät kartat ovat koruttomia. Buren karttakuvat pysyivät toista sataa vuotta kaikkien Pohjoismaita esittävien karttojen ja mallien perustana. Ne myös esittivät Suomen lähes oikean muotoisena. (Tiitta 1994, 25.)

kuin varhaiset ulkomaalaiset matkakirjoittajat. Nämä kehottivat matkalaisia suojautumaan Suomessa ristinmerkein, koska paholaiset pelottelivat usein ohikulkevia huudoillaan tai tekemällä kepposia.⁷⁴

Interdiskursiiviset vastineet osoittavat, että aution maan diskurssissa ei ole kyse pelkästään Messeniuksen subjektiivisten arvostusten heijastumisesta tekstiin. Se on useammassa tekstissä sijansa saava haastava diskurssi, jonka edustajat väittävät hallitsevaa mahtavan menneisyyden diskurssia vastaan. Kahdesta vastakkaisesta diskurssista muotoutuu näin kenttä, jossa diskursiivisen yhteisön jäsenet käyvät dialogia paitsi puheena olevista objekteista, Suomesta ja suomalaisista, myös yhteiskunnan sisäisestä organisaatiosta, vallanjaosta ja maailmankuvasta ylipäätään.

Suomesta ja suomalaisista tulee tämän diskursiivisen väittelyn heittopusseja, sillä ne artikuloituvat objekteina elimellisesti Ruotsin valtakunnan asioista käytävään keskusteluun. Vaikka Messenius sanoo valaisevansa kronikkasaan Suomen menneisyyttä, näyttää siltä, että tämä on pikemminkin tekosyy, jotta puheeksi voidaan ottaa poliittisia kiistakysymyksiä.

Diskursiivinen yhteisö osoittaa jäsenilleen erityiset puhuja-asemat ja sen, mitä heidän on näistä asemista käsin lupa esittää. Diskursiivinen valta ei ole kenenkään omistuksessa, vaan se on aina sidoksissa erityisiin asemiin. 1600-luvulla diskursiivinen yhteisö koostui pääosin ajan virkamieseliitistä. Säätyhierarkia oli merkittävä yhteisöä rajaava tekijä jo siitä yksinkertaisesta syystä, että luku- ja kirjoitustaito olivat lähinnä ylempien säätyjen etuoikeuksia. Messenius kuului tähän etuoikeutettujen joukkoon, mutta hän oli siitä huolimatta diskursiivisen kamppailun marginaalissa, sillä hänet oli vangittu vääräuskoisuutensa vuoksi.

Messeniuksen syrjäyttäminen diskursiivisista valta-asemista oli historiankirjoittajalle tyypillinen kohtalo, sillä historia saattoi olla hyvinkin tulenarka aihepiiri käsiteltäväksi. Historiankirjoituksella oli jo keski- ja renessanssiajalla poliittinen funktio ja se saattoi olla jopa suoranaista propagandaa. Mikäli historiankirjoittajat eivät jakaneet hallitsijoiden kanssa yhteisiä kantoja, he

73 Brahe 1638/1966, 498-502. Myös kuvaukset Brahen omasta virkanimityksestä Suomeen ovat aution maan diskurssin mukaisia. Brahe ei tullut maahan sen halukkaammin kuin Messenius tai ensimmäiset ristiretkeläisetkään, vaan yritti kieltäytyä hänelle tarjotusta virasta. Hän vetosi siihen, ettei ollut vastaavaa tointa ennen hoitanut eikä osannut edes suomen kieltä. (Mäntylä 1995, 205-207.)

74 Rein 1909, 23-24.

joutuivat epäsuosioon, ehkä jopa vankilaan.⁷⁵

Poliittisuus ei ole tästä syystä eksplisiittisesti esillä myöskään Messeniuksen kronikassa.⁷⁶ Valtadiskurssit kuitenkin artikuloituvat kronikkaan mahtavan menneisyyden diskurssin myötä, joka on vallan palveluksessa.⁷⁷ Se ei kuitenkaan ole hegemonisessa asemassa, sillä representoijat voivat aina omaksua myös muita diskursiivisia asemia sen mukaan, mistä näkökulmasta ja mille yleisölle he suuntaavat tekstinsä.

Messeniuksen tekstin kaksijakoisuus tulee ilmi jo alun ohjelmasta. Se alkaa mahtavan menneisyyden diskurssilla, jossa Messenius ilmaisee halunsa asettua valtakunnan palvelukseen, hallitsevan diskurssin mukaiseen puhuja-asemaan. Toiseksi kronikan funktioksi paljastuu kuitenkin Messeniuksen omien kärsimyskokemusten dokumentointi aution maan diskurssin keinoin, valtakunnan politiikkaa vastaan.⁷⁸ Nämä kriittiset äänenpainot saattoivat sulautua mahtavan menneisyyden diskurssiin, sillä valtakuntaa ylistäviltä ei yleensä kysytty, olivatko nämä luterilaisia vai katolisia.⁷⁹

Olkoon tämä kronikka jälkipolville
todisteena siitä vankeudesta,
jota tuo onneton – voi kataluutta!
– on saanut syyttömästi kärsiä teidän rannoillanne (--)
(1636/1988, 30.)

Messeniuksen kriittisyyttä ei voi pitää tarkoitushakuisena, vaan pikemminkin kahden erilaisen puhuja-aseman näkökulmasta johtuvana. Mahtavan menneisyyden diskurssissa hallitsee emämaan näkökulma, aution maan

-
- 75 Ennen Messeniusta Suomessa oli kärsinyt vankilatuomiotaan alankomaalainen, mutta Ruotsin palveluksessa ollut historiankirjoittaja Jakob Typotius. Tuomion syynä oli se, että Typotius oli panetellut Ruotsin ylimyksiä kuningastakaan säästämättä. Sitä paitsi hän oli Messeniuksen tavoin katolinen, valtakunnan vihollinen. (Rein 1909, 121-122.)
- 76 Messenius päinvastoin puolustaa hallitsevaa mahtavan menneisyyden diskurssia tanskalaisen Johan Svaningin kritiikiltä, joka epäili ruotsalaisten goottilaisia sukujuuria (Lehtinen 1968, 77-78).
- 77 Ks. diskursseista vallan palveluksessa Thompson 1990, 56.
- 78 Goottiteorioita vastaan esitetty kritiikki oli yleensä nimenomaan verhottua, sillä avoin vastustus olisi saattanut kirjoittajat hankalaan asemaan. Epäsuoraan kritiikkiä esittivät Messeniuksen ohella myös Ruotsin oikeushistoriaa kirjoittanut Johannes Loccenius jättämällä goottiteoriat tyystin käsittelemättä. Mahtavan menneisyyden diskurssin hallitsevaa asemaa kuitenkin kuvastaa, että Loccenius joutui myöhemmin lisäämään teoksensa 2. painokseen goottilaisen varhaishistorian. (Urpilainen 1993, 37-38.)
- 79 Johannes Magnuksen historiategoskin oli suurvaltakaudella Ruotsin virallisen historian asemassa, vaikka kirjoittaja oli katolinen. (Urpilainen 1993, 33-34.)

diskurssissa maakuntanäkökulma. Diskursseilla on myös erilaiset yleisöt: ensinmainitussa Ruotsin ylin virkamiehistö ja jälkimmäisessä maakuntien ylimmät säädyt. Merkittäviä eriyttäjiä ovat lisäksi diskursiiviset käytännöt, muiden muassa genret (kaksi erilaista historiankirjoituksen perinnettä, goottilainen vs. kirkollinen historiankirjoitus), joista tulee lähemmin puhetta seuraavassa luvussa.

Kriittisyys projisoituu erityisesti Suomen kuvaukseen, sillä Suomi ja vankityrmä asettuvat kärsimyskokemusten kuvauksessa metonymiseen suhteeseen. Se, mitä Messenius puhuu vankilastaan, tulee metonymisesti tarkoittamaan koko Suomen aluetta. Suomi on kuin ”pimeä ja salainen vankityrmä”, poissa ”ihmisten ilmoilta” (1636/1988, 101). Sieltä käsin ei ole mahdollista ”tarkkailla viranomaisten tekemisiä eikä puhua kenenkään kanssa” (sama).

Suomen autius tulee merkitsemään mykkyyttä, oppositiodiskurssia, joka pyritään vaientamaan. Aution maan diskurssi onkin marginaalissa siihen dialogiin nähden, jota valtaa pitävien diskurssien edustajat käyvät. Tätä seikkaa vahvistaa Messeniuksen kuvaus virkamiesten haluttomuudesta tulla Suomeen. Virkanimitys Suomeen merkitsi karkotusta ja henkilön syrjäyttämistä poliittisesta kamppailusta. Metonymia, joka samastaa Messeniuksen, muut oppositiomiehet ja suomalaiset israelilaisiksi, saa ruotsalaiset virkamiehet näyttämään itsevaltaisilta egyptiläisiltä, jotka kohtelevat kaltoin alaisiaan.

Aution maan diskurssi Messeniuksen kärsimyskokemuksineen nousee kronikan jälkipuolella hallitsevaksi ja sivuuttaa valtakunnan tärkeät tapahtumat, esimerkiksi 30-vuotisen sodan ja sen maineikkaat taistelut, joita käytiin Messeniuksen näkökulmasta oikeaoppista katolista uskoa vastaan. Sotamerkintöjen puuttuminen on huomionarvoista, sillä yleensä voittoisat taistelut olivat historiankirjoituksen kohokohtia ja merkittäviä suurvalta-aseman pönkitteitä.⁸⁰ Kun Messenius sivuuttaa nämä, hän esittäytyy valtapolitiikan marttyyriksi, joka taistelee omaa 20-vuotista sotaansa Kajaanin linnassa katolisen uskon puolesta, suomalaisten nimissä. Osa Suomen aatelistosta elätteli nimittäin jonkinasteisia sympatioita Puolaa ja sen katolista hallitsijaa kohtaan.⁸¹

Messenius hyökkää erityisesti reformaatiota vastaan. Omia kärsimyksiään kuvaamalla hän varoittaa siitä helvetistä, johon vääräuskoisuus johtaa. Hän

80 Esimerkiksi roomalaiset historiankirjoittajat keskittyivät lähes yksinomaan sotien luettelointiin Rooman ylpeyden ja glorian korottamiseksi (Setälä 1983, 21).

81 1500- ja 1600-lukujen vaihteen sisäpoliittisista taisteluista, joissa taitettiin peistä myös katolisuuden ja luterilaisuuden välillä: Keränen 1995, 157-166.

tulkitsee erinäisiä lähiaikojen tapahtumia ennusmerkeiksi, jotka todistavat hänen taistelevan Jumalan asialla. Hän sanoo taivaasta sataneen verta (1636/1988, 105) ja sanoo tämän enteilevän vihollisten (luterilaisten) verenvuodatusta.

Aution maan diskurssin legitimointi Jumalan antamien ennusmerkkien avulla kääntää kahden diskurssin välisen suhteen nurin. Aution maan diskurssista, jossa suomalaiset kuvataan passiivisiksi objekteiksi, tulee aktiivista vastarintatoimintaa hallitsevien diskurssien haastamiseksi. Mahtavan menneisyyden diskurssi, jossa suomalaiset kuvataan voimallisiksi toimijoiksi, taas osoittautuu passiiviseksi mukautumiseksi hallitsevien diskurssien alamaisuuteen.

Nurinkääntyminen tekee aution maan diskurssista tekstin rakenteiden purkamisen kannalta kumppaniaan mielenkiintoisemman. Se tuo esiin merkityksiä, jotka aktiivisesti muotoillaan hallitsevasta diskurssista huolimatta, sitä vastaan. Suomi ja suomalaiset saavat toimia kamppailussa instrumentteina, jotka laitetaan puhumaan yhtä aikaa sekä hallitsevan että vastustavan diskurssin äänellä. Diskursseista muotoutuu siis areena, jossa otetaan osaa dialogiin yhteiskunnan sisäisestä organisaatiosta, vallanjaosta ja maailmankuvasta.

Kun huomio kiinnitetään edellä kuvatulla tavoin erilaisiin diskursseihin, Messeniuksen kronikka saadaan asetettua valtakysymysten ääreen. Edeltävissä tulkinnoissa tämä näkökulma on sivuutettu, kun tekstin ristiriitaisuudet on selitetty pois.⁸² Kronikalle on konstruoitu yhtenäinen sisältö ja pohdittu, miten hyvin se vastaa kuvattua historiallista todellisuutta ja Messeniuksen käyttämiä lähteitä.⁸³ Toimenpide ei ole tehnyt tekstille oikeutta. Sille on gootthistorioidensa vuoksi osoitettu paikka kulttuurihistoriallisten kuriositeettien joukossa.

Kuriositeettiosasto kuuluu miltei jokaiseen kovakantiseen ja itseään kunnioittavaan historiateokseen. Sillä on painavan asiatekstin lomaan sijoitettuna keventävä funktio, mutta se palvelee toistakin tarkoitusta, nimittäin nykyisen

82 Varhaista historiankirjoitusta on tutkittu Suomessa varsin vähän. Historioitsija Erkki Lehtinen on likipitään alan ainoa suomalainen asiantuntija tutkimuksellaan *Suomen varhaishistorian ja ristiretkikauden kuvausta uskonpuhdistus- ja suurvalta-aikana* (1968). Ruotsissakin varhaista historiankirjoitusta koskevat tutkimus on vähäistä. Se on enimäkseen peräisin vuosisadan alkupuoliskolta ja edustaa perinteistä vaikutetutkimusta, jossa selvitetään lähteiden käyttöä ja tarkasteltavien teosten yleistä rakennetta. Esim. Harald Olsson (1944) Messeniuksen *Scondia illustrata*; Sture Bolin (1931) Pohjolan vanhimmasta historiankirjoituksesta. Poikkeuksena mainittakoon Kurt Johannessonin tutkimukset (1978 ja 1982), jotka edustavat uudempaa, retorista näkökulmaa.

83 Lehtinen 1968, 20.

totuuskäsityksen ankkuroimista.⁸⁴ Kuriositeettien avulla osoitetaan, valikoiduin sitaatein, miten mielikuvituksellisiin asioihin muinoin on uskottu ja kuinka tietämys on sittemmin edistynyt. Näin sekä historioitsijat että lukijat voivat tuntea etevämmyyttä edeltäjiinsä nähden.

Kuriositeettina kronikasta on tullut merkki itseään suuremmasta, toden ja väärän tiedon välisestä kamppailusta. Jos sitä sen sijaan tutkitaan tekstille ominaisilta ulottuvuuksiltaan, kuten diskursiiviselta rakenteeltaan, saadaan selville, millaisten ehtojen varassa puheena olevat asiat on otettu käsittelyyn. Tekstuaaliset ominaisuudet eivät ole vain ilmaisun pintaa, vaan ne muodostavat lausumakontekstin.⁸⁵ Siirryttäessä interdiskursiiviselle ja intertekstuaaliselle tasolle voidaan lukea yksittäisille diskursseille esiin laajempi konteksti ja osoittaa, miten moninaiset intressit niihin ovat ohjanneet.

2.4 Ajan tieto

Siirryn kontekstin tutkimuksessa kolmanteen vaiheeseen, intertekstuaalisuuden tutkimukseen. Se on määritelmäni mukaan tekstuaalisen kentän diakronista tarkastelua. Se laajentaa näkökulmaa uusien tekstien suuntaan, sillä Messeniuksen kronikka on vain piste Suomea ja suomalaisia koskevien diskurssien joukossa.

Tekstit tuotetaan aina toisten tekstien ympäröiminä. Messeniuskaan ei työskennellyt tyhjiössä ja luonut merkityksiä yksin, vaikka hänen vankeutensa saakin hänet näyttämään klisheisen kuvan tutkijalta, joka kammioonsa

84 Näin tuotetaan omalaatuinen ohje siitä, miten Messeniuksen kronikkaa tulisi lukea. Nykyisestä historiankirjoituksesta tehdään normi, johon varhaisempaa historiankirjoitusta verrataan. Messeniuksen ei katsota tämän normin valossa ”hallitsevan nykyaikaisen historiatieteen metodeja”, vaan tämä on ”harhautunut” tiedoissaan, ”siteeraa virheellisesti” ja ”koristelee esitystään” (Linna & Palmén 1988, 22-29). Messeniuksen kronikalla on ollut tässä faktan ja fiktion rajankäynnissä heittopussin rooli. Historiatieteessä se on syyttä kulttuuri- ja oppihistorian puolelle, koska sitä on pidetty luonteeltaan fiktiivisenä (ks. Tommila 1989b ja Lehtinen 1979). Kirjallisuushistorioissa se taas loistaa poissaolollaan faktuaalisen luonteensa vuoksi, joka sillä on ajateltu olevan aikansa virallisen historiankirjoituksenä (ks. Laitinen 1991, 99).

85 Tekstuaalisen tarkastelun avartavan vaikutuksen puolesta historiallisen aineiston analyysissä puhuvat Perkins 1991, 2; LaCapra 1983, 65.

sulkeutuneena muovaa käsityksiään maailmasta. Hänellä oli Kajaanin linnassa käytössään kirjasto, jonka sanotaan olleen vanhempia aikoja koskevilta osiltaan parhaimpia mahdollisia silloisessa Ruotsin valtakunnassa.⁸⁶ Sen avulla Messenius saattoi käydä intertekstuaalista vuoropuhelua Suomesta kirjoittaneiden edeltäjiensä, muiden muassa Adam Bremeniläisen, Saxo Grammaticuksen, Snorri Sturlassonin, Johannes Magnuksen ja Olaus Magnuksen kanssa.⁸⁷

Vuoropuhelu kirjoittautuu kronikkaan. Osa tekstin elementeistä on tunnistettavissa lainatavaraksi, koska ne esitetään epäsuoran esityksen keinoin vieraan puheeksi. Esimerkiksi kolmion ja suorakaiteen muotoiset Suomi-objektinsa Messenius tuottaa Olaus ja Johannes Magnusta siteeraten. Useimmat vuoropuhelun elementeistä kiertyvät kuitenkin sellaiseksi kudelmaksiksi, että on työlästä lähteä purkamalla jäljittämään niiden alkuperää.

Tekstit ovat monin tavoin sidoksissa niitä edeltäviin teksteihin. Sidoksisuudessa ei ole kyse yksinkertaisesta vaikutussuhteesta, vaikka intertekstuaalisuuden ja vaikutetutkimuksen raja epäilemättä onkin häilyvä ja nämä samastetaan monesti tutkimuksessa toisiinsa. Diskurssianalyysin yhteydessä puhutaan intertekstuaalisuudesta kuitenkin huomattavan paljon laajemmassa merkityksessä.

Diskurssit eivät siirry vain kirjoittajalta A kirjoittajalle B ja ensinmainitun teoksesta a jälkimmäisen teokseen b. Tämänkaltainen alkuperän tai vaikutussuhteiden tutkimus ei valota merkitysten ja diskurssien uusintumista tai variaatiota mielekkäällä tavalla. Tiedetään kyllä, että Messenius sai kronikkaansa aineksia Adam Bremeniläiseltä, mutta mistä Adam Bremeniläinen lienee saanut omat käsityksensä, on jo kiperämpi ongelma selvitettäväksi.

Merkityksellistämisen lenkkejä voitaisiin vetää yhä taaempaa ja taaempaa esiin kuin laulussa ”talosta, jonka rakensi Jussi, joka potkaisi kissaa, joka jahtasi hiirtä” ja niin edelleen. Purkamista hankaloittaa 1600-luvun ja sitä edeltävien vuosisatojen tiedekäsitys: valtaosaa lähdetiedoista ei ole ilmoitettu eikä tiedon tuottamisen tapoja ole muutenkaan eksplikoitu. Näistä vaikeuksista huolimatta on Messeniuksen kronikankin vaikutuksenantajia selvitetty.⁸⁸ Voidaan kuitenkin sanoa Markku Hyrkkäsen tavoin, ettei tutkimus ole johtanut tuottavampaan

86 Linna & Palmén 1988, 22.

87 Messeniuksen käyttämistä lähteistä Olsson 1944.

88 Bolin 1931.

tulokseen kuin sen toteamiseen, että tekijä on ollut vaikutteille altis ja että tutkittava kohde on löydettyjen vaikutusten summa.⁸⁹

Intertekstuaalisen tarkastelun hedelmällisyys juontaa kapean omistajuuskäsityksen hylkäämisestä, ja tekstien ja diskurssien välisen kanssakäymisen rajattomuuden ymmärtämisestä. Ne sisältävät aina jälkiä edeltävistä merkityksenannoista. Erilaiset merkitykset risteävät niissä, lähenevät toisiaan tai erkanevat toisistaan,⁹⁰ kuten Roland Barthesin tunnettu muotoilu 'intertekstin' käsitteestä kertoo:

Interteksti on yleinen kenttä anonyymeille lauseille, joiden alkuperä on harvoin löydettävissä ja tiedostamattomille tai automaattisille lainauksille, jotka jätetään ilman lainausmerkkejä.⁹¹

Tekstit kantavat siis jälkiä edeltävistä merkityksenannoista ja tuottavat siemeniä tuleviin. Messeniuksen kronikasta tuli esimerkiksi myöhemmin uusintetuksi käsitys, jonka mukaan kveenit ovat amatsonveja, mikä synonymia on löytänyt tiensä suomalaiseen historiantutkimukseen, aina nykyisiin oppikirjoihin saakka.⁹²

Jälleen ei ole kuitenkaan mielekäästä mekaanisesti luetella näitä kumuloituvia vaikutteita, sillä lähestymistapa jättää avoimeksi sen kysymyksen, mistä tiettyjen diskurssien uusintuminen johtuu ja mitä siitä seuraa. Lisäksi luetteloinnissa tulisi vastaan joitakin, mahdollisesti jopa voittamattomia esteitä. Kronologisesti eteenpäin suuntautuvaa purkamista hankaloittaa nimittäin se, että Messeniuksen kronikka ei tullut heti julkisuuteen. Julkaisua harkittiin vasta Messeniuksen kuoltua, jolloin käsikirjoituksesta tuli pitkäksi aikaa hänen perillistensä ja Ruotsin hallituksen välisen kaupankäynnin kohde. Teossarja jäi kuitenkin puoleksi vuosisadaksi lähes unohduksiin sen jälkeen kun sekä Messeniuksen poika että pojanpoika joutuivat mestauslavalle vuonna 1651. Teos painettiin vasta vuosina 1702-1705.⁹³

89 Hyrkkänen 1984, 11-30.

90 'Intertekstuaalisuuden' laajan merkityksen huomioon ottaen ei tarvinne todistella, kuten Werner Söderhjelm vielä vuosisadan alussa, että vieraiden vaikutteiden esille tuominen ei merkitse tarkastelun alla olevan kirjoituksen arvon mitätöintiä (Söderhjelm 1915, 10). Representaatiot ja niissä tuotetut merkitykset ovat joka tapauksessa kumuloituvia, eksplikoitiin sitä intertekstuaalista kenttää, johon ne kutoutuvat, tai ei.

91 Barthes 1973/1993, 181.

92 Pekkanen & Seppälä-Pekkanen 1988, 16.

93 Linna & Palmén 1988, 20-21.

Intertekstuaalista kanssakäymistä toki oli, vaikka *Pohjoismaiden kuvaus* ei heti painoon päässytäkään. Teos levisi käsikirjoituskopioina ja muiden muassa Turun akatemian professoreilla, Mikael Wexionuksella ja Daniel Jusleniuksella, oli sellaiset kirjahyllyissään.⁹⁴ Molemmat lienevät myös hyödyntäneet sitä tutkimuksissaan lähdeteoksena Suomen varhaisista vaiheista.⁹⁵

Intertekstuaalisesti kiintoisaksi tutkimuskohteeksi tulee Messeniuksen kronikan diskursiivisen aineksen anonyymi uusintuminen. Esitän aiheesta kaksi yhteenkietoutuvaa kysymystä: (1) mitkä kronikassa tuotetuista diskursseista tulevat uusinnetuiksi ja missä muodossa, ja (2) mitkä merkityksellistämisen tavat siis katkeavat, miksi, ja mitä tulee tilalle?⁹⁶

Seuraan kysymysten avulla Messeniuksen kronikasta kahden esiinlukemani diskurssin vaiheita. Näistä erityisesti aution maan diskurssi on kiinnostava, sillä se osoittautui analyysissa ratkaisevaksi oppositionaalisen funktionsa vuoksi. Sitä paitsi näyttää, että ainakin oppihistoriallisessa tutkimuksessa aution maan diskurssin mukaiset representaatiot Suomesta ja suomalaisista on – syystä tai toisesta – lakaistu maton alle, kun on tutkittu varhaisten historiankirjoittajien tekstejä.⁹⁷ Mahtavan menneisyyden diskurssille tiedetään luetella sekä edeltäjiä että jatkajia, mutta aution maan diskurssiin viittaava aineisto sivuutetaan.

Jäljitän aution maan diskurssin edustajia vertailemalla diskursiivisia trendejä sekä ajan että tekstin institutionaalisen tuottamisaseman suhteen, sillä diskursseillahan on omat erityispiirteensä riippuen siitä, kuka puhuu, mistä institutionaalisesta asemasta ja kenelle.⁹⁸ Näitä lausumamodaliteetteja tutkiakseni vertaan Messeniuksen kronikkaa mahdollisimman erilaisesta puhuja-asemasta

94 Käsikirjoitusten arvoa ei voi väheksyä, sillä kun painaminen oli kallista, ne palvelivat suullista kulttuuria. Lukeva yleisö ei ollut useinkaan tarpeeksi suuri, että muut julkaisu-muodot olisivat tulleet kannattaviksi. (Febvre & Martin 1976, 23.)

95 Mikael Wexionius (aateloituna Gyldenstolpe) julkaisi vuonna 1650 Suomeakin esittelevän teoksen *Epitome Descriptionis Sueciae, Gothiae, Fenningiae et Subjectarum Provinciarum*, jossa Messeniuksen kronikka oli yhtenä lähteenä. Wexioniuksen teos ei ole tutkimukseni kohteena, sillä se seurailee Messeniuksen mahtavan menneisyyden diskurssin linjoja. Lisäksi Wexioniuksen kuvaus kantaa yhteisiä piirteitä seuraavassa luvussa esiteltävien Jusleniuksen teosten kanssa, jotka ovat verrattomasti tunnetumpia.

96 Se aiemmin mainitsemani seikka, että olen pelkistänyt edeltävässä analyysissäni Messeniuksen kronikan diskurssit kahteen, liittyy näiden kysymysten selvittämiseen. Kahden diskurssin esiinlukemisessa on kyse abstraktiotasosta. Diakronisessa tutkimuksessa, jossa analysoidaan laajoja kaaria, on teoreettisesti taloudellista tyytyä tarkastelemaan melko karkeasti rajattua diskurssijoukkoa.

97 Ks. esimerkiksi Lehtinen 1968, Olsson 1944, Tommila 1989b.

98 Foucault 1969, 68-74.

käsin kirjoitettuun tekstiin.⁹⁹

Lausumamodaliteettien merkitys – sen kuka puhuu ja mistä institutio-naalisesta asemasta – korostuu erityisesti tutkittaessa menneiden aikojen tekstejä, joiden kirjoittamista säätyklauzuulit ovat ohjanneet. 1600-luvulla kenen tahansa ei ollut lupa kirjoittaa valtakuntaa koskevista asioista eikä kenellä tahansa ollut tähän tehtävään kykyäkään. Luku- ja erityisesti kirjoitustaito olivat ylempien säätyjen etuoikeus.¹⁰⁰

Säätyhierarkian aikanaan asettamat rajoitukset uusintuvat myös tutkimuksessa ja vaikuttavat tutkimusaiheen rajaamiseen. Kun 1600-luvulta säilyneet tekstit ovat lähes poikkeuksetta kirkonmiesten ja oppineiden kirjoittamia, ei ole mahdollista laajentaa tutkimusta eliitistä rahvaaseen ja miettiä, mitä oppimaton kansanosa ajatteli Suomesta ja suomalaisista – vai uhrasiko se näille objekteille ajatustakaan.¹⁰¹ Suomalaisia koskevan ajattelun laajemmasta leviämisestä voidaan puhua vasta 1800-luvun puolivälistä lähtien, jolloin alettiin kirjoittaa Suomen historian oppikirjoja suomen kielellä ja sujuva tekstinlukutaitokin alkoi yleistyä kansan keskuudessa.¹⁰²

Tutkijan tehtävänä ei voi olla ”mykkien” kansalaisten mielenliikkeiden arvailu.¹⁰³ Sen sijaan voidaan tutkia, millaiseksi oppineiston edustajat mielsivät 1600-luvun rahvaan ja sen tarpeen saada tietää esi-isiensä vaiheista sekä siitä turpeesta, johon olivat sidoksissa. Oppimaton kansakaan tuskin pysyi näiden aiheiden suhteen täysin pimennossa, vaikka ei osannutkaan lukea.

Tiedon diffusoitumista sivistyneistöltä rahvaalle tiedetään tapahtuneen ainakin almanakkojen välityksellä, jotka muodostavat tietokirjallisuuden

99 Pierre Bourdieu vaatii diskurssianalyysin kritiikissään juuri tekstin ja sen tuottajan välisen suhteen problematisointia: ”Tieteellisen analyysin täytyy liittää toisiinsa kaksi suhdetta: teokset ja diskurssit (erilaisiksi asenteiksi ymmärrettynä) sekä ne asemat, joita edellisten tuottajat pitävät hallussaan.” (Bourdieu 1984/1989, xvi-xvii.)

100 Rahvaalle opetettiin 1600-luvulla lähinnä lukutaitoa ja kirjoitustaito rajoittui omaan puumerkkiin. Onkin huomattava, että Suomessa ja muissa Pohjoismaissa puhutaan nimenomaan luku- ja kirjoitustaidosta erikseen (ruots. läs- och skrivkunnighet), kun taas esimerkiksi englannin kielessä taidot yhdistetään sanassa *literacy*. (Peltonen 1992, 93.)

101 Kun kirjoitettuja tekstejä ei ollut, perimätietona kulkenut kansanrunous tarjosi rahvaalle äänen. Suullisen perinteen merkitys olikin huomattava eikä ruotsin- tai latinankielinen kulttuuri siis tukahduttanut suomenkielistä. Päinvastoin, kansanrunous oli myös historiallisena lähteenä ensimmäisille Suomen historiankirjoittajille, muiden muassa Messe-niukselle (Sarajas 1956, 21).

102 On tietenkin huomattava, että vaikka rahvas ei 1600-luvulla yleensä osannut lukea tai kirjoittaa, kyse ei ollut yhtenäisestä ryhmästä. Eri jäsenten, mm. talonpoikien, lampuotien, palkollisten ja irtolaisten välillä oli eroja tiedonsaannin ja -janon suhteen.

103 Vrt. Hobsbawm 1992/1994, 82 ja 90.

vanhimman ja vaikutukseltaan tärkeimpiin kuuluvan ryhmän. Almanakkoja julkaistiin vuodesta 1660 ruotsin kielellä ja suomen kielellä 1700-luvulta lähtien. Niissä oli kalendaario, sääennustukset tulevalle vuodelle, tiedot Suomen markkinoista ja jokin hyödyllinen tai oppinut artikkeli.¹⁰⁴

Vielä almanakkoja varhaisempi ja laajemmat väestönosat tavoittanut tekstimuoto olivat jumalanpalveluksissa luetut kuulutukset. Niiden vankka asema perustui rahvaan ahkeraan ja säännölliseen jumalanpalveluksessa käyntiin. Luterilaisuus oli aina vuoden 1869 uuden kirkkolain voimaantulomiseen saakka kansalaisuskonnon asemassa.¹⁰⁵ Osallistumisen yhteiseen jumalanpalvelukseen katsottiin tekevän yksilöt kelpoiksi yhteisön jäsenyyteen.

Kirkossa kuulutettujen asioiden kirjo ulottui karanneista kotieläimistä maailmanhistoriaan.¹⁰⁶ Historiaa koskevaa tietoa jaettiin myös virsikirjoissa niin kutsutussa *Ajan Tieto* -osassa (julkaistiin vuodesta 1686 vuoteen 1885). Siinä kerrottiin vanhan ajan kansojen historian ohella Ruotsin ja Suomen historiaa.¹⁰⁷ Olen valinnut tämän virsikirjaperinteen edeltäjän, Laurentius Petrin kirjoittaman *Ajan Tiedon* (vuodelta 1658) analysoitavaksi esimerkkinä rahvaalle suunnatuista teksteistä. Laurentiuksen esityksen koko nimi kuuluu *Synopsis Chronologiae Fennonicae rhythmicae eli Ajan Tieto Suomenmaan menoist ja uscost/erinomaisest Suomen Pispoist cunigin Kuningan ajall/Lyhykäisin rijmein coottu*. Siinä kerrotaan Suomen historiaa 372 riimimuotoisen säkeen verran.

Ajan Tieto on saanut Messeniuksen kronikan tavoin paikkansa kansallisessa kaanonissa, tosin lähinnä sen urauurtavan aseman vuoksi, joka sillä on ollut ensimmäisenä suomenkielisenä historiaesityksenä.¹⁰⁸ Se oli itse asiassa pitkään ainoa suomen kielellä ilmestynyt historiateos (virsikirjojen ajantieto-perinnettä lukuunottamatta), sillä se sai jatkajan vasta vuonna 1846 ilmestyneestä J. F. Cajanin Suomen historiasta.¹⁰⁹ *Ajan tiedon* sisältöä tai Laurentiuksen kirjallisia ansioita ei sen sijaan ole arvostettu – historioitsijatkain, joiden silmissä kirjallisen ilmaisun keinot vain harvoin ovat ensisijaisia arviointikriteerejä, eivät malta olla niistä huomauttamatta. Kronikkaa sanotaan ”kuivaksi”.¹¹⁰

104 Klinge 1987b, 425.

105 Kortekangas 1980.

106 Laasonen 1991, 164.

107 Melander 1957, 32.

108 Lehtinen 1979, 135; Suolahti 1963, 485; Suomi 1979, 141; Tommila 1989b, 32.

109 Vasenius 1878.

110 Ks. Lehtinen 1979, 135. Myös Salokas 1923, 92 ja Suomi 1979, 141.

Diskurssianalyttisestä näkökulmasta käsin *Ajan Tietoa* voidaan pitää merkittävänä tekstinä sen vajavaisesta muodosta tai tyylistä huolimatta. Tutkimuskohteena ei ole kirjallisuustieteen perinteisesti priorisoima hyvä kirjallisuus (teokset, joissa olisi esteettisiä ominaisuuksia, ajatusten rikkautta tai syvällisiä luonnekuvia), vaan merkityksellistämisen prosessit.

Ajan Tiedon ansiona on se, että se on suunnattu tyystin toisenlaiselle yleisölle kuin Messeniuksen kronikka, joka latinankielisyytensä vuoksi puhutteli lähinnä akateemisten piirien lukijoita. Laurentius Petri Aboicus (1605 - n. 1671), kuten kirjoittajan koko nimi kuuluu, ei ollut hienostunut kynämies, vaan ansaitsi leipänsä pappina. Hän toimi jo säätynsä vuoksi rahvaan asiamiehenä ja tämä rooli leimaa myös *Ajan Tietoa*.

Laurentiuksen kohdeyleisönä oli lukutaitoinen suomenkielinen rahvas. Potentiaalinen yleisö oli pieni, sillä talonpojista vain harvat ja valitut osasivat lukea.¹¹¹ Ääneenlukemisen perinteen ansiosta yksi lukija tosin välitti tekstin ainakin perheen kokoiselle yhteisölle.¹¹² Kohdeyleisön tavoittamiseksi *Ajan Tiedossa* on joukko erityisiä koodeja, jotka kuvastavat oppineen miehen käsitystä siitä, miten rahvasta tulisi lähestyä: foorumi (kirkolliset julkaisut), kieli (suomi), sisältö (kirkollinen historia) ja tyyli (alku- ja loppusoinnut, knitteli) sopeutetaan rahvaan oletettuun elämänpiiriin ja kielelliseen kompetenssiin.

Kieli on keskeisin ymmärrettävyyteen vaikuttava elementti. Koska suomen kielellä oli 1600-luvulla vain vähän kirjoitettuja tekstejä, etupäässä kansanrunoja, suomen kielellä kirjoittaneet oppineet mielsivät nämä rahvaan tyypillisiksi ilmaisukeinoksi ja pyrkivät jäljittelemään niitä. Tärkeimpänä ohjeistajana asiassa oli alun perin Eskil Petraeuksen vuonna 1649 laatima suomen kielioppi (*Linguae Fennicae Brevis Institutio*), jossa tämä käsitteli suomalaisen kansanrunon keskeisiä piirteitä.¹¹³

Petraeuksen mukaan suomalaisten runojen säkeet ovat loppusoinnuttomia,

111 Eri seurakuntien välillä oli huomattaviakin tasoeroja lukutaidon suhteen. Ennen isoavihaa Turun hiippakunnan edistyneimmillä alueilla oli lukutaitoisia neljäsosa, paikoin jopa kolmasosa ripilläkäyneiden kokonaismäärästä, jos heikkokin lukutaito otetaan huomioon. Muissa hiippakunnissa jäätin melkoisestikin Turusta jälkeen. Osa sisäluvun taitajiksi lasketuista oli ilmeisesti niitä, jotka pystyivät lukemaan tuttua katekismuksen tekstiä, jonka he osasivat muutenkin kokonaan tai ainakin hatarasti ulkoa. Vasta 1800-luvulla lukutaidolla alkoi olla yleisempää kulttuurimerkitystä. (Laasonen 1991, 239-240.)

112 Ääneen lukemisen perinteessä on kiinnostavaa se, että kirjoittaja ikään kuin menettää siinä autenttisuutensa. Lukemistapahtumasta tulee usean eri äänen kohtauspaikka, havaittavasti intertekstuaalinen.

113 Petraeukselta periytyneistä käsityksistä: Sarajas 1956, 38-44, 55-58, 99-100.

mikä virheellinen käsitys pesiytyi oppineiden mieliin.¹¹⁴ Laurentiuskin riimittelee *Ajan tiedon* loppusäkeitä lähes säännönmukaisesti: Suomenmaalle/pacanoille, Engelandist/Ruotzist, Cuningasta/culcevaista (1684/1891, 3.) Kuten keskimäisestä riimiparista näkyy, Laurentius on käyttänyt hyväkseen myös sanojen loppuäänteiden poisjättämistä, joka Petraeuksen mukaan on suomalaisen runoustaidon erikoisia etuja.¹¹⁵

Ajan tieto on runousopillisesti varsinainen sekasikiö. Loppusoinnun lisäksi Laurentius viljelee runsaasti alkusointua, etenkin kronikan loppupuolella: ”Pidä Pispat Papit meille/Ojendamas oikiall tielle” (1684/1891, 16.) Säerakenteeseen on vaikuttanut myös ruotsalaisissa riimikronikoissa käytetty yksinkertainen ja lähellä puhekieltä oleva mitta, knitteli. Se oli ollut 1500-luvulla Ruotsin käytetyin runomitta, mutta 1600-luvulla sitä eivät enää käyttäneet muut kuin papit kansankielistä tekstiä kirjoittaessaan.¹¹⁶

Erilaiset rahvaan puhuttelemiseksi käytetyt runousopilliset koodit osoittavat – virheellisine käsityksineen Suomen kansanrunouden luonteesta – että *Ajan tiedossa* syntyvä representaatio on oppineen miehen käsitys siitä, miten rahvasta tulisi lähestyä.¹¹⁷ Siihen sekoittuu joukko muissa kielissä ja oppineissa genreissä käytettyjä runousoppeja ja -mittoja. Kiinnostavaksi kysymykseksi muodostuu, miten Suomen ja suomalaisten vaiheita näiden aineiden avulla merkityksellistetään. Sisältääkö teksti jotain uutta vai uusintaako se vain mahtavan menneisyyden ja aution maan diskursseja?

114 Petraeus 1649/1930, 295.

115 Petraeus 1649/1930, 296.

116 Olsson & Algulin 1987, 44-45; Salokas 1923, 92-93. Knittelin ajoitus koskee Ruotsia, mutta sen voidaan olettaa päteeneen myös Suomessa. Suomi ei – oman akatemiansa ansiosta – ollut opillisten ja kirjallisten trendien suhteen Ruotsista jäljessä.

117 Brown & Cousins toteavat kohdallisesti, että vaikka Foucault hylkää subjektin käsitteen humanistisessa ja antihumanistisessa mielessä, ongelma tulee kuitenkin jäänneomaisesti esiin lausumien yhteydessä. Lausumassa yhdistyvät merkki, subjekti ja sosiaaliset kategoriat (Brown & Cousins 1986, 51.) Erityisesti juuri lausumamodaliteetit näyttävät nostavan subjektin esiin, mutta korostaisin institutionaalisen aseman merkitystä (vrt. McNay 1994, 79). Kyse on siitä, mistä asemasta diskurssit tuotetaan. Tuo asema voi tarjoutua useiden eri subjektien käyttöön, kuten näkyy mm. *Ajan tiedossa* oppineen miehen asemasta tuotetusta rahvaan genrestä. Sitä olivat tuottaneet jo monet muut ennen Laurentiusta.

2.5 Kurjuusdiskurssi

Ajan tietoa hallitsee useimpien 1600-luvun kronikoiden tavoin piispain ja kirkon historia. Tämä on luonnollinen seuraus siitä, että varhaiselta keskiajalta säilyneet Suomen historian dokumentit olivat etupäässä kirkollisia.¹¹⁸ *Ajan tietoon* sisältyy näiden dokumenttien pohjalta laadittu piispain luettelo. Muuksi keskeiseksi asiasisällöksi tulee sen vahvistaminen, että suomalaiset on kastettu kristinuskoon ja maassa saarnataan Lutherin puhdasta oppia.

Kirkollisten kronikkatietojen perusteella Suomi kuvataan varsin tapahtumaköyhäksi Ruotsin valtakunnan kolkaksi: vain piispat vaihtuvat. Muut kuin kirkolliset tapahtumat taas kuvataan perin synkiksi. Taudit raivoavat ja viholliiset vainoavat:

1657 Ah tät Aica, aica camall!
Vaivat monet monell tavall:
Tauti tappa taitavat,
1655 Sota vaivutta valdiat:
Puolacat puskiat väjy meitä,
Keisar, mond muut autta heitä.
1656 Venäläinen vielä sitten,
Läpi käy Maita Läpimitten,
Miehet, Vaimot monel Murhall
Suretta, surmaa, surkiall surmal.¹¹⁹

Aution maan diskurssi äityy *Ajan tiedossa* varsinaiseksi *kurjuusdiskurssiksi*, kun kaikki mahdolliset onnettomuudet vyörytetään esiin. Suomi ja suomalaiset kuvataan epäonnen lyömiksi, jotka pääsevät ojasta vain joutuakseen allikkoon.

118 Kirkkohistoriat ovat Suomen vanhin historiankirjoituksen muoto. Varhaisin on 1300-luvulta peräisin oleva Palmskiöldin katkelma. (Heininen 1989, 94.)

119 Laurentius 1684/1891, 12. *Ajan tiedon* vanhin täydellisenä säilynyt kappale on kolmatta painosta, joka ilmestyi vuonna 1684 (Suomen kansallisbibliografia, 435-436).

1588 Tain ajalla Rutto Suomes,
 1603 Lijckui melkein joka Huones.
 1593 Turcu paloi Tupinensa,
 1600 Kircko kempi kelloinensa.
 Car IX Nuja sota sitten oli
 1597 Claus Flämning canssa cuoli,
 1599 Herttu Carlei tuttin tuimax
 Adelill monell sukiax (surkiaks) surmax.
 1601 Sitte haikia hallavuosi.
 Tuotti monda Tuonen luoxi.
 1612 Jään sulut veit Turun Sillan
 1614 Valke poltti Turun Linnan
 1618 Pyrstö Tähti ilmenepi.
 1621 Auring armas pimenepi.¹²⁰

Jo Ruotsista 1650-luvulla ”Suomeen suostuneen” piispa Eskil Petraeuksen tiedetään todenneen kurjuusdiskurssin hengessä: ”Kun käy hullusti, käy niinkuin Suomessa”.¹²¹ *Ajan tiedon* mukaankin lausuma on mitä kohdallisin, sillä Messeniuksen alulle panema pyrkimys Suomen vapauttamisesta kimmerialaisesta pimeydestä näyttää tarpeelliselta, kirjaimellisestikin – Laurentius kun sanoo auringonkin pimenneen kaiken muun Suomea kohdanneen kurjuuden lisäksi.

Toisin kuin Messeniuksen kronikassa, *Ajan tiedossa* suomalaisia ei kuitenkaan armahdeta vanhatestamentillisella alkuperällä. Tekstissä ei ole merkikään mahtavan menneisyyden diskurssista, vaikka toisaalta tiedetään, että rahvaalle jaettu historiatieto oli nimenomaan raamatunhistoriallista opetusta.¹²² Tuntuisi näin ollen luontevalta, että rahvaallekin olisi kerrottu tarinoita kaukaisista esi-isistä Israelin maassa.

Ajan tietoa johdattavat kuitenkin toisenlaiset ohjeistot kuin historiankirjoituksen goottilaistraditio ja kysymys sitä ohjeistavasta traditiosta on myös mutkikkaampi. Historiankirjoituksen genressä kurjuusdiskurssin edeltäjiksi voidaan osoittaa kirkkohistoriat, mutta nämä olivat latinankielisiä, papistolle osoitettuja, kun taas *Ajan tieto* on ensimmäinen rahvaalle suunnattu Suomen historian esitys.

Ajan tiedossa on keskeistä nimenomaan rahvaalle suuntautuminen ja siksi sen lähimpiä intertekstuaalisia edeltäjiä onkin etsittävä muualta: virsikirjasta,

120 Laurentius 1684/1891, 9.

121 Siteerattu Laasosen 1991 mukaan, 106.

122 Kansalle suunnatusta historianopetuksesta: Tommila 1989b, 58-59.

katekismuksesta ja Raamatusta. Ne olivat almanakkojen ja kirkon kuulutusten ohella ainoita rahvaan käsiin/korviin tulleita tekstejä.¹²³ Rahvas (jos se ylipäättään osasi lukea) ei kajonnut maallisiin teksteihin (niihin harvoin, mitä oli olemassa), sillä niiden lukemista pidettiin synnillisenä.

Taito rahvaan puhuttelemiseksi oli vasta muotoutumassa, mikä selittää myös kurjuusdiskurssia ohjeistavan tradition puuttumista. Ensimmäisissä suomenkielisissä teksteissä aletaan pikkuhiljaa tunnustella ja etsiä lähestymistapoja, joilla perinteisesti kirjallisen esityksen ulottumattomissa oleva kansanosa saavutettaisiin. Pyrkimys oli tullut aktueelliksi vasta uskonpuhdistuksen myötä, kun määrättiin, että kansalle tulee saarnata sen omalla kielellä.¹²⁴

Piispa Eerik Sorolainen oli ensimmäisiä, joka pyrki postilloissaan muuttamaan Raamatun tekstiä havainnolliseen ja selkeän yksinkertaiseen muotoon suomen kielellä.¹²⁵ Tavoitteena oli rahvaan kehottaminen hurskauteen. Samaa tavoitetta tähdentää myös toinen edelläkävijä, Maskun kirkkoherra Hemminki virsissään. Hemminki julkaisi suomenkielisen virsikirjan ja antoi siinä rahvaan veisattavaksi virren *Suomen maan vaevoist* (1611-14), joka on yhtä kurjuusdiskurssia: Suomessa vallitsevat väkivalta ja vääräys, nälkä ja muut vaivat. Hemminki luotsii kurjuusdiskurssilla suomalaisia hurskauden tielle ja jyrisee: ”Jollem pian parannost tehdä taeda/Meit vihaisempi viha vielä vaivaapi”.¹²⁶ Kurjuusdiskurssi kietoutuu vahvasti kirkon instituution, sen tehtävien ja tavoitteiden ympärille. Vain tästä puhujapositionista rahvasta lähestyttiin suoraan. Kuningas taas käytti määräyksistään tiedottamiseen useita välikäsiä eri hallinnon tasoilla.

Kurjuusdiskurssi ei kuitenkaan juonnu sellaisenaan kirkon pyhistä teksteistä, sillä Raamattu ja virsikirja tarjoavat periaatteessa aineksia niin mahtavan menneisyyden diskurssin kuin kurjuusdiskurssinkin tuottamiseksi. Herääkin kysymys, miksi juuri rahvaalle suunnatuissa teksteissä tuotetaan kurjuusdiskurssia?

Asiassa ei liene sijaa sattumalle. Kurjuusdiskurssissa käännytään kuulija-

123 Virsikirjoja ja katekismusta pidettiin perusteoksina, joiden piti olla saatavilla paitsi kirkossa, myös kotona. Ensimmäinen suomenkielinen kokoraamattu, joka valmistui vuonna 1642, oli kuitenkin vielä liian kallis kotiin hankittavaksi ja vielä 1830-luvullakin Raamatun omistaminen oli suhteellisen harvinaista. Papiston 200 000 suomalaisesta perheestä antamien tietojen mukaan 31 prosentilla oli pyhä kirja kotonaan. (Tommila 1963, 125-126.)

124 Katolisella ajalla oli säädetty vasta isämeidän, Ave Marian, uskontunnustuksen, käskyn ja hätäkasteen opettamisesta kansan kielellä.

125 Sorolainen 1621-25/1988-90.

126 Maskun Hemminki 1611-14/1930, 183-185.

kunnan puoleen ja puhutellaan sitä sen omalla äidinkielellä. Suomen kieltä pidettiin halpa-arvoisena ja taipumattomana ylevien asioiden esittämiseen, jollaisia kansan mahtavasta menneisyydestä kertovat tarinat lienevät olleet. Maskun Hemminki esimerkiksi valittelee virsikirjansa esipuheessa: ”Eip salli soukat Suomen sanat/Tarkoin taiten edes tuoda/Suurii, salaisii, korkei menoi/Avaroit asioit, taevaan tietoi.”¹²⁷

Ajatus siitä, että kielivalinta on jo ohjaamassa joko mahtavan menneisyyden diskurssiin tai kurjuusdiskurssiin vahvistuu, kun *Ajan tietoa* verrataan Messeniuksen ruotsinkieliseen riimikronikkaan, joka on erääläinen *Scondia illustratan* rinnakkaisteos.¹²⁸ Siinä goottiteorioilla ja maan mahtavan menneisyyden julistuksella on keskeinen sija (Messenius 1629/1865, 2-14), sillä ruotsin kielen myötä potentiaalinen yleisö rajautuu ylempiin säätyihin.

Aution maan diskurssi hallitsee *Ajan tietoa* myös sen empaattisen sävyn vuoksi, jota Laurentius ilmentää ottamalla osaa potentiaalisen yleisön usein raskaisiin elämän ehtoihin. 1600-luvulla rahvasta rasitti muiden muassa jatkuva sodankäynti, joka vaati veroja ja väenottoja. Ruotsin suurvalta-asema, joka sai ylemmät säädyt sukoilemaan goottiteorioilla kansallista turhamaisuutta, toi rahvaalle vain lisää murhetta. Rauhan vuosinakin rahvaalla oli vaikeaa, sillä halla oli tuttu yövieras talonpoikien pelloilla. Suomessa elettiin 1600-luvulla poikkeuksellisen kylmää ilmastovaihetta ja kadot vaativat kaikkiaan kolmanneksen Suomen väestöstä.¹²⁹

Kurjuusdiskurssi kuvastaa oppineiden kirjoittajien käsitystä siitä, mikä on rahvaan osa maailmassa ja mikä tuon aseman arvo on. Rahvaan oletettu ajatus- ja elämysmaailma ovat toisin sanoen diskurssin apperseptiotaustana. Keskeisenä määrittäjänä on kurjuus, jonka toteamiseen liittyy sivistyneistön puolelta sääliä. Sääliissä kansan ääni ikään kuin tunkeutuu ylempien säätyjen ääneen, mutta tämä ei johda ylempien säätyjen keskuudessa hallitsevan äänen kiistämiseen.¹³⁰ Kurjuus vahvistetaan osaksi maailmanjärjestystä sääty-yhteiskunnan determinististen oppien mukaisesti. Kaikilla on oma, Jumalan suoma osansa maailmassa.

127 Maskun Hemminki 1616/1930, 190. Mikael Agricola ja 1. suomenkielisen virsikirjan laatija Jaakko Finno kävivät polemiikkia niitä vastaan, jotka väittivät, ettei suomen kieli sovellu yleviin tarkoituksiin (Agricola 1548/1987, 15-19; Finno 1580-82/1930, 150).

128 Koska Messeniuksen riimikronikka rakentuu pääpiirteissään samalle aineistolle kuin *Suomen, Liivinmaan ja Kuurinmaan vaiheet*, en käsittele sitä erikseen.

129 Mäntylä 1995, 237-238.

130 Karkama 1994, 34.

Kurjuusdiskurssi asettaa rahvaan objektin asemaan ja antaa ymmärtää, että sen on tyydyttävä ottamaan vastaan se, mikä tuleman pitää. Rahvaan elämää tulee määrittämään 1600-luvulla yleinen, taikauskon sävyttämä jumalanpelko. Luonnonmullistukset, komeetat ja tähdet ymmärrettiin Luojan tahdonilmaisuuksi, jotka on osattava tulkita oikein, varoituksiksi ja kehoituksiksi hurskauteen. Kohtalonusko juonsi erityisestä maailmanselityksestä. Ihminen ymmärrettiin mikrokosmoksiksi, jonka eri osilla ja toiminnoilla katsottiin olevan vastineensa makrokosmoksessa, tähtitaivaassa. Analogian johdosta katsottiin, että muutokset toisessa kosmoksessa aiheuttavat muutoksia myös toisessa.¹³¹ Näin luonnonmullistukset, kuten auringonpimennys, tiivistävät *Ajan tiedossa* paitsi koko universumin tilan, myös osoittavat, että suomalaiset ovat joutuneet Jumalan koeteltaviksi.¹³²

Nöyryys luonnon ylivaltaa kohtaan, joka muuttui rahvaan tietoisuudessa Jumalan peloksi, pyrittiin yhteiskunnan hallitsevista diskursseista muuttamaan nöyryydeksi kirkkoa ja maallista esivaltaa kohtaan.¹³³ Kurjuusdiskurssi asettaa suomalaiset juuri tässä mielessä objekteiksi: nämä tarvitsevat ulkopuolista apua selvitäkseen päälleen langetetuista onnettomuuksista.

Ruotsin kuninkaat olivat yksi suomalaisten avuksi lanseeratuista apujoukoista. 1600-luvulla ajateltiin, että kuningas oli saanut valtansa Jumalalta ja käytti sitä hänen tahtonsa mukaisesti.¹³⁴ Niinpä silloin, kun suomalaisten runoissa herettiin valittamasta kansan kovaa kohtaloa, niissä joko ylistettiin ”rohkiaa kuningasta” tai surtiin hallitsijan tai hänen puolisonsa poismenoa.¹³⁵ Näin myös *Ajan tiedossa*:

131 Leikola 1987, 573-574.

132 Suomen rahvas asetetaan arvaamattoman kohtalon heiteltäväksi. Samaan aikaan manner-Euroopassa ja Britanniassa alkoi mm. Francis Baconin, Isaac Newtonin ja Descartesin myötä muodostua käsitys, jonka mukaan luonto noudattaa selviä lakeja. (Baumer 1977, 47-61.)

133 Karkama 1994, 32.

134 Ei olekaan ihme, että kuningasvierailut saivat Ruotsin vallan aikana runsaasti huomiota osakseen. Esimerkiksi 1600-luvun lopun Suomelle kuningas Kaarle XI:n vierailu oli eräänlainen auringonsäde, mikä ajatus myös ilmaistiin kuningasvierailun muistoksi löydyssä mitalissa. Sen tekstiksi kirjoitettiin: ”Voittamattomalle auringolle toinen suohea aurinko”. Kaarle-kuninkaan katsottiin toteuttaneen sitä, mitä Messenius teki kronikassaan Suomea ja suomalaisia representoidessaan mahtavan menneisyyden diskurssin avulla: hän oli tuonut Suomen pimeyteen valoa. (Mäntylä 1995, 230.)

135 Esim. IGHS: *Ilolaulu Narvan voiton johdosta* (1700/1930) ja Aschelinius: *Ruotsin suruveisu Ulrica Eleonooran kuoleman johdosta* (1695/1930).

Carl Cuningas caunocainen,
Isänmaan Isänd Ihanainen,
Avux, Ilox ylimmäisill,
Turvax, Tuex alammaisill.¹³⁶

Riippuvuus itsen yläpuolisista voimista koskee erityisesti rahvasta. Tämä tulee ilmi yllä siteeratuissa säkeissä siitä, että kuningas on ylemmille säädyille melkein vertainen, ”apu ja ilo”, kun taas rahvaalle hän on kuin taivaallinen isä, joka antaa ”turvaa ja tukea”.

Kuninkaan lisäksi toisen auktoriteetin muodostavat kirkonmiehet, jotka kuvataan oppimattoman kansan asianajajiksi ja Jumalan lähettämien ennusmerkkien tulkitsijoiksi. Auktoritatiivisia instituutioita ovat myös kuningattaren ja kenraalikuvernöörin suojeluksessa perustetut akatemiat ja kirjapainot, korkeamman opin materialisoitumat.

1630 (--) Her Pietar Brahen avust.
Christina Drotningin Christinan Armost.
1640 Academian Suomeen saatti,
1642 Kirian präntäjän Turcun tuotti.
Ah mun armast Isänmaata.
Sangen suloist Suomen Saarta!
Ei sill' mennä Saxan vesill,
Oppi corke coton käsill (--)¹³⁷

Kurjuusdiskurssi muuttuu mahtavuusdiskurssiksi, kun Laurentius äityy ylistämään auktoriteetteja ja instituutioita. Harmaita hiuksia aiheuttanut kurjala näyttäytyy nyt suloiseksi Suomen saareksi. Siellä on hyvä kuningatar/kuningas ja oppineita miehiä eikä sieltä tarvitse lähteä Saksaan korkeamman opin hakuun. Paradoksaalista on, että vaikka suomalaiset näyttävätkin nyt olevan mainetta tuovan valon suhteen omavaraisia, suurin osa väestöstä saa edelleen valoa vain ylhäältä käsin, oppineilta. *Ajan tiedossa* annetaan kyllä ymmärtää, että ylempien säätyjen etu, kotimainen koulutus, koituisi myös rahvaan eduksi, ja kun Laurentius ajan tavan mukaan päättää riimikronikkansa rukouspyyntöön, hän toivoo, että Suomella riittäisi pappeja ja piispoja, opettajia oikean opin selittäjiksi.¹³⁸

136 Laurentius 1684/1891, 16.

137 Laurentius 1684/1891, 10.

138 Laurentius 1684/1891, 16.

Kaikkein paradoksaalisinta asiassa on kuitenkin se, että nimenomaan rahvaalle suunnattu teksti langettaa auringonpaistetta ensisijaisesti oppineiden ylle.

Kurjuusdiskurssin sisältö osoittaa, että *Ajan tiedossa* käytetään representoimisen valtaa yksisuuntaisesti. Rahvaan maailma otetaan kyllä huomioon kirjallisisa koodeissa, mutta diskurssissa luotu representaatio perustuu oppineeseen merkitysjärjestelmään, jossa rahvaan osa on olla opetettavana.

Analyysit Messeniuksen kronikasta ja *Ajan tiedosta* osoittavat siis, että tekstit noudattavat sääty-yhteiskunnan vaatimuksia: kunkin diskurssin painotukset vaihtelevat kohdeyleisön mukaan. Rahvalle kirjoitetaan kurjuusdiskurssin mukaisia säkeitä ”Oho suurta surkeutta/Oho vaivaa vaikiata!”. Hallitsevaan diskurssiin nähden oppositionaalisesta puhuja-asemasta käsin tuotetaan aution maan diskurssia, jossa deterministisyyden sijaan tulee käsitys kärsimyksistä ja onnettomuuksista ansaitsemattomana rangaistuksena: ”Voi kataluutta!”¹³⁹ Oppineiden korvia taas hyväilevät muiden muassa nämä alunperin kreikan kielellä esitetyt, mahtavan menneisyyden diskurssia implikoivat sulosanat: ”Kuink' ylistää, sekä mist', alan onnea!”¹⁴⁰

Kolme puhuja-asemaa, kolme diskurssia – kullakin oma Suomensa ja suomalaisensa. Mikä tai mitkä niistä jäävät elämään?

139 Messenius 1636/1988, 30.

140 Paulinus-Lillienstedt 1679/1931, 76.

3. Juslenius: Sulosanoma

Kotimaasta ja -seudusta kirjoittaminen tuli 1600-luvun puolimaista lähtien peräti muodikkaaksi oppineiden keskuudessa. Enää ei riittänyt, että maalla oli mahtava menneisyys, vaan myös nykyisyydestä etsittiin ansioita. Näin syntyivät niin kutsutut patrioottiset väitöskirjat, jotka olivat opinnäytteiden saralla jatketta goottilaisen historiankirjoituksen traditiolle.

Patrioottisista hengentuotteista tunnetuimmat ovat Daniel Jusleniuksen (1676-1752) pro exercitio ja pro gradu -opinnäytteet Turun akatemiaan.¹ *Aboa vetus et nova* (*Vanha ja uusi Turku*, 1700) sekä *Vindiciae Fennorum* (*Suomalaisen puolustus*, 1703).² Jusleniusta on pidetty näiden kaunopuheisten isänmaaylistystensä johdosta Suomen ensimmäisenä tai ainakin ensimmäisistä tunnetuimpana fennofiilinä.³ Otan tarkasteltavaksi molemmat opinnäytteet. Työt muistuttavat toisiaan rakenteeltaan, argumentointitavaltaan ja diskursseiltaan, joten niiden käsitteleminen rinnan on mahdollista.

Aloitin analyysin identifioimalla Suomea ja suomalaisia koskevat diskurssit ja seuran, miten merkityksellistämisen trendit uusintuvat tai muuttuvat Messeniuksen kronikkaan verrattuna (luku 3.1). Toiseksi kohdistan huomion diskursiivisiin käytäntöihin, jotka ohjaavat näihin erityisiin diskursseihin (3.2). Vastapoolina on kysymys siitä, mitä diskursseja nämä käytännöt pyrkivät sulkemaan pois, ja minkälaisen esiintymismuodon haastavat ja kilpailevat diskurssit saavat (luku 3.3).

Vertailumateriaalina on tällä kertaa arkkiveisuja, jotka ovat mahdolli-

-
- 1 Maisterin arvoa varten oli filosofisessa tiedekunnassa julkaistava kaksi painettua väitöskirjaa, pro exercitio ja pro gradu (Vallinkoski 1962-66, x). Nämä väitöskirjat olivat tiedeellisen julkaisutoiminnan tärkein muoto aina 1800-luvun jälkipuoliskolle asti (Pitkäranta 1996, 193).
 - 2 Vastaavanlaiset esitykset laadittiin sittemmin mm. Oulusta (1737), Mynämäestä (1738), Naantalista (1744-45), Helsingistä (1755-57), Kuopiosta (1775) ja Porvoosta (1794-95). Ks. Pitkäranta 1996, 193; Tommila 1982; Urpilainen 1993, 84-87.
 - 3 Laitinen 1991; Lehtinen 1979, 135; Sarsila 1994, 20; Tommila 1989b, 30.

simman kaukana akateemisesta genrestä, puhuja-asemasta ja potentiaalisesta yleisöstä. Näin saadaan maistiaisia siitä, minkälaisia patria-väitöskirjojen vastineet olivat alempien säätyjen keskuudessa.

3.1 Paremmuus ja huonommuusdiskurssi

Vanha ja uusi Turku ja *Suomalaisten puolustus* ovat kotiseudun ja Suomen kuvauksia, jotka pitävät sisällään historiaa, maantiedettä ja kansatiedettä.⁴ Vaikka historiallista tietoa on teoksissa runsaasti, se toimii lähinnä esimerkkivarastona, sillä historiaa ei mielletty akatemiassa omaksi tieteenalaksi, vaan aputieteeksi.⁵ Ihanteena oli monitieteisyys. Jusleniuksellakin on keskeisempää kohteiden kaikinpuolinen, teemoittain etenevä kuvaus kuin pelkkä kronologinen menneisyyden valottaminen.

Juslenius erkanelee siis tutkimusgenren myötä historiankirjoittaja Messeniuksesta, mutta hän uusintaa kuitenkin useita [mahtavan menneisyyden diskurssin](#) elementtejä. Hänenkin tarkoituksenaan on tehdä suomalaisia tunnetuksi ja hän aloittaa tämän pyrintönsä kirjoittamalla suomalaisille voitokasta gootthistoriaa. Juslenius yhdistää edeltäjänsä tavoin tekstissään tarunomaisia ja vanhatestamentillisiä aineksia ja luo Suomelle perustavan myytin.

Juslenius juontaa suomalaisten sukujuuret Maagogista. Maagog-teoria on yksi goottiteorioiden varianteista kuten Messeniuksen Tuiscon-teoriakin, ja jos mahdollista, se on vielä viimeksi mainittuakin kiitollisempi perustavan myytin tuottamiseen. Maagog tarjoutuu esi-isän rooliin käytännöllisesti katsoen mille kansalle tahansa, sillä hänen sukunsa polveutumista koskevat tiedot sivuutetaan Raamatussa.⁶ Kun tarkemmat koordinaatit puuttuvat, Jusleniuksella on vapaat

4 Suomen kuvaus on keskeisesti esillä myös Turku-teoksessa, sillä Juslenius toteaa, että kaikkea ei voi esittää yhden kaupungin olojen perusteella (1700/1988, 51).

5 Isotalo 1983, 213. Turun akatemian ensimmäisen historian professorin, Mikael Wexioniuksen, virkaan kuului myös politiikan ja moraalien opetus (Tommila 1989b, 27).

6 Maagogin suku ohitetaan sekä 1. Moos. kirjan 10. luvussa että 1. aikakirjan 1. luvussa. Hesekielin kirjassa kuitenkin kerrotaan Maagogin maasta, joka sijaitsee pohjoisessa, ja jonka kansa Googin johdolla hyökkää israelilaisten kimppuun (Hes. 38-39).

kädet liittää Maagog osaksi suomalaisten sukupuuta.⁷

Kun ihmiset Jumalan siunauksen mukaisesti (1. Moos. 9:1 ja 7) lisääntyivät vedenpaisumuksen jälkeen ja halusivat etsiä itselleen uusia asuinsijoja, Jaafetin jälkeläiset, jotka saivat osakseen Euroopan, siirtyivät Maagogin johdolla kohti pohjoista ja ottivat haltuunsa Suomen. (1700/1988, 40.)

Sukupuun lisäksi Juslenius tekee muitakin Raamatun kronologiaan nojavia selvityksiä, jotka todistavat suomalaisten pitkäikäisyydestä ja sukulaisuudesta Vanhan testamentin kansoihin. Hän esittää, että suomen kieli on yksi Baabelin kieltensekoituksessa jakautuneista kielistä (1700/1988, 39). Suomalaisten sivistyneisyyttä taas todistaa se, että nämä keksivät kirjoitustaidon (riimukirjoitukset) jo ennen roomalaisia.

Monet ovat laveasti todistaneet ruotsalaisten oppineen kirjoitustaidon jo ennen roomalaisia. Kirjainten keksijöitä olivat kaikkialla Lapissa ja Pohjanmaalla asuneet kimmeriläiset. Pohjolan kaukaisin niemi Nordkyn on saanut nimen Kimmersnäs, sillä he olivat pohjoisen asukkaista kaukaisimmat (siitä johtuu sanonta 'kimmeriläinen pimeys', mikä tarkoittaa sankinta pimeyttä, sillä pimeämpää ei voi olla, kuin on kauimpana pohjoisessa, missä yö kestää yli kuukauden). Kimmeriläiset asuivat pohjantähden alla, niin että taivaannapa ei ollut kovinkaan kaukana heidän zeniitistään, ja he olivat samoja, joita nykyään sanomme kemiläisiksi. Jokainen lapsikin tietää, että kemiläiset ovat suomalaisia. (1700/1988, 77.)

Lausuma tiivistää Jusleniuksen opinnäytteiden mahtavat ainekset. Yleisön mielestä pyyhitään mahdollisesti mieleen juolahtavat maan epäkohdat, aution maan diskurssin ja kurjuusdiskurssin mukaiset negatiiviset merkitykset. Messeniuksen murhe Suomen kimmeriläisestä pimeydestä saa luonnontieteellisen selityksen. Se ei Jusleniuksen mukaan johdu suomalaisten takapajuisuudesta tai Suomen periferisyydestä, vaan maan sijainnista lähellä taivaannapaa. Laurentiuksen *Ajan tiedossa* esittämä huoli suomalaisten sivistyksen tasosta taas huuhtoutuu pois, kun saadaan tietää, että nämä ovat keksineet kirjoitustaidon.

Juslenius jatkaa perustavan myytin ja suomalaisten varhaisen edistyksellisyyden todistamisen avulla goottitradition jo lähes 300-vuotista voittokulkua.⁸ Tradition jatkuminen ei kuitenkaan perustu vain aiemman merkitysaineeseen ja

7 Ruotsalaisessa kirjallisuudessa oli esiintynyt käsityksiä Maagogin ja ruotsalaisten sukulaisuudesta jo 1330-luvulla (Urpilainen 1993, 166).

sääntöjen uusintamiseen. Kun traditio siirtyy uuteen genreen, tarvitaan innovatiivista mukautumista uusiin kontekstuaalisiin tekijöihin.

Väitöskirjagenre esimerkiksi edellyttää, että Juslenius tuottaa Suomea ja suomalaisia koskevat tiedot uudella tavalla. Kun Messenius otti väitteet annettuina, historiallisina totuuksina, Juslenius johtaa ja perustelee väitteensä eksplisiittisesti. Väitteensä suomen kielen kuulumisesta alkukieliin hän perustelee sillä, että suomen kieltä ei voida johtaa mistään muusta kielestä (1700/1988, 39).

Nykytieteen näkökulmasta Jusleniuksen johtopäätökset näyttävät hupaisilta. Pelkkien Suomea ja suomalaisia koskevien väitteiden ja korulauseiden sisällön tutkiminen ei olekaan analyysini kannalta pääasia. Keskityn tarkastelussa niihin tapoihin, joilla tiedot tuotetaan.⁹ Tiedon tuottamisen tavoissa tiivistyvät ne genren muutoksen vaikutukset, jotka tekevät Suomesta ja suomalaisista nyt tieteellisen tutkimuksen kohteita.¹⁰

Tärkeimpänä Jusleniuksen opinnäytteiden ohjeistajana on *dialektinen metodi*, joka edusti Ruotsin valtakunnassa ja niin muodoin Turussakin tutkimuksen valtavirtaa 1600-luvulta aina 1700-luvun puoliväliin saakka. Se periytyi Platonin (429-348 eKr.) dialogeista ja Aristoteleen (384-322 eKr.) logiikasta ja sai yliopistollisen muotonsa 1100-luvulla autonomisten yliopistojen syntymisen aikoihin.¹¹ Dialektiikka sisältyi niin kutsuttuihin seitsemään vapaaseen taiteeseen, jotka muodostivat keskiajan sivistyksen perustan.¹²

Dialektisen metodin perustana oli ajatus siitä, että totuus voidaan löytää ristiriitojen esittämisen avulla. Turun akatemian professori Andreas Wanochius, joka vuonna 1686 esitti väitöskirjan dialektiikan ideasta, perusteli metodia: ”mikään osa ei samalla voi olla ja olla olematta, vastakohdan jomman kumman on oltava läsnä, toisen poissa”.¹³

Dialektiselle väittelylle oli ominaista, että se korosti tiedon muodollista

8 Växsjön piispa Nicolaus Ragvaldi oli esittänyt ensimmäisen kerran teorian ruotsalaisten goottijuurista vuonna 1434 Baselin kirkolliskokouksessa (Tommila 1989b, 23).

9 Jusleniuksen ”hupaisuudesta” puhuvat mm. Luntinen 1995 ja Laitinen 1991, 128.

10 Genreä voidaan pitää eräänlaisena muutosindikaattorina. Ks. Cohen 1991.

11 Suomessa oltiin jäljessä Euroopan metodisesta kehityksestä. Ranskassa René Descartes oli jo teoksessaan *Discours de la méthode* (1637) noussut aristotelista tietokäsitystä vastaan ja korostanut tiedon käytännöllisyyttä.

12 Pitkäranta 1996, 193.

13 Andreas Wanochius: *Discursus Theoreticus abstractam Disputationis ideam repraesentat*, 1686. Siteerattu Klingén 1987b mukaan, 385.

puolta sekä sujuvaa latinan kielen taitoa.¹⁴ Totuuden Suomesta ja suomalaisista määrittelee Jusleniuksenkin teksteissä se, miten näitä objekteja koskevien väitteiden johtamisessa noudatetaan dialektiikan sääntöjä: syiden ja vastasyiden muotoilemista, kysymyksiä *an* vai *non*, *pro* ja *contra*, *cur* ja *quomodo*.¹⁵

Jusleniuksen opinnäyteissä dialektinen vastakohta-asetelma syntyy kahden Suomea koskevan diskurssin kamppailusta. Juslenius esiintyy suomalaisten puolustajana ja kohtaa kuvitteellisessa väittelyaitiossa suomalaisia arvostelevat ulkomaalaiset. Hän tuottaa suomalaisten näkökulmasta mahtavan menneisyyden diskurssia, joka laajentuu koskemaan nykyisyyttä. Tässä *paremmuusdiskurssissa* on kyse kaikenpuolisesta kohteiden kehusta. Jos väittelyn lähtökohtana on ulkomaalaisten ilkamointi suomalaisen maaperän huonon tuottavuuden ja ilmaston epäsuotuisuuden kustannuksella, on diametraalisten käänteiden lopputulemana teesien kääntyminen vastateeseikseen, todisteiksi hyvästä satoisuudesta ja lauhkeasta ilmanalasta.

Ulkomaalaisten näkökulmasta taas tuotetaan *aution maan diskurssin* ja *kurjuusdiskurssin* mukaisia merkityksiä, jotka kohdistuvat yhtä laajalle kuin Jusleniuksen ylistyskin. Tässä *huonommuusdiskurssissa* ei sanoja säästetä: ulkomaalaisten mielestä suomalaisilla on sientä aivojensa tilalla, nämä elävät hädänalaisessa tilassa, kärsivät kosmisesta pakkasesta ja syövät orjan sapuskaa (1700/1988, 23 ja 1703/1994, 40-42, 51).

Huonommuusdiskurssilla on kaksi erityispiirrettä aikaisempiin valitusdiskursseihin nähden. Ensinnäkin tämä arvostelujen ympärille kehkeytyvä diskurssi on eksplikoitu, kun taas *aution maan* diskurssi oli implisiitillä tasolla esiintyvä oppositionaalinen merkitysjärjestelmä. Toiseksi Juslenius torjuu huonommuusdiskurssin pois suomalaisten kontolta ja projisoi sen muiden esittämäksi vääräksi tiedoksi. Ulkomaalaiset ovat hänen mukaansa ”ylimielisiä ja kateellisia ja luulevat typerästi, ettei heidän maansa rajojen ulkopuolella löydy mitään sivistystä” (1700/1988, 22 ja 1703/1994, 37-38). Autius ja kurjuusdiskurssin totuusarvoa ei vastaavalla tavalla kyseenalaistettu.

Yhdessä diskursseille valitsemani termit *paremmuus* ja *huonommuus*

14 Väittely oli mahdollista myös kreikan ja heprean kielillä, mutta erilainen kirjasintyyppi tuotti kirjapainolle teknisiä vaikeuksia. Lähes kaikki väitökset julkaistiinkin latinaksi. (Pitkäranta 1996, 200.)

15 Klinge 1987b, 383-384.

implikoivat kamppailutilannetta.¹⁶ Diskurssien välinen ristiriita on jatkuvasti läsnä, sillä Jusleniuksen representaatiot Suomesta ja suomalaisista muotoutuvat vain siitä, miten hän kumoo näihin objekteihin ulkomaalaisten positiosta kohdistetun arvostelun. Ne ovat antiteesejä, vastaväittämiä.

Diskurssien välisen kamppailuaseteleman anatomiasta käsin voidaan tarkastella Jusleniuksen päätelmäprosessin etenemistä. Pieni raja-alue on kuitenkin paikallaan, sillä Juslenius tuottaa paremmuus- ja huonommuusdiskurssia aiheesta kuin aiheesta. Keskityn seuraavassa hänen Suomea koskeviin päätelmiinsä, sillä maa on paremmuusdiskurssissa kaiken suomalaisia koskevan ylistyksen perustana. Jusleniuksen mukaan sen ominaislaatu asettaa rajat niin kansan fyysiselle kuin henkisellevä kasvulle.

Juslenius pyrkii siis kaikin keinoin vakuuttamaan yleisönsä Suomen edullisista olosuhteista ja torjumaan muiden muassa väitteet kosmisesta pakkasesta ja huonosta satoisuudesta. Hän käyttää tehtävässään pääosin kolmea erilaista argumentointitapaa, jotka ovat kuin psykologien määrittelemät kriisin tulkinnan vaiheet. Huonommuusdiskurssissa esitetyt epäsuotuisat asiat ensin kielletään, sitten myönnetään ja viimein niistä etsitään positiivisia puolia.¹⁷

Huonommuusdiskurssin totuusarvon kieltäminen edustaa suorasukaisinta dialektista menetelmää. Juslenius kumoo ulkomaalaisten esittämät arvostelmat ja kääntää ne mahdollisuuksien mukaan kaksinvertaisiksi paremmuusargumenteiksi. Väitteet siitä, että Suomen kylmyys estää hedelmäsatojen kypsymisen, Juslenius torjuu sanomalla, että satoa kerätään kesässä kahdestikin (1703/1994, 39).

Kieltäminen tulee mahdolliseksi, kun Juslenius monopolisoi paremmuusdiskurssin. Hänelle oikeaa on se, mitä suomalaiset sanovat paremmuusdiskurssissa itse itsestään. Omasta tehdään näin asema, josta käsin vain on sallittua muotoilla Suomi objektiksi. Tuosta asemasta käsin muotoilun katsotaan sitten olevan mahdollista kenelle tahansa maanmiehelle. Juslenius neuvoa, kenen puoleen kääntyä, mikäli on jotakin epäselvää: ”Kysy vaikka maanviljelijöiltämme”

16 *Meidän* Suomi-kuva vastaan *muiden* -kamppailuasetelma on kansallisissa representaatioissa edelleenkin sääntö pikemmin kuin poikkeus. Kansat kilpailevat keskinäisestä paremmuudesta oli sitten kyse mistä elämänalueesta tahansa: urheilusta, vauraudesta, maan kauneudesta tai kansan sivistyksestä.

17 Ulkomaalaisten esittämät syytökset voidaan tulkita suomalaisen identiteetin kriisiksi. Jusleniuksen paremmuusdiskurssi ei noudata esittämäni kriisin tulkintamallin kronologiaa, vaan siinä erilaiset suhtautumistavat lomittuvat huonommuusdiskurssiin. Käsitelen niitä kuitenkin edellä esittämässäni järjestyksessä erilaisten puolustusargumenttien kategorisoimiseksi.

(1703/1994, 39). Toisinaan ”jokainen lapsikin” osaa vahvistaa Jusleniuksen väitteet (1700/1988, 77).

Paremmuusdiskurssi osoitetaan hallitsevaksi ja huonommuusdiskurssi torjutaan rajantakaisten tietämättömyytenä.¹⁸ Suomen asiat eivät kuitenkaan ole vain kotimaisten representoijien yksityisomaisuutta eivätkä ne tule Jusleniuksen representaationkaan kohteiksi tyhjästä: ne ovat jo *muualla* ja *muiden* merkityksellistämiä. Paremmuusdiskurssin suomalaisuus on – pyrkiessään irti huonommuusdiskurssista – paradoksaalisesti siihen sidoksissa. Osa huonommuusargumenteista jää vieläpä voimaan, koska niille ei löydy tarvittavia vastatodisteita. Tällöin Jusleniuksen politiikkana on luopua Suomen ehdottoman paremmuuden tavoittelusta, mutta vain, jotta hän saisi vastustajat myöntämään, ettei tämä vielä oikeuta laskemaan Suomea huonoimpien kastiin.

Ja vaikka Suomi maaperän hedelmällisyydessä häviäisikin ikään kuin aatelisemmalle Ruotsille, ei siitä ilman muuta seuraisi, että Suomi ikään kuin vähemmän tuottavana olisi hedelmätön (1703/1994, 41).

Juslenius tulkitsee huonommuusdiskurssin ulkomaalaisten pahansuopaisuudeksi ja epäoikeudenmukaisuudeksi. Hän sanoo, ettei Suomen vertaaminen muihin maihin anna asioista oikeaa kuvaa, sillä Suomessa vallitsevat toiset luonnonlait kuin eteläisessä Euroopassa.¹⁹

Erilaisiin luonnonlakeihin vetoamisella Juslenius pitää kiinni todeksi myöntämistään huonommuusdiskurssin lausumista, mutta kääntää ne suomalaisten eduksi. Hän sanoo eteläisen Euroopan kansoja ”hennoiksi”, kun taas Pohjolassa väki on ”varttunutta” (1703/1994, 35). Tästä seuraa, että ulkomaalaiset arvioivat Suomen olosuhteita oman kykeneväisyytensä mitalla ja tuomitsevat ne, koska eivät pärjäisi niissä itse. Kun ulkomaalaiset pitävät suomalaisten syömiä karkeita ja raskaita ravintoaineita ”orjan sapuskana” (1703/1994, 41 ja 51),

18 Hannes Sihvon toimittamassa kirjassa *Toisten Suomi* väitetään: ”vierain silmin me näytämme toisenlaisilta” (Sihvo 1995b, 9). Sihvo tuottaa lausumassaan Jusleniuksen tavoitteen käsityksen siitä, että on olemassa kaksi Suomi-kuvaa, meidän ja muiden. Viimeksi mainitulle ei *Toisten Suomessa* anneta sen enempää arvoa kuin *Suomalaisten puolustuksessa*. Kun Juslenius kutsuu ulkomaalaisten esittämiä väitteitä hupaisaksi tiedoksi, ”jolle lapsetkin nauravat”, *Toisten Suomessakin* vierasmaalaisten Suomi-kuvat saatetaan naurunalaisiksi: niissä mytologiat sekoittuvat, paska ja perkele soivat maagisina” (Sihvo 1995, 23).

19 Vrt. keskustelut Suomen EU-jäsenyyden ehdoista, joissa vedottiin mm. ”arktisiin olosuhteisiin”. Esim. Aamulehti 17.3.1992, *Keskusta vaatii reunaehtoja*.

Juslenius sanoo näiden syövän ”kunnon ruokaa” (1703/1994, 35), kun taas hennompia etelän kansoja luonto-äidin on ollut pakko hemmotella herkuilla.

Jo Aristoteles ja Herodotos (484-425 eKr.) katsoivat pohjoisen ilmanalan synnyttävän kansoissa ihmissuvun alkuperäistä voimaa ja terveyttä, työteliäisyyttä ja urhoollisuutta.²⁰ Jusleniuskin vakuuttaa erilaisin tavoin Pohjolan karun maaperän ja ilmaston verrattomuutta: kova pakkanen tekee ihmisistä jänteviä, vankkarakenteisia ja terveitä, sillä pakkanen torjuu ruton ja muut etelän kansoja heikentävät taudit (1703/1994, 42).

Paremmuusdiskurssissa se, mitä yleisesti pidetään tavoiteltavana, käännetään osoitukseksi paitsi arvostelevien kansojen heikkoudesta, myös paheellisesta nautinnonhalusta. Näin karujen ja yksinkertaisten elinolosuhteiden ihailuun artikuloituu myös 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa herännyt protestihenki yläluokan yllellisyystarvikkeiden kulutusta vastaan. Johtoajatuksena oli paluu alkuperäiseen yksinkertaisuuteen.

Juslenius pitää vähempään ja karumpiin elinoloihin tyytymistä luonteen uljuutena ja tasa-arvon toteutumisenä. Luonteen uljuutta osoittaa esimerkiksi se, että Suomessa ei arvosteta mausteita (niitähän ei Suomessa ollut): ”kansamme (--) väheksyy hienostelua”. Tasa-arvoa taas edistää se, että Suomen luonto ei suo ”parempiosaisille ihmisille etuja eikä tilaisuuksia tehostaa elämän nautinnollisuutta tai ulkonaista arvokkuutta, koreutta ja vaurautta!”. Valtio on onnellisempi ”ilman jalokiviä, helmiä, kultaa ja muita kuolevaisten turhaan hamuamia kalteuksia”. (1703/1994, 41.)

Lausumien pontimena ei ilmeisesti kuitenkaan ole viisaus vaatimattomuuden kaunistavasta vaikutuksesta, vaan pihlajanmarjoja haikailevasta ketusta. Juslenius joutuu nimittäin vetoamaan suomalaisiin: ”Kunpa eläisimme tyytyväisinä näihin antiimiin, niin kuin luonto on tahtonut!” (1703/1994, 35). Vetoamus paljastaa epäilyn siitä, ettei paremmuusdiskurssin vaatimaton lopputulos ole maanmiehille mieleen – Suomi kun näyttäytyy korkeintaan siedettäväksi elinalustaksi.

Vastapuolen on (- -) pakko tunnustaa, että Suomen maaperä antaa sitä, mikä on omiaan ylläpitämään elämää – tosin kovaa ja orjamaista elämää (- -) (1703/1994, 41).

20 Tämä myöhemmin environmentalismiksi kutsuttu oppi luonnonolojen vaikutuksesta kansojen elämään ja kehitykseen kiinnosti antiikin ajattelijoita laajasti (Tiitta 1994, 12).

Mikä sitten ohjaa Jusleniusta puolustamaan Suomea, kun hän tietää tehtävän mahdottomaksi? Vastaus on se, että puolustus ei juonnu hänen omasta intentiostaan kehua Suomea.²¹ Ensinnäkään ei ole täysin todistettavissa, että tekstit ovat vain Jusleniuksen omaa käsialaa, vaikka Juslenius-kirjallisuudessa asia näin esitetäänkin.²² Tavallisesti tutkimukset olivat nimittäin professorien eivätkä opiskelijoiden kirjoittamia. Vasta vuoden 1852 yliopistostatuuteissa ryhdyttiin vaatimaan väittelijältä omakohtaista tutkimuksellista panosta.²³

Matti Klinge, joka on kiinnittänyt aiheellisesti huomiota tekijyyskiistojen turhuuteen, sanoo opinnäytteitä professorin ja oppilaan yhteistyöksi.²⁴ Diskurssi-analyttisesta näkökulmasta asiassa voidaan mennä vieläkin pidemmälle: tekstit ovat usean äänen ja artikulaation kohtaupaikkoja. Niissä esiintyvät erilaiset diskurssit osoittavat, että niiden takana ei seiso itseidenttinen tekijäsubjekti tai professorin ja opiskelijan muodostama parivaljakko, josta merkitykset virtaisivat. Teksteihin kirjoittautuu useita interdiskursiivisia ja -tekstuaalisia elementtejä.²⁵

Interdiskursiivisuus ja -tekstuaalisuus ovat sisäankirjoitettuna jo dialektisen väittelyn perusideassa, jonka mukaan puolustettava aihe tuli väittelijöille yleensä annettuna. Kukaan ei siis puolustanut ensisijassa omia tutkimustuloksiaan tai näkemyksiään, vaan joutui milloin respondenttina, milloin opponenttina etsimään joka väitteelle sitä puoltavia ja sitä vastustavia syitä.

Aihe ja sisältö tulivat väittelykäytännön myötä ikään kuin sivuseikaksi. Tärkeämpää oli osoittaa oppineisuutensa käyttämällä latinaa selkeästi ja loogisesti. Myös oma tietämys, nokkeluus ja älykkyys tuotiin esille, sillä väittely oli yksi *eloquentian* eli kaunopuheisuuden muodoista. Tanskalainen kirjailija Ludvig Holberg karrikoi näytelmässään *Erasmus Montanus* tätä väittelyperinnettä, kun hän antaa päähenkilönsä ylpeillä todistelutaidoillaan:

21 Vrt. Lehtinen 1989, 37; Sarsila 1994, 20.

22 Esim. Pekkanen & Seppälä-Pekkanen 1988, 8.

23 Tommila 1980, 280.

24 Klinge 1987b, 393.

25 Näkökulmani huomioon ottaen voidaan tietysti kysyä, miksi sitten puhua *Jusleniuksen* teksteistä. Käytän Jusleniusta, kuten muitakin tekijännimiä koodeina, joiden avulla identifioin analysoitavat tekstit. Foucault'n tavoin voidaan tosin todeta, että tekijän nimikin kantaa aina jälkiä tämän eri teoksista eikä se siis ole koskaan täysin puhdas ja yksinkertainen (Foucault 1969/1994, 796). Määritelmäni tekijästä koodinimenä ei poista näitä jälkiä, mutta kylläkin muistuttaa niiden kyseenalaistamisen mahdollisuudesta.

Minä osaan väitellä hyvällä latinan kielellä mistä aiheesta tahansa: jos joku tahtoo sanoa, että tämä pöytä on kynttilänjalka, niin minä puolustan sitä; jos joku sanoo lihaa tai leipää oljeksi, niin sitäkin minä puolustan, olen tehnyt niin monta monituista kertaa.²⁶

Holbergin karrikointi ei ole kovin kaukana 1600- ja 1700-lukujen toteutuneista väitösaieheista Turun akatemiassa. Professori, joka tutkimuksen yleensä opiskelijan puolustettavaksi kirjoitti, nappasi aiheen vaikka respondentin nimestä. Eliseus Eliae Hwal sai näin tehtäväkseen perehtyä valaisiin, Johannes Erici Huss böömiläisen reformaattorin Johannes Hussin aatemaailmaan ja Henricus Henrici Lilius convallarium-sukuisiin kasveihin, liljoihin.²⁷

Suomi ja suomalaiset olivat väittelyn aiheita muiden joukossa. Tämä kyseenalaistaa paitsi Jusleniuksen intention puolustaa nimenomaan suomalaisia, myös tulkinnan, jonka mukaan hän oli fennofiili. Suomi ja suomalaiset eivät itse asiassa ole Jusleniukselle ensisijaisia tai ainoita puolustuksen kohteita, sillä Suomen lisäksi hän käsittelee muitakin 'patrioita'. 'Patrialla' saatettiin tarkoittaa 1600- ja 1700-luvuilla eritasoisia yhteisöjä aina Pohjolasta kotiseutuun ja kotiin.²⁸

Jusleniuksella esiintyy kaikkiaan viisi erilaista 'patria'.²⁹ Eniten saa huomiota Pohjola, sillä useimmat huonommuusdiskurssin lausumista on osoitettu kaikille pohjoismaalaisille. 1700-luvulla hallitsevan maaperä- ja ilmastoteorian mukaisesti katsottiin, että yhtäläiset olosuhteet tuottavat yhtäläisiä ominaisuuksia. Kun Juslenius puolustaa Suomea ulkomaalaisten arvostelevia argumentteja vastaan, hän pitäytyy tässä teoriassa ja luonnehtii suomalaisia kuten muita pohjoismaalaisia. Kaikki ovat sangviinisia, kosteita ja lämpimiä, kantavat olemuksessaan miehistä arvokkuutta ja ovat maanmainioita satureita (1703/1994, 53 ja 65-66).

26 Holberg 1731/1966, 178. Holberg edusti kriittistä historiankirjoituksen suuntausta ja julkaisi mm. Tanskan historian *Danmarks Riges Historie* (1732-1733) (Urpilainen 1993, 32).

27 Klinge 1987b, 405.

28 Sarsila 1994, 21.

29 'Patrioiden' analyysin avulla voidaan reflektoida merkityksiä, joita nykyinen ankkuroituminen yhteen ainoaan patriaan, Suomeen, muassaan kantaa, sillä vasta tällaiset kontekstisidonnaiset tekijät tunnistamalla voidaan hahmottaa isänmaakäsitystä uudelleen. Jusleniuksen tekstit edustavat itse asiassa varteenotettavaa vaihtoehtoista lähestymistapaa isänmaakäsityksiin. Niiden avara isänmaakäsitys olisi perusteltu myös tänä päivänä, sillä Euroopan yhdentymiskehityksen myötä palataan kenties sisäkkäisten patrioiden ideaan: Euroopasta tulee yksi patria, suurisänmaa, jonka kanssa rinnakkain esiintyvät Pohjola, Suomi, maakunnat, kunnat ja erilaiset yhteisöt. Ks. Kirkinen 1991.

Jusleniuksella tosi suomalaisuus ei eroa pohjoismaalaisuudesta, mutta ei myöskään ruotsalaisuudesta. Hän sanoo molempien kuuluvan samaan valittuun kansaan, joka taistelee Jumalan puolesta. Suomen ja Ruotsin liittää toisiinsa myös yhteinen hallitsija, jota Juslenius kutsuu ”*Isänmaan Kunnianarvoisaksi isäksi*” (*Patriae Augustissimus Pater*) ja ”*Isänmaan hallitsijaksi*” (*Patriae rector*) (1703/1994, 33).

Kotiseutukin on yksi patrioista, joka saa sille kuuluvaa huomiota Turku-teoksessa. Juslenius nivoo Turun kuvauksen Suomen, Ruotsin ja Pohjoismaiden kuvauksiin ja tuottaa näin neljä sisäkkäistä 'patria'. Käsitteen merkitys laajeni alunperin juuri mikrotasolta makrotasolle: kansaan ja maahan kohdistuva patriotismi versoi muihin kollektiiveihin, kuten kaupunkiin tai hiippakuntaan kohdistetuista tunteista.³⁰

Yliopistomies-Jusleniuksen teksteissä akatemia saa osakseen tunteet, jotka kirkonmiehet osoittivat hiippakunnalleen. Akatemia oli universaali oppineiden yhteisö, jonka jäsenet tunsivat yhteenkuuluvuutta valtakunnan rajoista piittaamatta. Sen alapuolella oli vielä viidentenä patriana koti. Merkitys juontui Cicerolta, joka sanoi isänmaanrakkauden perustana olevan vanhempien rakastamisen.³¹ Juslenius allekirjoittaa väitteen *Suomalaisten puolustuksen* alkulauseessa, kun hän sanoo: ”Emme ole syntyneet vain itseämme varten: isänmaa, vanhemmat ja ystävät vaativat olemassaolostamme kukin osansa” (1703/1994, 33).

Suomi on siis vain yksi Jusleniuksen 'patrioista' – tosin se oli näistä viidestä kiitollinen väitöskirjan aiheeksi. Oli nimittäin tärkeää, että aihe ei ollut teologinen, jotta se tarjoutui filosofian vapaaseen harjoitukseen. Aiheen ei myöskään ollut hyvä herättää poliittisia ristiriitoja, mitä ajatellen Suomen kaltaisen marginaalisen provinssin käsittely oli suhteellisen vaaratonta. Siihen, miten tämä valittu väitelyn kohde sitten aktuaalisesti representoitiin, vaikutti dialektiikan ohella joukko muitakin diskursiivisia käytäntöjä. Nämä ovat seuraavan luvun aiheena.

30 Beaune 1985, 314.

31 Cicero 45-44 eKr./1922, 122.

3.2 Diskursiiviset käytännöt

Diskursiiviset käytännöt ovat säännöstöjä, joita teksteissä on sovellettu tiedon tuottamiseksi. Käsittelen tässä luvussa kolmea Jusleniuksen tekstejä ohjannutta käytäntöä, jotka ovat *puhdas oppi*, *patriaväitöskirja-genre* ja *sotilasvalmennus*.

Diskursiiviset käytännöt ovat abstrahoitavissa sekä tutkittavista teksteistä itsestään (intradiskursiivinen kontekstin esiin lukeminen) että erityisten instituutioiden kuten yliopiston konsistorin ja tuomiokapitulin asettamista normeista (interdiskursiivinen tutkimustaso).³² Juuri yhteiskunnalliset instituutiot ovat keskeisiä diskursiivisen vallan käyttäjiä.³³ Ne eivät kuitenkaan ole valmiita ja ennalta annettuja valtakeskuksia, vaan jatkuvassa muutoksen tilassa, joka on seurausta niiden diskursiivisesta toiminnasta.³⁴ Onkin mahdoton sanoa, määritteleekö instituutio diskursiiviset käytännöt vai päinvastoin³⁵ – prosessi on kaksisuuntainen.³⁶

Jusleniuksen tuottaessa paremmuusdiskurssia keskeisiä diskursiivisia instituutioita olivat kirkko, valtio ja akatemia. Raamattu yhdisti tekstinä kaikki kolme ja ulotti vaikutuksensa yhteiskunnan eri tasoille aina valtiosta yksittäisiin kansalaisiin asti.³⁷ Raamatun oppien tulkinta perustui maailmanselitykseen, jonka mukaan kaikella on kerran asetettu järjestyksensä ja muotonsa, joka on vain konstruoitava uudelleen. Jumalaa pidettiin tämän järjestyksen asettajana ja Raamattua rekonstruoimisen ohjenuorana.³⁸

Raamatun opit olivat diskursiivisinä käytäntöinä sekä tuottamassa uusia diskursseja että asettamassa niille rajoituksia.³⁹ Tieteissä ne ohjasivat tutkimus-

32 Ks. Foucault 1976, 200. Valtasuhteet eivät luonnollisesti olleet pelkästään kirjoitettuja, vaan myös operationaalisia, kuten Wickham toteaa (Wickham 1986, 161).

33 Foucault kutsuu diskursiivista valtaa kapillaariseksi: se haarautuu eri instituutioihin ja organisaatioihin (Foucault 1976, 121-127; 1976/1980, 98).

34 Ks. myös Wickham 1986, 160.

35 Dews 1986, 80.

36 Prosessin kaksisuuntaisuuden korostaminen ottaa huomioon Brownin ja Cousinsin kritiikin diskursiivisten käytäntöjen ja instituutioiden yhdistämisestä. Heidän mukaansa instituutiot ovat osa diskursiivista kenttää ja jopa ehtoja diskurssien esiintymiselle (Brown & Cousins 1986, 52.)

37 Raamatun keskeistä asemaa selittää se, että luterilainen uskonto oli aina vuoden 1869 kirkkolakiin asti kansalaisuskonnon asemassa.

38 Johannesson 1982, 92. Ks. myös Klinge 1987, 668.

39 Uskonnollisten tekstien asemasta diskursiivisessa hierarkiassa: Foucault 1970/1987, 57.

näkökulman valintaa ja asettivat normeja käsitteiden ja teorioiden käyttämiseksi. Tähtitieteessä ne johtivat ptolemaioslaiseen maailmankuvaan, historiankirjoituksessa taas luomisopin mukaiseen kronologiakäsitykseen.⁴⁰ Yhtä varmasti kuin Raamatun avulla voitiin sanoa auringon kiertävän maata, voitiin suomalaisten sukujuurten todistaa ulottuvan vedenpaisumuksen jälkeisiin aikoihin.⁴¹ Kopernikaaninen vallankumous taas torjuttiin vetoamalla Joosuan kirjaan, jonka mukaan Jumala asetti auringon alalleen niin, että Joosua ehtisi voittaa vihollisensa. Messenius ja Juslenius taas saattoivat vedota 1. Mooseksen kirjaan, jossa sanotaan, että kaikki kansat ovat Nooan sukua.

Kirkon tarpeet sanelivat akatemian toimintaa ja väitöskirjojen kirjoittamista, sillä akademia palveli ensisijaisesti pappiskasvatusta. Raamatun kronologiaan perustuvan filosofian katsottiin soveltuvan hyvin tähän tarkoitukseen ja uudet filosofiat haluttiin torjua pois sen asemaa horjuttamasta.⁴²

Raamatun auktoriteettiaseman monopolisointi ei tietenkään ollut mahdollista pelkästään kirkon vallankäytön tuella, ilman sille suosiollista tiedekäsitystä, mutta vielä 1700-luvun alkupuolella ajatus tieteestä uutta etsivänä toimintana oli vieras.⁴³ Uusien oppien esittämistä pidettiin ärsyttämisenä ja oman tietämyksen ylimielisenä korostamisena. Tutkijoiden tuli osoittaa oppineisuutensa nojautumalla tunnustettuihin auktoriteetteihin, jotka olivat ajan käsityksen mukaan jo sanoneet kaiken tarpeellisen ja voittamattoman, vieläpä ylittämättömällä tyyllillä.⁴⁴ Jusleniuskin vetoaa paitsi Raamattuun, myös antiikin auktoriteetteihin, kuten Ciceroon, Curtiukseen, Homerokseen, Horatiukseen ja Ovidiukseen, vaikka toisaalta toteaakin, ”etteivät syvällisesti pohtivat ihmiset tarraudu yhteenkään

40 Uppsalan yliopiston vuoden 1655 statuuteissa (joita myös Turun akatemiassa noudatettiin) määrättiin, että opetuksen ja tutkimuksen tuli olla sopusoinnussa Raamatun, Augsburgin tunnustuksen ja vuoden 1593 Uppsalan kokouksen päätösten kanssa (Urpilainen 1993, 61). Myös maallinen oikeus löysi ankaruudelleen perustan Raamatusta. Vuonna 1608 maanlain painattamisen yhteydessä osia Mooseksen laista julistettiin toissijaiseksi oikeuslähteeksi (Nygård 1989, 36).

41 Raamattu oli yleisteos, jonka auktoriteetilla selitettiin mitä erilaisimpia ilmiöitä. 1740-luvulla virisi luonnontieteen alalla kiista nk. vedenvähenemisopista, joka soti Raamattua ja goottilistorioita vastaan. Sen mukaan merenpinta oli varhaisempina aikoina ollut nykyistä paljon korkeammalla. Opin kannattajat väittivät, että Pohjola oli muinoin suurimmaksi osaksi veden alla. Tämä käsitys Ruotsin muinaisesta pienuudesta uhkasi saattaa maan naurunalaiseksi. Se torjuttiin kirkonmiesten vastahyökkäyksellä, jossa esitettiin lukuisia Raamattuun perustuvia todistuksia. (Tiitta 1994, 29-30.)

42 Laasonen 1991, 221.

43 Väitöskirjat olivat Turun akatemian ensimmäisen sadan vuoden ajan vaatimattomia. Ne olivat lähinnä opetuksen yhteydessä syntyneitä suppeahkoja tutkielmia jostakin traditionaalisesta aiheesta (Pitkäranta 1996, 197).

auktoriteettiin tutkimatta järkiperusteita” (1703/1994, 49).

Järkiperusteet puhuivat auktoriteettien jäljittelyn puolesta, sillä yliopiston konsistorissa vaalittiin tarkoin tieteenteon rajoja.⁴⁵ Vuonna 1686 oli perustettu censor librorumin virka, jonka haltijan tuli valvoa sekä kirjallisuuden maahan-tuontia että maassa julkaistua kirjallisuutta.⁴⁶ Esimerkiksi perustavan myytin tuottamista Vanhan testamentin mukaan pidettiin välttämättömänä. Muotista poikenneen ranskalaisen Isaac de la Peyèren tutkimus, jossa tämä esitti, ettei Aadam ollut kaikkien ihmisten esi-isä, torjuttiin Suomessa vuonna 1655.⁴⁷

Kun erilaisia kiistatapauksia alkoi kartesiolaisuuden ja muiden uusien filosofoiden myötä ilmetä toistuvasti, kuningas puuttui asiaan. Hän lähetti vuonna 1689 akatemioihin kiertokirjeen, jossa hän teroitti oppineiden mieliin Raamatun filosofisen kritiikin epäsuotavuutta.⁴⁸

Syitä tieteellisen toiminnan kurissapitämiseen oli useita. Pelkästään jumaluusopin varjelusta ei ollut kysymys, sillä asiaan kietoutui myös poliittisia juonteita.⁴⁹ Puhdasoppisuus oli kuninkaankin kannalta otollinen oppi, sillä se julisti, että hallitsijan valta oli peräisin Jumalalta.⁵⁰ Kun Juslenius siis sanoo

44 Konsistorin pöytäkirjaan kirjattiin vuonna 1642 rehtorin huomautus, jonka mukaan ”jokaisen professorin on pidettävä vaari siitä, ettei hän esitä mitään uutta, jottei näyttäisi tekevän enemmän tai paremmin kuin muut, mistä aiheutuisi epäilyksittä ärtymystä ja epä-sopua”. (Sit. Leikolan 1987b mukaan, 556.) Filosofinen kritiikki sallittiin kyllä teologiaa vapaammilla tieteenalioilla, mutta silti monet hankkivat kannuksia vanhojen tieteellisten konstellaatioiden puolustajina. Teologiaa pidettiin oppialoista arvokkaimpana ja va-paampia tieteitä, kuten filosofiaa, vain sen aputieteinä (Laasonen 1991, 220). Niinpä jo-kainen, joka kunnianhimoisesti tavoitteli akatemian viroista halutuinta, teologian profes-suuria, luotti vanhojen filosofioiden voimaan.

45 Konsistorilla tarkoitettiin akatemian opetusasioita hoitavia, kollegisia viranomaisia.

46 Niin kotimaisten kuin ulkomaistenkin kirjakauppiaiden tuli saada censor librorumilta hy-väksyntä myytävälle kirjoille, samoin kirjanpainajien oli alistettava painotuotteensa en-nakkotarkastukseen. Uskonnollisilla ja akateemisilla julkaisuilla oli kaksinkertainen sen-suuri: ne kulkivat sekä paikallisen akatemian tai tuomiokapitulin että sensorin valvovien silmien alta. (Laine 1996, 197-199.)

47 Laasonen 1991, 220.

48 Klinge 1987b, 417.

49 Poliittisten syiden merkitystä osoittavat mm. vuoden 1694 tapahtumat. Kyseisenä vuon-na todettiin uusien, Jesper Svedbergin laatimien virsikirjojen poikenneen puhtaasta opis-ta ja ne kiellettiin siksi Suomessa. Virsikirjoja ei kuitenkaan poltettu roviolla, vaan ne lä-hetettiin Pohjois-Amerikkaan ruotsalaisille siirtokunnille, mistä voidaan vetää se johto-päätös, että tarpeeksi kaukana olevien seurakuntien puhdasoppisuudesta ei pidetty ko-vinkaan suurta huolta. (Laasonen 1991, 222.)

50 Ranskassa nimenomaan yksinvaltainen monarkia oli 1700-luvulla säilyttämässä kansal-lista suuruutta korostavan historiankirjoituksen asemaa. Englannissa sitä vastoin vuoden 1688 vallankumous edusti käännekohtaa. Absoluuttisesta kuninkuudesta luopuminen ja siirtyminen parlamentarismiin yhdessä siirtomaavallan kasvun kanssa aiheuttivat sen, et-tä englantilaisten usko omaan asemaansa valittuna kansana väheni. (Urpilainen 1993, 29.)

Suomalaisten puolustuksen alkusanoissa haluavansa ”totella isää” (1703/1994, 33), hänen voidaan tulkita asettuvan sekä Jumalan että kuninkaan palvelukseen.

Valtiolla oli Raamatun oppien lisäksi myös toinen sen intressejä palveleva diskursiivinen käytäntö, joka vahvisti Suomea ylistävien diskurssien asemaa: patria-väitöskirjagenre. Jusleniuksen opinnäytteet ovat siitä yhtä oivallisia esimerkkejä kuin puhtaasta opistakin.

Isänmaata ylistävien patria-väitöskirjojen julkaisemista alettiin katsoa hallinnollisista syistä hyvällä silmällä 1600-luvun puolimaissa. Ne muodostivat nousevan suurvallan omat opinkappaleet. Niiden tarkoituksena oli kartoittaa valtakuntaa ja lisätä sen arvoa kaunopuheisella ylistyksellä (missä tarkoituksperässä Messeniuksen mahtavan menneisyyden diskurssin voi jo katsoa edeltäneen tätä genreä).

Yllykkeenä oli maan tunnetuksi tekeminen sekä omille että muiden maiden kansalaisille. Erityisesti ensinmainittu tavoite oli tärkeä, sillä kotimaassa matkustaminen oli harvinaista välttämättömiä työ- ja opintomatkoja lukuunottamatta. Kotimaatietous ei ollut mitenkään kehuttavaa, vaan Suomen ”laajaa aluetta” oli aktiivisesti yritettävä tehdä tunnetuksi (kuten Messeniuksen kronikkaa analysoidessakin jo kävi ilmi).⁵¹

Jusleniuksen *Suomalaisten puolustuksesta* ei tunnetuksi tekeviä aineksia puutu. Kaikki mahdollinen – oman maan luonnonvarat, maaperä, ilmasto, muinaismuistot, kansa, sen sivistys, tavat ja taipumukset – tulevat selitetyksi parhain päin, ja Juslenius ottaakin puheeksi etupäässä vain niitä asioita, joita voi ylistää. Kyse on henkisestä merkantilismista, oman suosimisesta.

Merkantilismi, joka patriaväitöskirja-genressä saa valtakuntaa ylistävän tehtävän, oli alun perin talouden maailmaa ohjannut käytäntö. Sen pyrkimyksenä oli viennin lisääminen ja tuonnin rajoittaminen. Juslenius edistää tätäkin pyrintöä, kun hän käsittelee *Suomalaisten puolustuksessa* maan kaupankäyntiä ja selittää tuontikaupan vähyyden Suomelle eduksi. Hän sanoo, että kaupankäynti ulkomaiden kanssa on todiste maan kykenemättömyydestä tuottaa itse tarvitsemiaan tavaroita.

51 Maanmittaustirehtööri Jakob Faggot jopa vaati 1700-luvun lopulla, että akateemisen opiarvon saamisen tulisi edellyttää kotiseudun kuvauksen tekemistä (Tommila 1989b, 32).

Kaupankäyntihän on saanut alkunsa välttämättömien tarvikkeiden puutteesta: jos niitä ei ole, ne on hankittava muualta. Sen sijaan maa, jolta ei lainkaan puutu elämän mukavuuksia, ei tarvitse vaivautua hankkimaan toisilta mitään. (1703/1994, 39.)

Lausuma on peräisin Jusleniuksen maisterinväitöksestä, jossa kirjoittaja jo hallitsee tieteen kaikki diskursiiviset käytännöt. Pro gradu -tutkielmassaan Juslenius – hallitsevista diskursiivisista käytännöistä tietämättömänä keltanokkana – väittää päinvastaista ja sanoo ulkomaisten tavaroiden määrää hyvinvoinnin indikaattoriksi (1700/1988, 67-68). Kun Suomi ja suomalaiset osoittautuvat sittemmin maisteri-Jusleniuksen käsissä varsinaisiksi valtakunnan kultakimpaleiksi, tämä on osoitus mukautumisesta hallitsevien diskursiivisten käytäntöjen mukaiseen totuus-käsitykseen eikä niinkään siitä, että Suomessa olisi 1700-luvulla ollut kaikkea omasta takaa.

Patria-väitöskirjoissa kuvattu mahtavuus ei ylipäätään juontanut maan oloista, vaikka väittelijät päätyivät kuin yhdestä suusta samoihin korulauseisiin: he totesivat olevansa velkaa isänmaalleen, jossa olivat nähneet päivän valon, saaneet rakkautta ja huolenpitoa osakseen, nauttineet maan antimista ja luonnon kauneudesta.⁵² Kiitokseksi he ylistivät maansa luonnonkauneutta sekä maanmiestensä urheutta sodassa ja työteliäisyyttä rauhan aikana.⁵³

Kirjoittajien yksimielisyys juontui diskursiivisista käytännöistä, jotka johtivat eri tutkielmissa samankaltaisiin diskursseihin. Siksi nämä käytännöt osoittautuvatkin valaisevammaksi tutkimuskohteeksi kuin kirjoittajien taidokkaasti laatimien korulausumien sisältö yksinään. Muotoa määrittäviä ohjeistoja ei edes ole mielekästä erottaa diskurssien sisällöstä. Muoto ja sisältö tuottavat toinen toisiaan vuorovaikutuksessa.

Tarkastelenkin seuraavaksi käytäntöjen ja diskurssien keskinäistä suhdetta valottaakseni prosessia, jossa diskursiiviset käytännöt kanavoituvat aktuaalisiksi diskursseiksi. Diskursiiviset käytännöt ovat nimittäin vasta makrotason abstrakteja ohjeistoja. Ne muotoilevat Jusleniukselle valmiin tutkimustuloksen, paremmuus-diskurssin, ja tähän toivottuun lopputulokseen pääsemisen avaimena on työstää

52 Väitöskirjoissa oli luonnollisesti myös erilaisia muotoa koskevia vakioformuloita. Ks. Pitkäranta 1996, 196-197.

53 Juslenius ei poikkea muotista, vaan noudattaa sangen tarkoin genren ohjeistoa. Ks. myös Lehtinen 1968, 151; Sarsila 1994, 21-22.

oikeanlaisia, Suomelle epäsuotuisia premissejä. Dialektinen merkityksellistämisen prosessi etenee takaperoisesti: johtopäätökset edeltävät premissejä.

Tarkastelun kohteena on kolmas valtakunnan etua palveleva diskursiivinen käytäntö, joka ohjasi suomalaisten representoimista: sotilasvalmennus. Tämä puolustuspoliittinen käytäntö artikuloituu Jusleniuksen teksteihin suuren Pohjan sodan myötä, joka syttyi vuonna 1700, samana vuonna, jolloin Turku-teos julkaistiin. Tanska, Venäjä ja Puola solmivat tuolloin liittokunnan Ruotsia vastaan ja tunkeutuivat maan hallussaan pitämälle Liivinmaalle.

Sotaan valmentauduttiin paitsi asevarustelulla, myös henkisesti tuottamalla kuvauksia taistelun kannalta suosiollisista käyttäytymismalleista. Järkähtämättömyys esitettiin niissä ihanteeksi, sillä sodassa vetäytyminen oli vaarallisinta, mitä sotilas saattoi tehdä. Hän tuli mitä luultavimmin ammutuksi, tai jos hän säilyikin hengissä ja tuli vangituksi, häntä kohdeltiin huonommin kuin niitä urheita vihollisia, jotka olivat taistelleet viimeiseen saakka.⁵⁴

Sotilasvalmennukseen ohjasi paitsi senhetkinen tilanne, myös intertekstuaaliset esikuvat. Sotilasihanteella oli juurensa antiikissa, sillä jo mestaripuhuja Cicero piti sotamainetta tärkeänä.⁵⁵ Se oli hänen mukaansa paras suositus tiellä kohti kunniaa nuorukaisille, jotka olivat alhaista ja maineetonta syntyperää ja eläneet suurelle yleisölle tuntemattomina.⁵⁶

Juslenius lähtee korkeaan tavoitteeseen osoittaa suomalaiset sotakuntoisiksi lähtökohtanaan huonommuusdiskurssin päinvastainen väite: ”kunniamme kadehtijat (--) inttävät, että suomalaiset ovat usein kärsineet tappion, usein jopa pötkineet pakoon taistelutilanteissa” (1703/1994, 66). Tästä alkaa diametraalinen päättely, jossa tuotetaan sotilasvalmennusta palveleva ihanteellinen kansakuva.

Osan vastatodisteista Juslenius saa lähestulkoon valmiina vanhoilta auktoriteeteilta. Hän etsii historiankirjoittajilta todisteita, joiden mukaan suomalaiset ovat olleet urhoollisuudessa muinaisten goottien veroisia. Koska monet näistä eivät puhuneet suoranaisesti suomalaisista, Juslenius luo synonymioita suomalaisten ja historiankirjoissa esiintyvien muinaisten sankarikansojen, kuten skitofinnien ja vandaalien välille (aivan kuten perustavassa myytissä Maagogin perillisten ja suomalaisten välille).

54 Englund 1988/1989, 133 ja 193. Ks. myös Beaune 1985, 329.

55 Cicero oli yksi vanhoista hyvistä kirjailijoista, jota pidettiin Turun akatemiassa esikuvalisena sekä moraalioppinsa että mestarillisen puheproosansa takia.

56 Cicero 44-45 eKr./1992, 192.

Synonymiat syntyvät yksinkertaisten syllogismien avulla. Otetaan esimerkiksi skritofinnien ja suomalaisten synonymia. Jusleniuksen premissin A mukaan skritofinnit ovat pohjoisessa muinoin asunut erikoinen kansa, jota ei enää ole. Premissin B mukaan mikään kansa ei ole tunnustanut skritofinnejä esi-isikseen. Juslenius pääättelee, että skritofinnit ovat suomalaisia.

(--) koska sellaista kansaa ei ole, nimi sopii hyvin kaikille suomalaisille, jotka osaavat nopeasti hiihtäen ajaa takaa riistaa ja tarpeen vaatiessa piiritä, saattaa sekasortoon ja tuhota viholliset. (1700/1988, 43).

Syllogistinen päättely ei tuota Jusleniuksen johtopäätöstä luonnollisesti. Päättely hyödyntää tropologista siirtymää, poikkeamaa yleisestä erityiseen, jota logiikka ei voi johtaa. Se ei myöskään tue syllogismiin liittyvää ajatusta loogisesta yhtäpitävyydestä.⁵⁷ Tropologisen siirtymän mahdollistaa lähdetietojen puuttuminen: kun aikaisempia sukuselvityksiä ei ollut esitetty, Jusleniuksella on vapaat kädet omia skritofinnit Suomen sukuun. Niissä tapauksissa, joissa vanhoja lähteitä oli olemassa, Juslenius uusintaa edeltäjiensä käsityksiä. Messenius oli jo selittänyt vanhoista kansoista esimerkiksi vandaalit suomalaisiksi, ja edeltäjänsä tavoin Jusleniuskin vuodattaa näiden maineikkailla uroteoilla gloriaa suomalaisten ylle.

Kuunnellessaan (--) muinaisten goottien ja heimolaistensa vandaalien Roomassa suorittamista uroteoista suomalaiset kysyivät, kuinka pitkä matka heillä vielä oli Roomaan, jonne he halusivat päästä tekemään samanlaisia tekoja ja antamaan paaville, mitä kuului (1700/1988, 65).

Juslenius ei kerro, saiko paavi kuulla kunniansa, mutta hän luettelee koko joukon muita suomalaisille tappion kärsineitä sotureita ja sotajoukkoja, ja kertoo anekdootteja voittoisista retkistä (1700/1988, 60-61).

Todisteita siitä, että suomalaiset urhot olisivat sotineet pitkin Eurooppaa eivät vanhat auktoriteetit tarjonneet, mutta Juslenius ottaa neuvokkaasti uudet metodit käyttöön. Hän sanoo suomalaisten antaneen nimensä paikoille, joissa ovat sotineet. *Andalusia* juontuu vandaaleista, *Wien* puolestaan sanoista *Vindisk mark* eli *vendien maa* (1700/1988, 61).⁵⁸

Jusleniuksen filologiset päätelmät noudattavat 1600-luvun alkupuolella

⁵⁷ White 1978/1990, 3.

⁵⁸ Vendien ja suomalaisten synonymiasta: Juslenius 1700/1988, 44.

tunnetuksi tullutta kielitieteellistä metodia, joka kulki Olof Rudbeckin nimissä.⁵⁹ Kyseisessä metodissa vähäisetkin sanojen yhtäläisyydet riittivät avaamaan huikeita näkymiä. Rudbeck päätyi itse esittämään, että Ruotsi oli meren alle vajonnut tarunomainen Atlantiksen manner.⁶⁰

Rudbeckin metodia voidaan pitää puhtaan opin yhtenä varianttina, sillä tutkimustulokset johdettiin luomisopin mukaista kronologiaa kunnioittaen. Esimerkiksi Petrus Bång, joka kirjoitti Ruotsin kirkkohistoriaa, piti lähtökohtanaan 1. Mooseksen kirjaa, kun hän todisti Aatamin asuneen Ruotsissa ja perustaneen sinne alkukirkon.⁶¹ Perusteluksi hän esitti, että on olemassa sanonta ”kun Adam oli Kälkestadissa”.⁶²

Juslenius esittää Rudbeckin oppien avulla Suomen nimen, *Finlandin*, juontuvan *fiendelandista*.⁶³ Hän sanoo, että Suomesta puhuttiin 'vihollismaana', koska suomalaiset aiheuttivat sotaisuutensa takia harmia naapurimaille (1700/1988, 61). Ulkomaalaiset suorastaan luulivat, että nämä olivat Jumalan satureita, joita tarpeen tullen lähetettiin kuritusta kaipaavien kimppuun (1700/1988, 67). Asiaa vahvistaa myös kuuluisa väite suomalaisista hakkapeliitoina.⁶⁴ *Hakkapeliitta* on Jusleniuksen mukaan johdannainen sanayhdistelmästä 'hakkaa päälle', jota suomalaiset karjuivat vihollisen kimppuun ampaistessaan.⁶⁵

59 Juslenius oli kielitieteen asiantuntija. Hänen virkaanastujaisesityksensä vuonna 1712 kielten professorin virkaan käsitteli suomen kielen sukulaisuutta heprean ja kreikan kielten kanssa (*De convenientia linguae Fennicae cum Hebraea et Graeca*). (Ks. Pietilä 1907, 146-154.) Jusleniuksen kieliharrastuksen tuloksena syntyi myös suomen kielen sanakirja, *Suomalaisen sana-lugun coetus* (1745/1968).

60 Rudbeck lanseerasi metodinsa 4-osaisessa *Atlanticassa*, jonka ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1679 ja viimeinen osa vuonna 1702.

61 Petrus Bång: *Priscorum Sveogothorum Ecclesia seu historia ecclesiastica de Priscis Sveo-Gothicae Terrae Colonis* (1675).

62 Sit. Sarsilan 1994 mukaan, 24.

63 Etymologinen maan nimien johtaminen oli suosittua eri puolilla Eurooppaa jo keskiajalta lähtien. *France* esimerkiksi johdettiin sanasta *franchise* 'vilpittömyys' (Beune 1985, 312.)

64 Z. Topelius on sittemmin ahkerasti uusintanut hakkapeliitta-käsitystä *Välskärin kertomuksissa*. Ks. esim. Topelius 1851-1866/1926a, 100; 1851-1866/1926b, 62 ja 356. Myyttiset hakkapeliitat ovat innoittaneet myös isänmaallisten teosten otsikointia: *Hakkapeliitat I-II* (Leinonen 1932-34/1939), *Hakkapeliittain historia I-II* (Korhonen 1939-1943) ja *Suomalainen sisu – hakkaa päälle* (Haataja & Kallio 1994).

65 *Hakkapeliitta*-nimitys ei ole Jusleniuksen keksintö, sillä se oli annettu suomalaisille ratsumiehille jo Puolan sodassa, ja sitä käyttivät myös englantilaiset kirjailijat 30-vuotista sotaa kuvatessaan (Rein 1909, 173-174).

Suomalaisten loputon into lyödä viholliset synnytti uuden sanan 'hakka-peliitta' ('hakkaa päälle' merkitsee 'lyö, iske, hakkaa kaikin voimin'), jonka kuullessa Puola aina vapisi ja itävaltalaiset ja pyhän (jos jumalat tämän sanan sallivat) liigan puolustajat useimmiten joutuivat kauhun valtaan ja menettivät henkensä (1700/1988, 66).

Jusleniuksen mukaan sanat eivät ole koskaan syntyneet turhaan eli ilman niitä tarkoittavien asioiden olemassaoloa (1700/1988, 66). Jos suomalaiset kerran huusivat vihollisten hakkaamista, heidän täytyi olla taisteluissa niskan päällä. Perustelu on tyypillinen rudbeckilaiselle kielitieteelle.

Vaikka Jusleniuksen tekstit edustavatkin tieteellistä genreä, mukaan mahtuu myös arkijärkistä päättelyä. Juslenius esittelee suomalaisten sodankäynti-tekniikkoja konkreettiseksi todisteeksi näiden tehokkaista hyökkäyksistä. Hänen mukaansa suomalaisilla on täytynyt olla hevosia, koska jalkaväkeä ei voitu sodassa käyttää äkkirynnäköihin (1700/1988, 62). Suomalaiset eivät myöskään olisi saaneet ryöstösaaliitaan kuljetetuksi ilman ratsuja (1700/1988, 63). Kekseliäältä mieheltä ei puutu selityksiä eikä perusteluja suomalaisten ylivoimaisuudelle, vaan hän suorastaan rehvastelee väittelytaidollaan:

Joko riittää? Annan vielä yhden esimerkin, vaikka tarjolla olisi useampia-kin. (1700/1988, 65.)

Yhden esimerkin sijasta Juslenius intoutuu esittämään viisi lisää ja hän esiintyy puolustusaitiossa voitollisen sotasankarin tavoin.⁶⁶ Sanallisen säilänkäytön perusteella muotoutuukin kuva puhujasta, jonka tarkoituksena on osoittaa oma nokkeluutensa. Taitojen koetinkivenä on tuottaa mahdollisimman monta argumenttia suomalaisten erinomaisesta sotakunnosta annettujen diskursiivisten käytäntöjen sallimissa rajoissa.

Päättelyn taito osoittautuu merkittävämmäksi kuin suomalaisia koskevat tiedot. Dialektinen väittely korostaa tiedon muodollista puolta: loogista ja syllogistista latinaa sekä syiden ja vastasyiden muotoilemista. Nämä, yhdessä sisältöä määrittävien diskursiivisten käytäntöjen kanssa (puhdas oppi, patriaväitöskirja-

66 Rinnastus ei ole tuulesta temmattu, sillä väitöksellä ja sodalla oli yhteisiä piirteitä. 1700-luvulla sotakin sai toisinaan esteettisiä ulottuvuuksia. Se muistutti ankan kurinalaisine jalkaväen muodostelmineen balettia, jolla on draamallinen tehtävä. Sitä saatettiin jopa kokoontua katsomaan. (Englund 1988/1989, 159-160.)

genre, sotilasvalmennus) selittävät, miksi suomalaiset representoidaan siten kuin Jusleniuksen paremmuusdiskurssissa. Objekteista oli nimittäin olemassa muunkinlaisia tietoja ja todisteita.

3.3 Vastadiskurssit ja -käytännöt

Valtakunnassa ei koskaan julisteta vain yhtä totuutta kerrallaan, sillä diskursiivinen kenttä on jo perustaltaan dialoginen.⁶⁷ Jusleniuksen paremmuusdiskurssikin syntyy ainoastaan toisen, huonommuusdiskurssin kautta. Siihen valitaan työstettäväksi Suomea ja suomalaisia arvostelevia kuvauksia, haastavia ja kilpailevia diskursseja.⁶⁸

Vaikka Juslenius osoittaa kummallekin diskurssille oman paikkansa, ne eivät tahdo pysyä pilttuissaan, sillä ne ovat jo tuottamistapansa vuoksi kiinteästi toisiinsa kytköksissä. Huonommuusdiskurssi pulpahtelee vähän väliä paremmuusdiskurssin lomaan. Juslenius joutuu muiden muassa suomalaisten sotataitoa puolustaessaan tunnustamaan, ettei sille ole konkreettisia perusteita – jo sotaväen koulutus ja aseet ovat Suomessa samanlaisia kuin muillakin Euroopan kansoilla (1700/1988, 64-65).

Muutenkin Juslenius toteaa Suomen asioiden tulleen järjestetyksi ulkomaisten esikuvien, erityisesti Ruotsin, mukaisesti. Suomesta syntyykin kuva Ruotsin perässähiihtäjänä eikä niinkään sen sotaishana, harmia aiheuttavana maakuntana. Filologinen päätelmä *fiendelandista Finlandin* kantasanaa saakin toisaalla rinnalleen ruotsalaisvalloittajille myönteisemmän tulkinnan: *Suomi* tulee

67 Lois McNay huomauttaa kohdallisesti, että mikäli akateeminen tutkimus ymmärretään yhtenäiseksi muodostelmaksi, ajaututaan väitteeseen, jonka mukaan tutkimuksissa tapahtuvan muutoksen tulisi lähteä ulkoa käsin, ei-diskursiiviselta kentältä (McNay 1994, 65). Näin ei kuitenkaan ole Jusleniuksenkaan teksteissä, sillä ne sisältävät itsessään uusia, haastavia diskursseja.

68 Kehuviakin olisi toki ollut tarjolla. Ruotsalainen Johannes Magnus esimerkiksi oli joutunut *Finlandin* sanoista 'fin land', mikä käsitys toistui sittemmin useiden ulkomaalaisten esityksissä, esimerkiksi Sebastian Münsterin vuonna 1544 julkaisemassa *Cosmographiassa* ja Jacob Zieglerin vuonna 1532 julkaisemassa teoksessa *Qvae intus continentur*, joka sisälsi Pohjoismaiden kuvauksen ja kartan. Myös Mikael Agricola käytti Zieglerin tietoja hyväkseen *Uuden testamentin* alkupuheessa kuvatessaan Suomen maakuntia ja niiden murteita. Ks. Rein 1909, 31, 48-50, 64; Tiitta 1994, 24.

sanasta *suominen*, joka merkitsee ”suopeutta ketä tahansa kohtaan ja vieraan-varaisuutta” (1700/1988, 87).

Paremmuus- ja huonommuusdiskurssia ei voi tuottaa erikseen, sillä ne syntyvät samoista lähteistä. Tämä käy selvästi ilmi päätelmäprosessista, jonka Juslenius esittää Tacituksen *Germanian* katkelmasta, joka koskee fennejä.⁶⁹ Tacitus sanoo olevansa kahden vaiheilla, lukisiko fennit germaanikansoihin vai sarmaatteihin. Kumpikaan vaihtoehtoista ei ollut suomalaisille erityisen suotuista, sillä Tacituksen mielestä ensinmainitut olivat likaisia, jälkimmäiset rumia.

Fennit ovat ihmeen viljejä, viheliäisen köyhiä. Ei heillä ole aseita, ei hevosia, ei asuntoja. Ravintona ovat kasvit, vaatteina nahat, makuusijana maa. Ainoa varallisuus on nuolissa, joita he raudan puutteessa terästävät luilla. Metsästys elättää yhtäläisesti sekä miehiä että naisia. Nämä näet seuraavat miehiä kaikkialle ja pyytävät osan saaliista. Lapsillakaan ei ole muuta suojaa villieläimiltä ja rajuilmoilta kuin jonkinlainen oksista punottu katos. Sinne palaavat nuoret, se on vanhojen turvapaikka. Mutta tämä on heistä onnellisempaa elämää kuin pelloilla huokaileminen, vaivalloinen talojen rakentaminen sekä milloin toiveikas, milloin pelokas huolenpito omasta ja vieraasta omaisuudesta. Rauhassa jumalilta ja rauhassa ihmisiltä he ovat saavuttaneet sen vaikeimman päämäärän, ettei heidän tarvitse edes mitään toivoa.⁷⁰

Lausuma tulee Jusleniuksen huonommuusdiskurssin premissiksi. Sen tie tehtävään ei kuitenkaan ole yksioikoinen, sillä se antaa periaatteessa mahdollisuuden kahteen vastakkaiseen tulkintaan: (a) fennit elävät villieläinten tavoin primitiivisissä oloissa tai (b) he ovat urheita sotureita ja karaistunutta kansaa, joka elää turmeltumattomassa idyllissä. Juslenius kääntää aluksi huomion ensinmainittuun tulkintavaihtoehtoon, tuottaa sen avulla huonommuusdiskurssia ja pääsee näin puolustustehtävänsä mukaisesti väittämään Tacituksen lausumaa vastaan. Hän sanoo Tacituksen lausuman olevan kaiken pahan (huonommuusdiskurssin) alku ja juuri, sillä sen perusteella suomalaiset ovat saaneet kohtuutonta arvostelua osakseen. On esimerkiksi väitetty, että nämä ovat pörröisiä ja takkuisia, kovakalloisia, jäykkiä ja tylsämielisiä ja että näillä on vain vähän vientitavaroita, mutta suuri tuontitavaroiden tarve (1703/1994, 35-40.)

69 Kyseisen teoksen perusteella oli voitu tehdä monenlaisia tulkintoja – silloin, kun Tacituksen vielä ajateltiin tarkoittaneen fenneillä suomalaisia. 1700-luvulla keksittiin, että arvostelu ei oikeastaan lainkaan koskenut suomalaisia, vaan lappalaisia. Asiasta lisää luvussa 4.3.

70 Tacitus 98/1988, 75-77.

Juslenius kääntää huonommuuden paremmuudeksi asettamalla vastatesiksi lausuman toisen tulkintavaihtoehdon, b:n. Hän todistelee, että Tacituksen tarkoituksena ei suinkaan ollut vähätellä suomalaisia, vaan päinvastoin ihannoida näiden primitiivisyyttä. Jusleniuksen mukaan tästä todistaa se, että Tacitus sanoo suomalaisten olevan onnellisempia, kun heidän ei tarvitse sivistyneiden kansojen tavoin huokailla pelloilla ja rakentaa työläästi taloja. Näin Tacituksen lausuma tulee siis kaksine tulkintavaihtoehtoineen sekä päättelyn premissiksi että sen johtopäätökseksi.

Dialektisen päättelyprosessin analyysissa huomio kiinnittyy erityisesti premisseihin, jotka Juslenius nimeää ulkomaalaisten esittämäksi arvosteluksi. Tämä huonommuusdiskurssi osoittautuu tarkemmassa analyysissa kuitenkin Jusleniuksen itsensä aktiivisesti esiin työstämäksi, kun taas paremmuusdiskurssin hän saa ikään kuin valmiina hallitsevista diskursiivisista käytännöistä. Jusleniuksen rooli huonommuusdiskurssin tuottajana ei vain ole ilmeinen siksi, että hän sanoo sen ulkomaalaisten kirjoittajien nimissä tai anonyymina arvosteluna, ja omaksuu itse hallitsevien diskursiivisten käytäntöjen mukaisen paremmuusdiskurssin position.⁷¹

Juslenius sukkuloi sekä paremmuus- että huonommuusdiskurssin välillä, mikä tarkoittaa samalla, että hänen työtään ohjaavat sekä hallitsevat että haastavat diskursiiviset käytännöt. Jälkimmäisten olemassaolo osoittaa, etteivät hallitsevat diskurssit pitäneet hegemonista asemaa. Valtakunnassa ei julkaistu vain yhtä, virallista totuutta.⁷² Oli paitsi keskenään kamppailevia diskursseja, myös joukko kilpailevia käytäntöjä.⁷³ Käsittelen näistä kilpailevista käytännöistä lähdekritiikkiä ja säätyhierarkian mukanaan tuomaa rahvaan näkökulmaa.⁷⁴

Lähdekritiikki herätti akatemian tieteenvalvojissa vastustusta, mutta siitä

71 Kanonisoivissa tulkinnoissa kriittisyys on sivuutettu käsittelemällä huonommuusdiskurssin aineksia samalla tavoin torjuttuna diskurssina kuin Juslenius ohjaa tekemään (esim. Sarsila 1994, 24 ja 1994b, 96).

72 Vrt. LaCapra 1983, 42. Ks. 'diskurssin' ja 'ideologian' suhteesta Foucault 1980, 118.

73 Dieter Freundliebin mielestä lausumien suhde diskursiivisiin käytäntöihin ei ole tieteen keinoin tutkittavissa. Hänen mielestään voidaan vain todeta, että se, mikä on tullut lausutuksi, oli mahdollista lausua. (Freundlieb 1995, 325-326.) Huomio hallitsevien ja haastavien diskursiivisten käytäntöjen olemassaolosta kuitenkin mutkistaa Freundliebin väitetä: valtakunnassa ei julisteta vain yhtä sallittua totuutta. Hallitsevien käytäntöjen mukaisesti kirjoitettuihin teksteihinkin artikuloituu haastavia elementtejä.

74 Käsittelemistäni hallitsevista diskursiivisista käytännöistä sotilasvalmennus sai haastajansa vasta myöhemmin Ruotsin suurvalta-aseman menettämisen jälkeen. Tästä lisää Porthania koskevassa luvussa [Takatalvi](#).

huolimatta sen mukaiset uudet filosofiat kartesiolaisine ja kopernikaanisine maailmankuvineen alkoivat 1600-luvun jälkipuoliskolla vaikuttaa näkemyksiin myös Ruotsi-Suomessa.⁷⁵ Jusleniuksen teksteissä, joissa nojataan pääosin vanhoihin auktoriteetteihin, häivähtää näistä aineksia. Sijansa saa jopa akatemiassa ankarasti vastustettu kartesiolaisuus, kun Juslenius kuvaa suomalaisia antropologisesti ja erittelee, mikä suomalaisessa temperamentissa on synnynnäistä, mikä opittua. Hänen ajatustensa teoreettisena pohjana on Descartesin *Tractatus de homine* -teoksessa esiintyvä fysiologia (esim. 1703/1994, 51, 66 ja 68).⁷⁶

Kisällinnäytteitään kirjoittava Juslenius ei kuitenkaan puhu kovin ponneksaasti kartesiolaisuuden puolesta, sillä se olisi asettanut hänen tulevan akateemisen uransa vaakalaudalle.⁷⁷ Hallitsevien ja haastavien diskursiivisten käytäntöjen keskinäisessä törmäyksessä ratkaiseekin se, mitkä käytännöistä ovat yhteiskunnassa määräävämmässä asemassa: kirjoittajien on otettava ennen kaikkea ne huomioon tullakseen itse vakavasti otetuiksi. Hallitsevien diskursiivisten käytäntöjen vastustuksessa oli tästä syystä useimmiten kyse vaitonaisesta vastarinnasta. Näin oli myös Jusleniuksella, joka projisoi vastustavat ainekset ulkomaalaisten kontolle.

Ruotsalainen oikeusoppinut Samuel von Pufendorf (1632-1694) oli yksi ensimmäisistä, joka nousi eksplisiittisesti vastustamaan goottiteorioita. Hän sanoi, että oli vaikea kuvitella, miten ihmiset olisivat kulkeneet lämpimämpien ja muutenkin miellyttävämpien seutujen läpi ja asettuneet asumaan Pohjolaan.⁷⁸ Suomessa kritiikkiä esitti poikkeuksellisesti kaksi patria-väitöskirjojen kirjoittajaa: Johannes Rauthelius kuvauksessaan Turusta (1657) ja Georg

75 Tommila 1989b, 35.

76 Suomalaiset määrittellään sangviinisten kansojen joukkoon, jotka ovat luonnostaan kosteita ja lämpimiä. Henkinen pehmeys ja oveluus taas esitellään opittuina piirteinä (1703/1994, 53-54).

77 Dieter Freundlieb kritikoit Foucault'ta siitä, että tämä ei käsittele diskursiivisten käytäntöjen ontologiaa. Hän kysyykin, missä ne ovat olemassa – ovatko ne mentaalisia vai ekstramentaalisia? (Freundlieb 1995, 327.) Itse määrittelen diskursiiviset käytännöt joukkosi vakiintuneita ja yhteiskunnassa hallitsevaa asemaa pitäviä ajattelu-, puhe- ja kirjoitustapoja. Ne voivat olla sekä tiedostettuja että tiedostamattomia. Esimerkiksi tietyn genren mukainen kirjoittaminen edellyttää monenlaisia tietoja tuon genren keskeisistä piirteistä, mutta kirjoittaja ei välttämättä osaisi niitä eksplikoida. Tilanne on siis jokseenkin vastava kuin äidinkielen taitamisessa: säännöt hallitaan käytännössä, mutta niiden erittely vaatii tiedostamista, joka tulee useimmiten säännösten teoreettisen tuntemuksen kautta. Tämän määritelmäni mukaan diskursiiviset käytännöt voivat olla siis sekä mentaalisia että ekstramentaalisia.

78 Kriittistä historiankirjoitusta edustivat Ruotsissa sittemmin myös Jacob Wilde, Olof Dalin ja Eric Benzeliuksen nuorempi. Ks. Urpilainen 1993, 40-47, 173.

Haveman kuvauksessaan Viipurista (1694). Kirjoittajat vyöryttivät kaupunkien kärsimiä onnettomuuksia esiin siinä määrin, että tutkimuksista tuli esityksiä kaiken inhimillisen horjuvaisuudesta.

Mahtavan menneisyyden diskurssista tai paremmuusdiskurssista ei näy merkkiäkään, kun Rauthelius toteaa, että Suomea oli kohdannut se onnettomuus, että kaikki muinaisuutta valaisevat muistomerkit olivat hävinneet. Havemankin sanoo, ettei maan pitkälle ja maineikkaalle historialle ole todisteita. Hän kritikoi sitä, että maan ja pitäjien kuvauksia kirjoittavat historianantajat etsimällä etsivät, jopa keksivät sen perustajaksi jonkun kuuluisan sankarin tai muun mainion miehen. Näin he kohteensa arvoa ja mainetta kohottaessaan antoivat isänmaanrakkautensa viedä liian pitkälle.⁷⁹

Lähdekriittisistä aineksista juuri Havemanin ja Rautheliuksen kaltainen gootthistorian vastustaminen ja Jusleniuksen kartesiolaiset opit haastoivat kiivaimmin puhtaan opin. Patriaväitöskirja-genren paremmuusdiskurssilla taas oli pitkäikäinen ja yhä voimissaan oleva haastajansa *säätyhierarkiassa*, joka toi esille päinvastaisen näkökulman kotimaan asioihin kurjuusdiskurssin muodossa. Tämä haastava käytäntö häivähtää Jusleniuksen teksteissä, kun tämä kuvaa Turun kaupungin onnettomuuksia – tulipaloja, tulvia, rankkasateita kulkutauteja ja katovuosia.

Vuonna 1529 raivosi tarttuva tauti nimeltä englanninhiki. Vuonna 1588 riehui näillä rannoilla vuorostaan hirvittävä rutto, joka, samoin kuin vuosina 1603 ja 1629, lamaannutti lähes koko Turun. Vuonna 1657 se aiheutti monien kuoleman, eikä viime vuosikaan (1698) kulunut ilman vitsausta. Silloin täällä Turussa menehtyi 1421 ihmistä, jotka enimmäkseen nääntyivät nälkään. Samalla tavoin jo aikaisemmin, vuosina 1649 ja 1650, oli viljan puute huomattavasti pienentänyt väkilukua. (1700/1988, 50-51.)

Lausuma on edustava otos kurjuusdiskurssia. Enempäänkin olisi varmasti ollut aihetta senhetkisen tilanteen huomioon ottaen, sillä muutamaa vuotta ennen Jusleniuksen tekstien julkaisua Suomea olivat koetelleet suuret nälkävuodet (1696-97). Ne verottivat arviolta kolmanneksen Suomen väestöstä.⁸⁰ Juslenius tyytyy kuitenkin toivomaan, ettei tällaisia onnettomuuksia tarvitsisi enää koskaan kuvata (1700/1988, 51).

⁷⁹ Pietilä 1907, 36-37.

⁸⁰ Jutikkala 1980, 200.

Kurjuusdiskurssi ei voinut kotiutua patrioottisiin väitöskirjoihin laajemmassa mittakaavassa, sillä se sitoutui sääty-yhteiskunnan hierarkiassa rahvaan diskurssiksi ja siten omalle foorumilleen.⁸¹ Kun se 1600-luvun alkupuolella esiintyi enimmäkseen hengellisessä kirjallisuudessa, 1600- ja 1700-luvun vaihteen tienoilla sitä alettiin tuottaa myös maallisessa kirjallisuudessa. Tärkeimmäksi foorumiksi muodostuivat arkkiveisut.⁸²

Arkkiveisut olivat useimmiten runomuotoisia kertomuksia historiasta, ajan oudoista tapahtumista, luonnonmullistuksista ja rikoksista, mutta myös opetus-, rakkaus- tai pilkkarunoja. Nämä tarjoavat Jusleniuksen patria-väitöskirjoille mielenkiintoisen vertailukohdan, sillä kyseisiä tekstityyppejä määrittää joukko vastakohtaisuuksia. Niissä kohtaavat varsin erilaiset diskurssit, genret, kirjoittajat ja yleisöt.

Väitöskirjat oli suunnattu pienelle diskursiiviselle yhteisölle, pääasiassa kollegoille.⁸³ Niiden painos oli akatemian perustamisen aikoihin 200 kappaletta ja kohosi vähitellen 400:ään. Jakelu kattoi akatemian opettajat, eräät kirkon ja valtion virkakunnat sekä osakunnat, jotka keräsivät väitöskirjoja ylioppilaita varten.⁸⁴

Väitöskirjojen kirjoittaminen oli sidoksissa akatemian konservatiivisiin intresseihin kuten vanhojen kirjojen jäljittelyyn. Diskursiiviset käytännöt määrittelivät, mikä oli väittelemisen ja julkaisemisen arvoista (raamatullisuus, valtakunnan ylistys, sotavalmennus). Aiheet vetosivat älyn käyttöön, kuten käy ilmi

81 Kriittisyys pääsee eksplisiittisesti valloilleen Jusleniuksen joitakin vuosia myöhemmin pitämässä esitelmässä *De Miseriis Fennorum* (1715), kun hän astui Västeråsin kymnaasin kaunopuheisuuden ja runouden lehtorin virkaan. Hän valittaa suomalaisten epäoikeudenmukaista kohtaloa, kun ruotsalaiset käyttävät näitä hyväkseen. (Ks. Pietilä 1907, 169-180.)

82 Arkkiveisut syntyivät Saksassa 1400-luvun lopulla ja niillä oli laajat markkinat myös Brittein saarilla, Ranskassa ja Alankomaissa. Ruotsin varhaisin arkkiveisu on vuodelta 1583, Suomen vuodelta 1622. Perinne jatkui aina 1930-luvulle saakka. (Asplund 1994, 25-27; Huhtala 1996, 239.)

83 Joukko tämän akateemisen patrian jäseniä kirjoittautuu Jusleniuksen teksteihin dedikaatioinensa, jotka oli tapana painattaa väitöskirjaan. Jusleniusta onnitteltiin väitöksen johdosta mm. ruotsiksi, saksaksi, ranskaksi, hepreaksi, kreikaksi ja suomeksi. Latinaa, oppineiden patrian äidinkieltä ja ruotsia, valtakunnan äidinkieltä lukuunottamatta muiden kielten voi katsoa edustavan akateemisen patrian omia käytäntöjä. Harvinaisilla kielillä kirjoitetut dedikaatiot todistivat kirjoittajansa oppineisuudesta. Erityisesti suomenkielisen dedikaation esittäminen on pikemminkin opillista keikistelyä kuin kunnianosoitus Suomi-patrialle, sillä suomi oli rahvaan kieli, jota akateemiset eivät yleensä hallinneet. Suomen kielellä taituroi mm. Johannes Polviander onnitellessaan Jusleniusta *Suomalaisten puolustuksen* johdosta. Onnitteluruno osoittaa kirjoittajan hallinneen suomen kielen taivutuksen: ”Näin suomalaisten kanssa suomalaisista itse suomalaisena suomeksi koetti onnitella Jo. Polviander” (sit. Pietilän 1907 mukaan, 73).

84 Vallinkoski 1962-66, xi.

sanallisen säilän käytöllä taituroinnista. Juslenius myös puhuttelee lukijaansa: ”sinä älykäs ja puolueeton lukija” (1703/1994, 79).

Viestintä kulkee väitöksissä sekä vaakasuoraan oppineelta oppineelle että alhaalta ylöspäin, kisälliltä mestarille. Jälkimmäisestä kielivät Jusleniuksen ilmaiset ”vetoan nöyrästi ja kunnioittavasti”, ”pyydän kohteliaasti”, joiden avulla hän asettuu opinnäytteineen diskursiivisen yhteisön arvosteltavaksi ja sen palvelijaksi. Väitöskirjalla on rekrytoimisfunktio, johon sen konservatiivisuus ja alamaisuus hallitseville diskursiivisille käytännöille viittaa. Haastajat ja kilpailijat asetetaan teksteissä omalle paikalleen marginaaliin. Juuri täältä marginaalista käsin voidaankin tuoda esiin tärkeimmät diskursiiviset haastajat.

Marginaalia hallitsivat arkkiveisut. Niiden painosmääristä ei ole tarkkaa tietoa, sillä ne levisivät pitkälti suusta suuhun.⁸⁵ Veisujen kokonaislukumääräkin on epävarma, mutta Eino Salokas arvelee niitä julkaistun koko Ruotsin vallan ajalla noin 250 kappaletta.⁸⁶ Vertailun vuoksi kerrottakoon, että Suomessa julkaistiin vuoteen 1809 mennessä noin 17 000 julkaisua, joista runsaat 2 000 oli suomenkielisiä, runsaat 4 000 latinankielisiä ja loput ruotsinkielisiä.⁸⁷ Valtaosa suomenkielisestä kirjallisuudesta oli uskonnollista ja raittiuskirjallisuutta, mikä selittää vähäistä maallisen runouden määrää.⁸⁸

85 Arkkiveisujen yksinkertainen säetyyppi ja sävelmä viittaavat kuulomuistin keskeisyyteen (Huhtala 1996, 240). Suullista kulttuuria, etenkin suomenkielistä, ei ole syytä väheksyä. Piispa Gezelius arvioi vuonna 1666, että kirjallisesti ei vielä kyetty tavoittamaan puhtaan suomen kielen hienostuneisuutta (Kuusi 1963, 9). Suullisen kulttuurin merkitys oli vahva Euroopassa ylipäänsäkin, sillä keskiajalla käsikirjoituksetkin palvelivat Keski-Euroopan yliopistoissa nimenomaan suullista kulttuuria. Lukeva yleisö ei ollut tarpeeksi suuri muiden julkaisumuotojen kannattavuutta ajatellen. (Febvre & Martin 1976, 23.)

86 Laskelma on tehty Pippingin luettelon mukaan (Pipping 1856-57/1967). Sitä on vaikea tämentää, koska joidenkin lehtisten painovuosi on epävarma. Painovapausasetus periaatteessa määräsi, että painaja oli velvollinen merkitsemään julkaisutiedot painatteeseen, mutta arkkiveisujen osalta nämä eivät useinkaan olleet tiedossa (Laine 1996, 209). Myös itse arkkiveisujen määrittely vaikuttaa luvun suuruuteen. Salokas ottaa mukaan maallisen arkkirunouden ja jättää syrjään yksityisluontoisen tilapäärinoudon. Pääosan materiaalista muodostavat lyyrilliset ja kertovat laulut, opetusrunous ja historiallisiin tapahtumiin liittyvä runous (Salokas 1923, 11-14). Ks. myös Asplund 1994, 28-33; Huhtala 1980, 93; Jersild 1975, 6.

87 Luvut muodostuvat Suomen kirjallisuuteen luettavasta aineistosta: 1) kaikki Suomen alueella ilmestyneet julkaisut, 2) kaikki suomalaisten tekijöiden ulkomailla ilmestyneet julkaisut sekä kaikki suomen kielellä ilmestyneet julkaisut tekijästä riippumatta ja 3) muiden kuin alunperin suomalaissyntyisten henkilöiden ulkomailla ilmestynyt tuotanto, mikäli tekijä on ollut virassa Suomessa ja mikäli julkaisut liittyvät hänen virkatehtäviinsä. (Häkli 1996, 11-12.)

88 Vasenius 1887. Maallisen runouden lisääntyminen alkoi vasta 1800-luvulla (Huhtala 1996, 240).

Arkkiyeisujen tuottamista määritteli kaupallinen intressi.⁸⁹ Niillä tuli menekkiä saadakseen olla uutuuden viehätystä, sillä ne toimittivat rahvaan uutislehdyköiden asiaa. Uutuuden tavoittelu meni niinkin pitkälle, että vanhojen painovuosi saatettiin salata ja merkitä ne painetuiksi ”tänä vuonna”. Uusia arkkiyeisuja ilmestyi vain harvakseltaan.⁹⁰

Arkkiyeisut olivat koko-, puoli- tai neljännespainoarkin suuruisia lehtisiä, jotka sisälsivät yhden tai useamman veisun. Myyjät kaupustelivat niitä markkinoilla, väenkokouksissa ja kirkonmäillä laulaen veisun kertaalleen läpi mainosmielessä. Ne oli yleensä sovitettu johonkin tunnettuun sävelmään, kuten virteen, jotta ne oli helppo oppia.⁹¹

Arkkiyeisut sitoutuivat yleisönsä, rahvaan oletettuun elämänpäiriin. Arkkiyeisujen sepittäjä Andreas Aschelinus esimerkiksi otti käsiteltäväkseen ruotsin- ja latinankielisessä väitöskirjallisuudessa hyljeksityt nälkävuodet ja sepitti runon, jonka nimi on *Ylitsen sen ei ikään täydellisesti surkuteltavan ja valitettavan näljän* (1697).⁹² Hän kutsuu Suomea Sodomaksi ja kuvaa asukaspoloja:

Nälkä heit jo vajottaa,
Niin että nahka luisa rippuu,
Väki jäsenist pois tippuu.⁹³

Aschelinus puhuu veisussaan ”köyhästä kansasta”, joka on sekä kurjuusdiskurssin yleisö että sen päähenkilö.⁹⁴ Se oli se enemmistö Suomen asukkaista, joka sai kovimmin tuta nälkävuosien vaikutukset. Veisuissa korostetaan tämän ryhmän jäsenten yhteisyyden tunnetta ja sitoutumista kollektiiviseen alamaiskulttuuriin: yksilöllisiä tunteita ei juuri esitetä.⁹⁵

Rahvas asetetaan arkkiyeisussa objektin asemaan, Jumalan koeteltavaksi

89 Pienpainatteet pitivät kirjapainot hengissä silloin, kun suuria painotöitä ei ollut. Painajat julkaisivatkin niitä mielellään. (Laine 1996, 209.)

90 Kun kuningatar Ulrika Eleonora nuorempi kuoli vuonna 1742, Suomen kansan surun tulkitusjaksi painettiin uutena sama arkkievirsi, mikä vuonna 1695 oli seipetty hänen äitinsä, Ulrika Eleonoran vanhemman, kuoleman johdosta (Salokas 1923, 3).

91 Sävelmä on arkkiyeisussa tärkeä. Kun tässä tytydyn vain tekstuaalisen tarkasteluun, on muistettava, että sävelmä saattoi tuoda tekstiin monenlaisia lisämerkityksiä. Näin esimerkiksi silloin, kun inhoista rikoksista laulettiin hengellisen virren sävelin. Ks. sävelmistä Asplund 1994.

92 Salokas 1923, 61.

93 Aschelinus 1697/1930, 431.

94 Aschelinus 1697/1930, 435.

95 Huhtala 1996, 246.

aivan kuten kurjuusdiskurssissa. Veisujen pääsisältöä ovat onnettomuudet, kato-
vuodet, luonnonmullistukset ja sodat, jotka muodostivat perustan rahvaan histori-
alliselle muistille.⁹⁶ Paremmuusdiskurssissa taas vastaavia virstanpylväitä ovat
ennätyselliset sadot, voittoisat taistelut, tieteelliset saavutukset. Ero on ilmeinen.
Kun Aschelinus pyytää: ”Herra Jumal’ laupiaast,/ Niille köyhille myös kanna/
Leipää jällens runsahast”,⁹⁷ Juslenius ylpeilee Suomen satoisuudella ja kertoo
maassa kasvaneen jopa viinirypäle- ja sitruunapuita (1700/1988, 74).

Säätyerot kuvataan pysyviksi ja niitä pidetään aktiivisesti yllä. Erityisen
kuuluissa tässä suhteessa on arkkiveisu *Prameasta piiasta*, joka tähdentää vaati-
mattomuutta ja varoittaa rahvasta esiintymstä parempana kuin on. Laulu kertoo
palvelustytöstä, joka ei suostu antamaan palkastaan mitään köyhille vanhemmil-
leen, vaan käyttää kaikki rahansa koreiden vaatteiden ostoon. Isän kuoltua hän ei
osallistu äyrilläkään hautauskuluihin.

Koreilunhalun osoitetaan johtavan tuhoon. Emäntä lähettää hyväsydämi-
syydessään piian viemään leipiä surutaloon, mutta kun tyttö ei matkalla halua
kenkiensä likaantuvan, hän käyttää leipiä astinlautana. Tytön jalat juuttuvat tässä
puuhassa kiinni maahan. Kirkosta palaava väki yrittää kaikin voimin irrottaa
häntä, mutta mikään ei auta. Maa avautuu ja nielee kiljuvan tytön uumeniinsa.⁹⁸

Arkkiveisut eivät pyrkineet muuttamaan yhteiskuntajärjestystä eikä nii-
den julkaisemista siksi säännelty tai pyritty estämään. Kansanvalistajia tosin
huoletti rikos- ja rakkausaiheiden yleisyys, sillä arkkiveisuissa artikuloituvat niin
elämän raadolliset kuin lihallisetkin puolet.⁹⁹ Aiheena ovat rakkaussuhteet, himot
ja nautintoaineet, sillä sensaatiohakuisuus oli suorastaan suotavaa – lisäsihän se
myyntiä.¹⁰⁰ Patria-väitöskirjoissa nämä aiheet väistettiin siveellisyyden nimissä.
Juslenius esimerkiksi korostaa suomalaisen tapakulttuurin estävän ”halujen ryös-
täytymisen valloilleen” (1703/1994, 71).

Arkkiveisuja kirjoittivat etupäässä papit tai muut oppineet miehet, jotka
olivat ammattinsa puolesta rahvaan kanssa tekemisissä.¹⁰¹ He muotoilivat sanansa

96 Giddens 1991, 106-111.

97 Aschelinus 1697/1930, 435.

98 Asplund 1994, 613-624.

99 Arkkiveisuja alettiin määrätietoisesti vastustaa vasta 1800-luvulla joutavina ja arvotto-
mina (Huhtala 1980, 91-92; 1996, 239). Juuri 1800-luvulla maallisten arkkiveisujen
määrä lisääntyi nopeasti.

100 Esim. Tuderus 1703/1930, 317.

101 Muualla Euroopassa arkkiveisuja kirjoittaneet kuuluivat rahvaan piiriin. Edustettuina
olivat niin rääpäliit, suutarit ja muut käsityöläiset, sotilaat, rengit kuin nuoret neidotkin.

tämän yleisön oletettuun kieleen, karkeaan elämäntyyliin ja älylliseen kompetenssiin soveltuviksi. Kirjoittajat käyttivät muiden muassa loppusointuja, jotka osoittavat heidän jäljitelleen rahvaan kansanrunoutta – tosin virheellisellä, Petraeuksen kieliopin mukaisella tavalla.

Arkkiveisuissa on usein käskevä tai ojentava sävy, mikä juontaa juurensa diskurssin yksisuuntaisesta, pystysuorasta viestinnästä (oppineilta rahvaalle). Rahvaalta edellytetään ahkeruutta ja kuuliaisuutta. Työ onkin onnettomuuksien ohella keskeinen arkkiveisujen aihepiiri ja esittämisympäristö. Veisujen funktiona on tarjota rahvaalle opetusta ja ajanvietettä fyysisen työn lomaan, kuten Gabriel Tuderuksen talonpoikia ylistävän veisun alkusanoista voidaan lukea.

Ruumis raukka ratki raukee,
Jolles joskus työstä taukee,
Jollain jutul itsees iloit,
Väsynt väkees välist virvot;
Sill sä suuret surut soitat,
Työhön suas sorkiaks saata.¹⁰²

Rahvaan työstä vapauttava sulosanoma on karhea, mutta elämänmakuinen verrattuna patria-väitöskirjojen kaunokoukeroihin. Mielenkiintoista on se, että juuri ensinmainittu alkaa saada jalansijaa. 1700-lukua ei nimittäin tarvitse edetä montakaan vuosikymmentä, kun myös sivistynyt kansankerros tulee tuntemaan vaatimattomamman maa- ja kansakuvan. Koittaa skeptisyyden aika.

102 Tuderus 1703/1930, 313.

4. Porthan: takatalvi

Henrik Gabriel Porthania (1739-1804) pidetään yhtenä ensimmäisistä kriittisen suunnan edustajista Suomen historiankirjoituksessa. Hän toi uusia tuulia mukanaan: raivasi pois ”kuvitelmien villiversoja” ja asetti niiden tilalle ”karumpia mutta samalla kestävämpiä käsityksiä”.¹

Porthanin tuotantoon paikannetaan kokonainen Suomea ja suomalaisia koskevien hallitsevien diskurssien murros, jossa mahtavuus- ja paremmuusdiskurssit jäävät jalkoihin. Kysymykset, millainen mullistus oli ja mistä se johtui, ovat tämän luvun aiheita. Suomea ja suomalaisia koskevien representaatioiden suunnan käänne voidaan ymmärtää tutkimusongelmaksi, jonka selvittämisessä tarvitaan tietoa siitä, minkälainen oli transformaatio, jonka avulla voitiin siirtyä uudenlaiseen tietokäsitykseen.² Kuten edellisessä luvussa pyrin argumentoimaan, diskursiiviset käytännöt ovat keskeinen diskursseja määrittävä säännöstö, ja kohdistankin siksi tutkimukseni niihin.

Eliminoin genren muutoksen vaikutuksen pysyttelemällä tutkimuskirjallisuudessa. Ensimmäiseksi analyysini kohteeksi tulee Porthanin historiallista skeptisismää koskeva teos (*De scepticismo historico*, 1792), joka on avain hänen kriittisen lähestymistapansa periaatteisiin. Luen siitä esiin skeptiseksi kutsumani diskurssin ja tarkastelen sitä ohjaavia diskursiivisia käytäntöjä (luku 4.1).

Porthanin tuotantoa ohjaavat kuitenkin myös muutkin käytännöt, sillä siinä tiivistyy siirtymäkauden kehitys. Tarkastelenkin seuraavaksi kahden keskenään

¹ Lehtinen 1989, 47.

² Foucault on nostanut esiin vastaavanlaisen tutkimusongelman eräässä haastattelussaan. Hän pohti, miten on mahdollista, että vuodelta 1750 peräisin oleva lääketieteen oppikirja näyttää meistä hupaisalta kansanperinteen kohteelta, josta emme käytännöllisesti katsoen ymmärrä mitään. Mutta että toisaalta 70 vuotta myöhemmin jo ilmestyi sellaisia lääketieteen kirjoja, jotka ovat osa sitä tietoperustaa, joka muistuttaa omaamme, vaikka ne sisältävätkin paljon meidän mielestämme virheellisiä tai likimääräisiä yksityiskohtia. (Foucault 1978/1989, 100.) Foucault ei kuitenkaan analysoi ongelmaa. During kritikoikin häntä kyvyttömyydestä selittää siirtymäkausia (During 1992, 102).

kilpailevan käytäntöjoukon välistä dynamiikkaa (luku 4.2). Tutkimuskohteena ovat edelleen tutkimusgenren tekstit, mihin yliopistomies Porthan tarjoaa hedelmällistä materiaalia. Porthanin esimiehyydellä tarkastettiin kaikkiaan 210 väitöskirjaa.³ Seuraava seulonta näistä tutkimuksista kuvastaa paitsi Porthanin tuotteliaisuutta, myös 1700-luvun tekstuaalista tilannetta: Suomea ja suomalaisia koskevat representaatiot eivät ole enää yhden käden sormilla laskettavissa.⁴

Jaan Porthanin tekstit karkeasti kolmeen erilaiseen tyyppikategoriaan, joista kustakin otan yhdestä kolmeen tekstiä tutkittavaksi. Ensimmäiseen kategoriaan kuuluvat kansatieteelliset tekstit, joissa Porthan tarkastelee erilaisia Suomeen ja suomalaisiin liittyviä aiheita. Näistä kuuluisin on tutkimus suomalaisesta runoudesta (*Dissertatio de poësi fennica*, 1766-1778), joka on tuon ajan väitöskirjaksi melko laaja. Se julkaistiinkin viitenä erillisenä vihkosena.

Toinen merkittävä juonne Porthanin tutkimuksissa on eräiden suomalaisuuteen liitettyjen piirteiden irtijuuriminen valistuksellisessa hengessä. Väitöskirjassa, joka käsittelee vanhojen suomalaisten taikauskoa (*De superstitione veterum Fennorum theoretica et practica*, 1782), Porthan torjuu tämän harhaopin. Samaan sarjaan kuuluu myös väitöskirja suomalaisten noituudesta (*De fama magiae Fennis attributa*, 1789).

Toiseen kategoriaan luokittelemani väitökset edustavat parhaimmin Porthanille ominaiseksi sanottua skeptisyyttä. Erityisen edustavia tässä suhteessa ovat Porthanin selitykset piispa Paavali Juustenin kirjoittamaan *Suomen piispainkronikkaan* (*Chronicon Episcoporum Finlandesium*, 1784-1800). Porthan korjaa kronikassa havaitsemiaan erheellisyyksiä ja valottaa Suomen menneisyyttä karumalta pohjalta.

Piispainkronikan selitykset ovat varsinainen monstrumi, sillä ne koostuvat kaikkiaan 56:sta väitöskirjasta. Tutkin selityksiä siltä osin kuin niissä käsitellään suomalaisten varhaista historiaa. Kohdistan tällä rajauksella huomion saman aikakauden kuvaukseen, jota Juslenius käsitteli teskteissään. Näin voin vertailla Jusleniuksen ”villejä” ja Porthanin ”karumpia” versoja keskenään.⁵

Kolmas tekstityyppi paikantuu erilaiseen tuottamis- ja julkaisu ympäristöön

3 Kajanto 1982, 15; Tommila 1989b, 47. Runsaan puolen Porthanin esimiehyydellä tarkastetuista väitöskirjoista arvellaan olevan hänen itsensä kirjoittamia. Keskityn näihin väitöskirjoihin.

4 Kirjallisuuden menekki kasvoi kokonaisuudessaankin voimakkaasti 1700-luvun puolivälistä lähtien (Tommila 1988, 32).

kuin edelliset. Porthan osallistui tutkimustyönsä ohessa ajalle tyypilliseen seura-toimintaan ja julkaisi siihen liittyen sanomalehteä, *Åbo Tidningiä*. Porthan oli pitkään lähes yksin vastuussa tämän Suomen ensimmäisen sanomalehden toimittamisesta.⁶

Erilaiset Suomea koskevat artikkelit, joita Porthan julkaisi, muodostavat olennaisen ja myös erilaisen osan hänen tuotantoaan. Artikkelit ovat osittain historiallispainotteisia, kuten väitöskirjatkin, mutta tilaa on myös journalistisemmalle käsittelytavalle. Tämä tarjoaa uudennlaisia mahdollisuuksia Suomen ja suomalaisten representoimiseksi, kuten luvussa 4.3 osoitan analysoidessani genremuutosta.

4.1 Skeptinen diskurssi

Porthan ilmoittaa tutkimustensa tavoitteeksi goottilaisperinnön (myyttien, legendojen ja saagojen) irtijuurimisen Suomen historian lähteistä. Hän on ärsyynyt goottihistorioitsijoiden olemattomasta lähdekritiikistä ja muista ”vallattomuuksiin” johtaneista menettelytavoista (1784-88/1982, 286).⁷ Eräänkin edeltäjänsä tekeleen hän sanoo olevan ”siinä määrin typerä, mätä, ja vailla kaikkea luotettavuutta, ettei sitä pitäisi historiankirjoissa edes mainita” (1982, 150).⁸

Porthanin moite tiivistää goottihistorian ja hänen skeptisen historiakäsityksensä välisen eron. Porthanin mielestä historian tehtävänä on olla elämän opettaja, joka ohjaa uusiin ratkaisuihin. Goottilaisedeltäjät taas käyttivät historiaa oikeutta-

5 Käytän piispainkronikan rinnakkaistekstinä Porthanin esitelmää suomalaisten varhaisista vaiheista, jolloin nämä joutuivat ensimmäistä kertaa Ruotsin kruunun alaisuuteen (*Anmärkningar rörande Finska folkets läge och tilstånd vid den tiden när det först lades under Svenska kronans vissa och varaktiga välde*, 1788). Se on eräänlainen yhteenveto piispainkronikan selitysten alkuosasta.

6 Parikymmentä vuotta aiemmin piispa Johan Browallius, joka oli Tukholmassa asuessaan julkaissut lyhyen aikaa moraalista viikkolehteä nimeltään *Oskyldigt Mål-Ro* (1731), yritti viritellä hanketta uudelleen Turussa. Se ei kuitenkaan päässyt ajatusta pidemmälle, joten *ÅT*:stä tuli Suomen ensimmäinen sanomalehti. (Tommila 1988, 48.)

7 Viittaa jatkossa vain piispainkronikan suomennetun laitoksen lähdetietoihin.

8 Kritiikin kohteena on tuntemattoman tekijän *Suomen kronikka* (n. 1672-74), joka on goottitradition täysverinen edustaja. Eurooppalaisista kollegoista Porthanin hampaisiin joutuu erityisesti Voltaire (1694-1778), joka oli luopunut väitteiden dokumentoinnista (1792/1982, 286).

maan nykyisyyttä ja lähimenneisyydessä tehtyjä valintoja.

Käsitys historian opettavasta luonteesta juontaa jo antiikista.⁹ Jokaisessa ihmisessä, elämänkohtalossa ja tapahtumassa uskottiin olevan esimerkillinen laatunsa, joka teki sen yksilöllistä ja satunnaista arvokkaammaksi. Näitä esimerkkejä tarkkailemalla uskottiin saatavan yleispätevää tietoa ihmisten ja kansojen toimintaa ohjaavista hyveistä, paheista, haluista ja tunteista.¹⁰ Porthan sanoo tässä hengessä, että mikäli historiaa kirjoitetaan totuudenmukaisesti, se ohjaa jälkipolvia välttämään ”turmiollisia hankkeita” ja seuraamaan ”hyödyllisiä ja järkeviä”.

(--) historiaa pidetään senvuoksi erittäin hyödyllisenä ja kiitettävänä tieteenä, että se asettaa silmiemme eteen ja antaa meidän aivankuin taulussa nähdä luonnollisissa väreissä kunniakkaat ja kuuluisat samoin kuin häpeällisetkin ihmisteot, että se selkeästi osoittaa, millä tavoin edelliset ovat tehneet tekijöitään täydellisiksi ja onnellisiksi, jälkimmäiset horjuttaneet ja tuhonneet heitä, että se täydentää ja varustaa vähäisen puutteellisen kokemuksemme edellisten aikojen ja sukupolvien esimerkeillä, että me siitä menestyksellisesti opimme välttämään erehdyksiä ja turmiollisia, usein kaunistelluin värein peittäviä hankkeita ja seuraamaan hyödyllisiä ja järkeviä (- -) (1792/1982, 281.)

Kun Porthan riisuu historian goottitarinoista, joihin hän viittaa edellä siteeratussa katkelmassa ”kaunistelluin värein” koristettuina ”peittävinä hankkeina”, jäljelle jäävä kuva Suomesta on vaatimaton, [aution maan diskurssin](#) mukainen. Suomi on hänen mukaansa harvaan asuttu, järvien ja jokien halkoma, vuorten, metsien ja soiden peittämä maa (1788/1873, 4). Kansa puolestaan on jorö, laiska ja kankea ajatusmaailmaltaan (1788/1873, 16). Sillä on tuskin lainkaan sivistystä ja se elääkin erilaisten harhaoppien vallassa (1782/1982, 61 ja 104).

Porthanin luonnehdinnat Suomesta ja suomalaisista ovat lyhyitä ja ytimekkäitä. Itse kuvausta merkitsevämpi on tapa, jolla tiedot tuotetaan. Painotus sopii hyvin omaan tutkimusskenaariooni, sillä tarkoitukseni on analysoida, miten

9 Käsitys menneisyyden hyödystä nykyhetken toiminnan ja ratkaisujen tekemisessä syntyi kreikkalaisen retoriikan vaikutuksesta edustajanaan mm. Polybios (n. 198-117 eKr.) (Setälä 1983, 13-16). Tämä kreikkalainen perintö siirtyi roomalaisille, joista Cicero (106-43 eKr.) asetti Roomassa historiankirjoitukselle standardit: sen tuli olla ajan silminnäkijä, totuuden valo, muisti, elämän opettaja ja menneisyyden sanansaattaja (Cicero 55 eKr./1967, 224).

10 Historia oli näin lähellä kaunopuheisuutta, runoutta, politiikkaa ja moraalia tarjoten esimerkkejä etiikasta ja kardinaalihyveistä.

Porthan päätyy diskurssiinsa. Nämä tutkimustaan ohjaavat kriittiset periaatteet hän esittää väitöskirjassaan *Historiallisesta skeptisismistä*, jota pidetään ensimmäisenä Suomessa ilmestyneenä historian metodioppina.¹¹ Se oli suunnattu ennen kaikkea ylioppilaille, joita Porthan opasti luennoitsijana ja professorina.¹²

Porthanin skeptisen diskurssin tunnuksena on *sobria dubitatio*, järkevä epäily. Se tarkoittaa käytännössä utteraa vaivannäköä, materiaalin hankkimista ja eri teosten tietojen vertailua, jotta asioiden ”oikea laita” selvenisi. Näin Porthan esimerkiksi lähtee tarkastelemaan Suomeen tehdyn I ristiretken ajoituksen problematiikkaa ja korjaa edeltäjänsä, piispa Paavali Juustenin piispainkronikassaan esittämiä tietoja.¹³

Kirjoittajamme [Juusten] esittää kuningas Eerikin Suomeen tekemän sotaretken vuoden samalla tavoin kuin usein mainittu Palmskiöldin katkelma, Johannes Magnus, Vastovius, ja muut. Örnhjälms ja Lagerbring ovat kuitenkin osoittaneet sen vääräksi. Edellinen arvelee retken tapahtuneen vasta 1157, jälkimmäinen 1155 ja 1159 välillä. Kiistan ratkaisu riippuu sen määrittämisestä, jona P. Eerik pääsi valtaan (todennäköisesti 1155 tai 1156), sillä näiden tapahtumien kuvaajat kertovat yksimielisesti, että hän lähti Suomeen miltei välittömästi sen jälkeen. Joku saattaa tosin epäillä, voitiinko tehtävät, joihin hänen kerrotaan ryhtyneen järjestääkseen kotimaan asiat ennen Suomen retkeä, suorittaa kyllin nopeasti, jotta hän vielä samana vuonna olisi pystynyt sotaretken alkamaan. Olaus Magnus jo havaitsi virheen vanhassa perimätiedossa ja väitti P. Eerikin sotaretken tapahtuneen 1155. Messenius, joka on seurannut kirjoittajamme auktoriteettia Sveanmaan, Göötanmaan ja Suomen piispainkronikassaan, sijoittaa retken vuoteen 1154 kirjassaan *Scondia illustrata*. Peringskiöldin mukaan vuosi on 1156, ja häneen yhtyvät Dalin ja Rhyzelius. (1982, 146.)

Piispainkronikan selitykset ovat kuin tiedon varastoaitta, jonne on kerätty edeltäjien perintö niiltä osin kuin se vain on säilynyt.¹⁴ Keskeistä on lähteiden määrän paljous, dokumentointi ja tallentaminen. Porthan ammentaa skeptisen diskurssinsa matemaattis-tilastollisista tutkimusmenetelmistä, jotka esiteltiin 1700-luvulla uutuuksina. Niiden yhteisenä nimittäjänä oli intohimo laskea,

11 Tommila 1989b, 47.

12 Porthan toimi vuodesta 1777 kaunopuheisuuden professorina ja antoi lisäksi yksityisluentoja mitä erilaisimmista aihepiireistä (Tommila 1989b, 46).

13 Porthanin harteilleen ottama piispainkronikan korjaus- ja selitystehtävä oli merkittävä, koska juuri Jusleniuksen kronikka oli ollut monien goottilaista historiaa kirjoittaneiden, mm. Messeniuksen, lähteenä.

14 Tommila 1989b, 44.

luetella, taulukoida ja rekisteröidä.

Skeptisellä diskurssilla on muotivirtauksena useitakin interdiskursiivisia vastineita, ja vielä varsin erilaisissa genreissä, esimerkiksi väestölaskennassa. Laskennasta innostuttiin, koska ajaltetiin, että valtakunnan mahti on suorassa suhteessa sen väestömäärään.¹⁵ Ruotsiin perustettiin Taulustolaitos vuonna 1749 tehtävää suorittamaan.

Valtakunnan omistuksia inventoivassa tarkoituksessa oli aloitettu myös maantieteellisten tietojen kerääminen paikallishistorioiden avulla, ja Turussakin akatemian ylioppilaat kirjoittivat niitä ahkerasti. Eric Tuneld oli jo julkaissut Ruotsin maantiedon (ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1741), joka sisälsi myös Suomea koskevan osuuden. Se oli kuitenkin varsin laiha ja sisälsi paljon virheellisiä tietoja. Muuta kokonaistiedostoa Suomesta ei vielä ollut.¹⁶

Maan pitkän historian toteen näyttämiseksi kerättiin muinaismuistoja. Niihin laskettiin kaikki oman maan luonnonoloja, hallintoa, taloutta ja väestön kuvausta valaiseva aineisto. Mitä enemmän materiaalia löydettiin, sitä kunniakkaampana maa sai pitää muinaisuuttaan.

Laskenta ja tallennus tulivat vähitellen diskursiivisiksi käytännöiksi myös historiankirjoituksessa. Ruotsin historiaa kirjoittanut Anders Botin korosti lähteiden määrää laadun takeena ja vannotti käyttämään vähintään kahta yhtäpitävää lähdetä. Hänen kollegansa Jonas Hallenberg taas vyörytti esiin mahdollisimman monia arkistolähteitä tallentamisfunktiossa.¹⁷ Porthanin piispainkronikan selityksissä yhdistyvät molemmat suuntaukset, joista hän on saanut myös maineensa lähdekriittisenä ja nykyajan historiankirjoituksen vaateet täyttävänä tutkijana.¹⁸

Se, että uusien metodien mukaiset tutkimustulokset olisivat totuuden-

15 Väestölaskenta on yhtenä osoituksena siitä, että maantiede alkoi 1700-luvulla painottua väestölliseen suuntaan (Tiitta 1994, 16).

16 Ensimmäinen monografinen esitys Suomen maantiedosta oli Gabriel Herkepaen Lundissa vuonna 1741 julkaisema väitös *Dissertatio gradualis situm et memorabilia quaedam Finlandiae exhibens*. Porthan oli kuitenkin varsinainen Suomen maantieteen promoottori, ja hänelle maantiede ja historia olivat sisartieteitä. Hän teki korjauksia Tuneldin maantiedon 4. painokseen vuodelta 1762, jotka julkaistiin ÅT:ssä 3/1771 (ks. myös Hultin 1917, 141). Lisäksi Porthan julkaisi *Åbo Tidningarissa* yksityiskohtaiset ohjeet pitäjien ja kaupunkien kuvauksia varten, minkä seurauksena lehteen virtasi uusia kuvauksia. Näistä ja omista havainnoistaan Porthan kirjoitti laajan, yli 300-sivuisen Suomen maantiedon yleisesityksen, joka julkaistiin Tuneldin maantieteen 7. painoksessa vuonna 1795. (Tiitta 1994, 33-37; Tommila 1989b, 40, 48.)

17 Kriittisestä historiankirjoituksesta: Tommila 1989b, 44.

18 Porthanin tutkimuksia kiitetään niin laajoiksi ja tarkoin, että niistä muotoutuu ensimmäinen tieteellinen Suomen historia. (Kajanto 1982b, 131; Laitinen 1991, 132.)

mukaisempia kuin Jusleniuksen [paremmuusdiskurssin](#), ei kuitenkaan ole itsestään-selvä asia. Esitettyjen tarkkojen tietojen perusteella tehtävät johtopäätökset jäävät nimittäin enemmän tai vähemmän lukijan arvailujen varaan. Porthan ei auta tietojen kriittisessä suodattamisessa ja tulkitsemisessa, kuten käy ilmi I ristiretken ajoituksesta. Hän päättää sen odottamattoman epäpedantilla tavalla siteerattuaan ensin pilkuntarkasti edeltäjiään.

Ketä näistä sitten uskoa? Asia ei todellakaan ole selvä. Edellä esitetystä vaivatta ilmenevät, varsin todennäköiset syyt näyttävät kuitenkin puoltavan vuotta 1156 tai 1157. (1982, 146.)

Johtopäätökset vedetään perustelematta. Skeptisen ero Jusleniuksen paremmuusdiskurssiin näyttää tässä kohden mielenkiintoiselta. Juslenius, jota on moitittu metodisista puutteista, useimmiten kuitenkin eksplikoi päättelynsä säännöt. Hänen ”villiversonsa” ovat annettujen premissien varassa päteviä loogisia totuuksia, sillä päättelyn pätevyyshän on riippumaton siitä, hyväksytäänkö premissit ja johtopäätökset – looginen muoto ratkaisee.¹⁹ Otetaan esimerkiksi Jusleniuksen päätelmä suomen kielen alkuperästä.

Suomen kielen alkuperän johdan suoraan Baabelin kieltensekoituksesta sillä perusteella, että sieltä saivat alkunsa kaikki peruskielet eli ne kielet, joita ei voi johtaa toisesta kielestä. Meidän suomemme on yksi niistä kielistä, koska mikään muu kieli ei voi ylpeillä synnyttäneensä sen.²⁰

Juslenius johdattaa kuulijansa päättelyprosessin läpi, mutta Porthanin piispainkronikan selityksissä on ulkoluvun makua.²¹ Hän tuottaa suomalaisuudesta kuvan kokoelmana, joukkona irrallisia merkitysyksikköjä, jotka voidaan luokitella kuin Carl von Linnén kasvit. Ne spesifioituvat joukoksi tutkimuskohteita, jotka ovat oppineiden miesten välisiä kiistakapulioita: maantiede, runous, noituus, taikausko, historialliset merkkitapaukset ja muinaiset kansat. Näitä aiheita koskevia tietoja kootaan yhteen, verrataan keskenään ja asetetaan lopulta omiin

19 Ks. logiikasta esim. Allwood ja muut 1980, 26-31.

20 Juslenius 1700/1988, 39.

21 Jo J.V. Snellman piti Porthania pikemminkin keräilijänä kuin tiedemiehenä ja moitti, ettei hän kyennyt kohoamaan tieteelliseen kokonaisuuteen (Snellman 1844/1982e, 62). Porthanin tiedetään kyllä luennoijana korostaneen ulkoluvun hyödyttömyyttä, mikä kuului yleisemminkin opetuksen uusiin trendeihin. Tavoitteeksi asetettiin, että asiat esitettäisiin selvästi, yksinkertaisesti ja johdonmukaisesti. (Tommila 1989b, 46.)

luokkiinsa.

Linnén mallia sovellettiin Suomessa eri tarkoituksiin: Pehr Adrian Gadd luokitteli kaloja,²² Johann Browallius kasveja²³ ja eräässä *Åbo Tidningarin* numerossa luokiteltiin maassa esiintyneet taudit paikkakunnittain²⁴. Luokittelut ovat yrityksiä ottaa tarkasteltavat kohteet haltuun laittamalla ne omalle paikalleen tieteellisessä järjestelmässä. Porthanilla korostuu erityisesti tämä perustutkimusta hyödyttävä aspekti, mutta menetelmä oli tietysti sovellettavissa myös valtakunnan hyödyksi – auttoihan se valtakunnan omaisuuden inventoinnissa.

Mitä kaikkea muuta iloa skeptisen diskurssin tutkimusmenetelmistä sitten olikin, mikään niistä ei kuitenkaan auta Porthanin ilmoittaman tavoitteen saavuttamisessa: asioiden ”oikean laidan” löytämisessä. Tavoite osoittautuu jo kättelyssä mahdottomaksi saavuttaa, sillä Porthan kykenee vetämään tarkasta dokumentoinnista vain todennäköisyyspäätelmiä. Tätä metodinsa toimimattomuutta hän puolustelee tarjolla olevan aineiston vähäisyydellä.

(--) ryhtyessäni kulkemaan tätä merta, se tulee vastaani hirveänä ja karik-
koisena, ja minulla tuskin on tähtiä ja kompassia apunani. Suomen histo-
riassa ei näet saata turvautua kirjoitettuihin annaaleihin eikä muihinkaan
omiin lähteisiin. Sillä tämä kansa lepäsi aikoinaan melkein kuin tietämät-
tömyyden ja unohduksen pimeyteen haudattuna. (1782/1982, 45.)

Aineiston puutteista huolimatta Porthan ei jätä tutkimuksiaan silleen, vaan tinkii tarkkuudesta. Kun asiat ”eivät juuri ilmene” vanhoista todistuskappaleista (1982, 149-150), hän etsii apua kovasanaisesti kritikoimiltaan goottilaishistorioit-sijoilta, kuten Messeniukselta (1982, 173) tai ”rahvaan luulotteluiksi” nimeämäs-tään perimätiedosta. Jos perimätietoakaan ei ole, on Porthan valmis hankkimaan tiedot muulla tavoin, ”otaksumia tekemällä” (1982, 151).

Valtaosa Porthanin tuottamista totuuksista muuttuu tinkimisen seurauksena todennäköisyyspäätelmiksi. Skeptisyyttä jää edustamaan vain aiemmin sanotun dokumentointi. Porthanista asiat ”tuntuvat todennäköisiltä” tai ainakaan ne ”eivät ole epätodennäköisiä” (Porthan käyttää ilmaisuja viljalti, mutta mainittakoon esi-merkiksi 1982, 147). Silloin kun syyt eivät puolla kumpaakaan edellämainituista perusteluista, hän tokaisee: ”miten lieneekin” (1982, 147 ja 149).

22 ÅT 20/1771; Suova 1952, 77-78.

23 Klinge & Leikola 1987, 631.

24 ÅT 25/1772; Suova 1952, 96-97.

Riman madaltaminen paljastaa diskursiivisten käytäntöjen sovellettavuuden rajat. Vaikka Porthan sanoutuu irti edeltäjiensä historiankirjoitusta ohjeista-neista käytännöistä (puhtaasta opista, dialektiikasta ja patria-väitöskirjagenrestä), ei uusista, matemaattis-tilastollisesta traditiosta omaksutuista käytännöistä löydy historiankirjoitukseen sopivia, korvaavia metodeja. Hän huojuukin kaksien käytäntöjen välillä. Kumpikin muovaa historiakäsitystä eri suuntiin: yhtäällä on käsitys historian todennäköisestä luonteesta, toisaalla vaatimus absoluutista totuudesta.

Goottigenren mukaisesti kirjoittaneet renessanssin historioitsijat puhuivat avoimesti luottamuksesta todennäköisyyteen, *probabilitas*, ja käyttivät sitä historiallisena metodina huomattavalla vapaudella. Se perustui ajatukseen tapahtumien jatkuvuudesta ja säännönmukaisuudesta.²⁵ Todennäköisyyskäsitteys joutui kuitenkin vastatusten absoluutin totuuden kanssa kartesiolaisen vallankumouksen ja rationalismin myötä.

Goottilainen ja skeptinen historiankirjoitus eivät ole luokiteltavissa tiettyjen kirjoittajien tai tekstien mukaan kuten voidaan havaita siitä, että Porthankin sukkuloi sujuvasti kahden roolin välillä.²⁶ Periaatteessa hän julistautuu ensinmainittua jyrkästi kritikoivana jälkimmäisen puolestapuhujaksi. Itse tiedon tuotantoprosessissa todennäköisyyteen ankkuroituva goottilainen historiakäsitys osoittautuu kuitenkin käytännöllisemmäksi ja se kanavoituu Porthanin ankarasti kieltämäksi jusleniaaniseksi paremmuusdiskurssiksi.²⁷

25 Johannesson 1982, 106-108.

26 Kahdesta keskenään kilpailevasta historiakäsityksestä puhutaan historian tutkimuksessa myös oppineena eli erudiittina ja filosofisena historiana.

27 Nykyhistorioitsijatkin hyödyntävät molempia rooleja ja sukkuloivat retoriikan ja matemaattisten tieteiden välissä. Omaan tieteenalaansa kriittisesti tarkasteleva Hayden White sanoo historioitsijoiden käyttävän tätä kaksoisroolia aseena kritikoijia vastaan. Milloin vastassa ovat yhteiskuntatieteilijät, historioitsijat vetoavat siihen, että eivät edusta kovaa tiedettä ja päinvastoin (White 1978/1990, 27).

4.2 Skeptisyyden sinivalkoiset värit

Porthan tuottaa teksteissään edustavia näytteitä [paremmuusdiskurssista](#). *Åbo Tidningarin* avausnumeroa komistaa Porthanin ja hänen seuratoverinsa P.A. Gaddin laatima runo suomalaisista Pohjolan kansana, joka on ”skyyttain vanhaa juurta” (1771/1930, 150).²⁸ Skyyttalaista sukujuurta pidettiin goottilaisten juurten tavoin todisteena siitä, että suomalaisilla oli kaukainen ja suuri muinaisuus.²⁹

Paremmuusdiskurssi ei pulppua ainoastaan Porthanin runosuonesta. Tutkimuksessaan vanhojen suomalaisten taikauskosta Porthan sanoo Pohjolan alkukasukkaiden siirtyneen nykyisille asuinsijoilleen vedenpaisumuksen jälkeen ja hän väittää Nooan lähimpine jälkipolvineen opettaneen suomalaiset kristityiksi (1782/1982, 50).

Nostaessaan suomalaisten runotaidetta yleiseen tietoisuuteen *De Poësi Fennicassa*, Porthan löytää yhtäläisyyksiä Suomen ja Raamatun runoista (1766-1778/1904, 24-25 ja 58).³⁰ Implisiittisesti annetaan ymmärtää, että ne viittaavat muutenkin läheiseen yhteyteen näiden kansojen välillä, vaikka varsinaisesta sukulaisuussuhteesta ei puhutakaan. Samankaltaisuutta löytyy myös Suomen ja antiikin kansojen runoista, mikä kaltaisuus yltyy Porthanin silmissä jopa paremmuudeksi, sillä Porthan katsoo suomalaisilla olevan runoiluun suotuisimmatkin edellytykset kuin kuuluisilla edeltäjillään. Hänen mukaansa suomen kieli voittaa eräissä suhteissa jopa latinan (1904, 59-60).

Goottiteorioita löytyy myös implisiitiltä tasolta, mikä vihjaa, että kyse on säännönmukaisesti toistuvasta paremmuusdiskurssista eikä niinkään satunnaisista lipsahduksista. Jo monet Porthanin tutkimusasetelmat muistuttavat Jusleniuksen intentiota tehdä suomalaisia tunnetuksi ja oikaista näitä koskevia käsityksiä. Oikaisupyrkimykset ovat esillä erityisesti niissä Porthanin skeptisissä tutkimuksissa, joissa tämä juurii irti suomalaisiin liitettyjä myyttejä, legendoja ja saagoja. Niissä

28 Suova 1952, 12 ja 47. Ks. myös Söderhjelm 1915, 54-55.

29 Kun Raamattu kertoi gooteista, skyytit olivat antiikin kirjoittajien teksteissä esiintyvä tarunomainen kansa. Näiden sanottiin olevan kotoisin Mustanmeren pohjoispuolelta ja kadonneen noin 300-luvulla eKr. Roomalaiskaudella skyyttien maasta alettiin puhua laajassa merkityksessä viittaamaan epämääräisiin ja tuntemattomiin Itä-Euroopan ja Pohjois-Afrikan alueisiin. Ruotsissa skyyttalainen traditio yhdistyi goottilaiseen, sillä katsottiin, että skyytit polveutuivat goottien kantaisästä, Maagogista. (Urpilainen 1993, 165-168.)

30 Viittaaan jatkossa vain suomennetun laitoksen vuosilukuun 1904.

on vastakkain kaksi Suomi-kuvaa, meidän ja muiden asemista tuotetut. Ulkomaalaiset syyttävät ja Porthan puolustaa.

Ulkomaalaisten Suomi-kuva ankkuroituu valistuksen traditioon, joka asettaa suomalaiset epäsuotuisaan valoon: nämä kuvataan taikauskaisena, noituutta harjoittavana kansana. Porthan antaa kuitenkin – Jusleniuksen tavoin – ymmärtää, että arvostelijat eivät ole päteviä puhumaan Suomen ja suomalaisten asioista, vaan perustavat syytöksensä väärään tietoon. Porthan suomii vastustajiaan ankarasti ja näin muiden muassa väärää tietoa levittänyt ranskalainen saa näpeilleen:

Hänen solvauksistaan voisi loukkaantua ellei kohta huomaisi, että pahaisen ranskalaisen häpeällinen tietämättömyys ja naurettava harkinnan puute ansaitsevat pikemminkin naurua kuin suuttumusta (1982, 197).

Porthan ohjaa suomalaisiin kohdennetut syytteet bumerangina takaisin.³¹ ”Pahaisen ranskalaisen” ohella germaanikansat, jotka ovat moittineet suomalaisia taikauskosta, saavat huomata pilkan sattuneen omaan nilkkaan. Kun Porthan keventää maanmiestensä syntisäkkiä harhauskoisuussyytteistä, hän osoittaa germaaniensa olevan alunperin syypäitä koko paheeseen.³²

Huomattava osa siitä taikauskon hölynpölystä, jota suomalaiset nykyään harrastavat, on pantava ruotsalaisten ja saksalaisten tilille. Näiltä meikäläiset ovat yhdessä kristinuskon kanssa (häpeällistä ja valitettavaa!) nuorjoutavuudet oppineet, seikka joka on varsin selvä verrattaessa toisiinsa näiden kansojen taikauskoja. (1789/1982b, 120.)

Porthan sanoo suomalaisten saaneen niskoilleen myös aiheettomia syytöksiä, kun lappalaisia ja suomalaisia on erehdytty pitämään yhtenä ja samana kansana (1789/1982b, 118-119 ja 1788/1873b, 32). Tämä suomalaisille epäsuotuisaksi katsottu synonymia juonsi juurensa jo Tacituksen *Germaniasta*. Jusleniusta rajoitti sen kumoamisessa vanhojen auktoriteettien kunnioittamisen säännöstö. Porthan

31 Porthanin valistuksellisessa hengessä irtijuurima myyttinen perintö, mm. käsitykset suomalaisten noitataidoista, tulevat kaunokirjallisuudessa uuteen kukoistukseen 1800-luvulla esimerkiksi Topeliuksen *Välskärin kertomuksissa*. Kertomusten johtavana motiivina on taikasormus, joka kulkee sukupolvelta toiselle aiheuttaen milloin onnea, milloin vastoinkäymisiä. Taikasormuksen sanotaan olevan peräisin suomalaiselta noita-akalta. (Topelius 1851-1866/1926a, 61.)

32 Myös muut suomalaisten pahat tavat ovat Porthanin mukaan vierasta perua. Esimerkiksi merirowsouksen suomalaiset ovat oppineet eestiläisiltä (1982, 147).

sitä vastoin sanoutuu irti koko synonymiasta ja suomalaisten kontolta kirpoaa näin monia epäsuotuisia asioita.³³

Porthan ei tyydy pelkästään puhdistamaan suomalaisia lappalaismaineesta, vaan hän syyllistää nämä taikauskon opettamisesta suomalaisille (1789/1982b, 118). Lappalaisten kontolle työnnetään muutakin epämukavaa ja näin generoidaan esiin dialektinen huonomuus- ja paremmuusasetelma.³⁴ Lappalaiset asetetaan suomalaisten Toisiksi, eräänlaiseksi paarialuokaksi, jonka niskoille voidaan sysätä kaikki, minkä ei katsota kelpaavan suomalaisille.³⁵ Samalla suomalaiset yhdistetään kollektiiviksi. Kyseessä on tyypillinen ideologinen keino: identiteetti muotoillaan toisesta käsin.³⁶

Toiseuden ideologiaan turvaudutaan yleensä tilanteissa, jotka uhkaavat yhteisyyttä ja identiteettiä. Näin oli laita Porthanillakin. Identiteetin vahvistamisen tarve tuli aktuaaliseksi paitsi valistusajan rationalismin korostuksen myötä, myös suomalais-ugrilaisia kansoja koskevan teorian lanseeraamisen myötä. Teoria tuntui vahvistavan sitä epäsuotuisana pidettyä käsitystä, jonka mukaan lappalaiset ja suomalaiset olivat versoneet samasta sukujuuresta. Kun Porthan käsittelee kysymystä suomalaisten alkuperästä, hän todistelee päinvastaista.

(--) lappalaiset, jotka yhä ovat paimentolaisia, ovat jo varhain irtautuneet yhteisestä sukupuusta ja suuntautuneet kohti pohjoista (1982, 161).

Porthan korostaa eri yhteyksissä lappalaisten ”tyystin poikkeavaa elämäntapaa” (1786-89/1982, 248; 1789/1982b, 119). Siteeratussa lausumassa siihen viittaa pejoratiivisessa sävyssä ilmaistu käsitys lappalaisten kehittymättömyydestä – hankkivathan nämä elantonsa paimentolaisuudella. Porthanille, kuten muillekin aikalaisille kansan maanviljelytaito oli osoitus siitä, että synkimmästä barbarian

33 Ruotsalainen Jacob Wilde esitti vuonna 1740 tiettävästi ensimmäisen kerran ajatuksen siitä, että Tacituksen fennit eivät tarkoittaneet suomalaisia, vaan lappalaisia (Kajanto 1982, 134).

34 Porthanin dialektiset puolustusargumentit eivät ole suomalaisten kannalta sen mairittelevampia kuin Jusleniuksenkaan. Sanoessaan ulkomaalaisten opettaneen noitakeinot suomalaisille, hän kuvaa suomalaiset syynäkeittomiksi, passiivisiksi objekteiksi, jotka tekevät sitä, mitä toiset edellä malliksi näyttävät.

35 Käsitys ei ollut kiistaton. Kristfrid Ganander esimerkiksi katsoi lappalaisten ja suomalaisten olevan samaa heimoa ja syntyperää (Ganander 1789/1930, 277).

36 John B. Thompson kutsuu tätä ideologista keinoa fragmentaatioksi (Thompson 1990, 65).

pimeydestä oli päästy (1789/1982b, 120; ks. myös 1788-89/1873, 32-34).³⁷

Porthan perustelee suomalaisten ja lappalaisten erillisyyttä myös sanastotutkimuksilla. Hän sanoo esimerkiksi sanan *noitarumpu* olleen Suomessa täysin tuntemattoman (1789/1982b, 119-120) ja päätelee, ettei suomalaisilla voinut siten olla tuota soitintakaan tai siihen liittyviä taikauskaisia menoja.

Torjuttuaan ajatuksen lappalaisten ja suomalaisten yhteisistä sukujuurista Porthan pohtii, mitkä kansat sitten on edullista laskea Suomen sukuun kuuluviksi. Hänen voi ajatella käyttävän tehtävässä apunaan eräänlaista Bostonin portfolion varhaista versiota.³⁸ Hän erottaa *tähdet* ja *lypsylehmät* Suomen ja suomalaisten kuvan rakentamisen kannalta epäedullisista *kysymysmerkeistä* ja *rakkikoirista*. Lappalaiset ja samojedit näyttäytyvät rakeiksi, joita ei Porthanin mukaan ”vastedes saa tunkea Suomen sukuun” (1982, 160). Bjarmit puolestaan näyttäytyvät tähdiksi, jotka Porthan ottaa avosylin vastaan eikä syytäkään ole vaikea arvata seuraavan lausuman valossa.

Bjarmalaiset, naapureitamme toisella taholla, olivat tunnetusti jo yhdeksännellä vuosisadalla vauraita ja ututteria. Kukaan ei kiistä heidän kuulumistaan suomen sukuun. (1982, 159.)

Bjarmalaiset tuovat suomalaisten osaksi hieman sitä arvostusta, jonka nämä ovat saavuttaneet toisten kansakuntien silmissä ututteruudellaan ja vaurau-dellaan. Bjarmalaisten sukulaisuus osoitetaan syllogistisesti: koska muut kansat eivät ole liittäneet bjarmalaisia sukuunsa, nämä ovat ilman muuta suomalaisia (vrt. [Juslenius ja skritofinnit](#)).

Jusleniuksen ja Porthanin logiikan samankaltaisuudet (goottitraditio, dialektinen paremmuus/huonommuusasetelma, suomalaisten puolustaminen, kieli-tieteellinen menetelmä suomalaisten varhaisten vaiheiden tutkimiseksi) herättävät kysymään, missä ovat ne modernit metodit, joita Porthanin katsotaan edustavan?³⁹

37 Porthanin toiseus-konstruktio lappalaisista ei ole vedenpitävä. Kun hän eräissä lehti-artikkelissaan kuvaa Ruotsissa asuvia suomalaisia, hän sanoo, että nämä eivät ole erityisen eteviä maataloudessa, koska ovat siihen liian hitaita (1793/1930, 184). Suomalaiset eivät siis sittenkään näytä irtautuneen siitä barbarian synkkyydestä, josta Porthan heidät erottaa pitääkseen lappalaiset omassa kastissaan.

38 Bostonin portfolio on liiketaloudellinen analyysimalli, jolla yritykset voivat arvioida tuotteistonsa toimivuutta erilaisiin ulkoisiin menestystekijöihin nähden. Tuotteiden erot-tamisessa tähtiin, lypsylehmiin, kysymysmerkkeihin ja rakkikoiiriin on ideana se, että voimavarat pyritään kohdentamaan tuloksekkaimmille yritystoiminnan osa-alueille.

39 Ks. esim. Kajanto 1982, 9; Tommila 1989b, 48.

Näyttää pikemminkin siltä, että vanhat opilliset reseptit ovat kunniassaan. Porthan käyttää Jusleniuksen tavoin pääasiallisena tutkimusmenetelmänään kielitiedettä suomalaisten menneisyyttä tutkiessaan. Hänen mukaansa Suomen varhaista historiaa on mahdollista selvittää ”vain tekemällä päätelmiä ja käyttämällä hyväksi niitä viitteitä tapoihin, joita kieleemme sanasto tarjoaa” (1982, 151).

Porthanin kielitieteelliset päättelyketjut näyttävät kyllä tiedon lisääntymisen johdosta usein monimutkaisemmilta ja sofistikoitummilta kuin Jusleniuksen, mutta päättely itsessään sujuu entiseen tapaan. Ja vaikka Porthan askartelee arkipäiväisempien asioiden kuin vedenpaisumustarinoiden parissa, tuntuvat monet hänen etymologisista selityksistään miltei yhtä kaukaa haetuilta kuin Jusleniuksen Maagog-teoria. Hän esimerkiksi perustelee käsitystään, jonka mukaan Suomessa oli muinoin patriarkaalinen päämieshallinto, viittaamalla sanan *liitto* olemassa-oloon.

Vaikka kansankielessä ei olekaan alkuperäisiä valtiota, lakeja, hallitusmiehiä ja tuomaria osoittavia sanoja, ovat perheiden päämiehet kuitenkin jonkinlaisella sopimuksella (suomen *liitto*) liittyneet yhteen ja pitäneet huolta yhteisistä asioista. (1982, 152.)

Porthan ei perustele, miksi sana *liitto* sitoutuisi nimenomaan päämieshallinnon kulttuuriin. Liittohan voi yhtä hyvin tarkoittaa aviota tai muuta pieni-muotoista sopimusta, joka ei todista sen paremmin päämieshallinnosta kuin monarkistakaan. Kielitieteellinen menetelmä näyttäytyykin varsin joustavaksi. Juslenius ja Porthan, jotka molemmat hyödyntävät sitä pohtiessaan maan varhaista yhteiskuntamuotoa, päätyvät varsin erilaisiin tuloksiin. Jusleniuksen mukaan Suomi oli muinoin kuningaskunta, ja hän tuottaa näin mahtavan menneisyyden diskurssille ominaisen yhteiskuntakäsityksen. Porthan taas sanoo, ettei Suomessa ole voinut olla kuningasta, koska kuninkaan arvolle ei ollut omaa sanaansaakaan.

Esi-isämme (--) valitsivat itse omat kuninkaansa. Väitettämme tukee suuresti joidenkin äidinkielen sanojen alkuperäinen merkitys. (Sivuutan sanan 'kuningas', josta en halua kiistellä, onko se johdettu ruotsin sanasta 'konung' vai onko ruotsi saanut tämän sanan suomesta; kannatan kyllä jälkimmäistä käsitystä.) Esim. 'ruhtinas' tarkoittaa meidän kielessämme rajatonta yksinvaltiasta; 'valtakunta' merkitsee alkuosansa perusteella sitä maa-aluetta, joka on yhden henkilön vallassa, mutta nykyisin kielenkäyttö on siirtänyt sen tarkoittamaan vain kuningaskuntaa, ja sana sopii huonosti ilmaisemaan herttuakuntaa tai valtiota. (Juslenius 1700/1988, 52.)

(--) on varmaa, ettei heillä [suomalaisilla] ollut kuningasta tai johtajaa, jolla olisi ollut riittävän painavaa arvovaltaa sodan menestykselliseen johtamiseen. Vanhojen kirjailijoiden kuvauksissa Eerik-kuninkaan tai Birger jaarlin sotaretkistä suomalaisia vastaan ei ole minkäänlaista mainintaa suomalaisten ylipäälliköstä tai päämiehestä. Suomen kielessä ei ole edes nimeä kuninkaan tai päämiehen arvolle. (Porthan 1982, 150.)

Erot ensimmäisessä etymologisessa päätelmässä johtavat kumuloituvasti uusiin. Kun Juslenius päättelee sanaesiintymistä Suomen olleen muinoin monarkian, Porthan saa omista tutkimuskohteistaan aiheen esittää, että muinaissuomalainen yhteiskunta oli järjestymätön. Kumpikin todistaa lausumansa vetoamalla käsitykseen muinaisten valtioiden yleisestä järjestymistavasta.

Alussa täällä on vallinnut monarkia, koska se on entisajan kansojen vanhin ja yleisin hallitusmuoto. Vedenpaisumuksen jälkeen sen perusti ensimmäisenä meidän kansamme keskuuteen Jaafetin vanhin poika Maagog (--). (Juslenius 1700/1988, 52.)

Esi-isämme olivat (--) epäilemättä eläneet luontaisessa vapaudessa aina ruotsalaisten tuloon asti, monien muiden barbaarikansojen tavoin, tarpeen tullen kansan vanhimpien auktoriteettiin mutta ei heidän ylivaltaansa alistuen. (Porthan 1982, 150.)

Mielenkiintoista Porthanin ja Jusleniuksen vertailussa on havainto siitä, että Porthan käyttää vanhoja metodeja, mutta saa uusia tuloksia. Havainto johtaa kysymään, miten isomorfia tulee mahdolliseksi? Vastaus ei ole yksioikoinen, vaikkakin voitaisiin arvella, että siihen vaikuttivat Porthanin käytössä olleet uudet lähdetiedot. Hän tutustui ensinnäkin Turun tuomiokirkon asiakirjojen jäljennös-

kokoelmaan, niin kutsuttuun *Mustaankirjaan*, ja teetätti siitä kopion.⁴⁰ Toinen uusi lähderyhmä olivat paavinkirjeet, joita oli alettu julkaista Ruotsissa.⁴¹

Historiantutkimus ei kuitenkaan perustu vain löytöihin, jotka toisivat esille unohduksissa olevia asiakirjoja, vaan se on tulosta tutkijan yhtenäistävistä päätte-lystä. Tämä historian päätelmäluonne korostaa kontekstin merkitystä. Kunkin tutkimuksen totuus ammentaa oman aikansa muista diskursseista – sosiaalisista, historiallisista, taloudellisista ja poliittisista. Nämä muodostavat kulloinkin voi-massa olevat asettamukset, joiden varaan tutkimuksen logiikka rakentuu.

Jos esimerkiksi verrataan edelleen Jusleniuksen ja Porthanin tutkimuksia ja edellä siteerattuja väitteitä Suomen muinaisesta yhteiskuntamuodosta, havaitaan, että ensinmainitun käsityksiä määrittää puhdas oppi ja sen staattinen maailman-kuva. Juslenius siirtää Suomen varhaisia vaiheita tutkiessaan oman aikansa yhteis-kuntarakenteen menneisyyteen. Hän korostaa kuninkuutta, jota puhdasoppisuuden ajalla pidettiin osana Jumalan asettamaan järjestystä.

Porthanin tutkimuksia tulevat sen sijaan määrittämään valistuksen opit. Valistus suuntautui perinteisiä auktoriteetteja, kirkkoa ja absolutistista valtiota, vastaan. Enää ei ollut velvollisuutta esittää itsevaltaista kuninkuutta Jumalalta saaduksi asemaksi. Tämä näkyy siinä, että Porthan hylkää käsityksen koko *kunin-gas*-sanan esiintymisestä suomen kielessä.

Siirtymä valistuksen kriittisiin oppeihin alkoi Ruotsissa suurvalta-aseman romahtamisen myötä. Aiemmin vaalitut käsitykset yhteiskunnan muuttumatto-muudesta ja ruotsalaisista Jumalan valittuna kansana kokivat tappion suuren Pohjan sodan myötä ja veivät [mahtavan menneisyyden diskurssilta](#) ja [paremmuus-diskurssilta](#) pohjan. Porthanin skeptinen suhtautuminen esi-isien säilänkäytön taitoon osoittaa juuri tätä suurvallan ja sotilasmahdin murentumisen vaikutusta kansalaisten asenteisiin.⁴²

Sama siirtymä karumpiin diskursseihin voidaan lukea esiin myös

40 *Mustakirja, Registrum ecclesiae Aboensis* sisältää jäljennökset noin 670:stä Suomen oloja käsittelevästä asiakirjasta. Vastaavanlaisia jäljennöskokoelmia laadittiin myös muissa Uppsalan provinssien hiippakunnissa. Nämä ovat säilyttäneet jälkimaailmalle keskiaikaisten asiakirjojemme merkityksellisimmän osan. (Maliniemi 1963, 58.)

41 Tommila 1989b, 52-53.

42 Valistuksen kasvateista (Porthanin vastustama) Voltaire, joka ei vierasmaalaisena otta-nut ruotsalaisten sotaonnan kääntymistä raskaasti, ihaili sodassa kunnostautunutta Kaarle XII:ta. Hän viljeli kuinkaasta kertovassa historioteoksessaan ylistävää sotakuvastoa, jo-ka muistuttaa paremmuusdiskurssia. Voltaire sanoo ruotsalaisia hyväryhtisiksi, voimak-kaiksi, ketteriksi, tottuneiksi kestäämään mitä rasittavimpia töitä, nälkää ja puutetta. He ovat synnynnäisiä sotilaita, täynnä uljuutta. (Voltaire 1748/1921, 14.)

interdiskursiivisessa tarkastelussa. Arkkiveisuissa Pohjan sodan menestyksenkäs alkutaival Narvan voittoineen kirvoitti muiden muassa nimimerkki IGHS:n kynästä ilolaulun, jossa ylistetään urheita sotilaita ja heidän komeita varustuksiaan.

Urohot on uhki uljaat,
Aivan miehet miehuulliset,
Sotahan soveliahat,
Joill on miekka miestä myöden,
Sota-kilvet kiiltäväiset (--).⁴³

Kun sotaonni kääntyi, Pärttyli Vhaël julkaisi *Vaikian Valitusrunon* ja Gabriel Calamnius *Suru-runot suomalaiset*, jotka kuvasivat isonvihan aikaisia kärsimyksiä kurjuusdiskurssin sävyin.⁴⁴ Jälkimmäinen koostuu 11 runosta, joista kukin päättyy säkeeseen ”Auta, ainoa Jumala, päästä päivistä pahoista!”. Siinä kuvataan seikkaperäisesti venäläisten julmuuksia.

Hallitsevissa diskursseissa tapahtuneet muutokset kääntävät *koko Suomen asukkaita koskevat representaatiot* kohti *aution maan diskurssia* ja *kurjuusdiskurssin* mukaisia kuvauksia. Onnettomuuksia ei enää sysätä vain rahvaan niskoille, vaan niiden sanotaan koskettavan myös kartanoiden väkeä, kuten seuraavassa Calamniuksen sururunossa. Juuri tämä koko valtakuntaa kosketтанut uusi tilanne antoi sysäyksen valistusajattelun soveltamiseksi käytäntöön, myös Suomea ja suomalaisia koskeviin representaatioihin.

43 IGHS 1700/1930, 412.

44 Vhaël 1714/1930; Calamnius 1720/1930. Murheet purkautuivat arkkiveisuiksi suurem-
massa mittakaavassa kuin onni sotamenestyksestä. Vhaëlin ja Calamniuksen veisujen li-
säksi ilmestyi mm. Aschelinuksen *Uron-Uhri* (1703), tuntemattoman tekijän *Alcu ja
Juuri Ruotzin Walitettavaan Tilaan* (s.a.), samoin tuntemattoman tekijän *Surulinen wei-
su Kyrön Sodasta* (1736), Israël Escholinin *Walitus-Wirsi Suomen surkeudest Wenäjän
wallan alla* (1720) (Salokas 1923, 68-87.)

Muukalainen muulta maalta,
 Venäjältä vierahalta
 Meidän maalla matkustaisa
 Tuimuudella tultuansa
 Söi siat sikiöinensä,
 Karitsat kapainensa,
 Kanat kaikki karesteli,
 Kukon pojat kuristeli,
 Löysi lehmät, löysi leivät,
 Hävitteli härkälaumat,
 Veipä hevot heinikoista,
 Varsoinensa vainioista,
 Pani kaikki *kartanoisa*
 Peri puulle puhtahalle;
 Lapsiparat laattialta,
 Imeväiset istualta,
 Pojat äitin polven päältä,
 Piiat pienet tuolta täältä
 Otti oi! oi! orjiksensa,
 Ainoisiksi aljoiksensa; (--)⁴⁵

Porthanin skeptisen diskurssin päätelmätkin ovat ennen kaikkea velkaa tälle valistusajattelun mukanaan tuomalle uudelle näkökulmalle. Itse se aineisto, jota Porthan tarkastelee, ei ollut uusi, sillä esimerkiksi Juustenin piispainkronikkaa oli jo Messenius käyttänyt lähteenään.⁴⁶ Valistusnäkökulmaan siirtyessään Porthan saa tukea myös ulkomaisista esimerkeistä, sillä eurooppalaiset kollegat olivat jo aloittaneet kansan menneisyyden pimeiden puolien esiin kaivamisen.⁴⁷ Porthan legitimoikin näiden esimerkkien avulla oman skeptisen diskurssinsa.

Kaikki sivistyskansat ovat (--) meidän aikanamme nähneet paljon vaivaa pakana-aikansa kuvaamisessa. (--) Miksi siis Suomi salaisi kauemmin varhaista pimeyttään, eikä, maamme lopulta armossaan valaisseen valon Isän kunniaksi, paljastaisi, kuinka sekin on aikoinaan Pimeyden päämiehen sokaisemana ollut kaukana Israelin kaupungista ja palvellut vieraita jumalia? (1782/1982, 45.)

45 Calamnius 1720/1930, 508 (kursiivi PK). *Kapainensa* ('sikiöinensä'), *aljoiksensa* ('jalkavaimoiksensa').

46 Linna & Palmén 1988, 24 ja 1988b 115-118.

47 Barbariakuvaukset eivät olleet yksinomaan valistuksen perintöä, sillä eurooppalaiset olivat saaneet jo Amerikan löytämisen jälkeen luettavakseen kuvauksia intiaanien primitiivisistä elintavoista. Tämä johti Englannissa intiaanien ja Britannian muinaisten asukkaiden rinnastamiseen niinkin aikaisin kuin 1500-luvulla. (Urpilainen 1993, 28.)

Skeptisessä diskurssissa suorastaan mässäillään kuvauksilla, joiden mukaan Suomi virui muinoin surkeudessa, raakuudessa ja barbariassa. Akatemiassa Jusleniuksen aikoina viljellyn muotitermin *hyfsa* ('siistiä', 'hillitä') sijaan tulevatkin Porthanin määreet *ohyfsad*, *föga ohyfsad*, *halfvild* ja *barbarisk* (1788/1873). Porthan johdattaa lukijaa kuin seikkailu- tai kauhutarinoiden kertoja ainakin pimeisiin, synkkiin vuosisatoihin, joista kertovat aikakirjatkin ovat enimmäkseen hävinneet (1788/1873, 6-7).

Siirtymä paremmuusdiskurssista skeptiseen on kuitenkin vasta vähittäinen, kuten osoitin kiinnittämällä huomiota siihen, että uudet valistusdiskurssit toteutuvat vain tutkimuksen johtopäätöksissä ja teoreettisessa metodin esittelyssä. Käytännön tutkimusprosessia hallitsevat vanhat dialektiset metodit.

Uuden ja vanhan diskursiivisen perinnön yhteensovittaminen tulee mahdolliseksi, koska Porthan esittää todennäköisyyspäätelmiä.⁴⁸ Tutkimuksessa onkin otettava huomioon konteksti ja määritettävä ne tekijät, joista tekstin uutuudet ja mullistukset johtuvat. Tämä tapahtuu analysoimalla tekstissä artikuloituvia erilaisia diskursseja ja diskursiivisia käytäntöjä sekä tarkastelemalla niiden funktioita kuvattavassa tutkimusprosessissa.

Luentamalli osoittaa, että kulloinkin vallitsevat ”totuudet” ovat olennaisesti sidoksissa diskursiivisiin käytäntöihin ja hallitseviin diskursseihin. Jusleniuksen ja Porthanin erilaiset johtopäätökset Suomesta ja suomalaisista eivät ole irrallisia totuuslausekkeita, jotka voidaan nostaa erilaisiin konteksteihin ja todeta niiden joko pätevän tai olevan virheellisiä noissa erityisissä ympäristöissä.⁴⁹

Porthanin tekstit eivät myöskään ole vain modernien menetelmien ja kriittisyyden tyyssijoja, kovaa faktaa verrattuna fiktiota kirjoittaneisiin goottilaisedeltäjiin,⁵⁰ vaan asetelma voi toisinaan olla jopa päinvastainen.⁵¹ Uusien ja vanhojen menetelmien eriytymiskehitys on siis hyvin hidas ja monisäikeinen asia, joka ei

48 Termit *uusi* ja *vanha* johtavat ajatukset helposti totalisoivaan vastakkainasetteluun, joka ohjaa näkemään historiankirjoituksen kaksi eri muotoa, oppineen ja filosofisen, vaihtoehtoisina ja toisensa poissulkevinä, sillä sanojen konnotaatiot tuottavat kronologian. Saman efektin tosin tuottavat myös englantilaisen kulttuurintutkijan, Raymond Williamsin, arvottavat termit *orastava* ja *jäänteellinen*, joilla tämä yrittää irtautua vastakkainasettelusta (Williams 1977/1988). Pitäydyn itse *uuden* ja *vanhan* termeissä, muistuttaen kuitenkin, että nämä tuotetaan samassa kontekstissa. Vrt. tulevaisuuden tutkimus, jossa uuden ja vanhan totaalista vastakkainasettelusta on tullut keppihevonen (esim. Mannermaa 1993, 212).

49 Esimerkiksi nykykäsitys siitä, että Porthanin eleetön representaatio Suomesta ja suomalaisista vastasi tosiasioita kertoo viime kädessä vain siitä, minkä diskurssin ja mitkä sen sisältämistä tiedon murusista tunnistamme omaa totuuskäsitystämme vastaaviksi.

palautu yksittäisen tutkijan aikaansaannokseksi.⁵²

4.3 Parannusdiskurssi

Porthan oli tieteen ja kulttuurin moniottelija. Hänellä oli tutkimustyönsä ohella tärkeä rooli myös 1700-luvun lopulla syntyneissä uusissa diskursiivisissa yhteisöissä, salaseuroissa. Porthanin perustama Aurora oli Suomen salaseuroista ensimmäinen. Se keskittyi Turun akatemian ympärille, kuten aikaisemmatkin yhteisöt, sillä akademia oli henkisen elämän kiistaton keskus. Seurat kuitenkin laajensivat akateemisen yhteisön toimintaa epäviralliseen suuntaan: se ei ollut enää sidoksissa vain tutkimustyöhön ja julkisiin väitöksiin. Seurojen kokoontumiset menivät syvistä elämänkysymyksistä keskustellessa, kaunopuheisuutta viljellessä ja illastettaessa.⁵³

Auroran esikuvana oli ruotsalainen Utile Dulci, jonka ohjelma sovitettiin Suomen tarpeita vastaavaksi. Tarkoituksena oli johdattaa suomalaista kulttuuria

-
- 50 Faktan ja fiktion eriytymiskehityksestä Hunter 1989. Tarkoitukseni ei ole asettaa Porthania kansallisen kaanonin kärkijoukosta sen häntäpäähän, koska hänen tuotannossaan esiintyy jusleniaanista paremmuusdiskurssia. Sen sijaan haluan problematisoida suurmiesten jalustalle nostamisessa käytetyt kriteerit (Messeniuksen tapauksessa oppihistoriallinen kuriositeettiarvo, Jusleniuksella isänmaallisuus, Porthanilla modernit tutkimusmenetelmät) ja osoittaa, että ne eivät ole yksiselitteisiä.
- 51 Muistutan esimerkin vuoksi mieliin Jusleniuksen ja Porthanin vastakkaiset päätelmät siitä, onko Suomessa ollut omaa sanaansa kuninkaalle ja ruhtinaalle, ja tästä juontuvat erilaiset käsitykset muinaisen suomalaisen yhteiskunnan järjestäytymisestä. Kielitieteessä on nykyisin vakiintunut käsitys, jonka mukaan sanat ovat peräisin pronssikaudelta (1500-500 eKr.) tai viimeistään varhaiselta rautakaudelta, mikä käsitys tukee Jusleniuksen ”hupaisiksi” sanottuja päätelmiä. (Linna & Palmén 1988c, 129.)
- 52 Foucault toteaa, että tietyissä tapauksissa myös yksittäiset henkilöt voivat olla diskursiivisten käytäntöjen alullepanijoita (Foucault 1969/1994, 805). Näkisin asian kuitenkin toisin. Esimerkiksi Ciceron tekstien, joita pidettiin Turun akatemiassa pitkään esikuvallisina ja joita jäljiteltiin, ei voi katsoa itsessään edustavan mitään erityistä diskursiivista käytäntöä. Esikuvalliset piirteet oli ensin abstrahoitava teksteistä aktuaalisiksi diskursiivisiksi käytännöiksi. Abstrahointi tapahtui pitkän ajan kuluessa ja kollektiivisesti, kun suomalaiset tutkijat nostivat niistä esiin toivottuja tekstin piirteitä.
- 53 Epävirallisuudesta huolimatta seurankin toimintaa ohjasi joukko käytäntöjä. Jäsenet vihittiin seuran yhteyteen erityisin riitein ja he kantoivat erilaisia arvomerkkejä: toisilla oli hopeatahti rintapielessä, toisilla sama koriste kaulassa, kolmansilla taivaansininen silkkinauha olalla ja puheenjohtajalla taivaansininen, kultapitsinen hattu (Koskimies 1955, 105). Nämä olivat diskursiivisia käytäntöjä siinä missä patrioottisten väitöskirjojen dialektinen traditio tai oraatioiden cicerolaiset kuviot. Vasta osallisuus niistä teki kelvolliseksi isänmaaharrastukseen. Suomen ja suomalaisten asiat eivät edelleenkään olleet kelle tahansa sopivia puheenaiheita.

iloisesti ja toiveikkaasti kohti aamunsarastusta.⁵⁴ Seura jakoi tietoa kansallisesta kulttuurista: sen runoista, kielestä, maantieteestä, talouselämästä, historiasta, tieteestä, akatemiasta, kirkosta, koululaitoksesta, oikeuslaitoksesta ja niin edelleen.⁵⁵ ”Kyll’ antaa Suomen maa voi sulle runsaat aiheet” sanottiinkin seuran lehden, *Åbo Tidningarin* (ÅT), avausnumerossa (1771/1930, 152). Seurassa ajateltiin, että monipuolinen isänmaan tuntemus johtaa suurempaan kiintymykseen sitä kohtaan.⁵⁶

Åbo Tidningarin toimittaminen oli Auroran näkyvin ja myös pysyvin toimintamuoto. Lehti ilmestyi seuran toimesta vuosina 1771-1778, ja kun seura lopahti, lehti eli vielä useita vaiheita. Ensin Porthan otti sen vastuulleen ja toimi julkaisijana vuosina 1782-1785. Sitten lehti ilmestyi vielä kolmeen otteeseen eri julkaisijoiden toimesta – Auroran jäsenistä ainoastaan Porthan pysyi uskollisesti mukana ja avusti lehteä aina kuolemaansa saakka.⁵⁷ Periaatteessa kaikilla seuran jäsenillä oli velvollisuus avustaa lehteä, mutta käytännössä toimitustyö jäi jo varhaisessa vaiheessa Porthanille. Hän käytti tilaisuutta hyväkseen ja luotsasi lehteä haluamaansa suuntaan.

Journalistinen genre tarjosi Porthanille mahdollisuuden tarttua ajankohdaisempiin asioihin kuin väitöskirjoissa, joissa painottuivat joko menneisyyttä koskevat kysymykset tai ikuiset ja universaalit aiheet. Näiden ajattomien aspektien valintaan ohjasi tutkimustyön hidastempoisuus sekä sen teoreettinen ja abstrakti luonne. Osansa oli myös vaalitulla käsityksellä historiasta totuuden valona ja elämän oppimestarina, sillä nimenomaan historiasta etsittiin aineksia nykyisyyden rakentamiseksi ja kehityksen ohjaamiseksi haluttuun suuntaan. Sen avulla irrottauduttiin hetkellisyydestä suurempien ja korkeampien asioiden hyväksi. Nykyisyydestä puhumista ei pidetty vakavasti otettavana saati tieteellisenä – sen funktio oli ohimenevässä rupattelussa.⁵⁸

Sanomalehdet tarjoutuivat Suomessa oivalliseksi keskustelukanavaksi 1700-luvun jälkipuoliskolla. Muutos ei tietenkään ollut tälläkään saralla yhtäkin, mikä näkyy siinä, että historiallinen aineisto oli ÅT:ssa edelleen

54 Aurora, aamuruskon jumalatar.

55 Aurora-seuran ohjelmasta ÅT 15.1.1771. Ks. myös Suova 1952, 7-13.

56 Lehden koko nimi kuului Aurora-seuran aikana *Tidningar utgifne Af et sällskap i Åbo*, mutta se lyhentyi jokapäiväisessä käytössä *Åbo Tidningariksi*.

57 Tommila 1988, 48-53.

58 Hunter 1989, 116-117.

keskeisellä sijalla – etenkin Porthanin julkaisijakaudella.⁵⁹

Tilaa oli toki myös journalismin omimmalle sisällölle, ajankohtaisemmille ja paikallisemmille asioille ja tämän sisällön kehittämistä pidettiin tärkeänä.⁶⁰ Professori Algot Scarin piti Turun akatemiassa erityisiä sanomalehtikollokvioita ja opetti lehtien avulla Euroopan tapahtumia.⁶¹ Myös Porthan jatkoi opettajakaudellaan tätä käytäntöä.⁶²

Jo ÅT:n nimi korosti ajankohtaisen aineiston osuutta, sillä *tidningillä* oli 1700-luvulla 'uutisen' merkitys.⁶³ Uutisia edustivat muiden muassa hovioikeuden vuositilastot, luettelot julkaistuista väitöskirjoista, Turun tuomiokapitulin uutiset, kuolinilmoitukset, sääkatsaukset, tiedot riehuvista taudeista ja onnettomuuksista. Uutisointi oli nykyiseen verrattuna melko satunnaista. Kun Turusta paloi liki viidesosa 10.8.1775, ÅT ei kirjoittanut asiasta mitään.⁶⁴

ÅT ei siis ollut tapahtumien tasalla kuin väljästi, mitä selittää ensinnäkin tiedonkulun hitaus: lehti ilmestyi vain joka toinen viikko.⁶⁵ Toiseksi 1700-luvulla oli varsin tavallista lukea vanhojakin uutisia. Ruotsin tapahtumista julkaistiin vuosittain kronikoita, jotka kertoivat kuluneen kauden tärkeimmät uutiset. Vaikka nämä olivat ilmestyessään pikemminkin vanhasia, menekkiä riitti.

Kolmanneksi uutisilla oli muitakin funktioita kuin tiedon levittäminen. Niiden avulla annettiin usein opetuksia ja varoituksia, jolloin uutinen toteutti itse asiassa samaa funktiota kuin historiankirjoituskin. Opettava funktio korostui etenkin arkkiveisuissa, jotka nousevan journalismigenren rinnalla toimittivat edelleen rahvaan uutislehdyköiden asemaa. Abraham Achrenius esimerkiksi sepitti veisun vuoden 1755 maanjäristyksestä, joka hävitti Lissabonin kaupungin ja kehotti

59 Tutkimusgenre ja journalistinen genre limittyvät siis vastaavalla tavalla kuin edellisissä luvuissa kuvaamani diskursiiviset käytännöt (todennäköisyyskäsitely, eksakti totuuskäsitys).

60 Suova 1952, 47.

61 Aiheiden käsittely ei ollut lehdessä täysin vapaata, sillä vuoden 1774 painovapauslaissa sanomalehdet asetettiin suurennuslasin alle. Ne eivät saaneet käsitellä esimerkiksi Ruotsin ja muiden valtioiden välisiä suhteita. Viikko- ja päivälehtien julkaisuun tarvittiin myös kansliakollegion lupa, jossa määriteltiin tarkasti, mitä aiheita kyseisessä lehdessä sai käsitellä. Jokainen lehden numero oli myös toimitettava välittömästi ilmestymisen jälkeen kansliakollegioon tarkastettavaksi. (Laine 1996, 206-207.)

62 Urpilainen 1993, 67.

63 Suova 1952, 47.

64 Suova 1952, 204.

65 Poikkeuksena oli ÅT:n toinen ilmestymisvuosi 1772, jolloin lehti ilmestyi joka viikko. Lehden tarjonta osoittautui kuitenkin ylimitoitetuksi ja jo seuraavana vuonna ilmestymistä harvennettiin.

suomalaisia ottamaan vaarin tästä Jumalan antamasta ”hirmuisesta tuomiosta”.⁶⁶

Arkkiyeisujen ja journalistisen genren yhtäaikainen esiintyminen on mielenkiintoinen piirre uutisaineiston kehittymisen kannalta. Arkkiyeisuihin toteutuivat nimittäin jo monet niistä kriteereistä, joita sanomalehtiteksteiltäkin vaadittiin: arkisuus, ajankohtaisuus, suuntautuminen suurelle yleisölle. Oppineille miehille, jotka Suomen ensimmäistä sanomalehteä toimittivat, nämä kriteerit olivat uusia. ÅT:n avausnumerossakin julistetaan mahtipontisesti: ”Uskallamme tehdä kokeen, joka on laatuaan meillä ensimmäinen”.

Siirtymä populaarimpaan esitystapaan ei ollut helppo etenäkään tutkimuksia kirjoittaneille. Lehtiteksteissä olikin erilaisia formaalisia muistumia väitöskirjagenrestä. Porthan esimerkiksi käyttää artikkeleissaan raskasta viitteistöä ja yhdistää tähän muodolliseen esitystapaan keskustelevaa esitystä. Hänen nooteissaan jaaritellaan kuin pappilan kahvikekkereillä: ”Muistan myöskin, että matkustaessani monta vuotta sitten...” (1793/1930, 174).

Väitöskirjoihin verrattuna arkisemman foorumin myötä yleisö oli nyt potentiaalisesti laajempi, sillä lehdet julkaistiin ruotsin kielellä. Puhujan auktoriteetti oli saavutettava eri tavoin kuin väitöskirjoissa, joissa pätevyydelle oli selkeät tieteelliset kriteerit (sujuva latinan kielen taito, metodien ja tieteellisen esitystavan hallinta jne.). Väitöskirjoissa yleisön odotukset ja vaateet olivat suhteellisen ennakoitavissa, sillä yleisö oli suppea ja melkein pä henkilöittäin nimettävissä akatemian omasta piiristä. Se oli myös varma yleisö, kun taas sanomalehdessä kirjoittajan oli houkuteltava itselleen yleisö, saatava se kiinnostumaan artikkelistaan.

Alku aina hankalaa - ÅT:n painos jäi pariinsataan,⁶⁷ kun taas väitöskirjojen painos oli nostettu jo 500:ksi vuonna 1759.⁶⁸ Käytännössä lehden lukijakunta koostui samasta yleisöstä kuin väitöskirjojen, sillä diskursiivinen yhteisö oli 1700-luvun loppupuolellakin vielä kapea ja Turun akatemian ympärille keskittynyt.⁶⁹

Tietoisuus toisenlaisen yleisön tavoitettavuudesta oli kuitenkin jo ohjaamassa diskursseja uuteen suuntaan. Tätä osoittaa esimerkiksi käyttöön otettu ruotsin kieli ja aihevalikoiman laajuus, jota mainostetaan lehden avauspuheessa: ”aiheita vaihtelemalla koetamme aina sopeutua useimpien lukijain makuun”

66 Achrenius 1756/1930, 28-42.

67 Painosmäärä takasi, että kustantaja pääsi juuri ja juuri omilleen (Tommila 1988, 53).

68 Vallinkoski 1962-66, xi.

69 Se kokosi piiriinsä akatemian opettajat, ylioppilaat sekä eräät kirkon ja valtion ylemmät virkakunnat, kuten jo Jusleniuksenkin aikana.

(1771/1930, 150).

Kiinnostavuuskriteerit olivat lehtiteksteissä pitkälti samat kuin arkkivei-suissa. Aiheen tuli olla ajankohtainen, hivenen sensaatiohakuinen ja mahdollisimman laajoja yleisönosia koskettava. Kirjoitusasultaan tekstien tuli olla helppolukuisia ja lyhyitä. Porthanilla oli vaikeuksia etenkin viimeksi mainitun kriteerin toteuttamisessa. Hänen kerrontansa on monin paikoin pitkäpiimäistä ja hän saa katkaistua rönsynsä vain väkivalloin: ”(--)) olen jo ollut liian laajapuheinen, ja on lopetettava” (1797/1930, 236).⁷⁰

Vaikka monet uuden genren mahdollisuuksista toteutuivat siis osittain, pienetkin muutokset olivat ohjaamassa Suomea ja suomalaisia koskevien diskurs-sien muotoutumista uuteen suuntaan. Väite todentuu, kun tarkastellaan Porthanin kahta lehtikirjoitusta, jotka käsittelevät suorasukaisimmin puheena olevia objek-teja. Ne ovat: *Tankar om Finlands uppodling (Ajatuksia Suomen viljelyksestä, 1797)* ja *Om de i åtskilliga landsorter på Swenska sidan boende Finnar (Ruotsin eri maakuntien suomalaisista, 1793)*.⁷¹

Ensinmainittu kirjoitus käsittelee varsin laajasti Suomen oloja ja suoma-laisten asemaa, vaikka Porthan viittaakin otsikossa maanviljelykseen. Porthan nimittäin perustaa esityksensä Montesquieun (1689-1755) teoriaan, jonka tämä oli esittänyt teoksessaan *De l'esprit des lois (Lakien henki, 1748)*. Montesquieun mukaan maaperä ja ilmasto määrävät, millainen kansa on. Maaperän kuvaus on Porthanilla näin ollen myös niiden edellytysten kuvaamista, jotka muokkaavat kansaa.⁷² Kirjoitus Ruotsissa asuvista suomalaisista nojautuu niin ikään montes-quieulaiseen ajatteluun. Porthan sanoo suomalaisten säilyttäneen kotimaaperästään juontuvia piirteitä ja erottuvan niiden takia muusta Ruotsissa asuvasta väestöstä.⁷³

Kuvatessaan Suomen maaperän tarjoamia edellytyksiä, Porthan kaivaa esiin patria-väitöskirjoissa hyljeksityn [aution maan diskurssin](#). Suomi näyttäytyy sellaiseksi, miksi Messenius sen oppositioasemastaan representoi ja millaisesta kuvasta Juslenius yrittää päästä irti: se on pääosin erämaata. Asutusta on harvassa ja siellä missä taloja on, ovat myös petojen piilopaikat lähellä. Pellot ovat kehnosti

70 Porthan katkaisee kirjoitustensa rönsyjä samaan tapaan myös tutkimuksissa.

71 Eri maiden suomalaisten siirtokuntien kuvaamista harrastettiin jonkin verran 1700-luvul-la. Porthan kuvasi Ruotsiin muuttaneita ja Pietari Kalmin päiväkirja *Matka Pohjois-Amerikkaan* sisälsi tietoja amerikansuomalaisista (1753-61/1930, 376-378).

72 Montesquieu 1748/1951, 533.

73 Tekstien liittyessä näin filosofiselta perustaltaan likeisesti yhteen, käsittelen niitä rinnan edeten maasta maan hedelmiin, kansaan.

viljeltyjä, niityt huonosti hoidettuja, ilmasto kylmä ja luonnonkatastrofit, kuten tulvat ja halla tavallisia (1797/1930, 205-209).

Kuvaus eroaa skeptisen diskurssin vastaavasta vain lähestymistavaltaan: Porthan keskittyy nyt kuvaukseen menetelmien sijasta. Hän perustelee suomalaisten ja aution maan elimellistä yhteenkuuluvuutta erilaisin havainnoin ja toteaa, että silloinkin, kun suomalaisilla olisi vapaus valita asuinpaikkansa, nämä yleensä asettuvat kotimaataan muistuttaville seuduille. Ruotsinsuomalaiset asuvat Helsingin ja Gestriklannin vaikeapääsyisissä erämaissa, joihin on matkettava ensin 232 peninkulmaa valtatieä, sitten 75 peninkulmaa metsien ja laaksojen poikki kävellen, ratsain ja soutaen (1793/1930, 203).

Kansan ja aution maan suhde vahvistetaan Montesquieun teorioiden mukaisesti. Porthan juontaa kansaa kuvaavat atribuutit näiden erämaisestä elinympäristöstä. Suomalaisten hitaus ja vahvuus johtuvat maan karuudesta ja kivisyydestä – vaatii työteliäitä ponnistuksia ja kärsivällisyyttä saada se viljelykuntoon (1793/1930, 184-185). Ankara ilmanala puolestaan karaisee suomalaiset niin, että nämä menevät kovimpaankin pakkaseen kaulaliinatta ja kieriskelevät saunan jälkeen lumessa (1793/1930, 186).⁷⁴

Kuvausta maaperän vaikutuksista suomalaisten luonteeseen ja käyttäytymistapoihin hallitsee antropologinen ote. Porthan todistaa väitteensä havaintoesimerkein, kuvaa suomalaisten käyttäytymistä ja toimintaa kuljettamalla lukijaa näiden luonnollisessa ympäristössä, näyttämällä tässä-ja-nyt miten nämä elävät. Tällainen kuvaustapa yleistyi 1700-luvun kuluessa. Porthanin professorikollegoista muiden muassa Pehr Adrian Gadd teki monipuolisia kansatieteellisiä havaintoja Satakunnan kansan ulkonäöstä, vaateparresta, hedelmällisyydestä, lasten kasvatuksesta, ruoasta, juomasta, ruokajärjestyksestä ja taudeista.⁷⁵

Antropologiselle kuvaukselle on tyypillistä, että representoitavien elämän katsotaan olevan siinä määrin normaalia poikkeavaa ja yleisölle tuntematonta, että yksityiskohtainen kuvaus kaikista heidän elämäänsä liittyvistä piirteistä on tarpeen heidän ymmärtämisekseen.⁷⁶ Näkökulma on luonnollinen silloin, kun

74 Maaperän vaikutus kansanluonteeseen oli laajalti hyväksytty käsitys 1700-luvulla. Suomessa Pehr Adrian Gadd, joka kirjoitti paikalliskuvauksen Satakunnan kihlakuntien pohjoisosasta, korosti niin ikään suomalaisten karaistuneen kovan ilmanalan vaikutuksesta (Gadd 1751-64/1930, 388).

75 Gadd 1751/1930, 385-397.

76 Sama representoinnin monipuolisuuden ajatus esiintyi jo ÅT:n ohjelmassa, jossa luvattiin paneutua kotimaan tietouteen eri aloilta.

kuvattavana ovat oudot ja eksoottiset kansat. Porthan sitä vastoin, jonka kohteena ovat suomalaiset, tarvitsee antropologisen kuvauksen tekemiseksi toisen katseen.

Kerronta vieraannutetaan kotoisista tarkkailuasemista ja osallisuudesta kuvattavien todellisuuteen nojautumalla ruotsalaisten matkakirjailijoiden teksteihin. Kirjoitus *Ruotsin eri maakuntien suomalaisista* on näiden perusteella tehty yhteen-veto (joka porthanilaiseen tapaan on varustettu erilaisilla selityksillä). Representoijan ja representoidun lisäksi suomalaisten kuvaukseen tulee siis mukaan kolmas osapuoli, johon käsityksiä peilataan. Näin oli jo Jusleniuksella, joka myös työsti ulkomaalaisten kuvauksia suomalaisista.

Porthanin teksteissä toisen näkökulma on ambivalentti. Toinen voidaan nimittäin identifoida paitsi emämaan, myös Suomen asukkaiksi – jälkimmäisessä tapauksessa sitä edustaa ruotsinkielinen sivistyneistö. Vieraannuttava kerrontatapa synnyttää Porthanin teksteihin kaksi kansaa, sivistyneistön ja rahvaan. Kuvauksen ensisijaisena huomion kohteena on rahvas, aution maan asujaimisto, jossa on tiettyä antikvaarista kiinnostavuutta, kun taas sivistyneen kansanosan luonnetta ei kuvailla – nämä ovat *normaalia* Ruotsin valtakunnan kansaa.⁷⁷ Säätyjako määrittellään myös maantieteellisesti: raja kulkee siten, että ylempi kansanosa käsittää Uudenmaan, Varsinais-Suomen, Satakunnan, Hämeen ja Pohjanmaan asukkaat ja alempi Karjalan, Savon, Rautalammin pitäjän ja Kajaaninlinnan alueen asukkaat (1982, 161-162).

Rahvaan elämää seurataan siis sivistyneen kansanosan katseella. Rahvas on objekti, representoijien vallankäytölle alistettu, sielunelämältään yksinkertainen ja helposti haltuunotettava. Sen toiminnan motiivit ovat johdettavissa ulkoisesti havaittavista tekijöistä, kuten maaperästä ja ilmastosta, kun taas sivistyneistö on tiedoillaan ja taidoillaan vapautunut näistä ympäristön kahleista.

Sivistyneistön silmin rahvaan arki on outo ja ihmeteltävän ankara. Näiden sanotaan viettävän ”parempia päiviä” vain silloin kun poistuvat ryteiköstään, suunnistavat kaupunkiin ja asuvat ruotsalaisten naapuriensa luona. Oma elinympäristö sitä vastoin ei tarjoa suomalaiselle rahvaalle elämännautintoja. Niinpä arki meneekin alemmanasteisten fysiologisten tarpeiden tyydyttämisessä. Tämä näkyy esimerkiksi Porthanin luettelossa suomalaisten käyttämistä sanastosta, jota hallitsevat eläimiä, ruokaa ja syömistä tarkoittavat sanat. Suomalaiset tietävät

77 Klinge 1982, 82.

nimen ahvenelle, hevoselle, karhulle, kirpulle, pässille, sammakolle, vuohelle, kalalle, oluelle, leivälle, lihalle ja voille (1793/1930, 188-189). Syömistä koskevat verbit taipuvat jouhevasti eri muotoihin – ”syömään”, ”nyt minä syön” ja ”anna mulle leipää” – mutta ylemmät, liittymisen, arvostuksen ja itsensä toteuttamisen tarpeet jäävät sanoitta.

Porthan pitää suomalaisia umpimielisinä ja vähäpuheisinä. Käsitys saa symbolisen ilmaisun lausumassa, jossa Porthan kuvaa näiden ikkunattomia pirttejä (1793/1930, 185). Suomalaiset asuvat umpiossa, jossa on vain pieni räppänä savun, kiivaiden höyryjen päästämiseksi ulos. Kun pirtti ja suomalaiset asettuvat siis analogiseen suhteeseen, suomalaiset tulevat kuvatuiksi suljettuna ja alkeellisena, ympäristönsä dominoimana kansana.

Porthanin aution maan diskurssi voidaan juontaa rousseaulaisesta kulttuurikritiikistä, joka uskalsi lyödä valistushenkistä itsetyytyväisyyttä korville. Valistusajattelulle kun oli tyypillistä, että menneisyyden barbarisoinnilla osoitettiin nykyhetki tietojen ja taitojen täydellistymäksi. Porthan on kuitenkin kriittinen eikä kaihda tuomasta julki ikäviäkään asioita. Tämä näkyy muiden muassa hänen sanastotutkimuksestaan. Porthanin soveltamaa kielitieteellistä menetelmää mukaillen voidaan nimittäin ajatella sanojen kuvastavan käyttäjiään: kunkin kansan kieli on asukkaiden henkisten taitojen mukaan joko kehittynyttä tai kehittymätöntä (1789/1982, 298). Porthanin luettelemista sanaesiintymistä ei ole vaikea päätellä, kumpaa suomen kieli edustaa.

Porthan osoittaa Suomen surkeudelle selvän selityksen artikkelissaan *Suomen viljelyksestä*: epäsuotuisat olosuhteet ruokkivat kansassa epäsuotuisia piirteitä.⁷⁸ Ne riistävät suomalaisilta ”huolellisuuden ja uutteruuden” sekä ”halun ja rohkeuden uudisviljelyksiin” (1797/1930, 208). Porthan ei kuitenkaan jää rypeämään kansansa onnettomassa kohtalossa. Hän asettaa aution maan diskurssin rinnalle *parannusdiskurssin*. Sen mukaan Suomi ei ole kuvatussa aution maan tilaansaan kelpoisa elinalusta, vaan se on vasta muokattava sellaiseksi. Porthan kehoittaa uudistuksiin.

78 Porthanin montesquieuläinen selitys kansan kehittymättömyydestä ei ollut vailla kilpailijoita: talousliberalisti Anders Chydenius piti syypäänä erilaisia merkantilistisia säädöksiä, kuten tulleva, omistamisen esteitä, tapulikaupunkijärjestelmää jne. (Chydenius 1799/1929).

Miten tämä kaikki saadaan korjautumaan? Ja mihin hankkeihin ja keinoihin on kiireesti ryhdyttävä maanviljelyksen ja asutuksen edistämiseksi? Nämä kysymykset ovat jokaisen rehellisen isänmaanystävän sydämenasia; kaikkien kunnan kansalaisten on oltava apuna neuvoin tai töin, aineen ja kyvyn mukaan, vastaamassa niihin ja edistämään näin tärkeätä isänmaan asiaa. (1797/1930, 206.)

Parannusdiskurssin myötä aikaperspektiivi siirtyy nykyhetken kuvauksesta tulevaisuuteen. Porthan rakentaa kuilun epäkelvon nykyisyyden ja toivotun tulevaisuuden välille ja propagoi kehitykseen. Aution maan diskurssin tehtävänä on lietsoa tyytymättömyyttä oleviin oloihin ja parannusdiskurssissa tämä tyytymättömyys jalostetaan yleisölle suunnatuiksi toimenpide-ehdotuksiksi.

Porthan neuvoo, miten maa saadaan kehitettyä sellaiseksi, että kansan on siinä hyvä kasvaa. Hänen silmissään erityisesti Suomen tuhatjärvisyys on maan onnettomuus ja hän ehdottaa järvien laskua ja koskien perkausta. Näin päästäisiin eroon rämeistä, jotka levittävät epäterveellistä usvaa ja tarjoavat petoeläimille piilopaikkoja (1797/1930, 209).⁷⁹

Suomalaiset, jotka ammentavat piirteensä ja olemuksensa ympäristöstään, näyttäytyvät parannusdiskurssissa korkeintaan kehityskelpoisiksi. Porthanin mukaan he ovat melkein kaikessa koneellisia vehkeitä ja laitteita koskevassa ”kypsyttömiä, epätäydellisiä ja lapsellisia” (1797/1930, 214). Heillä ei toisin sanoen ole kykyä hallita ympäristöään, vaan he joutuvat elämään sen armoilla. Porthanille parannusdiskurssi onkin maan ja kansan välisen suhteen nurinkääntämistä: suomalaisten on vapauduttava ympäristönsä vaikutuksista ja alettava itse vaikuttaa siihen.

Suomesta ja suomalaisista tulee kehitysprojektin osasia. Porthan ei sievistelee jakaessaan huomioita maan tilasta, mutta ei myöskään vieroksu käytännön ohjeiden jakamista. Hän pohtii yhtä sujuvasti sitä, miten kuljetusreittejä tulisi rakentaa, jotta rahvas saisi maataloustuotteensa kätevimmin markkinoille kuin väitöskirjoissaan suomen ja latinan kielen eroja ja yhtäläisyyksiä.

79 Viljelysten kärsimät tulvavahingot olivat 1700-luvun puolivälissä maataloutta jatkuvasti kiusaava riesa, josta yritettiin päästä eroon Porthanin ehdottamalla koskienperkauksella. Samaa ehdotti myös Anders Chydenius (Chydenius s.a./1929, 35). Porthanin montesquieuiläinen teoria ongelman syystä, luonnonominaisuuksien dominoivuudesta, ei kuitenkaan saanut suosiota. Koskenperkaustöitä johtava Augustin Ehrensward esimerkiksi toteasi, että ”ihminen syyttää luontoa, vaikka on itse syyllinen”. Ehrenswardin mukaan syynä olivat vesisahoille rakennetut padot. (Kuisma 1993, 107.)

Porthan omaksuu hyödyn aikakauden periaatteet ja pudottaa Suomen ja suomalaiset oraatioiden korkeista sfääreistä arkisten asioiden piiriin. Porvarilliset ja talonpoikaiset elinkeinot muuntuvat välttämättömästä pahasta kutsumuksen kohteiksi, keinoiksi valtakunnan onnen ja voiman edistämiseen.⁸⁰ Tehtävään motivoi Ruotsin suurvalta-aseman menetys: kun haaveet menetetyn suuruuden so taisasta palauttamisesta olivat kaikonneet, katseet kääntyivät sisäiseen rakennus-työhön.⁸¹

Porthanin kanssa kilpaili joukko muitakin parannusdiskurssin tuottajia eri aihepiirien parissa. Talousopin professori Pehr Adrian Kalm (1716-1779) julkaisi Turun akatemiassa 146 väitöskirjaa, joista suurin osa tähtäsi luonnontieteiden taloudelliseen soveltamiseen. Väitöksissä käsitellään muiden muassa kotimaisten kasvien käyttöä ravinnoksi ja lääkeaineiden valmistukseen sekä puutarhan-, niitty-jen- ja metsänhoitoa.⁸²

Kemian professori Pehr Adrian Gaddin (1727-1797) julkaisemien 103 väitöskirjan aiheina olivat puolestaan kylvöaika, kasken- ja kydönpoltto, halla ja routa. Gadd antoi usein liiankin optimistisen kuvan Suomesta halutessaan osoittaa, että parannukset ovat mahdollisia.⁸³ Hänen mukaansa metsät vilisevät hyödyllistä riistaa, vesistöt lohia ja muita arvokaloja sekä runsashelmisiä simpukoita, ostereita ja hummereita.⁸⁴ Gadd toteaaakin: ”jos meikäläinen maamies ottaa vaarin säästä ja kesannoi maansa heti roudan sulattua, niin ei maanviljelys ole missään helpompaa kuin meillä Suomessa”.⁸⁵

Myös runous astui hyödyn palvelukseen. Porthanin oppipoika F.M. Franzén (1772-1847) omisti Suomen Talousseuralle maataloutta ylistävän runon *Finlands Upodling (Suomen viljelys, 1800)*.⁸⁶

Anders Chydenius (1729-1803) taas keskittyi parannusdiskurssissaan taloudellisen kehityksen edistämiseen liberalistisin periaattein. Kun Porthan, Gadd

80 Ks. Kuisma 1993, 93.

81 Ks. myös Kuisma 1993, 93.

82 Tiitta 1994, 32.

83 Gaddilla esiintyykin parannusdiskurssin lomassa jusleniaaninen paremmuusdiskurssi. Hän toteaa, että Pohjolan kylmyys suojaa tarttuvilta taudeilta ja tekee ihmiset kestäviksi. Lumi taas ehkäisee ravintopitoisten aineiden katoamisen tuulen mukana. (Lehtinen 1979, 226; Urpilainen 1993, 177.)

84 Lehtinen 1979, 226; Urpilainen 1993, 177.

85 Gadd 1761-64/1930, 398.

86 Franzén 1800/1931. Vaikka Franzén suuntaa runossa katseet tulevaisuuteen parannusdiskurssin hengessä, tarvittavat parannustoimenpiteet (väkiluvun kasvu, viljelys, valistus) konkretisoituivat hänelle vasta myöhemmin.

ja Kalm vannoivat taitotiedon nimeen, Chydeniuksen mielestä tarvittiin ennen kaikkea ahkeria työmiehiä.⁸⁷ Hän moitti suomalaisten laiskuutta: ”rengit ja piijat eivät hievahda paikaltaan, jollei isäntä seuraa mukana”. Palvelusväen tulisi hänen mukaansa ottaa oppia hollantilaisten ja englantilaisten ahkeruudesta.⁸⁸

Pääosa parannusdiskurssista on sivistyneistön tuottamaa ja myös sivistyneistölle julkaistua, sillä nämä johtivat uudistuksia. Tämä tulee ilmi myös Portanin teksteissä. Sivistyneistön nähdään jo vapautuneen ympäristön kahleista ja sen tulee siksi ohjata rahvasta kehityksen tiellä. Käsitys implikoi, että rahvas ei itse tiedä, mikä sille on parasta.

Anders Lizelius oli poikkeus parannusdiskurssin kirjoittajien joukossa, sillä hän toimitti ensimmäistä rahvaalle suunnattua lehteä, *Suomenkielisiä Tietosanomiam* (1775-1776). Hän toi diskurssin näin myös ”matalien majojen” asukkaiden ulottuville. Hän jakoi lehdessä ohjeita maatalouteen ja korosti uuden tiedon merkitystä,⁸⁹ sillä hänen mukaansa asenteet olivat parannusdiskurssin jarruna.⁹⁰ Näin sanoessaan Lizelius itse asiassa vain totesi sen, mihin muualla tuotetut parannusdiskurssit olivat johtaneet ja minkä tilanteen ne pyrkivät säilyttämään: rahvaan pysyttämisen entisessä asemassaan. Sen ei oletettukaan aktiivisesti yrittävän vaikuttaa omaan osaansa. Vastuu Suomesta ja suomalaisista lepäsi sivistyneistön harteilla.

87 Chydenius 1765/1930, 412.

88 Chydenius 1765/1930, 432.

89 Lizelius 1775/1930, 313.

90 Lizelius 1775/1930, 315.

5. Arwidsson: pitsinnypläystä

Porthan sai vanaveteensä useita asiantuntijoita, jotka esittivät näkemyksiään Suomesta ja suomalaisista. Virinnyt innostus kansallisuuskysymyksiin ei jäänyt vuosisadan vaihteessa ohimeneväksi oikuksi, sillä puheenvuoroihin oli innoittamassa Suomen uusi asema Venäjän autonomisena ruhtinaskuntana. Se tarjosi suomalaisille suhteellisen itsenäisen aseman, sillä keisari Aleksanteri I sanat Porvoon valtiopäivillä ”placée désormais au rang des nations” asettivat Suomen kansakunnaksi kansakuntien joukkoon.

Autonomia merkitsi perustavaa laatua olevaa muutosta. Yhteiskunnallisten instituutioiden asema uudistui ja samalla myös osa niiden diskursiivisista käytännöistä. Tilanne oli vielä pitkään jäsentymätön, mikä synnytti kiivastakin kulttuurista dialogia siitä, miten maan asema tulisi ymmärtää ja miten sitä tulisi kehittää. Kasvava lehdistö tarjosi dialogille foorumin. Vielä 1700-luvulla ÅT oli ainoa sanomalehti Suomessa, mutta 1810-luvun lopulta lähtien voidaan – vain hivenen liioitellen – sanoa lehtiä alkaneen syntyä kuin sieniä sateella.¹ Lehdet elivät akateemisista ja kulttuurisista riennoista, sillä niitä julkaistiin yleensä seurojen toimesta. Aurora sai jatkajakseen nuorten yliopisto-opettajien Aura-seuran, joka julkaisi 1817-1818 kirjallista kalenteria, jonka se risti kaimakseen, sekä aikakauslehteä nimeltään *Mnemosyne* (ilmestyi 1819-1823).

Auraan kuului Suomen silloisen kulttuurielämän vaikuttajista muiden muassa A.I. Arwidsson, J.J. Tengström, Reinhold von Becker ja J.G. Linsén. Miesten erityisenä mieliharrastuksena oli kansallisten kulttuuriohjelmien laatiminen. Ohjelmat edustavatkin uutta tekstigenreä, johon Suomea ja suomalaisia koskeva kirjoittelu kotiutui. Tarkastelen käsillä olevassa luvussa kahta A.I. Arwidssonin tähän genreen lukeutuvaa tekstiä, jotka ovat *Om Nationalitet och National Anda* (*Kansallisuudesta ja kansallishengestä*, 1821), jossa hän muotoilee kansalliset näkemyksensä sekä ajankohtainen katsaus maan oloihin *En blick på*

¹ Lizeliuksen *Suomenkieliset Tieto-Sanommat* ilmestyi vain vuoden ajan 1775-1776.

vårt *Fosterland* (*Katsaus isänmaahamme*, 1821). Artikkelit täydentävät toisiaan ja antavat hyvän kuvan Arwidssonin kansadiskursseista niin teoreettisella kuin aktuaalisemmalla tasolla.

Arwidsson julkaisi kirjoitukset omassa lehdessään, *Åbo Morgonbladissa* (ÅM). Hän kirjoitti Aura-seuran jäsenenä aluksi *Mnemosyneen*, mutta aikaa myöten lehti ei enää tyydyttänyt häntä, sillä hän olisi halunnut tehdä siitä julistavamman. Niinpä Arwidsson anoi lupaa oman lehden perustamiseen ja *Åbo Morgonblad* alkoi ilmestyä vuoden 1821 alusta kerran viikossa. Se oli kantaaottava mielipidelehti, joka aikakauslehden tavoin sisälsi yksinomaan artikkeleita. Nämä olivat pääosin Arwidssonin omaa käsialaa.

Analyysini valituista teksteistä perustuu kahden näkökulman hyödyntämiseen, jotka autonominen asema mahdollisti. Tutkin, miten Arwidsson kuvaa suomalaisen kansallisuuden (1) suhteessa muihin kansallisuuksiin (5.1) ja (2) Suomessa heimo-, kieli-, maakunta- ja säätyrajat ylittävänä siteenä (5.2).² Tarkoitukseni on näin selvittää, millaisiin diskursseihin yhteiskunnalliset muutokset antoivat aihetta. Jälkimmäisessä näkökulmassa korostuu keskeisesti Suomen sisäinen diskursiivinen kamppailu, jota ohjanneita diskursiivisia käytäntöjä niin ikään selvittelen.

Arwidssonin tekstit olivat varsin poleemisia. Hän moitti Porvoon maapäiviä saamattomuudesta, tuomitsi Suomen sotaväen hajottamisen epäviisaaksi, analysoi senaatin toimintaa, esitti näytteitä Suomen rahaolojen sekavuudesta ja puutui Suomen ja Ruotsin kauppasuhteisiin.³ Tämä oppositioasema on tehnyt hänet soveliaaksi kansallisen herättäjän rooliin myös jälkipolvien silmissä. Se on tulkittu merkiksi siitä, että hän oli vapaa hallitsevien diskurssien taloudellisista ja poliittisista pyyteistä ja toimi puhtaasta isänmaanrakkaudesta. Arwidsson onkin nimetty romantikoista merkittävimmäksi.⁴ Pyrin kuitenkin osoittamaan, että hallitsevat diskurssit ulottavat merkitysjärjestelmänsä myös vastarannan kiiskiin (5.3).

2 Representaatiot kietoutuvat luonnollisesti yhteen ja niiden erottaminen toisistaan palvelee vain analyttisiä tarkoituksia.

3 Tommila 1988b, 91.

4 Tommila 1989b, 67. Arwidssonille ei tietenkään ole yksimielisesti vakiinnutettu paikkaa Suomen kansallisten herättäjien joukossa. Matti Klinge esimerkiksi pitää Arwidssonia pikemminkin ”intriganttina” kuin tärkeänä henkilönä ja merkittävänä vaikuttajana (Klinge 1986, 179; Ks. myös Manninen 1986, 116-117 ja 166-167). Tämäkin luonnehdinta tosin korostaa Arwidssonin aikaansaapuutta ja kriittisyyttä. Se nimittäin juontaa juurensa jo Arwidssonin aikalaisilta, jotka pelkäsivät tämän lietsovan ylioppilaissa vallankumouksellisia aatteita.

5.1 Kotiliesidiskurssi

Arwidssonin kirjoitukset ovat ensimmäisiä kansallisuusaatteiden innoittamia ohjelmakirjoituksia Suomessa.⁵ Hän keskittyy niissä maan henkisen tilan ja tulevaisuuden analyysiin. Porthanin parannusdiskurssissa kehitykselle valjastamat maanviljelys, teollisuus, kauppa ja muut käytännön asiat eivät ole hänen alaansa.⁶ Eron Porthaniin nähden voi tiivistää käsitteen 'kulttuuri' moderniin merkitykseen. Porthanilla se tarkoitti vielä maanviljelyä, joka montesquieuläisen teorian mukaan oli kaiken kulttuurin perusta. Arwidssonilla käsite sen sijaan henkistyy sielun vainion viljelyksi.⁷

Euroopassa 'kulttuurin' käsite oli tärkeä muotoutuvan kansakunnan diskursseissa, sillä sen avulla erotettiin toisistaan sivistyneet ja barbaarit.⁸ Suomessa kulttuurilla ei vielä ollut tätä kansaa ylentävää merkitystä, sillä suurimmalle osalle suomalaisista kansakuntana olossa ei ollut vielä merkitystä. Maa oli ollut vuosisatojen ajan Ruotsin vallan alainen ja autonomiankin myötä Venäjän suuriruhtinaskunta. Arwidssonin mukaan suomalaiset olivat tottuneet olemaan aina jonkun talutusnuorassa (1821/1931b, 93).

Suomen henkinen tila on Arwidssonin mukaan ”surullinen ja pimeä”; kansalaiset ovat pintapuolisesti sivistyneitä, veltoja ja saamattomia. Koska suomalaiset eivät siis ole osallisia valistuksen mukanaan tuomasta ihmisyyden, moraalin ja yhteiskunnan kehityksestä, he ovat pikemminkin barbaareja, toisia. Arwidsson ottaa tehtäväkseen herättää näissä ”ylevämmän ja jalomman käsityksen elämästä ja sen oloista” (1821/1931b, 100). Hänen mukaansa kansallishengessä on ratkaisu Suomen ongelmiin.

-
- 5 Ne kulttuuriohjelmat, jotka oli julkaistu aikaisemmin, olivat tavoittaneet vasta valikoidun eliitin. *Åbo Morgonblad*kin oli toki suunnattu sivistyneistölle, mutta Arwidssonin tutuksi tekevä lähestymistapa osoittaa, että potentiaalinen lukijakunta hahmottuu aiempaa laajemmaksi. Yleisöltä ei edellytetä samassa määrin pohjatietoja kuin esimerkiksi Porthanin tutkimusgenrestä ammentavissa lehtikirjoituksissa. Aatteen lanseeraaminen aloitetaan aakkosista.
 - 6 Arwidsson pitää käytännön ja teorian maailman tiukasti erillään ja edustaa täysiveristä romantikkoa. Hän mm. toteaa, että syntyisi mitä hullunkurisin irvikuva, jos ajatuksellisia ja yliaistillisia käsitteitä selitettäisiin karjanhoitoon, perunanviljelykseen tai viinanpolttoon kuuluvan oppisanaston avulla (1821/1931c, 89-90).
 - 7 'Kulttuurin' merkitysten eriytyminen alkoi muualla Euroopassa jo 1500-luvulta lähtien (Lehtonen 1994, 46-48). Suomessa elinkeinojen maatalousvaltaisuus hidasti tätä kehitystä.
 - 8 Lehtonen 1994, 52.

Käsittelen seuraavassa tämän Arwidssonin kansateorian ideologiaa piirteitä, jotka palvelevat vallantavoittelua kulttuurisessa dialogissa. Hän esittää tekstinsä oppositionaalisesta puhujapositionista käsin ja lanseeraa ne diskursiivisen kamppailun kentälle totuutena. Arwidsson haastaa hallitsevat diskurssit sanomalla, että sitä joka loukkaantuu hänen kirjoituksistaan, voi tuskin pitää ”totuutta ja Suomen parasta rakastavana miehenä” (1821/1931b, 102).

Käytän analyysissä hyväksi John B. Thompsonin ideologisten keinojen viiden kohdan määrittystä: (1) reifikaatio, (2) fragmentaatio, (3) kiertoilmaisujen käyttö, (4) unifikaatio ja (5) laillistaminen.⁹

Arwidsson ammentaa kansallisen ajattelunsa saksalaisperäisestä kansallisromanttisesta traditiosta, jota edustivat muiden muassa J.G. von Herder (1744-1803), Friedrich von Schelling (1775-1854) ja Friedrich von Schlegel (1772-1829). Kyseessä on idealistinen ajatuskokonaisuus, joka korosti kansan merkitystä: sen tuli tulla tietoiseksi itsestään ja toteuttaa historiallista kutsumustaan.¹⁰

Arwidsson kehottaa suomalaisia etsimään ominta olemustaan kääntämällä katseen historiaan. Hän viis veisaa edeltäjiensä, valistusmiesten järjikkäistä ja päinvastoin kritikoitujen pedanttista ryppyotsaisuutta (1817/1909, 26). Hän hyödyntää kansallisuusaatteiden iskulauseeksi muodostunutta käsitettä 'kansallinen herääminen' ja kuvaa suomalaiset jo olemassaolevaksi kansaksi, joka ei vain aikaisemmin ollut tiedostanut asemaansa.

Olכון (--) jokaisen selvään ja oikein ajattelevan miehen ylimmäisenä pyrintönä *säilyttää* ja *pelastaa* niin paljon kuin suinkin kansamme omituisesta erikoisluonteesta. (1821/1931, 108. Kursiivi PK.)

Arwidsson tuottaa ideologisen *reifikaation*: modernin kansakokonaisuuden historiallinen luonne häivytetään ja se osoitetaan pysyväksi ja luonnolliseksi.¹¹ Kansallisuus on Arwidssonin mukaan jo aikojen alusta olemassa ollut henkinen periaate, joka yhdistää yksilöitä näkymättömän tunnesiteen tavoin. Se on läsnä jokaisessa kansan jäsenessä intuitiivisella tasolla.

Romantikot tutkivat uusgoottilaisessa hengessä kansan muinaisia vaiheita. Erityisesti mytologia ja kansanrunous tulivat muotiaiheiksi, sillä herderiläisen

9 Thompson 1990, 60.

10 Tommila 1989b, 65.

11 Thompson 1990, 65-66.

käsityksen mukaisesti niissä nähtiin kuvastuvan kansan varsinaisen luonteen.¹² Arwidsson korostaa niin ikään historiallista kehitystä ja toteaa, että ”kansaa elää vain historiansa ja muinaismuistojensa kautta” (1821/1931, 115; 1822/1931, 125).

Sen [kansan] kautta säilyvät vuosisatain vaihtuessa sukulaispiirteet ja kansalliset omituisuudet, ne esi-isäin luonteenladun, tapain, tottumusten ja menojen jäännökset, jotka ulottuvat pitkälle harmaisiin historiantakaisiin aikoihin, jolloin muinaisuuden aikakirjoista ei vielä mitään tiedetty. (1821/1931, 103-104.)

Vaikka Arwidsson uhmaakin julkilausutusti valistusmiesten varoituksia olla kajoamatta menneen ajan villiversoihin, hän ei kuitenkaan tuota näkemykselleen todisteita, kuten [mahtavan menneisyyden diskurssia](#). Arwidssonin hyödyntämät eurooppalaiset mallit muuntuvat ja tahtuvat nyt olosuhteiden pakosta Suomen tilanteen mukaiseksi: kansallisuuskurssit kiinnitetään valtiollisella ja poliittisella kentällä tuotettuihin diskursseihin.¹³

Suomalaiset asetetaan siihen asemaan, jonka keisari Aleksanteri I oli valalleen näille luvannut Porvoon valtiopäivillä: kansakunnaksi kansakuntien joukkoon. Arwidsson kiteyttää keisarin kuuluisat sanat ”placée désormais au rang des nations” käsitykseksi kansojen ikaikaisesta ja omintakeisesta luonteesta.

Ruotsalaisen täytyy ajatella ja toimia ruotsalaisen tavoin, ranskalaisen ranskalaisen tavoin ja suomalaisen oman historiallisen kutsumuksensa mukaan. (1821/1931, 110.)

Arwidsson antaa ymmärtää, että suomalaiset ovat vääjäämättömästi muista kansoista erottuva kansakuntansa. Kuitenkin ”historiallinen kutsumus”, josta hän puhuu, näyttää liittävän suomalaiset pikemminkin Ruotsin tai Venäjän kansaan – suomalaisilla kun ei ollut omaa hallitsijaa.¹⁴ Tämä vaikeutti kansallista identifioitumista, sillä hallitsija miellettiin perinteiseen tapaan voimakkaimmin kansalaisia

12 Tommila 1989b, 66. Sama kansallisen identiteetin etsiminen omasta henkisestä perinnöstä tapahtui myös Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa.

13 Arwidsson esittikin kaksi vuotta myöhemmin ÅT:ssa julkaisemassaan artikkelissa romanttisen historiakäsityksen vastaisesti, että ”maalla tai kansalla, joka ei muodosta erillistä valtiota ja jonka kohtalot riippuvat toisen, alunperin vieraan yhteiskunnan valtiollisista laitoksista, ei voi olla itsenäistä historiaa” (Manninen 1986, 115; Rommi 1973, 7).

14 Suomen suuriruhtinas ja Venäjän keisari olivat yksi ja sama persoona, mitä voi pitää osoituksena siitä, että Suomea ei autonomisesta asemastaan huolimatta mielletty Venäjäksi erilliseksi valtiovallaksi (Jussila 1987, 62).

yhdistäväksi tekijäksi.¹⁵

Ristiriita syntyy idealistisen kansallisromanttisen tradition ja Suomen aktuaalisen tilanteen yhteensopimattomuudesta. Arwidsson korostaa romantikkojen tavoin historiallista kehitystä hitaana ja jatkuvana, joka johtaa kansan viimein kukoistukseensa. Hän saa kuitenkin todeta, että Suomen historiallinen kehitys ei tarjonnut tarvittavia virstanpylväitä.¹⁶

Arwidsson ratkaisee ongelman vetoamalla yleiseen malliin: hän puhuu valtiosta ja kansasta spesifioimatta objektejaan. Hän luonnehtii ne käsitteellisesti, *a priori*. Abstrahointi irrotettuna tässä-ja-nyt läsnäolevasta tuottaa teorian sananmukaisesti malliksi, johon *tulevaisuudessa* pyrkii.

Arwidsson keskittyy mallinnuksessaan kansaan ja näin Suomen representaatioiden painopiste muuttuu, sillä se oli ollut ennen (aina Messeniuksesta Porthaniin) maassa.¹⁷ Autonomia takasi suomalaisille eräänlaisen omistusoikeuden Suomeen ja antoi näin mahdollisuuden etsiä sisältöä Ranskan suuren vallankumouksen jälkeen syntyneelle uudelle, subjektiiviselle valtiokäsitykselle. Se sulatti valtioalueen ja sen asukkaat yhdeksi käsitteeksi, modernissa mielessä 'kansakunnaksi'.¹⁸

Arwidsson kiteyttää kansateoriansa näkemykseen *oman ja vieraiden*

-
- 15 Suomessa oli voimassa Kustaa II vuonna 1789 hyväksyttämä yhdistys- ja vakuuskirja, joka korosti hallitsijan asemaa ja teki tästä lähes itsevaltaisen. Perustuslaki oli hyväksytty samana vuonna, jolloin Ranskan kansalliskokous kukisti itsevaltiuden, julisti kansalaiset tasa-arvoisiksi ja läänitysoikeudet lakkautetuiksi. Samat muutosvoimat, alemmat yhteiskuntaryhmittymät, jotka Ranskassa murskasivat ylempien säätyjen tukeen nojaavan itsevaltiuden, löysivät siis Ruotsissa linjansa toteuttajaksi monarkin. (Kuisma 1993, 111.)
- 16 Suomen historiasta ei ollut vielä olemassa erityistä kokonaisesitystä. Ensimmäisen kirjoitti saksalainen Friedrich Rüchs: *Finland und seine Bewohner* (1809). Arwidsson julkaisi siitä vuonna 1827 korjatun ja laajennetun laitoksen, jonka sensuuri kuitenkin pian kielsi. 1830-luvulla Arwidsson julkaisi oppikirjan Suomen historiasta, *Lärobok i Finlands historia och geografi* (1832). Sitä käytettiin Suomen kouluissa parin vuosikymmen ajan. (Tommila 1989b, 62 ja 64.)
- 17 Arwidsson kuvaa monien edeltäjiensä tavoin maan ja kansan suhteen Montesquieun oppien mukaisesti. Väitöskirjassaan *Ingenii romantici, aevo medio orti, expositio historica* (Historiallinen esitys keskiajan romantiikan luonteesta, 1817) hän osoittaa yhtäläisyyksiä pohjoismaisen maiseman ja kansanluonteen välillä. Hän korostaa luonnon ja kansanluonteen voimaa, ylevyyttä ja vapaudenrakkautta. Pohjoismaisille kansoille tyypillinen vakavuus ja alakuloisuus johtuvat hänen mukaansa toimeentulon vaatimasta vaikeasta taistelusta, jota nämä saavat käydä tylyä ja kovaa luontoa vastaan. (Arwidsson 1817/1909, 8-9.)
- 18 Korhonen 1963, 207. Aiemmissä representaatioissa on ollut kyse nimenomaan 'kansasta'. 'Kansakunta' on moderni, kansallisuusaatteiden mukanaan tuoma käsite. Puhun kuitenkin jatkossakin 'kansasta', sillä kuten käsillä olevassa luvussa osoitan, Suomea ei vielä kuvattu kansakunnaksi sanan varsinaisessa merkityksessä: se oli vielä monin tavoin Venäjän talutusnuorassa.

kansojen vastakkaisuudesta. Hän hyökkää vieraita kansoja vastaan, jotka heikentävät oman kansan elinvoimaa kalvamalla ja jäytämällä kuin syöpä. Teoria virittää äärimmilleen ideologisen keinon, *fragmentaation*. Siinä identiteetti muodostetaan erottamalla vieraat ryhmät omasta (vrt. Porthanin suomalaiset vs. lappalaiset).

(--) vieraat sekoitukset eivät saa saastuttaa kotimaista kansanluonnetta, sillä jos se veri, joka kiertää valtioruumiissa, on sairasta, niin kokonaisuus on pian siitä kärsivä, eivätkä mitkään myötätuntoiset tai lieventävät parannuskeinot voi potevaa pelastaa. (1821/1931, 109.)

Oma tulee merkitsemään yliveritaisuutta ja Arwidssonin diskurssi on näin läheistä sukua Jusleniuksen [paremmuusdiskurssille](#). Arwidsson ei kuitenkaan puolustaudu vieraiden kansojen arvostelua vastaan kuten Juslenius, vaan hän tekee omasta etnosentrisen position, kotilieden, josta käsin hän hyökkää vierasta vastaan. Näin syntyvässä *kotiliesidiskurssissa* kaikki vieraaseen viittaava aines poistetaan.

Oma ja vieras näyttäytyvät toisensa poissulkeviksi. Arwidsson kuvaa vieraan pahaksi, aina ja kaikissa muodoissaan torjuttavaksi. Hän liittää siihen sellaisia attribuutteja kuin *väärentynyt*, *punattu*, *heikentynyt*, *sairas* ja *kirjava*. Oma taas saa määreensä *aito*, *puhdas*, *luja*, *terve* ja *yksivärinen* vieraan negaationa. Raja, joka erottaa oman ja vieraan toisistaan, syntyy vain vastakkainasettelun jatkuvassa pyrkimyksessä. Kansallisuuksien kenttä on halkaistu kaksina-paiseksi, oman ja vieraan ympärille keskittyviksi yhtälöketjuiksi.

Yhtälöketjuissa vastakkaisten poolien ominaisuudet tihentyvät niin, että yhdet piirteet alkavat erotuksesta merkitä omaa, toiset vierasta.¹⁹ Esimerkiksi *yksivärisen* ja *kirjavan* välinen vastakkainasettelu on ymmärrettävissä vasta, kun kummatkin osapuolet kirjoittautuvat metaforisten sanojen ketjuun, jossa *yksivärinen* ja *puhdas*, *yksivärinen* ja *aito*, *yksivärinen* ja *paljas* alkavat merkitä samaa: kaikki toimivat oman alueen attribuutteina. Vastaavasti *kirjava* rinnastuu *saastuneeseen*, *väärentyneeseen* ja *maalattuun* ja toimii vieraan attribuuttina.

Attribuutit juontavat Arwidssonin värikkäästä kuvakielestä. Hän vertaa vierasta *lainatavaraan*, *rikkaruohon*, *syöpään*, *koristeisiin*, *poskimaaliin*, *kasvo-laastariin*, *hajuveteen* sekä *kirjavaan* ja *paikattuun pukuun*; omaa taas *hentoon*

19 Hall 1981/1992, 278.

taimeen, hedelmää tuottavaan kasviin, hedelmälliseen maaperään, ruusunlehtiin, puhtauteen (1821/1931, 106-108, 111, 122; 1821/1931b, 101.) Nämä metaforiset *kiertoilmaisut* ovat fragmentaation tavoin keskeinen ideologinen keino.²⁰ Ne laataavat korvattaviin objekteihin negatiivisia tai positiivisia merkityksiä ja verhoilevat sanotun niin, että esimerkiksi Arwidssonin vastaan ei olisi voitu esittää syytteitä separatismista hänen hyökkäyksistään huolimatta.

(--) pyrimme vapaiksi kaikesta vieraasta ja lainatusta, kaikesta paikatusta ja punatusta, ja pyydämme palata kotimaiseen puhtauteen ja lujuteen (--). (1821/1931, 107.)

Teksti on voittopuolisesti metaforinen. Jo 'suomalaisten' käsitteen korvaaminen 'kansallisuudella' on korvaava kiertoilmaisu, joka peittää Arwidssonin haastavan kansadiskurssin yleiseen teoriaan.

Metaforisen sanastonsa Arwidsson saa ajan kulttuurikeskustelujen hiteistä ja hän viljeleekin niitä runsaskätisesti, monien aikalaisten mielestä liiankin ylvästelevästi.²¹ Erityisesti herättivät närää Arwidssonin tyylin raamatullisuus ja saarnaavuus. Hänen kirjoituksissaan on profeetallinen, julistava sävy: jos isänmaan puolesta ei anna kaikkeaan, voi yhtä hyvin olla kuollut.

(--) ken sydän kylmänä, veri hyytyneenä suonissaan tahi silmä kyyneltymättömänä saattaa katsella isänmaansa kohtaloita, väistyköön hän kaikkien oikeamielisten nähtävistä, paetkoon itserakkautensa pimeihin ja kosteihin komeroihin huutaen: Te vuoret, langetkaa päälleni, ja te kukkulat, peittäkää minut! Hänen olisi parempi, että kivi ripustettaisiin hänen kaulaansa ja että hänet hukutettaisiin muitten soikeitten ja hyödyttömäin kotieläinten kera. (1821/1931b, 95.)

Oman puhtautta vaaliva ideologinen konstruktio törmää päätöksellisissä vaatimuksissaan – jälleen kerran – Suomen tilanteeseen. Suomi oli uudesta kansakunta-asemastaan huolimatta Venäjän alainen. Lisäksi maa oli lainsäädännön kautta sidottu entisen emämaansakin perintöön ja siis väistämättä kiinni vieraassa.²² Tämä oli otettava kotiliesidiskurssissa huomioon rajoitteena, vaikka Arwidssonin kansallisajattelu olikin vasta teoriaa. Muuten kotiliesidiskurssilla ei olisi

20 Thompson 1990, 62-63.

21 Aikalaisten arvioista Castrén 1951, 341-347.

ollut relevanssia yhteiskunnallisessa dialogissa, jossa suhde Ruotsiin ja Venäjään oli keskeinen kiistakapula.²³

Arwidsson kiertää rajoitteet toteamalla, että riippuvuus vieraista kansoista on suomalaisille pelkkä välitila. Vieraat kulttuurit ovat ”lainatavaraa”, josta eroon hankkiutumalla oman olemus voi vasta näyttäytyä puhtaudessaan. Suomalaiset saattoivat näin ensimmäistä kertaa uhota vieraasta perinnöstä irtaantumisella – tosin vasta metaforisesti.

Jos lainatavara meitä heikontaa ja tylsyttää, niin se on vahingollisena rikkaruohona kitkettävä pois ja sen sijaan istutettava hedelmää tuottavia kasveja (1821/1931, 107).

Vieraan rinnastaminen lainatavaraan implikoi, että vieraat vaikutteet olisivat milloin tahansa palautettavissa ja omalla korvattavissa. Arwidssonin rakentamassa merkitysjärjestelmässä vieraasta ei kuitenkaan ole mahdollista päästä eroon, sillä oman merkitys rakentuu negaationsa varaan. Vieras onkin itse asiassa tärkeämpi osa Arwidssonin kansallisuusmallia. Tämä näkyykin siinä, että vierasta määrittäviä adjektiiveja ja metaforisia sanoja esiintyy tekstissä huomattavasti enemmän.

Oma, suomalaisuus, osoittautuu idealisaatioiden kertymäksi, joka tarvitsee vieraat kansat kaatopaikakseen. Mikäli suomalaisuudelta vietäisiin tämä kaatopaikkansa, vieraat ainekset jouduttaisiin sulattamaan osaksi omaa ja siitä tulisi heterogeeninen, erojen läpitunkema alue. Arwidsson hyödyntää siis ideologisen *unifikaation* keinoja: ryhmälle tuotetaan yhtenäinen identiteetti.²⁴

Omaa määrittävät edustavat ominaisuudet. Porthan tarjoaa [Bostonin portfolioineen](#) mielenkiintoisen vertailukohdan Arwidssonin teksteille: Porthan otti kansalliset ominaisuudet annettuina – juonsivathan ne väijäämättä maaperästä – ja valitsi niitä kansoja, jotka olivat kelvollisia Suomen sukua edustamaan.

22 Arwidssonin kotiliesidiskurssissa artikuloituu näin kuuluisa vapauden ja välttämättömyyden ristiriita, johon suomalaisten tuli autonomian ajalla sopeutua: oli välttämätöntä alistua Venäjän valtaan, jotta tämä antaisi mahdollisuuden rajattuun vapauteen. Ks. Karkama 1982, 23-26.

23 Suomessa vallitsi epätietoisuus maan asemasta. Johtavat virkamiehet kumarsivat yhtäältä Venäjän keisaria, toisaalta haikailivat Ruotsin perään. Suomen johtavan mielipiteenmuodostajan, Suomen asiain komitean, uudeksi Suomi-näkemykseksi alkoi vasta vähitellen tulla se, että ero Ruotsista oli lopullinen ja välttämätön. Tämä käsitys tuli sittemmin edustamaan Suomen säätyläistön yleistä asennoitumista. (Korhonen 1963, 191.)

24 Thompson 1990, 64.

Arwidssonilla merkityksellistämisen kohde siirtyy kansan rajauksesta kansaa määrittävien ominaisuuksien rajaukseen, mikä on sidoksissa aktuaalisen tilanteen muutokseen. Autonomisen suuriruhtinaskunnan alue jo rajasi, mitkä heimot kuuluivat Suomen kansaan, joten oli kyse enää yhtenäisten ja edustavien ominaisuuksien tuottamisesta näille heterogeenisille ryhmille.

Yhtenäistävän representaation avulla Arwidsson asettaa suomalaiset, jotka silloisena Venäjän ja entisenä Ruotsin alamaiskansana olivat tuomittuja olemaan ikuisesti toisia, etnosentriseen positioon.²⁵ Hän rakentaa suomalaisuuden hypoteesistä teorian, jossa se on maailman napa ja muut kansat ja kulttuurit sille alisteisia. Etnosentrinen positio näyttäytyy romantiikan ajan alkuperäisyyden ihannoinnin valossa tavoiteltavaksi ja luonnolliseksi.²⁶ Se on seurausta siitä, että kansa on löytänyt oman kansallisuutensa ytimen ja kykenee ilmentämään sitä yhtenäisyydellään ja homogeenisuudellaan.

(--) [kansallisuudesta] johtuu erityistä mieltymystä kaikkeen kotimaiseen, harrasta kiintymystä heimolaistemme etuisuuksiin ja taipumuksiin (--) (1821/1931, 104).

Kansallisten erojen kuvaaminen luonnollisiksi on ensimmäinen ideologian *laillistamisen* keinoista.²⁷ Toiseksi Arwidsson vetoaa kristinuskon auktoriteettiin ja sanoo kansoja Jumalan luomistöiksi, joihin ihmisten ei tule kajota, vaan vaalia niiden puhtautta.

(--) harvalla on niin vetinen maku, että kaataa vettä vaahtoavaan ja kuohuvaan viiniin mieluummin kuin juo sen puhtaana ja sekoittamattomana (1821/1931, 106).

Arwidsson saarnaa ikään kuin Jumalan asettaman esivallan hahmossa. Raamatullisuus toimii paitsi legitimaatiotehtävässä, myös camouflage-strategiana,

25 Tänä päivänä vastakkainasettelun strategiassa on kyse pyrkimyksestä ylläpitää kansallista kulttuuria yhdentyvässä Euroopassa ja kansakuntien muuttuvalla kartalla. Oma kansa esitetään positioksi, josta käsin vasta voi tuntea itsensä, toimia ja ottaa osaa kansainväliseen keskusteluun – sanalla sanoen, tuntea olemassaolonsa oikeutetuksi.

26 Kansallisuusaatteen lanseeraamisen alkuvuosina positiiviseksi miellettyä etnosentrisyyttä on mielenkiintoista vertailla nykyiseen, päinvastaiseen suuntaukseen. Vuotta 1995 vietettiin suvaitsevaisuuden merkeissä järjestämällä erilaisia *One World* -kampanjoita herättämään keskustelua ulkomaalaisista, suvaitsevaisuudesta ja monikulttuurisuudesta. (Ks. *Suvaitsevaisen Suomeen*, 1994.)

27 Thompson 1990, 61.

jolla teksti naamioidaan hallitsevan diskursiivisen hierarkian mukaiseksi. Arwidsson hyväksyttää sen avulla tekstinsä lukijoilla, sillä kirjallisuus oli edelleenkin, aina 1800-luvun puolimaihin asti, valtaosin uskonnollista. Muiden tekstien lukemista kaihdettiin.²⁸

Kotiliesidiskurssin laillistamisessa käytetään vielä kolmattakin keinoa, sillä Arwidsson esiintyy myös keisarin puolestapuhujana. Hän sanoo keisarin vaativan suomalaisia muodostamaan kansan, ja vetoaa siihen uskollisuuteen, jota suomalaiset hyväntekijänsä kohtaan tunsivat.

Katsomme velvollisuudeksemme sitä armollista hallitsijaa kohtaan, joka on vahvistanut yhteiskunnallisen valtiomuotomme, voimiemme mukaan myös täyttää ne oikeutetut vaatimukset, joita hänellä on suomalaisiin alamaisiin nähden. Hän on, täydellisesti luottaen kansalliseen kypsytytemme, sallinut maamme muodostaa erityisen valtion äärettömän valtakuntansa piiriin, hän on jättänyt meidät omille hoteillemme, omien tietojemme ja sen vakaisuuden ja syyntakeisuuden varaan, jota kaikilta täysikäisiltä vaaditaan. Sanalla sanoen: hän on tahtonut, että muodostaisimme kansan (--). (1821/1931, 107.)

Arwidsson perustelee itsenäistymisvaateen huolellisesti, sillä hän hylkää sekä entisen että nykyisen emämaan kulttuurin vieraina ja propagoi suomalaisuuden etsintään. Tueksi tarvitaan virallinen hyväksyntä, jotta teksti ei tulisi torjutuksi hallitsevan diskurssin taholta kapinointina.

Arwidsson antaa ymmärtää, että itsenäistymisvaatimuksen perustana ovat keisarin lausumat sanat Porvoon maapäivillä 1809 ja hän vihjaa, että säädetyt ovat uskollisuudenvallaa vannoessaan jo sitoutuneet kansallisiin pyrkimyksiin ja tulevat myös hyötymään tästä lupauksestaan. Keisari kuvataan kuin [kurjuusdiskurssin](#) kuningas, joka vapauttaa kansansa onnettomista olosuhteista. Keisarikultti oli Suomessa vahvimmillaan juuri Aleksanteri I aikaan, jota luonnehdittiin enkelimäiseksi niin luonteeltaan kuin ulkonäöltäänkin.²⁹ Arwidssonkaan ei unohda mainita näitä epiteettejä.

28 Tommila 1980, 256.

29 Ks. myös Armfelt 1810/1963, 27; Linsén 1819/1931b, 260 ja 272; Tengström 1817-18/1931, 342. Monarkopatriotismista Alhoniemi 1969, 59-69.

(--) kun pelolla odotimme (--) muutoksen seurauksia, levitti jaloin hallitsijoista rauhanenkelin tavoin vain auvoa ja onnea suomalaisten alamaistensa keskuuteen (1821/1931b, 93).

Legitimaatioon sekoittuu kuitenkin keisarikultista sellaisia aineksia, jotka sotivat Arwidssonin ideologista konstruktiota vastaan. Kun hän esimerkiksi esittää Suomen itsenäistymisvaatimuksen keisarin nimissä, vieraasta tulee oman perustava elementti. Suomalaisuutta ei voida erottaa muista kansoista ja kulttuureista tai se häviää kuin tuhka tuuleen.

Paradoksaalinen on myös Arwidssonin lausumassaan muotoilema 'itsenäisyyden' merkitys ja sen ehdotettu toteutustapa. Arwidssonin mukaan keisari on jättänyt suomalaiset omille hoteilleen, omien tietojensa ja toimeliaisuutensa varaan. Jos näin olisi, keisarin ei toki tarvitsisi pyynnöillään vaatia suomalaisia itsenäistymään.

Kansallisuusaate ei ole kotiliesidiskurssissa itsensä tiedostamista kansallisromanttisessa mielessä, vaan se nojaa vanhaan periaatteeseen, Jumalalta saatuaan hallitsijanvaltaan.³⁰ Ohjeet kansalliseen itsensä etsimiseen tulevat edelleen ylhäältä – tai Arwidssonin metaforia käyttäen – talutusnuoran toisesta päästä. Suomi ei siis ole kansakunta sanan varsinaisessa merkityksessä eivätkä suomalaiset itsenäisiä toimijoita.

5.2 Korvapuustidiskurssi

Kuka Suomessa sitten piti talutusnuoraa kädessään eli kenellä oli valta esittää hallitsevia, virallisia diskursseja? Edellä esitin, että Arwidsson lanseerasi kansateorianensa oppositionaalisesta asemasta käsin. Nyt, kotiliesidiskurssin hahmottamisen jälkeen, voidaan luoda tarkempi silmäys siihen diskursiiviseen dialogiin, josta se on osa.

Arwidssonin kulttuuriohjelmalla on useitakin kilpailijoita, jotka kiistelevät

30 Arwidssonin kansallisuusaate on varovaisesti muotoiltu. Wienin vuoden 1815 takaaja-valtioihin kuului jo kansallisuuksia, joiden kansallisuusaate oli selvästi kapinallinen, kuten puolalaisten ja unkarilaisten (Kilinge 1980, 31).

keskenään siitä, mitä Suomessa oikeastaan tapahtuu. Puran tätä kulttuurista dialogia tarkastelemalla sitä, miten hän kuvaa maan sisäisen tilanteen. Tältä intradiskursiiviselta tasolta voidaan sitten edetä interdiskursiiviselle. Näin laajennetaan kontekstia muiden ohjelmagenreen lukeutuvien tekstien avulla.

Arwidssonin sisäpolitiikka tiivistyy vaatimukseen kansan yhtenäisyydestä. Hän väläyttää vieraan uhkakuvaa ja yhdistää Suomen eri säädyn elimelliseksi kokonaisuudeksi kuvaamalla nämä metaforisesti puuksi. Sivistyneistö muodostaa puun latvan ja rahvas sen juuren. Metafora on tyypillinen kansallisromantiikalle, joka korostaa kansan historiallisen kehityksen orgaanista luonnetta.

Maan hiljaisessa ja pimeässä povessa leimuavat ne tulet ja toimivat ne voimat, jotka kerran valtavalla vahvuudella murtautuvat esiin, ja heikontumattoman rahvaan huomaamattomassa, hämärässä piirissä piilevät ne liekit, joista lämpöä ja ravintoa on leviävä suuren joukon kaikkiin haaraanuksiin, uutta ja tuoretta kykyä jäähtyneisiin jäseniin. (1821/1931, 108.)

Rahvas nimetään lausumassa ”heikontumattomaksi” ja se asetetaan edustamaan omaa. Samalla annetaan ymmärtää, että sivistyneistö on puun latvuksena altistunut vieraille vaikutteille ja heikentynyt kulttuurisilta voimavaroiltaan, ”jäähtynyt”. Samalla kun puumetafora siis liittää eri kansanosat yhteen, se erottaa ne toisistaan tavalla, joka muistuttaa oman ja vieraiden kansojen vastakkainasettelua. Rahvaaseen liitetään muiden muassa *lämpö* ja *voima*, sivistyneistöön *kylmyys* ja *väsymys*. Rahvas saa näin oma/vieras -vastakkainasettelun myönteiset konnotatiot, sivistyneistö kielteiset.

Kuten Porthanilla, Arwidssonillakin esiintyy [kaksi kansaa](#), mutta hän kääntää näiden välisen suhteen nurin edeltäjänsä nähden. Rahvas esitetään nyt ensimmäistä kertaa sivistyneistön identifikaatiokohteeksi. Arwidsson korostaa sivistyneistön (puun latvus) riippuvuutta rahvaan elinvoimasta (juuret). Sivistyneistön kuvaus on ironisen ilakoiva: se on Arwidssonin mukaan itseensä tyytyväinen ja ylemmydentuntainen, mutta omassa voimassaan riittämätön.

Älköön latva versoko niin korkeaksi, että juurensa unohtaa; sillä vaikka se, monen tuulispään tärisyttämänä, on kestänyt monet meuruavat myrskyt, joskohta se on tarinoinut jumalain ja muiden taivahisten kanssa, joskin salamat ja pitkäset liekehtien ja jylisten ovat häilyneet sen ympärillä kykenemättä kukistamaan sen mahtavuutta, niin se sittenkin on kukistuva, niin pian kuin tukeva juuri lakkaa sitä kannattamasta. (1821/1931, 108.)

Sivistyneistölle suunnattu kritiikki vihjaa, että siinä Suomea uhkaavassa kamppailussa, josta Arwidsson kotiliesidiskurssissa puhuu, ei ole kyse ainoastaan vieraiden kansojen torjunnasta unifikaation avulla. Se on ennen kaikkea maan sisäistä diskursiivista kamppailua, jossa kustavilaiset valistuksen edustajat ja romantikot kiistelevät sivistyneistön ja rahvaan rooleista uudessa, vastaluodussa kansakokonaisuudessa. Kun tämä kamppailu kirjoittautuu osaksi Suomen ja suomalaisten representaatioita, syntyy *korvapuustidiskurssi*. Se toimii yhdistävän voiman sijasta kansaa erottavana.

Korvapuustidiskurssissa on siis kysymys hallitsevien (kustavilaiset valistuksen edustajat) ja haastavien diskurssien (romantikot) välisestä ristiriidasta. Kamppailu oli autonomian alkuvuosina kiivaampi kuin koskaan aikaisemmin, sillä maahan oli syntynyt uusia diskursiivisia yhteisöjä muiden muassa sanomalehtien myötä. Kulttuurisessa dialogissa esitettyjen mielipiteiden kirjo oli laaja, etenkin koska Suomen tilanne oli jäsentymätön.³¹

Haastajien uhkaa yritettiin autonomian alkupuolella eliminoida erilaisin diskursiivisin käytännöin. Näistä tärkein oli autoritaarinen julkisuuskäsitys, jonka mukaan sanomalehdistön tehtävänä oli yhteiskunnan johdon hyväksymien asioiden ja arvojen välittäminen. Maan asioihin puuttumista, niiden arvostelemista tai parantamista ei suvaittu periaatteessa muille kuin hallitukselle ja virkamiehistölle.

Valtakunnan yleisiä asioita välitti yksinoikeudella *Finlands Allmänna Tidning* (FAT), suuriruhtinaskunnan virallinen lehti. FAT:ssakaan ei valtiollis-poliittisia kysymyksiä tosin alistettu tarkasteluun, vaan lehti toimitti lähinnä valtion virallisen sanansaattajan tehtävää.³² Virallisen lehden levikki oli ylivoimaisesti suurin. Sillä oli tilaajia 900, kun taas Arwidssonin *Åbo Morgonbladilla* vain noin neljäsataa.³³

Hallitus ja virkamiehistö saivat siis edustaa periaatteessa yksinoikeudella virallista diskurssia, etenkin kun sen asemaa mahdollisesti uhannut diskursiivinen kamppailu pidettiin aisoissa sensuurijärjestelmän avulla. Sensuuri oli käytössä

31 Tilanne artikuloituu *Åbo Morgonblad*in avausnumerossa, kun Arwidsson reflektoi omaa puhuja-asemaansa. Hän sanoo ironisesti, että sanomalehtien toimittajia pidetään syystä ylpeinä, kun kuvittelevat täyttävänsä yleisön moninaiset tarpeet: ”(- -) luulevat kykenevänsä huvittamaan ja harrastuttamaan suurempaa yleisöä, jonka jäsenet ovat eri sivistyskannalla ja joilla on eroavat mielipiteet elämästä, tieteestä ja taiteesta” (1821/1931c, 86). Arwidsson lisää, että suuren yleisön tavoittaminen on hänenkin tavoitteenaan ja hän asettuu näin kulttuurisen dialogin kentälle kilpailemaan tietoisena omasta alisteisesta asemastaan.

32 Apunen 1970; Tommila 1989b, 111.

olleista diskursiivisista käytännöistä äärimmäisin. Kansalaisilla ei ollut periaatteessa oikeutta edes julkisen kiitoksen antamiseen – tarjottiinhan siinä ikään kuin kyseistä henkilöä yhteiskunnan palvelukseen. Käytännössä tiukka linja kuitenkin horjui ja sensuurin läpi pääsi yhteiskuntakriittisiä kirjoituksia, sillä oli epätietoisuutta siitä, kenelle valvonta kuului ja miten se tuli suorittaa.

Arwidsson hyökkää *ÅM*:ssa hallitsevaa diskurssia vastaan useaankin otteen ja kiivaalee sananvapauden puolesta. Hän pitää sensuuria osoituksena johtavien virkamiesten ”pikkumaisuudesta, typeryydestä ja henkisestä köyhyydestä” (1821/1909, 166). Toisaalta hän on sensuurin suhteen varpaisillaan ja pohjustaa kritiikkiään kuten muutkin hallitsevan diskurssin ulkopuoliset. Nämä joko aloittivat tai päättivät tekstinsä vähättelemällä omaa kykyään puuttua yleisiin asioihin.³⁴

Moni ehkä oudoksunee ja kenties suuttuneekin siitä, että olemme uskaltaneet puhua koko maan puolesta ja esiintuoda sen tarpeita ja vaatimuksia. Emme tiedä muuta puolustukseksimme kuin että katsomme kunkin kansalaisen, ken isänmaan parasta harrastaa, oikeutetuksi siitä maanmiehiään muistuttamaan ja herättämään heitä todenteolla asiata harkitsemaan. Ja mahtavain ja väkevän vaietessa puhukoot vähäväkisemmät, etteivät kaikki yht'aikaa mykentyisi. (1821/1931b, 101-102.)

Lausumassa mainitut ”vähäväkisemmät” voidaan identifioida Arwidssonin kaltaisiin oppositiomiehiin, jotka herättivät närää maan virkamiehistössä. Arwidssonin tapauksessa ärsyyntyneisyys johti *ÅM*:n lakkauttamiseen vain puolen vuoden ilmestymisen jälkeen. Hänen katsottiin astuneen sellaiselle merkityksistä käytävän kamppailun kentälle, jolle hänellä ei ollut asiaa. Arwidsson ei tyytynyt tyypillisen yliopistomiehen tavoin akateemiseen puhujapositionsa, vaan nousi puhumaan virallisen diskurssin positiosta, eli kuten hän yllä siteeratussa lausumassa sanoo, ”koko maan puolesta”.

Akateemisen ja virallisen puhuja-aseman väliset erot tulevat selvästi esiin, kun tarkastelen Arwidssonin tekstin lisäksi kahta muuta ohjelmagenreen kuuluvaa

33 Tommila 1988b, 110 ja 92. Arwidsson käyttää virallisesta lehdestä metaforaa *ääretön meri* ja omastaan *huomaamaton lähde* korostaen sen vaarattomuutta ja alisteisuutta hallitseville diskursseille: ”Ja vaikka ääretön meri yksin on ihanan tähtitaivaan arvonmukainen kuvastin, älköön silti huomaamatonta lähettä kiellettäkö, omasta pienestä piiristään, heijastamasta sen ikuista loistoa” (1821/1931c, 88). Oman puhuja-aseman reflektointi oli yleistä, koska sananvapaus oli tarkkaan säädeltyä. Ks. esim. Tengström 1817-18/1931, 310.

34 Ks. myös Armfelt 1810/1963, 29; Ehrström 1821/1931, 226; Linsén 1819/1931, 254-255; Tengström 1817-18/1931, 309.

tekstiä. Näistä ensimmäinen on Aura-seuraan kuuluneen J.J. Tengströmin (1787-1858) kirjoitus *Några hinder för Finlands litteratur och kultur (Muutamista Suomen kirjallisuuden ja kulttuurin esteistä, 1817-18)*.³⁵ Toinen on Suomen asiain komitean jäsenen, G.M. Armfeltin, suomalaisuusohjelma. Tarkastelen erityisesti institutionaalisen puhuja-aseman vaikutusta kulttuuriohjelmien genren sisällä. Kyse on pelkistetyistä siitä, miten nuoren suuriruhtinaskunnan johdattajat rakensivat auktoriteettiasemansa.

Tengström kirjoittaa kulttuuriohjelmansa perinteisestä akateemisesta instituutiosta käsin. Tälle puhuja-asemalle oli tyypillistä, että se ei vaatinut konkreettista suunnittelua siitä, mitkä olivat kiireellisimmät tehtävät kulttuurisessa rakennustyössä, miten tehtävät tuli suorittaa tai kenen tuella. Ryhtyessään rakentamaan suomalaisuutta, Tengström keskittyykin paradoksaalisesti luettelemaan kehityksen esteitä ja on vieläpä sitä mieltä, että useimpia niistä ei voida lainkaan voittaa. Hän ylistää kyllä Suomen maaperää, jota virrat, järvet, vuoret, kukkulat ja metsät halkovat ja sanoo, että se on ”liian ihana ollakseen saamatta asukkailtaan sydämellistä ja ihastunutta rakkautta”.³⁶ Suomen ilmasto muodostaa hänen mukaansa kuitenkin voittamattoman esteen kulttuurin kehittymiselle.

Missä ihmiseltä vaaditaan raskasta ja uutteraa työtä ensimmäisten fyysilisten tarpeiden tyydyttämiseksi, siellä ei kulttuurin siemen idä niin helposti, siellä se ei vartu niin loistavaksi ja hedelmälliseksi kasviksi kuin etelän taivaan alla ja sen lämpimässä ilmassa.³⁷

Tengström nojaa Porthanin tavoin Montesquieun maaperä- ja ilmastooppiin: ”ihminen, kuten kasvin, saa eri ilmapiireissä ja eri paikoissa oman fysiomiensa”.³⁸ Käsituksesta versoo deterministinen maailmankuva, jonka mukaan annetut olosuhteet määräävät kehityksen rajat.³⁹ Porthanin näkemys taas oli verrattomasti optimistisempi ja konkreettisempi johtaessaan [parannusdiskurssiin](#).

Akateemisissa kulttuuriohjelmissa uusi valtiollinen asema näyttäytyy Porthanin alkaman parannusdiskurssin jarruksi, sillä sen katsotaan aiheuttavan

35 Keskityn nimenomaan genren piirteiden luonnehtimiseen enkä siksi erittele Tengströmin kirjoituksessa esiintyviä diskursseja.

36 Tengström 1817-18/1931, 310. Viittaan jatkossa vain suomennetun laitoksen lähdetietoihin.

37 Tengström 1931, 311.

38 Tengström 1931, 310.

epävarmuutta jo olevan ja sen välillä, mihin pyritään. Autonomian ensimmäiset vuodet kuvataan kuin ne olisivat musta aukko onnellisen muinaisuuden ja uhkaavan tulevaisuuden välissä. Tengströmin mukaan ensimmäiset ihmiset elivät ”valon ja viattomuuden tilassa, sopusoinnussa itsensä ja ulkopuolisen maailman kanssa”.⁴⁰ Nykyiset suomalaiset taas ovat ”alamittaisia” eikä parempaan päin olla menossa: ”Näyttää olevan tarjona vaara, että kulttuurimme vieläkin enemmän luisuu alaspäin”.⁴¹

Tengströmin tulevaisuusskenaarioita kahlitsee menneisyyden haikailu. Hänen mielestään historian esimerkit olisivat suorastaan välttämättömiä, sillä Suomi on ”liian köyhä epävarmoihin kokeiluihin”.⁴² Ne tarjoaisivat todisteita siitä, että valittu suunta on oikea. Menneisyyspainotteisuuteen ei ollut enää lietsomassa käsitys historiasta elämän oppimestarina, vaan hallitsevissa diskursseissa esitetyt rajoitukset, joihin johti pelko siitä, että uudella tiedolla olisi yllyttävä vaikutus. Esimerkiksi Suomeen saakka kantautuneet uutiset Kreikan vapaussodasta henkivät voimakasta vapaudentunnetta, jonka lietsomista pidettiin Suomen kannalta epäsuotuisana politiikkana.⁴³

Tengström ei kuitenkaan löydä suomalaisille esimerkillistä tähystyspaikkaa omasta menneisyydestä.⁴⁴ Aikaisemmin esimerkit haettiin surutta [mahtavan menneisyyden diskurssista](#), mutta valistus kuivatti tämän lähteen järkikritiikillään, kieltämällä menneisyyden myytit.⁴⁵ Maan historian vähäpätöisyys koettiin Suomessa yleisesti ongelmaksi ja *Åbo Allmänna Tidning*issä julistettiin kilpailu Suomen historian kirjoittamisesta.⁴⁶ Tengström ei kuitenkaan näytä uskoneen

39 Environentalismin deterministisen suuntauksen mukaan ympäristötekijät määräävät lähes yksinomaan kansakuntien vaiheet. Suuntauksen edustaja Victor Cousin väitti: ”Hyvät herrat, antakaa minulle kartta maasta, sen ääriviivoista, ilmastosta, vesistöistä, tuulista ja koko sen fyysisestä maantieteestä; antakaa minulle sen luonnontuotteita, kasveja, eläimiä, ja minä sitoudun kertomaan teille, a priori, minkälaista osaa tämän maan miehet näyttelevät historiassa, ei sattumalta vaan välttämättömyyden pakosta, ei yhden aikakauden aikana, vaan kaikkina aikakausina.” (Klinge & Leikola 1987, 624-625.)

40 Tengström 1931, 327.

41 Tengström 1931, 325.

42 Tengström 1931, 348.

43 Linsén 1820. Autonomian ajan alkupuolella nimenomaan ulkomaanuutisten valinta korostuu, sillä sisäpoliittinen keskustelu oli Suomessa olematonta (Castrén 1951, 52-53).

44 Käsitys sai kannatusta Euroopan vanhemmissa kulttuurivaltioissa. Fichten mielestä saksalaisillakaan ei ollut maineikasta menneisyyttä (Castrén 1951, 162).

45 Tengströmin kirjoitusta Ruotsissa arvostellut Lorenzo Hammarsöld ihmetteli, miten kansallinen perinne puuttui Aura-kalenterista ja moitti auralaisia ruotsalaisen kirjallisuuden jäljittelystä. Hänen mukaansa suomalaisten tuli keskittyä itseensä ja seisottava tai kaaduttava. (Swensk Literatur-Tidning 1817, 335.)

46 ÅAT 17.7. ja 21.7.1819. Myös Mnemosyne 6/1819.

hankkeen onnistumiseen, sillä hän etsii suomalaisille kuvastimia luonnosta. Tämäkään ei tosin johda eteenpäin, sillä Tengströmin mielestä Suomen karu luonto asettaa voittamattomia esteitä kulttuurin kehitykselle.

Vieraista kansoistakaan ei ole malliksi, sillä Tengström korostaa kunkin kansan ominaislaatua. Tämäkin käsitys periytyi Montesquieulta, jonka mukaan maaperä tuottaa kansoille erilaisia ominaisuuksia. Jo 1700-luvulla oli yleiseksi käsitykseksi muodostunut, että se, mikä sopii muille Euroopan kansoille, ei sovelu suomalaisille. Tengströmkkin on asiasta vakuuttunut ja murehtii ranskalaisen kulttuurin epäsuotuisaa vaikutusta Suomessa. Hänen mukaansa se on veltostuttanut suomalaiset niin, että nämä ovat alkaneet kaihtaa työtä ja vaivaa ja etsiä aistillisia nautintoja. Tengströmin mukaan Ranskassa, jossa ”taivas on hilpeämpi ja lauhkea”, ympäristö suorastaan kehottaa elämännautintoon ja kevytmielisyyteen, epikurolaiseen toimettomuuteen.⁴⁷ Suomessa nautinto sitä vastoin on turmiollista, sillä Pohjolan karu ilmasto vaatii asukkailtaan työteliäisyyttä, kärsivällisyyttä ja voimaa uhrauksiin.⁴⁸

Työteliäisyyden ja kärsivällisyyden vaatimukset tuovat esiin sen, ettei Tengström löydä nykyisyydestäkään kansallisuuden aineksia: suomalaista kulttuuria on vasta ruvettava ponnistuksin edistämään. Tengström päätyykin toteamaan, että on ”helpompi oppia tuntemaan, mikä kansa ei ole, kuin mikä se todella on”.⁴⁹

Samaan lopputulemaan päätyvät myös Tengströmin seuratoverit Arwidssonista lähtien.⁵⁰ Arwidsson sivuuttaa ongelman artikkelissaan *Kansallisuudesta ja kansallishengestä*, kun hän vetoaa yleiseen malliin. Toisissa kirjoituksissaan hän sitä vastoin jo tunnustaa tilanteen. Pekka Kuoharisen salanimellä julkaistussa kirjoituksessa *Suomi ja sen tulevaisuus* (1838/1931) Arwidsson suomii ankarasti Israel Hwasserin esittämää käsitystä siitä, että Suomella on Venäjän maakuntana

47 Jo 1700-luvulla eli stereotyyppinen käsitys ranskalaisesta kansanluonteesta. Kantkin puhui näistä eloisina ja rakastettavina, mutta kevytmielisinä ja perusteettomina. (Kemiläinen 1993, 59.) Ranskalaiset joutuivat erityisesti romantikkojen hampaisiin (Castrén 1951, 145-148).

48 Tengström 1931, 322.

49 Tengström 1931, 312.

50 Vaikka Arwidssonin tekstit ovat kansallisessa kaanonissa omaan sarjaansa luetut, ne sisältävät paljon samoja aineksia kuin muut ohjelmagenren tekstit. Onkin mielenkiintoista, että juuri Arwidsson on nostettu myöhemmän ajan tietoisuuteen – hän kun oli etupäässä ajan muotia tarkoin seuraava keikari. Lieneekö niin, että Turun romantiikan nimeäminen kansallisen heräämisen kaudeksi on jälkipolvien mielestä tarvinnut edustajakseen äänekästä gonginkolistajaa. Siihen paatoksellisessa Arwidssonissa on ainesta. Hän on myös henkilönä mitä soveliaain tähän tehtävään: palavasieluinen mies, joka kärsi aatteensa vuoksi vastoinkäymisiä.

erityisasema. Arwidsson-Kuoharisen mukaan Suomi on väkipakolla uuteen emämaahansa liitetty eikä erityisasemalle ole mitään lakiin tai valtiosääntöön perustuvia takeita saati konkreettisia näyttöjä.⁵¹

J.G. Linsén lausuu runossaan Suomen suuriruhtinaanmaasta: ”On mykkä katsees, Suomi orpo, karu/ Ei tervehti sua aikakautten taru”; Ehrström puolestaan kiteyttää: ”Emme ole se, mikä meidän tulisi olla”.⁵² Molemmille suomalaisuus on vielä teoreettinen vaihtoehto: Linsénille fiktio, Ehrströmille taas hypoteesi, joka voi ehkä toteutua tulevaisuudessa.⁵³ ”Kuvitelkaamme” hän toteaa ja lausuu ehdollisen premissinsä: ”Jos Suomi kerran tulee siksi, miksi sen on tultava, so. suomalaiseksi (- -).⁵⁴

Auralaisten pessimistisyys kiinnittää huomiota, sillä poliittisella kentällä Suomen uusi asema oli päinvastoin innoittamassa muutoksiin. Armfelt kirjoitti virkakirjeessään keisarille: ”Rauhamme ja menestyksemme riippuu siitä, että me rehellisesti ja täydellisesti muutumme suomalaisiksi”.⁵⁵ Suomalaisuus on Armfeltille tavoite, jota kohti voidaan ja jota kohti tulee pyrkiä.⁵⁶

Armfeltin tavoitteellisuuteen yhdistyy [parannusdiskurssi](#), jota hän lietsoo Porthanin tavoin lähtemällä liikkeelle [aution maan diskurssilla](#). Hän artikuloi maan epäsuotuisan tilan, mutta kannustaa kehitykseen: hänen mukaansa ei ole Venäjänkään etu, että sen alaisena on erämaita.⁵⁷ Suomen asiain komitean jäsenet viljelivät aution maan diskurssia runsaasti juuri tässä porthanilais-armfeltalaisessa mielessä: se liitettiin parannusdiskurssiin korostamalla kansan ahkeruutta muutos-

51 Arwidssonin tekstit ovat poleemisia ja näkökannat vaihtuvat niissä varsin jouhevasti. Arwidsson on mahdollisesti kirjoittanut myös Olli Kekäläisen nimellä julkaistun kirjoituksen *Suomen nykyinen valtiomuoto* (1841/1931), jossa hän asettuu sovitteluun Hwasserin ja Kuoharisen vastakkaisia näkemyksiä. Arwidssonin tekijyys on tosin kiistanalainen. Matti Klingen mukaan tekstin takana oli Nordström ja Arwidsson toimi vain julkaisijana (Klinge 1986, 174). Epäselvyydet tekstin tekijäkysymyksessä vahvistavat sitä diskurssianalyttistä käsitystä, että eri diskusseja ei ole hedelmällistä kiinnittää tekijänsä maailmankatsomukseen. Niitä voidaan tutkia lausumakontekstissaan ja selvittää, mitkä diskurssiiviset käytännöt ja strategiat ovat niihin ohjanneet. Ks. Foucault 1969/1994, 800.

52 Linsén 1819/1931, 273; Ehrström 1821/1931b, 227.

53 Ehrström on auralaisista lähinnä Arwidssonin käsitystä mitä tulee Suomen menneisyyteen. Molemmat sanovat suomalaisten menettäneen kansallisuutensa Ruotsin vallan aikana ja antavat ymmärtää, että suomalaisilla on ollut mahtava menneisyys itsenäisenä kansana (Ehrström 1821/1931, 219 ja 1821/1931b, 227).

54 Ehrström 1821/1931, 237 ja 240.

55 Sit. Tommilan 1989 mukaan, 52.

56 Sama näkökulma on myös Suomen asiain komitean muilla jäsenillä, kuten R.H. Rehbinderillä: ”On jo aika, ja ehkä enemmän kuin kuvitellaan, että suomalaiset koettavat muodostaa itselleen kansallisuuden eivätkä vain matki sitä, mitä on ollut ja tapahtuu Ruotsissa” (Korhosen 1963 mukaan, 197).

57 Armfelt 1808/Danielson-Kalmarin 1922 mukaan, 4.

tekijänä.

Parannusaspektia pidettiin tärkeänä, sillä yleinen hyvinvointi ja yleisön vaurastuttaminen nähtiin isänmaanrakkautta herättäväksi. Ranskassa jo Voltaire oli muotoillut tämän järkeenkäyvän periaatteen ja Suomessa P.J. Bladh Talousseurasta ilmaisi asian ytimekkäästi: ”Kurjalle on samantekevää, kenen maalla hän kerjää”.⁵⁸ Mistään yhteiskunnan tasa-arvoistamisesta ei yleisen hyvinvoinnin edistämisessä kuitenkaan ollut kysymys. Edelleen korostettiin sääty-yhteiskunnan hierarkkisuutta ja ylempien säätyjen asemaa muutoksen johtamisessa.⁵⁹ Rahvaasta sanottiin, että se ei tee omin päin ja omasta aloitteestaan mitään, ja kuten Suomen asiain komitean C.J. Walleen lisäsi: ”eikä onneksi ole tapahtunut mitään sellaista, joka olisi saanut sen liikkeeseen”.⁶⁰ Alempia kansankerroksia pidettiin hallitsemattomana väkijoukkona, villieläiminä, joiden intohimoihin ja käsivarsiin ei ollut syytä luottaa.⁶¹

Parannusdiskurssi on Armfeltillakin keino vedota sivistyneistöön, jonka jäsenet työskentelivät Suomen asiain komitean kanssa yhteistyössä rakentaen maahan uutta institutionaalista järjestelmää. Armfeltilla parannusdiskurssiin liittyi kuitenkin myös toinen erityinen juonne, joka johtuu siitä, että hänen Suomen tilaa koskevan selvityksensä yleisönä oli kollegojen lisäksi myös keisari. Armfelt lähestyy näitä kahta yleisöään eri tavoin. Suomalaisille kollegoilleen hän tuottaa parannusdiskurssia ja propagoi kehitykseen; keisarille ja venäläisille virkamiehille hän esittää joukon attribuutteja, jotka maalaavat näiden silmien eteen kuvan jo olemassaolevasta kansasta.⁶² Määreet ovat niitä, joita suomalaisuuteen on sittemmin liitetty: itsepäisyys, hiljaisuus, hitaus. Ne palvelevat keisaria ohjeena siitä, miten tämän olisi edullisinta käsitellä uusia alamaisiaan.

Kuten parannusdiskurssissa suomalaisille, Armfeltilla on konkreettiset ohjeet keisarille uusien alamaisten hallitsemiseksi. Hän suosittaa lujatahtoista lempeyttä ja vakuuttaa, että kansa ei kapinoi, jos sille tehdään oikeutta. Hemmotteluun ei kuitenkaan ole tarvetta, sillä kansa tyytyy vähään, kun sen ei anneta tietää

58 Castrénin 1951 mukaan, 4.

59 Ranskassa Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) korosti säätyjen aiempaa tasa-arvoisempaa suhdetta kansojen onnellisuuden takeena. Hänen mukaansa yllällisyys ja näkyvä epätasa-arvo altistavat ylemmät säädyt köyhien hyökkäykselle. (Rousseau 1775/1995, 42-43.)

60 Korhosen 1963 mukaan, 197.

61 Apunen 1970, 15-16.

62 Näin tuottuu esiin sama dualismi kuin Arwidssonin kansateoriassa: diskurssit riippuvat siitä, määritelläänkö kansa suhteessa muihin kansoihin vai itseensä.

paremmasta.⁶³

Auralaisten kulttuuriohjelmat näyttävät pitsinnypläykseltä Armfeltin ohjelmaan verrattuna – sisällön, mutta etenkin sen aseman vuoksi, joka Armfeltilla oli. Keisarin ja Suomen senaatin välisenä asiamiehenä hänellä oli runsaasti arvokasta ja ajankohtaista tietoa sekä keisarikunnan että Suomen suuriruhtinaskunnan asioista. Näiden tietojen pohjalta hän saattoi esittää tulevaisuuden visioitaan.⁶⁴

Eri instituutioista käsin esitetyillä kulttuuriohjelmilla onkin havaittavasti erilainen painoarvo. Arwidssonin edellytettiin yliopistomiehenä tyytyvän akateemiseen puhujaposition ja sen mukaisesti joko menneisyyden tai vieraiden kansojen tarjoamien esimerkkien analysoimiseen tai mallintamiseen. Hän kuitenkin pyrki ylempien virkamiesten tavoin vaikuttamaan aktiivisesti nykyhetkeen ja tulevaisuuteen ja esittämään kotiliesidiskurssinsa virallisena diskurssina.

Sensuurin hanakka puuttuminen Arwidssonin lehden sisältöön juontaa tästä puhuja-aseman ylittämisestä, mutta teko tuntuu lehden pienehkön levikkiluvun huomioon ottaen suhteettomalta. Se osoittaa, että hallitsevan diskurssin asema ei ollut vakaa suhteellisen turvatusta asemastaan huolimatta, vaan pienimmätkin sorraänet haluttiin vaientaa. Arwidssonin oppositiotoiminta on nimittäin lopultakin varsin vaatimatonta, vaikka hän arvosteleekin sivistyneistöä. Hän ei suoranaisesti hyökkää hallitsevaa diskurssia vastaan, vaan väläyttelee ainoastaan uhkakuvaa siitä, mitä tapahtuisi, jos diskursiivinen kamppailu alkaisi ja hallitseva diskurssi menettäisi oikeutuksensa. Arwidsson puhuu kamppailusta vertauskuvallisesti puu-metaforan avulla ja profetoi, että puun latvus (sivistyneistö) ”on kukistuva, niin pian kuin tukeva juuri lakkaa sitä kannattamasta” (1821/1931, 108).

Metaforin naamioidut uhkakuvat tuskin olisivat yksinään yllyttäneet virkamiehiä lakkauttamaan Arwidssonin lehteä, mutta kyse oli myös Venäjän hallituspolitiikan yleisestä konservatismilinjasta. Napoleonista saadun voiton jälkeen Euroopan vallat olivat muodostaneet Pyhän Allianssin torjumaan yhteiskuntarauhan uhkaksi nähtyjä vapaamielisiä aatteita. Suomessa niihin katsotaan sekaantuneen Arwidssonin lisäksi muitakin Aura-seuralaisia ja yliopistomiehiä, joiden muinaisuuteen ja romantiikkaan mieltynyt suuntaus näyttäytyi maan johtomiehille hullutukseksi. Suomen asiain komitean C.E. Mannerheim yhdisti uudet opit siihen

63 Armfelt 1810/1963, 26–28.

64 Tommila myöntää Armfeltille oikeutetusti ensimmäisen suomalaisuusohjelman laatijan arvon (Tommila 1989, 52).

nuorison levottomuuteen, joka 1810-luvun lopussa oli Saksassa uhkaamassa Euroopan vastasaavutettua rauhaa.⁶⁵

Arwidsson saattaa nämä virallisen diskussin edustajien pelot ja ennakkoluulot naurunalaisiksi heti ÅM:n avausnumerossa sanomalla näiden pelkäävän kummituksia ja tähystelevän temppelin muureilta pimeässä ja sumussa harvinaisia ja pelottavia enteitä (1821/1931c, 91). Hän vakuuttaa, ettei tuota ÅM:ssa mitään sanomia merkkienselittäjille, mikä onkin puolittain oikein. Vaikka Arwidsson nimittäin torjuttiinkin haastavan diskurssinsa vuoksi, hän ei edustanut viralliseen diskurssiin nähden täysin vastakkaista kantaa.

5.3 Virallinen diskurssi

Virallinen diskurssi, joka myös kirjoittautuu Arwidssonin teksteihin, on tunnistettavissa piirteistä, joissa se uusintaa Armfeltin ohjelmadiskussia. Monessa tapauksessa näyttää suorastaan siltä, että Arwidsson on vain noussut barrikadeille kiivailemaan tämän jo ajat sitten esittämien vaateiden puolesta. Esimerkiksi Arwidssonin vaatimus kansallisesta itsetiedostamisesta esiintyy jo Armfeltin ohjelmassa. Häinkin esittää sen keisarin nimissä.⁶⁶

Meidän onnemme, meidän hyvinvointimme riippuu siitä, että meistä rehellisesti ja täydestä sydäimestä tulee suomalaisia, sillä meidän on yhtä vähän sallittua poliittisessa mielessä hutiloida ruotsalaisilla aatteilla kuin olisi kunniallista ja mielipiteittemme mukaista olla venäläisiä. Keisari tahtoo, että olemme suomalaisia; täyttäkäämme Jumalan nimessä tehtävämme.

Armfelt puhuu myös suomalaisen kasvatuksen puolesta ja kutsuu – Arwidssonin tavoin värikästä kieltä käyttäen – ”kanaljoiksi” sellaisia, jotka eivät tahdo olla suomalaisia.⁶⁷ Myös Arwidssonin suuhun laitettu lentävä lause ”Ruotsalaisia emme ole, venäläisiksi emme tahdo tulla, olkaamme siis suomalaisia” on

65 Tommila 1988b, 85.

66 Armfelt Reh binderille 25.7.2811/sit. Korhosen 1963 mukaan, 195-196. Ks. myös Ehrström 1821/1931, 223.

67 Korhonen 1963, 136.

jo Armfeltin piirin johtolauseena.⁶⁸

Näyttää siltä, että Arwidsson on jälkikäteen esitetty äänekkäämmäksi gongkolistajaksi kuin mitä hänen tekstiensä useampien diskurssien analyysin perusteella voi tehdä. Hänen tekstinsä eivät ole vapaita virallisen diskurssin painotuksista, vaan uusintavat muiden muassa autoritaarista julkisuutta ylläpitävää säätyerinnettä. Se artikuloituu osaksi Arwidssonin kansallisuusaatetta.

Se [kansallisuus] elähyttää yhtä suuressa määrin hallitsijaa kuin alamaista, sivistynyttä ja sivistymätöntä kansalaiskerrosta. Ja joskaan joku viimeksi-mainitun jäsen ei pysty tutkimaan tai ratkaisemaan, kumpi kahdesta riitelevästä valtiosta on oikeassa, kumpi väärässä, niin hän missään tapauksessa ei kärsi, että hänen maanmiehensä joutuvat vieraan sorrettaviksi, hän on valmis uhraamaan rauhansa, mukavan leponsa, omaisuutensa ja henkensä kostaakseen kaikki loukkaukset ja hyökkäykset, joita tehdään niitä vastaan. (1821/1931, 104.)

Sivistyneistö asetetaan virallisessa diskurssissa rahvaaseen nähden ylempi-arvoiseksi. Samalla keikautetaan nurin samassa tekstissä esiintyvä, rahvaan juurevuutta ihannoiva [korvapuustidiskurssi](#); latvasta tulee nyt juuria tärkeämpi. Virallinen diskurssi romuttaa myös kotiliesidiskurssissa esitetyn näkemyksen kansan kiinteästä merkityksestä, joka luo yhteenkuuluvuutta. Kansallishengen nähdään kyllä elähdyttävän eri kansalaiskerroksia ”yhtä suuressa määrin”, mutta laadullisesti eri tavoin. Sivistymätöntä kansanosaa kansallishenki elähdyttää kostonhengen muodossa, joka suuntautuu vieraita kansoja vastaan. Sivistyneistö taas ilmentää kansallishenkeä älyllisesti haastavammalla tavalla. Rahvas kuvataan alamaiseksi ja uhrautuvaiseksi kansanosaksi, joka kelpaa lähinnä käyttövoimaksi: luopumaan hengestään ja hyvinvoinnistaan ylempiensä hyväksi. Valtaa ei massoille uskota.

(--) kaikki uudistus, joka on toimitettava levollisesti ja maltillisesti, on ylempien, sivistyneiden kansankerrosten aloitettava ja ohjattava (--) (1821/1931, 124).

Sivistyneistö kuvataan toimijaksi ja päättäjäksi, rahvas toiminnan kohteeksi (mikä uusintaa jo mahtavan menneisyyden diskurssin ja aution maan diskurs-

68 Tommila 1989b, 61.

sin/kurjuusdiskurssin subjekti-objekti -dualismia). Sympatiat rahvasta kohtaan jäävät väliaikaiseksi takinkäännöksi, josta palataan vahvemman puolelle. Arwidsson puhuu sivistyneistöstä inklusiivisessa *me*-muodossa ja korostaa sen erillisyyttä massoista, joista hän käyttää poissulkevaa *he*-muotoa.

Suomalaisuuden eri ilmentymistä Arwidsson puhuu vuoroin *meidän*, vuoroin *heidän* omaisuutenaan sen mukaan, kumpi omistussuhteista näyttäytyy kulloissakin lausumakontekstissa edullisemmaksi. Suomen kielestä Arwidsson puhuu *meidän* äidinkielenämme korostaessaan kotiliesidiskurssissa kansallista konsensuspyrkimystä. Sen sijaan vähäpätöisemmät ja sivistyneistön arvolle kenties sopimattomatkin suomalaisuuden ilmentymät, kuten erilaiset kansanperinteen muodot, hän työntää virallisessa diskurssissa rahvaan kontolle.

Suomalaisilla on entuudesta ollut lukuisa joukko ristiäisissä, häissä ja muissa tärkeämissä tilaisuuksissa käytettäviä leikkejä, ja aitokotimaisista huveista tavataan vielä muutamia kaukaisemmillä maaseuduilla. Tunnettuja ovat niin ikään *heidän* arvoituksensa, satunsa ja sukkelat sananpartensa (--). (1821/1931, 118. Kursiivit PK.)

Suomalaisuus saa *me* ja *he* -muotojen vuorottelun myötä prosenttiliikkeen aseman. Kansa kuvataan yhteisöksi, johon voidaan liittyä tai josta voidaan sanoutua irti tilanteen mukaan. Vuosina ennen kyseisen tekstin kirjoittamista tämän valinnan tekeminen oli mahdollista aktuaalisestikin, sillä Haminan rauhansopimuksessa (1809) suomalaisille annettiin kolme vuotta aikaa miettiä, halusivatko nämä liittyä Venäjään vai muuttaa Ruotsiin. Vaikka sopimuksessa mainitut kolme vuotta ovat kuluneet umpeen, Arwidsson katsoo vapauden vaihtaa kansallisuuttaan koskevan vielä sivistyneistöä. Rahvas taas on oppimattomana tuomittu pysymään lestissään.

Rahvaan sidoksisuus syntyperäiseen kansallisuuteensa juontuu siitä, että nämä eivät hallitse virallisen diskurssin kieltä, ruotsia. Rahvaalla ei toisin sanoen ole kykyä puuttua itsestään esitettyihin representaatioihin, vaan sen on tyydyttävä ottamaan ne vastaan ylhäältä annettuina. Asia tuo käänteisesti esiin sen, miksi on tärkeää osallistua viralliseen diskurssiin: siinä tuotetaan perusta yhteisille sosiaalisille merkitysjärjestelmille.

Arwidsson osallistuu näiden merkitysjärjestelmien tuottamiseen kaikilla kolmella diskurssillaan: sekä haastavilla ideologisilla diskursseillaan (kotiliesi- ja

korvapuustidiskurssit) että virallisella diskurssillaan. Hallitsevat ja haastavat diskurssit toimivat monessa kohdin yhdessä, sillä Arwidsson perustelee ohjelmallisia ehdotuksiaan virallisen diskurssin avulla. Näistä ideologisten diskurssien voi sanoa edustavan tällöin vapautta, virallisen välttämättömyyttä.

Otetaan esimerkki. Ideologisessa kotiliesidiskurssissa tavoitellaan kansallista konsensus-pyrkimystä suomen kielen avulla.⁶⁹ Tämä tavoite on omiaan horjuttamaan säätyhierarkiaa, sillä se asettaisi rahvaan ja sivistyneistön ikään kuin samalle viivalle esimerkiksi oikeuden edessä. Arwidsson esittää kotiliesidiskurssissa, että mikäli maassa puhuttaisiin vain yhtä kieltä, voitaisiin allokoida paremmin niitä voimavaroja, jotka nyt tuhlaantuvat kansalaisten keskinäisten välien selvittelyyn.

(--) koska kaikki oikeudenkäymisasiakirjat laaditaan ruotsin kielellä, niin kirjoitustaitoinenkaan talonpoika ei tiedä, mitä ne sisältävät; hän kantaa kenties Uriankirjettä taskussaan. Tutustuakseen sen sisällykseen hänen (--) täytyy turvautua kääntäjään. Tämä saattaa olla taitamaton tai pahansuopa, oikeata asiantilaa ei ilmoiteta asianomistajalle, jonka vuoksi hän itse on taipuisa tai helposti taivutettu riitaa jatkamaan. Tästä käy ilmi, että nämä seikat ovat omansa melkoisessa määrin lisäämään käräjäjuttujen lukua maassa (--). (1821/1931, 118.)

Arwidssonin yhtenäisyyteen tähtäävä kielistrategia on ongelmallinen, koska se haastaa virallisen diskurssin kielen, ruotsin. Perustelujen on oltava siksi vakuuttavia. Arwidsson vetoaakin virallisen diskurssin edustajien näkökulmaan. Hän kuvailee rahvaan kielen hiomattomaksi timantiksi, joka palkitsisi työstäjänsä odottamattomin rikkauksin.⁷⁰

Pidämme omaa kieltämme talonpoikaiskielenä, jolla emme tahdo huuliimme saastuttaa, tietämättä, että harmaan ja rosopintaisen vuoren salasokkeloihin kätkeytyy jalo metalli (1821/1931, 118).

Arwidsson ennakoi lausumassa virallisen diskurssin edustajien suomen

69 Kielikään ei tietysti ole puhtaasti suomalainen elementti. Jo Agricola, suomen kirjakielen perustaja, kirjoitti suomea vuoroin ruotsalaisittain, vuoroin latinalaisittain.

70 Suomen kielestä käytettiin useanlaisia metaforia, joissa vedotaan sen mahdollisuuksiin. Arwidssonin tavoin esimerkiksi runoilija Juteini kuvaa sitä ”kalliiksi kiveksi karheassa kalliossa” (Juteini 1826/1932, 43). Kieltä verrattiin sittemmin myös kauneuteen kasvavaan neitoon tai lapseen, joka oppii aikamiehen askelille (esim. Korhonen 1835/1933, 43; Makkonen 1847/1933, 83-87).

kieltä halventavia reaktioita ja esittää jo valmiiksi näiden artikulaation suomesta ”talonpoikaiskielenä”. Retorisena keinona edellämainitun kaltainen rokottaminen, vastustajien reaktioiden ennakoiminen, on tehokas ase, sillä se panssaroi tekstin mahdollisten vastaväitteiden varalta. Arwidsson esiintyy virallisen diskurssin edustajana ja ennakoi lausumassa *meidän* reaktioitamme. Suomen kielen ylistyspuheensakin hän esittää virallisen diskurssin kielellä ja osoittaa sanansa monikon ensimmäisessä persoonassa säätyovereilleen:

Allt det hittils onämnda visa af hvilken vigt det för oss är, att skydda och bibehålla vårt *Finska modersmåls* helgd och ära. Vi hafva sökt utreda, att detsamma utgör det först vilkoret för all nationalitet, och allt vårt värde såsom ett folk; att det är källan för all vår inhemska andeliga styrka; och det klappande hjerta hvarur lif och nerf sprides i hela folkmassan. (1821, 82-83. Kursiivi PK.)

Kaikki, mitä (--) olemme esittäneet osoittaa, miten tärkeätä meille on säilyttää suomalaisen äidinkielemme pyhyttä ja kunniaa. Olemme koettaneet selvittää, että se on kaiken kansallisuuden ja kansallisen arvomme ensimmäisenä ehtona; että se on kaiken kotimaisen henkisen voimamme lähde, se sykkivä sydän, joka levittää eloa ja voimaa kaikkiin kansankerrokseen. (1821/1931, 114.)

Arwidsson kuvaa suomen kielen luovan konsensusta kansan jäsenten välille ja vieraiden kielen puolestaan vahingoittavan käyttäjiään. Hän seuraa näin jo Jusleniuksen ja Porthanin esittämiä käsityksiä ja sanoo, että kukin kieli kuvastaa sen kansan luonnetta, joka sitä puhuu ja heijastaa myös koko kansan ajatustapaa ja henkistä kehitystä (1821/1931, 110). Näkemyksestä johtaen voidaan kuitenkin sanoa, ettei Arwidssonin kirjoituksessa voi ruotsinkielisestä esitysasustaan johtuen heijastua kotiliesidiskurssin, vaan virallisen diskurssin mukainen suomalaisuus.

Eri tavoitteita palvelevat diskurssit, ideologinen ja virallinen, eivät siis ole tässä kohden sovittavissa yhteen. Arwidssonin ohjelmajulistus kietoutuikin kulttuuriseen dialogiin osallistuessaan eräänlaiseen ”velhonverkkoon”, intradiskursiiviseen kudelmaan. Ristiriidat syntyvät vapauden ja välttämättömyyden yhteensovittamisesta. Virallinen diskurssi edustaa tässä kamppailussa realismia, joka kirjoittautuu Arwidssonin teksteihin aktuaalisen tilanteen pakosta. Hänen kirjoituksensa on suunnattu sivistyneistölle ja se kirjoitetaan tuon yleisön ehdoilla.

Virallinen diskurssi toimii siksi kaikkien ohjelmaehdotusten legitimaationa – ja kuten esimerkki osoitti, myös vesittäjänä.

Ristiriitaisuus suomalaiskansallisten pyrkimysten ja virallisen diskurssin välttämättömyyden välillä ei ole vain Arwidssonin, vaan myös muiden kulttuuri-ohjelmia kirjoittaneiden ongelma. Parhaimmin se tulee esille suhtautumisessa suomen kieleen. Periaatteessa sen viljelyä tuettiin kansallisen konsensuksen hengessä: sitä muistettiin ylistää eri käännteissä, kuten uusia lehtiä perustettaessa.⁷¹ Se, että useimmat uusista lehdistä kuitenkin olivat ruotsinkielisiä, näytti olevan sivuseikka.

Suomalaisuuden ja suomen kielen harrastus olivat sivistyneistön muodikkaita ajanvietteitä eikä niiden toteuttamiseksi ponnisteltu määrätietoisesti. Käytännön toteutus ei edes kuulunut akateemisen puhujaposition velvoitteisiin eikä myöskään sallimuksiin. Kirjoittajien ensisijaisena yleisönä olivat kollegat, sivistynyt yleisö, jolle suomalaisuus esitettiin teoreettisena konstruktiona.

Poikkeuksen sääntöön tekevät kansanvalistajat, jotka suuntasivat tekstinsä rahvaalle ja pyrkivät siksi aktiivisesti myös edistämään suomen kielen asiaa. Heidän joukossaan on Aura-seuran Reinhold von Becker, joka toimitti *Turun Wiikko-Sanomia* (TWS). Von Becker sanoutuu irti Aura-seuralaisten keskuudessa yleisestä kansan luonnontilan ihannoinnista. Kun Linsén ja Arwidsson pitävät kansanvalistusta luonnonmukaisuuden turmeluna, von Beckerin mielestä se on välttämätöntä sivistystyötä.⁷² Hän ilmoittaa oman lehdensä tavoitteiksi kansan lukutaidon parantamisen, kielenhuollon ja opetuksen.

Ensimmäinen on se, että Suomen Nuori Väki oppisi kirjaa tarkasti ja selvästi lukemaan; toinen että suomalaiset kirjat tulisivat kielen murteista ja muista virheistä puhistetuiksi; kolmas että Suomen kansa tottuisi ottamaan kirjoista niitä tarpeellisia tietoja, joita se vielä on vajeella.⁷³

Von Beckerin kansankynttilän puhuja-asema on Laurentiuksen ja arkki-

71 Näin esimerkiksi Linsén Mnemosynessä: ”Kiintymys armaaseen isänmaahan on sanomalehden toimittajissa herättänyt hartaan toivon lehensä avulla johtaa Suomen historian ja kielen tarkempaan tutkimiseen, kielen, joka on niin ihana ja kaunis, niin alkuperäinen ja luonnonomainen ja kuitenkin niin ilmaisurikas, että runsas ja rakenteeltaan niin filosofinen kuin luonto itse, että jos mikään ansaitsee filosofisen filologin huomiota ja pelastuksen perikadosta, niin varmaankin tämä sen ansaitsee.” (Linsén 1819/1931, 255.)

72 Linsén 1820.

73 Von Becker 1820/1932, 155.

veisujen kirjoittajien perua, samoin kuin hänen rahvaan puhuttelemiseksi käyttämänsä [kurjuusdiskurssi](#). Von Becker eläytyy rahvaan osaan, jonka elämää määrittävät epäproosallinen työ ja vaivat.⁷⁴

TWS:ssä tuotetaan kurjuusdiskurssia myös uuden vuoden toivotuksessa, kuten vuoden 1820 vaihteen esimerkki osoittaa: ”Varjeltoon Kaikkivaltias tänä vuonna meitä sotien hirmuisuutta, kulkevien tautiin surkeutta ja nälän kauheutta näkemästä!”⁷⁵ Lausumasta käy ilmi, että Suomen sota oli vielä tuoreessa muistissa, vaikka monetkaan kirjoittajat eivät käsitelleet sitä eksplisiitisti.⁷⁶ Vanhoja ei haluttu muistella, sillä se olisi helposti voitu ymmärtää napinaksi uutta emämaata kohtaan.

Valopilku, jota von Becker tarjoaa rahvaalle kurjuusdiskurssissaan, on valistus. Se on hänen mukaansa ”mielen virvoitusta ja sielun huvitusta tässä murheisessa maailmassa”.⁷⁷ Sanotulla hän korostaa myös kansanvalistuspyrintöjen vaarattomuutta virallisen diskurssin edustajille ja käy dialogia esitetyistä näkemysistä, ettei rahvaalle pitäisi antaa kaikkia samoja valistuksen välikappaleita kuin muille.

Kurjuusdiskurssi toimii siis sekin yhdessä virallisen diskurssin kanssa. Kansanvalistuspyrinnöistä huolimatta von Beckerin pyrkimys kansan lukutaidon kehittämiseksi ei nimittäin näyttäydä sen tasa-arvoisemmaksi kuin edeltäjiensä tai auralaiskollegojensa, vaan se päinvastoin tuottaa rahvaan vain paremmin virallisen diskurssin, sen käskyjen ja normien ulottuville. Kansaa ei propagoida omatoimisuuteen eikä varsinkaan hallitsevista diskursseista irtaantumiseen, vaan päinvastoin varoitetaan kapinoinnista.

74 Myös Jaakko Juteini, jonka runoja julkaistiin rahvaalle tarkoitetuissa arkiveisujen kaltaisissa pikkukirjoissa, korostaa ruumiillisen työn ensisijaisuutta: ”(- -) ei riennä riemuksemme/ laiho miesten maatesa/ leipä kasvaa kyndäjälle/ onni työnsä täyttäjälle”. (Juteini 1816/1932, 13.)

75 Paradoksaalista päätoimittaja von Beckerin kurjuusdiskurssissa on se, että hän sanoo aloittaneensa rahvaanlehtensä toimittamisen ”iloisen, isänmaallisen toiveen vallassa”. Hän loitsii toiveen toteutumista raamatullisella vetoomuksella ”Uus on Herran armo aina/ Lapsillensa, luouilleen”, mutta kurjuusdiskurssi kuivattaa toivomuslähteen (von Becker 1820/1932, 156).

76 Von Becker 1820/1932, 156. Juteini on yksi niistä harvoista autonomian ajan alkupuolen kirjoittajista, joka lausuu julki Suomen sodan kärsimykset. Ks. Juteini 1816/1932, 156.

77 Von Becker 1821/1932, 167-168.

(--) Aviiissa saapi välillä lukea, merkillisiä maailman asioita, esimerkiksi kuinka eteläisimmät kansat, joilla on tulisempi ja tuimempi luonto, keskeisillä kapinoillansa turmelevat ihtensä. (--) saattaa talonpoikakin heistä ottaa opetuksen ja osuviitan ettei hän puutu sellaisiin jumalattomiin meteliin.⁷⁸

Lausuma kapinoinnista aiheutuvasta ”jumalattomasta metelistä” osoittaa von Beckerin nojaavan virallisen diskurssin käsitykseen siitä, että säätyjaon perustana on Jumalan säätämä järjestys.⁷⁹ Jokaisella on oma paikkansa ja osansa maailmassa. Rahvaan osana on tulla tietoiseksi ylempiensä edesottamuksista, kun taas sivistyneistö käyttää oppineena säätynä järkeä koko yleisen lukijakunnan edessä.⁸⁰ Näin tämä, kuten myös Arwidssonin retrospektiivisesti pyyteettömän isänmaalliseksi tulkittu teksti mukautuu hallitseviin diskursseihin ja tavalla, joka osoittaa, että niiden kirjoittajat kokevat omaksi osakseenkin vain vallanpitäjien edesottamuksista tietoiseksi tulemisen.

78 Von Becker 1821/1932, 169.

79 Myös suomalaisen populaarikirjallisuuden tutkimuksessa on havaittu, että luokkaerojen käsittely poikkeaa kansainvälisestä viihdeaineistosta: Suomessa korostetaan erojen pysyvyyttä (Niemi 1984, 76).

80 Vrt. julkisen järjen käytön määrittely: Kantilla 1784/1995, 79.

6. Runeberg & Snellman: suurten suunvuoro

Ero historian suurten ja pienempien vaikuttajayksilöiden välillä voi olla hiuksenhieno ja se voi toisinaan kilpistyä ulkoisiin kriteereihin, kuten persoonaan ja elämän värikkyYTEEN. Suomen autonomian ajan historiassa on näillä ja kirjallisilla kriteereillä mitattuna kolme kirjoittajaa ylitse muiden: Runeberg, Snellman ja Lönnrot.¹ Näiden miesten edessä historioitsijatkin nappaavat hatun kouraansa ja muuttuvat numerologeiksi, jotka näkevät kolmikon suurta tulevaisuutta enteileväksi jo sen seikan, että miehet kirjoittautuivat yliopistoon samana vuonna 1822.²

Suurmiehet tarjoavat tätäkin tutkimusta ajatellen teksteissään mitä parhainta materiaalia diskursiivisten trendien seuraamiseksi.³ Esimerkiksi J.L. Runebergista (1804-1877) sanotaan, että maan ja kansan kuvat piirtyvät eteemme nimenomaan hänen tekstiensä kautta.⁴ Runeberg loi niin kutsutun suomalaisen sarjan, joka käsittää kolme eeposta: *Elgskyttarne* (*Hirvenhiihtäjät*, 1832), *Hanna* (1836) ja *Julqvällen* (*Jouluilta*, 1842). Hänen kansallinen tuotantonsa on pääosin fiktiota, eepoksia ja lyriikkaa, mutta näiden joukossa on kirjoitus *Några ord om nejderna, folklynnet och levnadsättet i Saarijärvi socken* (*Muutamia sanoja Saarijärven pitäjän luonnosta, kansanluonteesta ja elintavoista*, 1832) saanut klassikon aseman. Sitä pidetään Runebergin tuotannon ja maailmankatsomuksen avaimena.⁵

- 1 Kun Suomelle alettiin etsiä ensimmäistä kertaa kansallisia suurmiehiä 1800-luvulla, korostettiin nimenomaan sivistyshistorian edustajia, sillä suomalaisten erikoislaatuisuudeksi ei haluttu nähdä urhoollisuutta sodassa (Klinge 1981, 91-92). Jusleniaaninen paremmuusdiskurssi hakkapeliittateorioineen oli siis menneen talven lumia.
- 2 Ks. esim. Laitinen 1991, 166 ja Valkama 1980, 309.
- 3 Lönnrot tulee kuuluisasta kansallisesta kolmikosta sivuutetuksi, sillä hänen *Kalevalansa* lankeaa fiktiivisenä runoelmana tutkimusaiheeni ulkopuolelle. Lönnrotillakin oli toki faktaharrastuksensa, mutta hän ei saavuttanut järin suurta suosiota tällä saralla ja hänen tavoitteensakin olivat toisaalla kuin lukunautintojen tarjoamisessa yleisölle; hän pyrki luomaan kirjakieltä ja uutta oppisanastoa sekä syventämään kielioppia. Lönnrotin *Mehiläinen* olikin käytännössä kielentutkimuksellinen oikeakielisyysopas, kuten Tommila sen toisinaan kuivahkon sisällön kiteyttää (Tommila 1980, 289).
- 4 Hirn 1935, 307; Klinge 1982, 141 ja 1986, 73; Laitinen 1991, 173.
- 5 Karkama 1982, 59-60; Klinge 1982, 108; Laitinen 1991, 167.

Jatkan diskursiivisten trendien seuraamista Saarijärvi-kirjoituksesta ja painotan analyysissäni niitä tekstin piirteitä, jotka osoittavat sen kytkeytymistä hallitseviin diskursseihin ja diskursiivisiin käytäntöihin (6.1 ja 6.2). Kehittelen edellisessä luvussa esittelemääni ajatusta siitä, että hallitsevat diskurssit toimivat vastaanottajia suostuttelevassa tehtävässä.⁶ Saarijärvi-kirjoituksessakin realisoituu näin kommunikaatioprosessi, jossa sekä teksti että sen potentiaalinen yleisö ovat vuorovaikutuksessa, konstituoidessa toinen toistaan.

Saarijärvi-kirjoituksen vertailumateriaaliksi otan niin kutsuttujen rahvaanrunoilijoiden tekstejä. Tarkastelen, miten rahvas, runebergiläisen sivistyneistön vastapoolina, mieltää oman paikkansa uudessa kansakokonaisuudessa. Toisena vertailumateriaalina on Runebergin *Hirvenhiihtäjät* (6.3). Koska nimenomaan Runebergin myötä fiktiivinen kirjallisuus tuli keskeiseksi foorumiksi kansallisille aihepiireille, tulee tärkeäksi käydä keskustelua faktan ja fiktion välisistä eroista ja yhtäläisyyksistä kansallisissa representaatioissa.

Snellman muodostaa oivallisen kumppanin Runebergille.⁷ Kun Runeberg oli esteetikko, maisemallisen isänmaatunteen kiteyttäjä, Snellman taas oli poliittinen vaikuttaja, jonka pyrkimyksistä sivistää kansa ja kansallistaa sivistyneistö, sanotaan fennomanian saaneen ohjelmansa.⁸ Snellmania kuvataan ”tinkimättömäksi aatteen mieheksi”, joka ”käytti määrätietoisesti lehdistöä hyväkseen ja sai sen kautta ideansa nopeasti koko kansan tietoon”.⁹ Puhuttaessa Snellmanin ”ohjelmasta” ja hänen ”johtotähdestään” luodaan kuva miehestä, joka toiminnassaan priorisoi kansakunnan opetus-, ohjailu- ja sivistystehtävän. Kiinnostavaksi kysymykseksi muodostuu, mikä Snellmanin kirjoituksissa tuottaa tämän käsityksen ohjailevuudesta.

Aloitan selvittämällä, mitkä ovat Snellmanin ”johtotähdet” maata ja kansaa

-
- 6 Pyrin samalla irrottautumaan hallitsevasta tulkintamallista, jossa Runebergin tekstien tulkinnot ammennetaan kirjailijasta ja hänen persoonastaan käsin. Kyseessä on biografistinen tulkintatraditio, joka tuottaa neronestetiikkaa. Sen mukaan kirjallisuutta ymmärtää parhaimmin asettamalla sen kirjailijan elämän yhteyteen, sillä kirjailija ammentaa itsestään, omista kokemuksistaan ja elämyksistään (Saariluoma 1989, 15). Traditio on vahvimillaan juuri Runebergin tuotannon kohdalla. Hän on palvotuimpia kirjallisia suurmiehiämme. 1900-luvun ensimmäisinä vuosina, jolloin Valfrid Vasenius (1900) ja Werner Söderhjelm (1904/1906) julkaisivat Runeberg-monografiansa, kultti oli korkeasuhdanteessa. Uusi nousu alkoi 30- ja 40-lukujen taitteessa. Tuolloin Yrjö Hirn kirjoitti useampiakin Runebergia koskevia tutkielmia (*Runebergskulten*, 1935 ja *Runebergin runoilijaolemus*, 1942) seuranaan Lauri Viljanen (1944/48) ja Rafael Koskimies (1936).
- 7 Runebergin ja Snellmanin katsomusten yhteenlöymäyksistä: Karkama 1989, 145-147.
- 8 Klinge 1967, I, 102; Tommila 1989, 60.
- 9 Klinge 1986, 181; Laitinen 1991, 175.

koskien ja millaisin genrein ja diskurssein hän ne tuottaa. Tutkimustehtäväni suoritukseksi on tarjolla runsaasti materiaalia, sillä Snellman oli tuottelias kirjoittaja, joka tarkasteli ympäristöään herkeämättä ja kaikinpuolisesti. Varsinaisen kansallisuusfilosofiansa Snellman kiteytti teoksessaan *Läran om staten* (*Valtioppi*, 1842), mutta hän käsitteli kansallisia aihepiirejä myös lukuisissa lehtikirjoituksissaan. Koska tutkimukseni kohteena ovat ennen kaikkea Snellmanin keinot yleisön lähestymiseksi, asetan sanomalehtitekstit etusijalle.

Tarkastelen Snellmanin kansallisuuskursseja ensin sivistyneistölle suunnatussa *Saimassa* (luku 6.4), sitten rahvaanlehti *Maamiehen ystävässä* (luku 6.5).¹⁰ Saman teeman tarkastelu kahdessa eri lehdessä julkaistujen tekstien avulla perustuu ajatukseeni, jonka mukaan julkaisufoorumi ja sen potentiaalinen lukijakunta tuottavat Snellmanille erilaiset puhuja-asetat ja sitä kautta myös erilaiset diskurssit tarkasteltavista objekteista.¹¹

10 *Maamiehen ystävän* kirjoitukset on julkaistu uudessa *Samlade Arbeten* -sarjassa. *Saiman* artikkelit ovat em. teoksessa ruotsinkielisinä ja siteeraankin ne siksi 1980-luvun valittujen teosten sarjasta. Kyseisen teoksen suppeuden vuoksi olen käyttänyt myös vuoden 1928 valittujen teosten laitosta. Tutkimusta ajatellen kootut teossarjat ovat tietysti käytökelpoisempia kuin valitut laitokset, sillä jälkimmäiset ovat kanonisoinnin instrumentteja. Valituissa nostetaan esille tiettyjä tekstejä ja tuomitaan samanmoinen joukko unhoon. Viimeksimainitut jäävät sitten paitsi julkaisematta, usein myös tutkimatta. Saattaa käydä jopa niin, ettei valikoimia tarkisteta, vaan sama sisällös painetaan vain uusin suomennoiksi uusiin kansiin, kuten Juha Manninen ja Jouni Alavuotunki Snellmanin valituista toteavat (Manninen & Alavuotunki 1979, 178).

11 Molempia lajityyppejä pidetään Snellmanille ominaisina. Häntä kuvataan yhtäältä kiihkeänä kriitikoksi, joka kehitti lehdistöä ja laajensi julkisen mielipiteen käsitettä, toisaalta valistumieheksi, joka sivistä kansaa.

6.1 Runebergin autio maa

Runebergin kirjoitus *Några ord om nejderna, folklynnnet och levnadssättet i Saarijärvi socken* (Muutamia sanoja Saarijärven pitäjän luonnosta, kansanluonteesta ja elintavoista, 1832) julkaistiin Lauantai-seuran *Helsingfors Morgonblad*-lehdessä (HM). Lauantaiseura oli Auroran ja Auran tavoin diskursiivinen vaikuttajayhteisö, jonka tarkoituksena oli edistää kansallisen kulttuurin harrastusta. Seuran jäsenenä oli joukko jälkipolvienkin tuntemia maineikkaita miehiä, Runebergin lisäksi muiden muassa J.V. Snellman, Elias Lönnrot, Fredrik Cygnaeus, J.J. Nervander ja Z. Topelius.

Lauantaiseura oli kirjallis-filosofinen ja elitistinen. Seuran lehti *Helsingfors Morgonblad*, joka oli Runebergin toimittama, keräsi ympärilleen vain noin 400-päisen lukijakunnan.¹² Sitä voidaan Päiviö Tommilan arvion mukaan olettaa luetun innolla ainoastaan sellaisissa kulttuurikodeissa, joissa jaksettiin olla kiinnostuneita, vaikka lehden ainoana sisältönä olisi ollut kuukauden ajan yksi jatkuva runonäytelmä.¹³ Sisäänpäinlämpiävyys oli ominaista ajan kulttuuriharrastuksille, kuten käy ilmi myös suomalaisen kulttuurin virstanpylvään, *Kalevalan*, julkaisemisesta vuonna 1835. *Kalevala* jäi pitkälti monumentiksi, sillä teoksen suomen kieli oli ruotsalaiselle sivistyneistölle liian vaikeaa ja rahvas tuskin tiesi eepoksen olemassaolosta ja merkityksestä.¹⁴

Runebergin Saarijärvi-kirjoitus on virkistävä poikkeus HM:n tarjonnassa. Se on sisä-Suomen pitäjän kuvaus, jonka aiheena ovat luonto, asukkaat, näiden tavat ja elinolosuhteet. Kirjoitus muistuttaa tehtävänantonsa puolesta 1700-luvulla suosittuja paikalliskuvauksia, mutta Runeberg huomauttaa jo otsikon alaviitteessä, että kaikki on yleistettävissä koskemaan laajempiakin alueita Suomessa (1931, 9). Kirjoitusta voidaan näin ollen pitää edustavana Suomea ja suomalaisia koskevien diskurssien tutkimiseksi.¹⁵

12 Tilaa jia oli aluksi 470, mutta määrä vakiintui pian 350 tienoille (Tommila 1988b, 116–117).

13 Tommila 1988b, 117.

14 Honko 1983, 57. Lukemattomanakin *Kalevala* tarjosi toki mahtavan menneisyyden diskurssin tavoin todisteita siitä, että suomalaisilla oli historiansa ja ettei näiden tarvinnut hävetä muiden kansojen seurassa.

15 Tämä ruotsinkielisessä versiossa oleva alaviite on jätetty pois käyttämästäni vuoden 1966 suomennoksesta.

Kirjoitus alkaa yleistävästä maan ja kansan suhdetta kuvaavasta teoriasta ja etenee vähitellen kohti konkreettisempaa mikrotason kuvausta pitäjän asukkaista ja näiden elämästä.¹⁶ Keskeisimmin kirjoitusta hallitsee luonnonkuvaus, sillä Runeberg ilmoittaa tavoitteekseen palauttaa mieleensä niitä luonnon kauneuksia, joita hän on sisämaan matkoillaan nähnyt (1832/1966, 171). Hän loihtii lukijoiden silmien eteen suuria metsiä, joissa ”vaeltaa kuin meren pohjalla, muuttumattomassa yksitoikkoisessa hiljaisuudessa ja kuulee vain korkealla päänsä päällä tuulen humisevan kuusien tai pilvenkorkuisten honkain latvassa” (1832/1966, 177).

Suomi kuvataan hiljaiseksi ja rauhalliseksi kuin Messeniuksen [aution maan diskurssissa](#). Tällä kertaa diskurssi vain virittyy positiivisesti, sillä se palvelee luonnontilan, koskemattomuuden ja alkuperäisyyden ylistämistä. Runebergin maan ja kansan suhdetta koskevan teorian mukaan huolenpito luonnosta nimittäin imee siitä kaiken voiman. Maa, jossa kansa voi hyvin, on kuivettunutta ja näivettynyttä; missä luonto sen sijaan esittäytyy alkuperäisessä loistossaan, siellä kansa elää kurjuusrajalta, luonnon armopaloista.

Jos (--) tahdomme nähdä hyvinvoipaa ja ylellisyydessä elävää kansaa, on meidän käytävä seuduissa, joissa ihmisvoiman voittama ja veltostunut luonto tarjoo sille väkisin otetuita antimiaan; jos taas haluamme nähdä luonnon alkuperäisessä loistossaan, niin on meidän mentävä sinne, missä se vielä vapaana käyttelee jättiläisvoimiaan ja voitollisesti torjuu kituvan sukukunnan harvoja ponnistuksia sen kukistamiseksi. Suomi tarjoo ehkä enemmän kuin mikään muu tämänlaatuisia nähtäviä. (1832/1966, 171.)

Suomen maisema maalataan yksityiskohtaisesti pienine metsälampineen, veden väreineen, tuulen henkäyksineen, mikä luo vaikutelman realistisuudesta ja läsnäolosta.¹⁷ Samaa vaikutelmaa korostaa myös kuvauksen aikamuoto, preesens, joka vie lukijat ikään kuin paikan päälle, kuvattavien maisemien äärelle. Representaation näkökulma kiinnitetään nyt ensimmäistä kertaa niin, ettei historialla ole esityksessä lainkaan sijaa.¹⁸

Saarijärvi-kirjoituksen elämyksellisyys ja maalauksellisuus ovat herättä-

16 Ks. Karkama 1982, 60.

17 Saarijärvi-kirjoitusta on käytetty myös tutkimuksessa dokumentaarisena aineistona siitä, miten maalausköyhälistö koki köyhyyden. Ks. Haatanen 1968.

18 Historiallisen näkökulman sivuuttamiseen on saattanut vaikuttaa se, että 1800-luvulla historiankirjoitus ja -tutkimus professionaalistuivat ja ne olivat keskeisesti arkistojen tutkimusta ja kehitystä (Viikari 1983, 61).

neet tulkitsijoissa ihastusta. Kai Laitisen mielestä maisema on suorastaan Runebergille ominainen topos ja hän erittelee sen tunnusomaisia piirteitä: kesäisyyttä, järvien paljoutta ja perspektiiviä ylhäältä alas, joka synnyttää vaikutelman katse-
lusta ylevältä näköalavuorelta.¹⁹

Runeberg onkin Suomea representoivien joukossa ensimmäinen, joka jäsentää maan esteettisesti ja kokonaisvaltaisesti.²⁰ 1700-luvulla luonnon kuvauksia hallitsivat vielä taloudelliset ja hyötyseikat. Esimerkiksi Porthanille maa oli luonnonvara, joka tuli asettaa tuotannon palvelukseen. Hän oli valistuksellisessa kehityksinnossaan valmis uhraamaan Runebergin sittemmin ylistämät järvimaiset ja hän ehdotti järvien laskua ja koskien perkausta, jotta talonpoikien pellot säästyisivät tulvilta.

(--) jotta asukkaat saisivat niitynpaikkoja ja heidän peltonsa vapautuisivat tulvilta ja tuhoisilta hallaöiltä, täytyy niin hyvin suunnattomat suot kuin lakeat nevat, kesähallujen varsinaiset pesäpaikat, joista kylmä leviää lähiseuduille, kuivata ja myöskin sisäjärviemme ja jokiemme tulvavedelle hankkia riittävä ja esteetön lasku.²¹

Runebergin aution maan diskurssin tavoitteet ovat päinvastaiset kuin [parannusdiskurssin](#): siinä halutaan palauttaa takaisin se, mitä hyödyn ajan luonnon alistamisella oli menetetty. Ihmiskäden voittamaton luonto nousee keskiöön ja diskurssi kiinnittyy näin romantiikan alkuperäisyyden ja luonnontilan ihannointiin.

Diskurssin painotuksesta luonnon suuntaan seuraa, että kansa jää vähälle huomiolle, sillä Runebergin teorian mukaan maan ja kansan yhtäaikainen kukoistus on mahdoton. Saarijärvi-kirjoituksessa kuvataan, miten suurenmoinen luonto tukahduttaa kansan ”kituvan sukukunnan” tasolle. Alisteisuus tulee ilmi useassakin yhteydessä:²² (1) luonnonvoimat kuvataan ylivertaisiksi suomalaisiin nähden, (2) luonnon kauneus kuvataan häikäiseväksi rumiin ihmisasumuksiin verrattuna ja (3) luonnon hiljaisuutta ja yksinäisyyttä preferoidaan rahvaan pirttien meluisuuteen ja väenpaljouteen nähden.

Tutustuminen tavalliseen kansaan ei näyttäydy aution maan diskurssissa lainkaan niin mieltäylentäväksi kokemukseksi kuin metsävaellukset. Runeberg

19 Laitinen 1984, 34.

20 Karkama 1994, 62.

21 Porthan 1797/1930, 207.

22 Vrt. Klinge 1982, 116; Laitinen 1991, 167.

preferoi yksinäistä oleskelua metsän keskellä, peninkulmien päässä ihmisasumuksesta (1832/1966, 172). Ajatus saa positiivisen latauksen, sillä asumusten näkeminen saati niissä pistäytyminen ei tarjoa esteettisiä elämyksiä erämaan tavoin. Runeberg päivittelee rahvaan pirttien likaisuutta ja savuisuutta.

Sisään astuessa kohtaa (--) outoa kulkijaa odottamaton näky. Muodottomista honkahirsistä ja palkeista sommitellut seinät ja lattia ovat nokimustat, edelliset savusta ja jälkimmäiset kaikesta, mikä vuosien kuluessa on turhaan saanut pesoa odottaa. (1832/1966, 173.)

Runeberg sanoo suomalaisten likaisten pirttien olevan kuin ”vieraita kasvannaisia luonnon tuoreessa, suuremmoisessa rungossa” (1832/1966, 172).²³ Lausuma vihjaa, että Suomi olisi parempi ilman asukkaitaan. Näiden katsotaan elävän eräänlaisessa loissuhteessa luontoon ja pelätään, että nämä imevät siitä voiman. Pelko on suuri sikäli, että aution maan diskurssissa luontoa pidetään Suomen arvokkaimpana omaisuutena, mutta pelkoa vähentää se, että suomalaiset nähdään voimattomiksi taistelemaan luontoa vastaan.

Saarijärven talonpoika on ulkoa nähden hidas, välinpitämätön ja harvasainainen. Hän on luonteeltaan säyseä, kärsivällinen ja mukautuva. Köyhyys ja ahdistus, jossa hän elää, on tehnyt hänet itseensä suljetuksi; kaikki voimat hänen olennossaan vaikuttavat sisäänpäin, niin että ne vaan harvoin ja veltosti puhkeava ulkonaiseen toimintaan. (1832/1966, 176.)²⁴

Saarijärveläinen talonpoika on lausuman valossa surkuteltava. Jopa ahvenet näyttävä nauttivan elämästään enemmän. Runeberg sanoo metsälampien värjäjän ahventen karkelosta, kun taas suomalaisille metsän kulkijoille luonto on ”portti ijaissyteen” tai ”käytävä manan majoille” (1832/1966, 177). Suomalaiset elävät toinen jalka haudassa, hyötyen niukin naukin loissuhteestaan luontoon. Heidän ainoat elämännautintonsa ovat saunominen, uni ja lepo.

Maan ja kansan vastakkaisuutta korostavan teorian myötä kirjoitukseen

23 Suomalaiskansoja tutkinut Mathias Castrén puolestaan totesi matkakertomuksissaan: ”ihaninkin luonto on kuin kuollut ruumis, ellei siinä näy jälkiä ihmisestä” (Castrén 1852-70/1931, 454).

24 Myös Lönnrot korostaa kansan sisäänpäinkääntyneisyyttä vuonna 1832 *Helsingfors Morgonbladissa* julkaisemassaan artikkelissa *Ridvala Helka*. Hän sanoo laajojen metsien, alastomien hietakankaiden ja vaikeakulkuisten soiden synkänpuoleisessa luonnossa elävää rahvasta surulliseksi, totiseksi ja harvapuheiseksi. (Suutala 1986, 248; Majamaa 1994, 42.)

artikuloituu antropologisen kuvauksen piirteitä, jotka johtavat kansaa vieroksuvaan näkökulmaan. Sisä-Suomen kylää tarkastellaan toisen silmin. Se samastuu likaisine pirtteineen ja yksinkertaisine asukkaineen niihin primitiivisiin yhteisöihin, jotka olivat oppineiden miesten tutkimuskohteita, esimerkiksi Porthanin kuvaamiin Ruotsin metsäsuomalaisiin ja tutkimusmatkailija Mathias Castrénin lappalaisiin. Viimeksi mainitun kuvauksilla lappalaiskylästä ja -kodista on paljon yhteisiä piirteitä Runebergin sisä-Suomen pirttien kuvauksen kanssa. Molemmissa kansaa vieroksuva näkökulma purkautuu mässäilyksi epäesteettisillä näkymillä.

Castrén kertoo, miten Lapissa näkee kaikkialla maassa kalansuolia ja -suojuja, mädäntyneitä kaloja sekä kaikenlaista muuta siivottomuutta, joka myrkyttää ilman inhottavalla hajullaan. Ihmisetkin ovat niin likaisia ja täynnä syöpäläisiä, että Castrén sanoo perääntyneensä heidät nähdessään.²⁵ Runeberg taas kuvaa sisä-Suomen nokimustissa pirtteissä asustavaa monenkirjavaa väkeä: kerjäläisiä, loisia, hevosia ja kukkoja. Pirtit ovat ahtaita ja tunnelmaan kuuluu, että lapset kirkuvat kilpaa uuninpankolla sirkkain kanssa (1832/1966, 173).²⁶

Saarijärvi-kirjoituksessa, jonka kuvauksen kohteena on kotimainen yhteisö, toisen katse ankkuroituu sivistyneistön näkökulmaan, mikä asetelma on tuttu jo Porthanin lehtikirjoituksista. Edellisen tavoin Runebergkin nojaa Montesquieun maaperä- ja ilmastoteoriaan ja korostaa rannikon ja sisämaan vastakkaisuutta: rannikon asukkaat ovat yritteliäitä ja sosiaalisia, sisämaan asukkaalle sen sijaan on luonteenomaista sisäänpäinkääntyneisyys (1832/1966, 172).

Kun aution maan diskurssissa seurataan sivistyneen kansanosan katseella sisä-Suomen erämaakansan köyhää ja alkukantaista elämää, antropologisessa, vieroksuvassa näkökulmassa artikuloituu se shokki, jonka kansan elämänpiiriin perehtymineen aiheuttaa: se ei tarjoa rannikon asukkaille mitään tutunomaista tai samastumisen kohdetta.²⁷ Pirttien asukkaat ovatkin kurjuudessaan ja barbaarisissa elinolosuhteissaan vain Runebergin runoilijantaitojen koetinkivi: miten kuvata kir-

25 Castrén 1852-70/1931, 459-460.

26 Alkukantaisten pirttien kuvauksessa tiivistyy suomalaisen yhteisön koko kuva. Fredrika Runebergin romaanissa *Sigfrid Liljeholm* tämä pirttien kuvaus projisoidaan vierasmaalaisten näkökulmasta tuotetuksi, mikä väistää sivistyneistön antropologisen näkökulman tunkeutumisen kuvaukseen. Skotlantilaiset ja puolalaiset soturit valittavat: ”Oli tyhmää värväytyä tähän karhujen maahan. Paremmalta olisi tuntunut juoda etelän viiniä ja asua hyväntuoksuisten sitruuna- ja appelsiinipuiden alla kuin kitata itseensä suomalaista olutta ja antaa savustaa itsensä kuin sillin noissa kirotuissa suomalaisissa pirtteissä ja riidellä niissä asuvien elukkain kanssa joka palasta jonka niiltä ottaa.” (Runeberg 1862/1983, 189.)

27 Viljanen 1944/1948, 282.

kuvaa lapsilaumaa tai kerjäläisiä ilman, että kirjallinen tyyli siitä kärsii. Näppärästi kynä siihen kyllä taipuu. Runeberg kuulee lapsien kirkunassa sirkkain sirityksen ja rinnastaa kerjäläiset Homeron kulkijoihin, joilla on Jumala seuranaan (1832/1966, 173-174).

Kirjoituksesta kuultaa kuitenkin lävitse, että kerjäläinen on kerjäläinen, vaikka hänet voissa paistaisi. Ja koskapa kerjäläiset ovat suomalaisessa pirtissä ”tärkeitä kaluja” (1832/1966, 173), kuvauksissa keskitytään ylistämään niitä kauneuksia, jotka ovat eniten nautintoa tuottaneet: Suomen luonnonihannoituksia. Luonto ei tuota pettymyksiä, vaan tarjoaa mahdollisuuden esteettisiin kuvauksiin. Pirtti ja sen väenpaljoudesta lähtevä metakka kontrastoidaan erämaan hiljaisuuteen, jonka sanotaan olevan otollisen paikan runollis-uskonnolliselle mietiskelylle.

(--) onkin vaikea kuvitella kirkkaampaa, ihanampaa ja ylentävämpää jumalallisuuden ilmestymismuotoa kuin se, jonka meille näyttävät sisämaan seutujen suuremmoiset ulkopiirteet, niiden yksinäisyys, ja syvä, läpitunke-maton rauha. (1832/1966, 172.)

Maan kuvaus on kuin kosiopuhe sivistyneistölle, jossa sivumennen tarjotaan myötäjäisinä köyhää kansaa.²⁸ Pääasia on luonto, joka on aution maan diskursseissa kaiken mitta. Se muodostaa peilin, josta yksilö voi tarkkailla itseään.²⁹ Käsityksessä tiivistyvät Runebergin esteettiset katsomukset.

28 Sama asetelma toistuu Runebergin *Maamme-laulussa*. Maa on jo runon nimen mukaisesti huomion keskipiste. Prioriteettia osoittaa myös se, että maa kuvataan sellaiseksi, jonka puolesta kansa voidaan uhrata sodassa (Runeberg 1848/1948, 75-77). Myös Ranskassa esitettiin jo keskiajalla sama prioriteettijärjestys, jossa maa nostettiin etusijalle ja sitä pidettiin ideaalisena. Jos kansassa havaittiinkin jotain heikkouksia, niiden ei katsottu koskevan maata (Beaune 1985, 312.)

29 Käsitys luonnosta peilinä saa ilmaisunsa myös Runebergin runoelmassa *Hanna* (esim. 1836/1948, 371-372). *Hirvenhiihtäjissä* sitä vastoin kuvataan hyötysuhdetta luontoon: se on olemassa vain ihmisen muokkaamana ja häntä itseään varten. Kun miehet lähtevät hirvenajoon, he riemastuvat seesteisestä, tähtien täyttämästä taivaasta ja hohtavasta, narstkuvasta lumesta vain, koska se tietää helppoa pyyntiä (1832/1948, 288-289).

Jokaisessa ihmisessä asuu luonto kaikkine mahdollisine ideoineen, ja se ettei ihminen ole kaikkea ja näe kaikkea, johtuu siitä, että monet tai kaikki nämä ideat uinuvat hänen tajunnassaan kuin soittimen koskemattomat sävelet. Jos jollakulla sitten on puhdas ja selvä käsitys yhdestäkin ideasta, luonnon ilmenemismuodosta, ja jos hän voi inhimillisin keinoin esittää sen kauneuden, niin tuhannet ja taas tuhannet sydämet vastaavat hänen antamaansa säveleen ja hänestä tulee heille Columbus henkisessä mielessä ja ihmiskunta on hänen kauttaan löytänyt maailman, joka tosin oli olemassa sen alueella ennenkin, mutta lepäsi yöhön kiedottuna. Mutta jokainen, joka on puhtaasti oivaltanut yhden idean kauneuden, on sen kautta saanut sellaisen mittapuun koko luonnon kauneudelle, jonka yli ei mikään mitta ulotu ja jonka mitan alapuolella kaikki on epätydyttävää. (1832/1874, 77-78.)

Luonnon helmassa harjoitettava introspektio on rannikon sivistyneistön etuoikeus.³⁰ Saarijärveläiskylä rahvaan pirtteineen näyttää ”vieraana kasvannaise-na” vain häiritsevän tätä sivistyneen ihmisen kontemplaatioharjoitusta. Minän projektia palvelevat vain erämaaympäristön parhaat, sielua ja mieltä ylevöittävät puolet.

Esteettisyys on Saarijärvi-kirjoituksessa tärkeä ominaisuus, koska kuvattu matka ei ole puhtaasti individualistinen minän projekti, vaikka kirjoittajan intentio antaakin näin ymmärtää. Se on lehtikirjoitus, jossa otetaan huomioon julkaisufoorumi ja diskurssit, jotka ovat yleisön keskuudessa hallitsevia. Sijoitankin kirjoituksen seuraavaksi kulttuuriseen dialogiin ja luonnehdin sen kanssa rinnan eläviä diskursiivisia yhteisöjä.

Aution maan diskurssi kiinnittää siis Saarijärvi-kirjoituksen sivistyneistön edustajien näkökulmaan. Nämä edustavat representoivaa silmää, toisen katsetta, joka ottaa rahvaan esteettisesti haltuun. Maan eliitti oli pääosin hallitusmyönteistä ja samaa voidaan sanoa myös [Helsinfor](#) [Morgonbladista](#), joka oli lojaalisänmaallinen ja tuki keisari Nikolai I:n ajamia järjestyksen, byrokratian ja yhtenäistämisen pyrkimyksiä.³¹

30 *Jouluilta*-runoelmassa kuvataan vanhan, yksinasuvan Pistoli-ukon sanoin, miten sisämaan metsä ja sen yksinäisyys on taas rahvaalle kuin vankila kärsimyksineen: ”Kuuntelet: honkia vain humisuttaa talvinen myrsky./ Toivosi joskus toist' elävää ois luotua nähdä:/ yhtäpä yksikseen susi vain liki mökkiä liikkuu./ Katselet maailmaa läpi ruudun, miltä se näyttää:/ vain näet, taivaan ranta ja maa kuink' yhtyvät viimein,/ sen näet, tiedät, missään ett' all' ilmojen aavain/ ei sydän ainoakaan sua muistelee, aattele siellä.” (1841/1948, 385.)

31 Saarijärvi-kirjoituksen salonkikelpoisuutta kuvastaa se, että se käännettiin jopa venäjäksi (Klinge 1989, 111 ja 122).

Esivallan kunnioituksen ja nöyryyden vaatimukset kovenivat juuri 1830-luvulla, sillä Puolan kapina (1830-31) herätti pelkoa vallankumoushenkisiä opposition edustajia kohtaan.³² Polttavat kysymykset koskivat yhteisöllisiä suhteita ja yhteisön koherenssia ja tähän liittyen virisi myös debatti Suomen asemasta. Sen keskeiseksi kysymykseksi muodostui, tarjosiko autonomia Suomelle todella aseman kansakuntana muiden joukossa, kuten Porvoon valtiopäivillä oli luvattu.

Debatin tarkastelu tuottaa esiin hallitsevien isänmaallis-lojaalisten diskursioiden ja haastavien vallankumoushenkisten diskurssien väliset ristiriidat. Siinä missä Runeberg edusti ensinmainittuja, muiden muassa A.I. Arwidsson herätti pelkoa diskurssiensa vallankumouksellisilla aineksilla. Hänet oli karkotettu Ruotsiin, mutta hän osallistui edelleen yhteiskunnalliseen dialogiin. Hän kävi salanimillä Kuoharinen ja Kekäläinen polemiikkia Israel Hwasserin kanssa, joka oli julkaissut kirjoituksen *Om allianstraktaten mellan Sverige och Ryssland (Allianssisopimuksesta Ruotsin ja Venäjän välillä, 1838)*. Arwidsson hyökkäsi Hwasserin esittämiä käsityksiä vastaan, jotka korostivat Suomen erityisasemaa Venäjän suuriruhtinaskunnassa. Arwidsson-Kuoharinen-Kekäläisen mukaan tälle asemalle ei ollut perusteita saati näyttöjä.

Arwidsson piiloutui polemiikissa salanimien suojaan, sillä Suomessa oli vuonna 1829 annettu sensuuriasetus, joka määräsi täyden ennakkosensuurin ja joka rajoitti tuntuvasti mielipiteen ilmaisua.³³ Sensuurin tarvetta lisäsi diskursiivisen kentän voimakas laajentuminen, joka näkyi erityisesti sanomalehtien lisääntymisenä. Helsingfors Morgonbladın lisäksi ilmestyi virallinen lehti *Finlands Allmänna Tidning*, toinen uutisiin ja ilmoituksiin painottunut helsinkiläislehti *Helsingfors Tidningar*, pari turkulaislehteä sekä kolme suomenkielistä.³⁴ Perinteinen hallitsevien instituutioiden kolmiyhteys – valtaistuimen, alttarin ja yliopiston liitto³⁵ – piti kuitenkin asemansa. Etenkin yliopistolla oli edelleen merkittävä asema, sillä se toimi niin papiston,

32 Nikolai I:n hallituskaudelle oli luonteenomaista sotilaallinen kuri ja järjestys. Kurin taakeena oli vuonna 1826 tsaarin kansliaan perustettu jaosto, jonka urkkijoiden tehtävänä oli tiedottaa rauhanhäiritsijöistä (Pohjolan-Pirhonen 1973, 419).

33 Sensuuriasetus oli voimassa vuoden 1865 painovapausasetukseen asti. Asiaa asetettiin valvomaan sensuurihallitus, jonka puheenjohtaja oli yliopiston sijaiskansleri. Kullakin kirjapainopaikkakunnalla oli oma sensorinsa. (Tommila 1988b, 102.)

34 Turkulaislehdet olivat *Åbo Tidningar* ja *Åbo Underrättelser*, suomenkieliset *Turun Wiikko-Sanomat*, *Oulun Wiikko-Sanomat* sekä *Sanan-saattaja Wiipurista* (Tommila 1988b, 104).

35 Zetterberg & Pulma 1995, 397.

virkamiesten kuin tiedemiestenkin kouluttajana.³⁶

Runeberg kirjoittaa tästä perinteisestä akateemisesta puhuja-asemasta käsin, jolle on tyypillistä pysytellä pois yhteiskunnallisen dialogin ydinkysymysten käsittelystä – ainakin eksplisiittisellä tasolla – ja mukautua viralliseen diskurssiin autoritaarisen julkisuuskäsityksen mukaisesti. Kysymys Suomen valtiollisesta asemasta ei ole hänellä eksplisiitisti esillä, sillä hän keskittyy aution maan diskurssissa esteettiseen kuvaukseen ja yksilön luontosuhteeseen, jolloin yhteisöllinen aspekti ohittuu. Saarijärvi-kirjoituksessa artikuloituukin varovaisuuden ilmapiiri: vaikeuksia ennakoidaan ja ne yritetään mahdollisuuksien mukaan ennakoida.³⁷

Ennakoivuudessa on kiinnostavaa puhujan ja yleisön välinen vuorovaikutus. Kun Runeberg nimittäin ennakoi yleisöään ja sen keskuudessa hallitsevia diskursseja, yleisö tulee mukaan konstituoimaan kirjoittamistapahtumaa.³⁸ Tämä sidoksisuus yleisöön on tunnusomaista etenkin lehtiteksteille, joiden vastaanotto on valinnanvaraista – lehtiä kun eivät 1830-luvulla lukeneet ammatikseen juuri muut kuin sensorit.

Kiinnitänkin nyt analyysissä huomion niihin merkkeihin, jotka viittaavat puhujan ja vastaanottajien keskinäiseen konstituoimisen prosessiin. Tätä vastaanottajien näkökulmaa tutkimalla päästään käsiksi Runebergin vaitonaiseen valtapoliitiikkaan, sillä se paljastaa, mistä ajan sosiaalisista, poliittisista ja tieteellisistä diskursseista Saarijärvi-kirjoitus ammentaa. Näkökulma on samalla omiaan purkamaan Runebergia koskevaa suurmieskulttia,³⁹ sillä se osoittaa, että suurmiehet

36 Yliopisto oli nyt instituutiona aiempaa heterogeenisempi: tieteet eriytyivät ja yliopiston piiriin syntyi uusia diskursiivisia vaikuttajayhteisöjä, mm. Lauantaiseura sekä toiminnaltaan virallisempi Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, joka perustettiin vuonna 1831. Se oli hallinnollisesti yliopiston rehtorin alainen (Klinge 1989, 110). SKS:n tehtävänä oli (1) levittää tietoa isänmaasta ja sen historiasta, (2) edistää kansakunnan kielen viljelyä ja luoda sillä kielellä kirjallisuutta sekä alemmille että sivistyneille kansanluokille (Honko 1983, 47).

37 Eurooppalaiset esimerkit olivat osoittaneet, että pienetkin kahakat saattoivat helposti paisua vallankumoukselliseksi liikehdinnäksi (Klinge 1989, 112). Aseellisten valtataistelujen kuvaus projisoitiin yleensä historiaan, jolloin se ei uhannut vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää. Esimerkiksi Fredrika Runeberg, joka kuvaa romaanissaan *Sigfrid Liljeholm* Suomea ”onnettomaksi maaksi, jossa sisällissota leimahtaa joka nurkassa” sijoittaa kuvauksen nuijasodan aikoihin (Runeberg 1862/1983, 126).

38 Bahtin 1952-53/1986, 67-69 ja 94.

39 Runeberg ei ole tietenkään aina ollut juhlistettu suurmies ja kansallisen kulttuurin keulakuvana. Kun 1900-luvun poliittisesti rauhattomina alkuvuosina kotien ikkunoissa poltettiin vielä kynttilöitä Runebergin syntymäpäivänä (helmikuun viidentenä), 1930-luvulla nuoret nousivat kapinoimaan kulttia ja samalla vanhempiaan vastaan. Fennomanian kiivaimpina vuosina Runeberg herätti närää ruotsinkielisyytensä vuoksi. Juopa suomen- ja ruotsinkielisen kirjallisuuden välillä juonsi Snellmanin kansallisuusfilosofiasta, joka asetti yhtäläisyysmerkit suomen kielen ja suomalaisen kansallisuuden välille. (Hirn 1935.)

eivät vain riko sääntöjä ja rajoja ja kehrää saavutuksiaan itsestään.⁴⁰

6.2 Egotrippidiskurssi

Vastaanottajien näkökulma kytkeytyy Saarijärvi-kirjoituksessa hallitseviin diskursseihin, jotka myötäilivät keisarillista politiikkaa. Keisari Nikolai I suosi Suomessa kansan yhtenäistämisen- ja suomalaistamispyrkimyksiä, sillä ne olivat omiaan erottamaan maan Ruotsista. Keskeisesti oli kysymys vastaluodun kansan kahden eri osan, sivistyneistön ja rahvaan yhdistämisestä.

Runebergin aution maan diskurssissa artikuloituvat ne vaikeudet, joita tehtävässä kohdattiin: sivistyneistö vieroksui kansaa eikä löytänyt sen elämästä mitään tutunomaista, mihin samastua. Saarijärvi-kirjoituksesta voidaan kuitenkin lukea myös yritys vastakohtaisuuden ylittämiseksi. Kyseessä on *egotrippidiskurssi*,⁴¹ jossa kansaa vieroksuva antropologinen kuvaus tekee sijaa kohdetta ihannoivalle matkakertomusgenrelle.⁴²

Tässä egotrippidiskurssissa Runeberg esittää Saarijärven vierailun kuin se olisi mieltä kiintävä partioretki: hän heittää mielestään hiljaiset ja hienostuneet pääkaupungin salongit ja totuttelee primitiivisiin oloihin. Hän sanoo reippaasti, että rahvaan pirtissä ”voi tulla toimeen” – jopa pirttien likaisuuteen tottuu.

40 Puhuja-aseman merkitys korostuu yleensä ns. suurmiesten tekstien tulkinnoissa. Näin annetaan ymmärtää, että suurmies laittaa liikkeelle geologiseen mullistukseen verrattavan vyöryn, joka leviää vastaanpanemattomasti yleisön keskuuteen. Tällöin vastaanottajan näkökulma jää huomiotta ja kuitenkin suurmiesteoria ei ole koskaan kyennyt perustelemaan sitä, että sen väite olisi mahdollinen. Se ei vastaa kysymykseen, miksi ihmiset valitsivat tiettyjä aatteita ja hylkäävät toiset (Ylikangas 1987, 207-208).

41 Huomautettakoon, että kriittisellä egotrippidiskurssilla on jo edeltäjiä kaunokirjallisuudessa. Ilmari Kiannon *Ryysyrannan Joosepin* prologi on ironinen pastissi Saarijärvi-kirjoituksesta ja myös Linna on muunnellut teemaa trilogiassaan: sivistyneistön jäsen astuu kansan matalaan majaan ja tekee alentuvia havaintoja sen elintavoista.

42 Matkakirjallisuus Euroopassa 1800-luvulla, mikä näkyi myös kirjoittajakunnassa. Goethe oli yksi nimekkäimmistä genren edustajista teoksellaan *Italianische Reise* (1816-1829). Suomessa juuri HM teki matkakertomuksista suosituksen reportaasimuodon. Lönnrot kertoi lehdessä runonkeruumatkoistaan, Nervander Pariisista, J.J. Tengström Tallinnasta ja N.A. Gyldeń Kööpenhaminasta (Tommila 1988b, 117).

Musta lattia lakkaa näyttämästä likaiselta (--); luulee seisovansa mullan eikä tahrittujen lautain päällä, ja tässä tulee esille se ihmisluonteen ominaisuus, että siedetään vähempääkin siistimistä, kun se ei vaan johda mieleen tarkoitusta suuremman aikaansaamiseen. (1832/1966, 173.)

Runeberg kuvaa matkansa leirilunonetta ja ulottaa tämän sivistyneen matkalaisen näkökulman myös pirtin asukkaisiin. Hän ihastelee näiden elämän viehkeyttä: talvi-iltoina paksuista petäjähaloista tehty pystyvalkea roihuaa pirtin takassa ja kuulaina öinä tähtikin kurkistaa sisään pirtin ikkunaluukusta (1832/1966, 173.)

Runeberg asettuu sivistyneistön edustajana saarijärveläiseksi saarijärveläisten paikalle. Tässä näiden luonnollisessa ympäristössä hän tarkkailee omia reaktioitaan – itse pitäjä ja sen asukkaat saavat toimia vain reflektiotapahtuman näyttämönä ja lavasteena. Pirtti ja arkielämän tilanteet esitetään joko sellaisenaan, ilman ihmisiä, tai kuin still-kuvana, jossa yhteisön asukkaat ovat jähmettyneet asetelmaksi.

Saarijärvestä tulee egotrippidiskurssissa abstraktio, jota määrittää vastaakohtaisuus rannikon kaupungeille.⁴³ Pitäjä luonnehditaan kuin antiikin kirjailijoiden kuvaama ihannepaikka, *locus amoenus*, tai Thomas Moren *Utopia*.⁴⁴ Se on kaunis ja kaukainen, pääkaupungin näkövinkkelistä kuin unenomainen saari suurten erämaiden keskellä.⁴⁵

Utopiamaisuudesta muistuttavat myös saarijärveläisten ”yhteisomistusta” kuvaavat lausumat. Asukkaat näyttäytyvät pyyteettömän hyväntahtoisiksi ja vilpittömiksi: vaikka heidän pöytiensä antimet ovat niukat, niistä riittää kerjäläisille ja loisillekin.⁴⁶ Myös maan suhteen vallitsevat jokamiehen oikeudet. Loiset viljelevät nauriita talonpojan maalle kaatamassaan kaskessa, ja tämä etu on heille yhtä vähän myönnetty kuin se on heiltä kiellettykään. Jalomielisyyteen on varaa, sillä

43 Jo Snellman kritikoi Runebergia siitä, että tämä oli erkaantunut kansasta ja omaksunut sivistyneen keskiluokan ajatuksia, jotka olivat luonteeltaan liian yleisiä (Karkama 1982, 145).

44 More 1516/1971. Käsité 'locus amoenus' periytyy Ovidiukselta ja Vergiliukselta. Nämä luonnehtivat ihannepaikan, jossa on paljon puita, kukkia, hedelmiä ja jossa linnut laulavat. Kevät on siellä ikuinen, kaikki aistit virkistyvät ja sielu lepää. Ranskasta puhuttiin keskiajalla tällaisena paratiisipuutarhana, ”le jardin de douce France” ja kuninkaasta sen tarhurina (Beaune 1985, 318-320).

45 Jo Arwidsson käytti idealisaatiota sivistyneistöä houkutellakseen. Hän puhui suomen kielestä ”hiomattomana timanttina, joka palkitsisi työstäjänsä odottamattomin rikkauksin”.

46 Ks. myös Runeberg 1832/1948, 287 ja 324.

Suomi tarjoaa Runebergin mukaan asukkailleen niin paljon erämaita, ettei kukaan maanomistaja ehdi niitä mitata ja käyttää hyväkseen.

Idealisoitu maalaispitäjä kuvataan viattomuuden tyyssijaksi ja pakopaikaksi pääkaupungin paheista. Runeberg esimerkiksi kertoo, että viinanjuonti on muualla maassa yleistä, mutta Saarijärvellä riittävät kunnon ruoka ja rehelliset elämän perusnautinnot. Huomio maalaiselämän raittiudesta vetoaa kyllästymiseen, joka vallitsi sivistyneistön keskuudessa yliopistossa villiintynyttä juopottelua kohtaan.⁴⁷

Jos siellä [Saarijärvellä] joskus näkee päihtyneen, voi olla varma siitä, ett'ei hänen tilaansa ole niin paljon syynä väkevän paljous kuin tottumattomuus voimakkaampaan ravintoon. (1832/1966, 175.)

Kuvausta hallitsee elämän yksinkertaisuuden ihannointi ja haave paluusta takaisin luonnon helmaan. Kirjoitus sisältää matkakertomukselle ominaista tunnelmointia, jossa matkanteon kärsimyksiä ja kohteen alkeellisia elinoloja korvaa joukko elämän pieniä ja viattomia iloja: takkatulen tai rakovalkean lämpö ja hyvä ateria.⁴⁸ Samanlaisista iloista nauttivat myös ulkomaalaiset, 1700- ja 1800-lukujen vaihteen Suomen matkaajat, muiden muassa italialainen Giuseppi Acerbi ja brittiläinen Edward Clarke.⁴⁹ Suomeen päin välittivät taas kokemuksiaan esimerkiksi tutkimusretkeilijä Yrjö Wallin ja suomalaisten sukulaiskansojen parissa matkaillut Mathias Castrén.⁵⁰

Kaikille näille matkakuvauksille on ominaista arbitointi puhujan ja yleisön välillä. Kirjoittaja tarkkailee omia reaktioitaan vieraassa ympäristössä ja välittää ne yleisöä puhuttelevalla tavalla. Keskeistä on se, että kuvattava ympäristö, ihmiset ja tapahtumat ovat jollakin tavalla originelleja, jotta nämä puhujan ja yleisön reaktiot tulevat mahdollisiksi.⁵¹

Matkakuvauksen kertoja on tietoinen tarinoijan roolistaan sekä niistä vieheistä, joilla hän houkuttelee yleisöä. Kerrontatapahtumaan viitataan teksteissä pienillä merkeillä, jotka osoittavat kertojan valmistelevan huippukohtia ja suvan-toja. Saarijärvi-kirjoitukselle antaa vaikuttavuutta klassinen tyyli, joka vetoaa ajan

47 Ks. Klinge 1989b, 175.

48 Ks. Castrén 1852-70/1931, 485; Wallin 1843-49/1931, 405-406.

49 Acerbi 1802/1983; Clarke 1824/1990.

50 Castrén 1852-70/1931; Wallin 1843-49/1931.

51 Ks. Wallin 1843-49/1931, 381.

uushumanistisiin harrastuksiin.⁵² Runeberg höystää kirjoitustaan deskriptioin, joissa vedotaan lukijoiden aisteihin ja jatkuvasti yllätetään ja hämmästytetään nämä muotojen ja värien vaihtelevuudella.⁵³ Tämä oli jo Pliniuksen ja Augustinuksen tapa kuvata luonnon näytelmää. Se tähtää ihastuksen synnyttämiseen, jossa jumalallinen luoja tai korkeimman taiteilijan armo ja majesteettius tulee tunnetuksi muotojen tanssivassa leikissä ja ehtymättömässä rikkaudessa.⁵⁴ Runeberg ei luonnollisestikaan loihdi esikuviansa tavoin lukijoiden silmien eteen kukkaniittyjä ja reheviä puutarhoja, vaan Pohjolan erämaiden jylheyttä.

Myös kirjoituksen vaikuttava lopetus, jossa Runebergin on tulkittu vetoavan lukijoidensa sääliin ja myötätuntoon sisä-Suomen asukkaiden puolesta, on antiikista juontuva retorinen formula. Kertoja seisoo reettorin tavoin kansalaisten oikeusistuimen edessä ja anoo sisämaan asukkaille armoa vedoten siihen, että nämä ovat kansan etuvartioksi asetettuja ja varjelevat kaikkien etua.

Sikäläistä väestöä voi pitää isänmaan asutuksen etuvartio-ketjuna, jonka kansa on asettanut taistelemaan niitä toimeentulon ja vaurauden vihollisia vastaan, joiden kanssa se tahtoo sotaa käydä. Totta on, että sodassa uhkaa suurin vaara etuvartijaa; mutta jos se joskus, niinkuin nyt näyttää tapahtuvan, on vaarassa joutua tappiolle ja joukottain häviöön, niin älkööt ne, joiden etua se valvoo, unohtako häntä hänen hädässään ja hylätkö häntä epätasaisessa taistelussa. (1832/1966, 178.)

Vetoomus tuottaa esiin lähimmäisenrakkauden ja oikeudenmukaisuuden vaateet, mutta formulaluonteensa vuoksi se näyttäytyy pikemminkin retoriseksi tehokeinoksi ja sivistyneistön aseman liehakoinniksi. Empatiasta ei ole kysymys, kuten käy ilmi niistä kuvauksista, jotka raportoivat kertojan uteliaista tutkimusretkistä ympäristössään. Sivistynyt havainnoija ei kykene asettumaan rahvaan asemaan.

Runeberg tekee havaintoja pirtin asukkaiden elämästä. Hän seuraa näiden käyttäytymistä ja keskinäisiä suhteita, kurkistaa eväsreppuihin ja maistelee niiden

52 Antiikin klassikoita ruotsinnettiin innokkaasti, mm. Euripideen näytelmiä, Theokrastoksen idyllejä sekä *Odyseia*, joka oli virikkeenä ja esikuvana mm. Lönnrotille (Klinge 1989b, 200).

53 Runebergin kirjoitus on erilaisten tyylien, genrejen ja diskurssien sulattamo. Onkin harhaanjohtavaa puhua erityisestä runebergiläisestä tyylistä, koska 'tyyli' viittaa yksilölle ominaiseen, itseidentittiseen kirjoitustapaan. Toiseksi käsite erehdyttää pitämään kuvattavia objekteja pysyvinä, muuttumattomina, aivan kuin ne vain saisivat erilaisia ilmiäsuja eri kuvaajien käsissä.

54 Johannesson 1982, 237.

sisältöä. Empiristi saa havaita, että rahvas ei syökään ikuisella partioretkellään piknik-herkkuja, vaan petäjäistä. Sivistyneistön näkökulmasta tuotettuun idealiisaatioon tunkeutuu näin kuvattavan rahvaan ääni. Tilanne on käänteinen aution maan diskurssiin nähden: sivistyneistö saa nyt vuorostaan tuta olevansa sisämaan asukkaasiin nähden toinen, joka ei tiedä näiden arkielämästä, pettuleivästä ja puutteesta (1832/1966, 175).

(--) ääni, joka soi yht'aikaa ”etkö sitä tiedä?” – ”*sinä* et sitä tiedä”, oli sydäntä särkevä (1832/1966, 175).

Osoitteleva *sinä*-pronomini erottaa kertojan kansanelämää ihannoivan ego-trippidiskurssin projisoinneista. Toiseus synnyttää sivistyneistössä myötätuntoa rahvasta kohtaan, mutta se ei johda sivistyneistön näkökulman kiistämiseen, vaan aution maan diskurssin eskapismiin, joka sivuuttaa kansan ja keskittyy luontokuvaukseen. Vaikka kertoja nimittäin murehtii löytönsä tehtyään rahvaan köyhyyttä, hän rypee samalla itsesäälissä kuin lapsi, joka on tunnistanut joulupukin parran alta tutun sedän kasvot. Hän sanoo rahvaan puutteen kohdanneen itseään ”kovin loukkaavassa muodossa” (1832/1966, 175) ja antaa ymmärtää, ettei olisi halunnut särkeä partiolaiselämästä muodostamaansa kuvaa.

Kertojan valtaa pettymys ja ikävystyminen kuvattavien olojen alkeellisuuden ja ihmisten yksinkertaisuuteen ja hän siirtyy tarkkailemaan omaa luontosuhdettaan.⁵⁵ Egotrippidiskurssi vaihtuu näin aution maan diskurssiksi, minän projektiksi, jossa omaa yksilöllisyyttä ja minuutta etsitään yrityksistä sulautua harmoniaan luonnon kokonaisuuden kanssa. Luonto kuvataan pakopaikaksi, johon arjen rasittama ihminen voi vetäytyä löytääkseen itsensä ja kootakseen persoonallisuutensa.⁵⁶

Kaksi diskurssia toimivat kiinteässä yhteydessä toisiinsa. Yhteistyötä voidaan tarkastella narratologisin instrumentein, erottamalla toisistaan:⁵⁷

fyysinen tekijä	sisäistekijä	kertoja	sisäislukija	fyysinen lukija
-----------------	--------------	---------	--------------	-----------------

55 Ks. myös Castrén 1852-70/1931, 515, 522, 534.

56 Karkama 1982, 97.

57 Sivuatan fyysisen tekijän ja fyysisen lukijan, jotka ankkuroituvat lähinnä biografistiseen ja reseptiotutkimukseen.

Kertoja voidaan ymmärtää Saarijärvi-kirjoituksessa kerronnalliseksi konventioksi, jonka kautta erilaiset diskurssit kirjoittautuvat tekstiin. Tämä ikään kuin ottaa eri diskursseissa eri rooleja. Kertoja ei siis edusta mitään yhtenäistä maailmankatsomusta tai määrätietoista intention toteuttamispyrkimystä, vaan esitystä leimaa dialogisuus.

Kirjoituksen sisäistekijä voidaan puolestaan ymmärtää geneeriseksi konventioksi, jotka ovat synnyttämässä dialogisia diskursseja.⁵⁸ Nämä geneeriset konventiot ovat linkki kirjoituksen ja sen potentiaalisen yleisön välillä. Ne luovat paitsi lukijalle odotuksia siitä, minkälainen teksti ja esitystapa on kyseessä, myös ottavat huomioon yleisön odotukset. Saarijärvi-kirjoituksessa artikuloituvat sekä yleisön vastustus että halu samastua kansaan. Ensinmainittu kiinnittyy antropologiseen, jälkimmäinen matkakuvauksen genreen. Molemmille on yhteistä kiinnittyminen sivistyneistön näkökulmaan ja hallitseviin diskursseihin.

Kahdelle diskurssille voidaan ajatella sivistynyttä yleisöä silmälläpitäen kaksi funktiota. Egotrippidiskurssi kytkeytyy vastakohdan luomiseen pääkaupunkiympäristölle ja tarjoaa rahvaan samastumiskohteeksi.⁵⁹ Kansaa vieroksuva diskurssi sitä vastoin kiinnittyy sivistyneistön itsetarkkailuun: siinä on sijansa vain mietiskelevälle subjektille ja luonnolle, joiden osallisuudesta kansa sulkeistetaan pois. Siihen kirjoittautuvat yleisön hallitsevista diskursseista kansallista yhtenäisyysajattelua vastustavat piirteet kuten säätyerot, erilaiset elämäntavat ja -ympäristöt, tietämättömyys kansan enemmistön jokapäiväisestä elämästä – sanalla sanoen toiseus rahvaan maailmaan nähden.

Miten sitten Saarijärvi-kirjoituksessa vaiennettu rahvas mieltää oman asemansa muotoutuvassa kansakokonaisuudessa? Asiaa voidaan tarkastella niin kutsuttujen rahvaanrunoilijoiden tekstien avulla, joissa rahvaan sanotaan saaneen oman äänensä kuuluviin.⁶⁰ Rahvaanrunoilijat, kuuluisimpina Paavo Korhonen, Olli Kymäläinen, Pentti Lyytinen, Pietari Makkonen ja Antti Puhakka, olivat itseoppineita, valistuneita talonpoikia. Olen valinnut näistä lähilukuun Paavo Korhosen runon *Talonpojille* (1831), jossa tämä käsittelee rahvaan asemaa. Kiinnostavaksi kysymykseksi muodostuu, miten se eroaa diskursseiltaan egotrippidiskurs-

58 Ks. Ridell 1994, 121-123.

59 Matti Klingen mukaan kansaa ihannoivan diskurssin idealisoinnilla oli ratkaisevan tärkeä funktio 1800-luvun alkupuolella: sitä tarvittiin, jotta sivistyneistö olisi voinut samastua vasta luodun Suomen kansakunnan rahvaaseen (Klinge 1982, 115-118. Ks. myös Karkama 1982, 29).

60 Esim. Laitinen 1991, 164.

sista.⁶¹

Runon aloitus on konventionaalinen. Se artikuloi sääty-yhteiskunnan sisäisen hierarkian, joka korostaa sivistyneistön ja rahvaan vastakohtaisuutta. Lähestymistapa on konkreettinen: kun Runebergilla sääty yhdistyy ennen kaikkea henkiseen sfääriin, Korhonen määrittää sen ulkoisen habituksen perusteella.

Herrat hattua pitävät,
Kyntömiehell' on kypärä.
Herrat käyvät saappahissa,
Toisen vuoron tohvelissa,
Viertomies on virsuillansa.⁶²

Muiden rahvaalle osoitettujen kirjoitusten tavoin runo tuottaa [kurjuusdiskurssia](#). Jokaisella katsotaan olevan oma, pysyvä paikkansa yhteiskunnassa. Vaikka tarkkailun kohteena on rahvaan asema, näyttää siltä, että kuvaus ei kuitenkaan perustu rahvaan omaan ääneen, vaan syntyy reflektiona sivistyneistön käsityksistä. Rahvasta ohjataan nimittäin omaksumaan sivistyneistön näkökulma ja sovittamaan oma elämänsä siihen. Se saa neuvoja, joiden avulla sen sanotaan saavuttavan suosion herrojensa silmissä.

Ohjeet kumpuavat kuvitteellisesta tilanteesta, jossa sivistyneistön ja rahvaan edustaja kohtaavat toisensa. Jälkimmäiselle opetetaan herran elkeitä kuten vieraanvaraisuutta. Rahvaanmiestä neuvotaan eleettömään käyttäytymiseen, jonka on tarkoitus osoittaa sivistyneelle vieraille, että vieraisiin on totuttu ja että näitä on myös vara kestitä. Vierasta mahdollisesti häiritsevät objektit, esimerkiksi lapset, kehoitetaan viemään pois silmistä: ”Pane pöy'älle pötyä/ Laita lapsi naapurihin”.⁶³

Lisäksi neuvotaan pöytä- ja seurustelutavoissa ja kehoitetaan osoittamaan kiinnostusta yleisiin asioihin. Näin halutaan osoittaa, että rahvas ei ole suljettu ja primitiivinen yhteisö. Huomio kiinnitetään samoihin asioihin, joita Runebergin aution maan diskurssissa kavahdetaan kansan alkukantaisuutena ja sivistymättö-

61 McNay kritikoi Foucault'ta siitä, että tämä analysoi valtasuhteita vain siitä perspektiivistä, miten ne ovat juurtuneet yhteiskunnan instituutioihin eikä alistettujen näkökulmasta (McNay 1994, 101). Tämä tuottaa hänen mukaansa negatiivisen valtakäsityksen. Omasa tutkimuksessani tämä näkökulma on ollut tähän saakka relevantti, koska rahvaan kirjoittamia kansallisia aihepiirejä käsitteleviä tekstejä ei ollut.

62 Korhonen 1821/1933, 40.

63 Korhonen 1831/1933, 42.

myytenä, mutta se esitetään nyt käänteisessä muodossa.

Runon tarkkailun ja refleksion teemat artikuloivat yksilön ja ryhmän identiteetin etsintää, jossa hahmotetaan samalla kansakokonaisuutta. Sivistyneistö kuvittelee rahvaan, rahvas puolestaan yrittää mukautua sen toivomuksiin. Molemmat tarkkailevat toisiaan etäältä ja yrittävät muodostaa kuvan näkemästään. Paradoksaalista on, että rahvaasta tulee tässä prosessissa itse itselleen toinen. Siltä vaaditaan vieraskoreutta ja pintakosmetiikkaa.

Kansan tavoin myös suomen kieli on kuin Arwidssonin kansateorian vieras, joka halutaan pukea lainavaatteisiin.⁶⁴ Pietari Makkonen esimerkiksi kirjoittaa ironiseen sävyyn *Ilolaulussa suomen kielen kasvannosta*, miten suomen kielestä tehdään salonkikelpoinen. Hän personifioi kielen neidoksi, joka pestään, kammataan, vaateutetaan ja koristetaan.⁶⁵ Seurapiireissä debytoituaan tätä herraskaista neitoa alkavat sitten armastella niin professorit kuin rovastitkin.⁶⁶

Rahvaan ja sen äidinkielen toiseus artikuloivat eräänlaista eksistentiaalista ahdistusta ja juurettomuutta vastaluodun kansakunnan maaperällä. Rahvas kiinnittyy vain sivistyneistön siitä luomiin representaatioihin, joihin sitä ohjataan keppi ja porkkana -menetelmällä: ohjeiden noudattamisesta luvataan palkinto, suosio ylempien silmissä.

Sitä miestä mielellänsä,
Herratkin hyvin pitävät,
Jolta saavat saatavansa,
Vähät viemiset välistä.
Sille vielä viipymättä
Kirkkoherrankin kotona
Kahvikuppi kannetahan,
Luona lukkarin samate
Aamuryypä annetahan.⁶⁷

Rahvaan asemoituminen on passiivista alamaisuuteen ja kuuliaisuuteen

64 Lönnrot kritikoit herraskaisia elkeitä omaksuneita, ruotsin kielellä kokeeteeraavia talonpoikia. Hänen mielestään heidän käyttäytymisensä todisti, etteivät he tyytyneet asemaansa. Lönnrotilla arvosteluun ei liittynyt romanttista luonnontilan ihannointia, sillä hän kehoittaa rahvasta kyllä opin tielle, mutta suomen kielen avuun. Ks. Lönnrot 1840/1932, 520-521.

65 Paavo Korhonen taas kuvaa suomen kielen kapaloiseksi, jonka on opittava ottamaan aikamiehen askelia (1835/1932, 43).

66 Makkonen 1847/1933, 84.

67 Korhonen 1831/1933, 41.

mukautumista. Sitä ohjaa sivistyneistön näkökulma, joka artikuloituu jopa runon muodossa. Korhosen säkeet muistuttavat papiston rahvaalle kirjoittamia historiaesityksiä ja arkkiveisuja 1600 ja 1700-luvuilla – hän nimittäin pukee runonsa vanhalla Petraeuksen runousopin mallilla alku- ja loppusointuihin.

Sivistyneistön ja rahvaan tekstien sisällölliset ja muoto-opilliset yhtäläisyydet osoittavat, että rahvaankirjallisuudessa ei vielä ole kiistävää merkitystä, vaan se sisäistää ja siirtää hallitsevia arvoja ja normeja.⁶⁸ Uutta, haastavaa foorumia täytyykin etsiä muualta, kaunokirjallisuudesta, mille foorumille Runebergin uranuorito paikantuu kansallisessa työssä. Tarkastelenkin tässä pyryssä Runebergin *Hirvenhiihtäjiä*, joka on aiheensa puolesta ymmärrettävissä eräänlaiseksi rinnakkaistekstiksi Saarijärvi-kirjoitukselle. Toiseksi esitän sen avulla kysymyksen, missä niin sanottu fakta ja fiktio eroavat toisistaan ja missä ne päinvastoin näyttävät lähenevän toisiaan.

6.3 Kaunokirjallisuuden kansa

Elgskytterne (*Hirvenhiihtäjät*, 1832) on yhdeksän laulua käsittävä heksametrirunoelma.⁶⁹ Se sijoittuu Saarijärvi-kirjoituksen tavoin sisämaan kyläyhteisöön ja kuvaa kansanelämää. Talonpoikaisissa pirteissä näytetään yhteisön monenkirjavi väki kerjäläisistä loisiin, piikoihin ja laukkuryssiin. Talonväki on vieraanvaraista ja ympärillä hahmottuva maisema kuin *locus amoenus*. Runoelman vallitsevana vaikutelmana on levollisuus ja sopusointu.⁷⁰ Ihmiset elävät viattomuuden tilassa, missä he ovat saavuttaneet keskinäisen harmonian ja sisäisen rauhan.

Runoelman aiheena on hirvenajo, johon kietoutuu myös kosiotarina. Itse tapahtumilla ei kuitenkaan ole itsenäistä merkitystä, vaan ne muodostavat lähinnä kuvauksen kehykset.⁷¹ Toiminnan tarkoituksena on, kuten draamassa, paljastaa

68 Jo kansanrunoudella oli tämä uusintava ja välittävä rooli. Ks. Karkama 1982, 17.

69 Eepoksen heksametrin sovittaminen suomen kieleen tuotti ongelmia teoksen suomentamisessa ja ensimmäinen käännös ilmestyi vasta vuonna 1855. Ks. Viljanen 1944/1948, 287-290.

70 Karkama 1982, 87-89.

71 Karkama 1982, 92.

henkilöiden luonteet ja yhteisön sisäinen rakenne. Tutkin tätä muotoutuvaa fiktivistä maailmaa diskurssianalyysin keinoin kuten edellisissä luvuissa, purkamalla tekstin diskursiivista rakennetta.

Hirvenhiihtäjät ammentaa idyllin traditiosta,⁷² jolle on ominaista paikan yhteisyys ja rajoittuminen muutamiin elämän peruselementteihin. *Hirvenhiihtäjien* maailmaa määrittävät suurperhe, isäjohtoiset ihmissuhteet ja välitön luontosuhde.⁷³ Ihmiselämä nivoutuu vahvasti luontoon. Luonnonilmiöillä ja ihmiselämän tapahtumilla on sama rytmi ja kieli. Rytmi tulee kauniisti esille Runebergin heksametriepiikassa, joka on varsin lähellä arkikieltä. Jos säkeet kirjoitettaisiin peräkkäin ilman mittaa lauseiden ajatussisältöjen mukaisesti, kerronta muuttuisi miltei realistiseksi proosaksi.⁷⁴

Idyllinen diskurssi, joka pitää *Hirvenhiihtäjissä* hallitsevaa asemaa, eroaa Saarijärvi-kirjoituksen egotrippidiskurssista siinä, että kertoja ei tuo esiin sivistyneistön näkökulmaa. Yleisiä arvostelmia ei esitetä muuten kuin toimivien henkilöiden suulla.⁷⁵ Henkilöt asetetaan edustamaan jotakin yleistä ideaa, joka esitetään epiteettinä, kuten ”toimekas Anna” ja ”mielevä Pekka”. Kuhunkin henkilöhaamoon liittyy myös erityisiä piirteitä, jotka tulevat esiin tilanteittain, sillä henkilöhaamojen luonne elää hetkessä ja toiminnassa. Tässä tulee esille keskeinen ero faktateksteihin, joissa kuvaus on usein jähmettävää, staattista.⁷⁶

Eepoksen juonirakenne on monipolvinen ja sallii useita yhtäaikaisia tapahtumia, joiden välillä kerronta vuorottelee. Se simuloi elävää elämää pitämällä tapahtumat ja luonteet jatkuvassa liikkeessä. Tapahtumia peilataan useiden eri henkilöiden kautta, mikä hahmottaa sekä toiminnan että henkilöt kerrannaisesti, useista ulottuvuuksista käsin. Kansa esitetäänkin *Hirvenhiihtäjissä* heterogeenisempänä ja elävämpänä ryhmänä kuin koskaan aikaisemmin.

Eepoksessa muotoutuu konkreettinen pienoismaailma, jota ei – fiktiolle

72 *Hirvenhiihtäjille* on haettu esikuvia myös Walter Scottin teoksista, erityisesti Waverley-sarjasta ja osoitettu, että Suomen sydänmaa merkitsi Runebergille luonnonvaikutelmana samaa kuin Skotlannin ylämaa Walter Scottille. Lauri Viljasen mukaan molemmat myös ihailevat patriarkaalista juurevuutta ja miehistä kuntoa ja yhteistä on myös valoisa ihmisrakkaus ja huumori. (Viljanen 1944/48, 278.)

73 Karkama 1982, 53.

74 Karkama 1982, 90.

75 Karkama 1982, 91.

76 Sanottu ei koske Saarijärvi-kirjoitusta, jossa Runeberg käyttää runsaasti kerronnallista ainesta. Hän kuvailee sisämaan asukkaiden luonnetta havaintoesimerkein, mm. kertomuksella vanhasta merimiehestä.

ominaiseen tapaan – määritä realistisuus, vaan mahdollisuus.⁷⁷ Idyllisessä diskursissa painottuu ihanteellisuus: henkilöt varustetaan sellaisilla ominaisuuksilla kuin alamaisuus, nöyryys, vaatimattomuus, työteliäisyys ja omillaan toimeen tuleminen.⁷⁸

Ominaisuudet tukevat pyrkimystä vallitsevan yhteiskunnallisen tilanteen säilyttämiseen, joka oli keskeinen 1830-luvun rauhaa ja kuria korostavassa ilmapiiirissä. *Hirvenhiihtäjien* ideaaleilla on tässä useitakin interdiskursiivisia vastineita. SKS esimerkiksi julkaisi moralisoivan romaanin *Kultala*, joka oli sovitettu sveitsiläisen H. Zschokken alkutekstistä. Siinä osoitettiin, että työ ja uskollisuus tekevät elämästä ”kultalan”, eivät suinkaan vaatimiset, vallankumoukset ja kapinointi.⁷⁹

Ihanteet koskevat *Hirvenhiihtäjissä* niin miehiä kuin naisia, jos kohta ensinmainitut ovat idyllin isäjohtoisen näyttämön etualalla. Kosittavasta neidosta, Hennastakin, on karsittu kaikki nuoruuden innostus, kokeilunhalu ja huimapäisyys. Häntä luonnehditaan ”siivoksi, säyseäksi ja taipuisaksi”. Kun toiset neidot ovat harakoiden tavoin laukkuryssien silkin ja korurihkaman perään, Henna toteaa: (--) Mitä tässä/ moista me haikailemme, mik' ei voi täytyä koskaan?/ Köyhät palvelijat, mekö silkkejä pyytelisimme?” (1832/1948, 297.)

Henna on kuin idyllisen diskurssin hyveellinen vastine arkkiveisujen pramealle piialle, joka sai koreilunhalustaan rangaistuksen. Näitä ihanteellisia henkilöitä esittämällä idyllinen diskurssi osallistuu vallitsevan yhteiskunnallisen tilanteen säilyttämiseen. Se korostaa, että kunkin yhteisön jäsenen on tyytyminen omaan osaansa, rahvaan vaatimattomaan, työn ja arkiaskareiden täyttämään elämään (1832/1948, 299).

Koska fiktio kuitenkin sallii henkilöiden edustamien ideoiden ja maailmankuvien dynaamisuuden, ei *Hirvenhiihtäjien* maailmakaan ole niin harmoninen, etteikö sijaa olisi myös kapinalle, yltiöpäisyydelle ja itsensä korostamiselle. Alamaisuus herättää vastustusta torpparinrouva Annassa, mikä asettaa hänet vastakkain miehensä Pekan edustaman idyllisen diskurssin kanssa. Kun Pekka on lähdössä isännälleen hirvenajoon, Anna on nyreissään, mutta saa vain kuulla

77 Aristoteles n. 335-322 eKr./1962, 27.

78 Jo Armfelt esitti nämä ominaisuudet kuvatessaan suomalaisia keisarille ja vakuuttaessaan kansan uskollisuutta. Samat ominaisuudet korostuivat myös keisarin itsensä pitämässä puheessa Porvoon valtiopäivien päättäjäisissä hänen ilmaistessaan vaatimuksensa uusille alamaisilleen (*Suomen historian dokumentteja* 2, 16).

79 Klinge 1989, 109.

järkähtämättömän vastauksen: ”mitä herrani käski, tehtävä on” (1832/1948, 279). Anna kapinoi ja sanoo Pekan tulevan isäntänsä hyväksikäyttämäksi.

Tuo jos vaivasi suur' edes antaisi voittoa joskus,
niin panis ihmeeks en sinun intoas uupumatonta;
vaan komisarjuksen apumiehenä käyt koko päivän,
hirvet kaatelet uljaimmat sekä myös useimmat,
pois tulet yöks ilomielin, jos sinä taljasen yhden
sait yli sen mitä muut, kun herrasi pääosan otti.
(1832/1948, 279).

Annan piikikäs huomautus edustaa *häiriödiskurssia*, jossa vallitsevat ihan- teet, alamaisuus, työteliäisyys, patriarkalisuus ja yhteisön sopusointu asetetaan kyseenalaisiksi. Kuvaavaa on, että diskurssi sijoitetaan nimenomaan naisihmisen suuhun, sillä isäjohtoisessa idyllin maailmassa nainen edustaa häilyvyyttä ja ei-järkeä.⁸⁰

Kahden diskurssin kohdatessa häiriödiskurssi kärsii tappion ja se alistetaan idylliselle diskurssille. Pekka todistelee Annalle olemassaolevien valtasuhteiden järkevyyden ja logiikan selittämällä, mitä riskejä hänen isäntänsä ottaa johtaessaan laitonta hirvenajoa. Anna myöntyy selitykseen ja toteaa: ”valta on rikkaan, tottelu köyhän” (1832/1948, 280).⁸¹

Naisten lisäksi myös kaupunkilaiset sekä kerjääjät ja loiset edustavat häiriödiskurssia. Kaupunkilaiset edustavat paheellista, kylmää ja välinpitämätöntä väkeä kuten Saarijärvi-kirjoituksestakin voitiin implisiittisesti lukea esiin. Kerjurit ja loiset taas ovat yhteisöön integroituneita, vaikkakin sen pohjasakkaa. Jälkim- mäisten häiriöt tuodaan julki yhteisön sisäistä sopusointua korostaen hyväntahtoi- sesti myhäillen. Tämä tapahtuu esimerkiksi kohtauksessa, jossa kerjuri Aaro ja

80 Kansallisvaltion rakentamisen haasteet asettivat naiset toisarvoiseen asemaan, minkä reaktionä autonomian alussa syntyi rikas naiskirjallisuus. Sen sisältämä protesti kohdis- tui erityisesti naisen perinteisiin patriarkalisiin määrittelyihin. (Mäkelä ja muut 1989, 81-97.)

81 Runebergin puolison, Fredrika Runebergin historiallisessa romaanissa *Fru Catharina Boije och hennes döttrar* (Rouva Katarina Boije ja hänen tyttärensä, 1858) ja *Sigfrid Liljeholm* (1862) naistenkilöt ovat voimakkaita ja rikkovat patriarkalisen yhteiskunnan rajoja: he ajattelevat ja toimivat itsenäisesti ja rohkeasti. Katarina Boije toteaa, että voi- ma kuuluu naiselle niin kuin miehellekin (Runeberg 1858/1981, 19); *Sigfrid Liljeholmis- sa* taas ironisoidaan naisten syrjäytettyä asemaa sodan melskeissä, joka kuitenkin kosket- taa heidän elämäänsä mitä keskeisimmin (1862/1983, 81). Fredrika Runeberg esittää so- dan tapahtumat romaaneissa sekä miehisten sankarien että naisten kokemina, ja ne ovat tässä merkityksessä moniäänisiä aivan toisella tapaa kuin esimerkiksi Topeliuksen ro- maanit (Karkama 1994, 68).

loinen Paavali ottavat yhteen uuninpankolla. Toinen pudottaa toisen alas, kun tuntee jäävänsä paitsi höyryävästä sulolämmöstä. Pekka tulee jälleen paikalle idyllisen diskurssin sovittelijan hahmossa ja korostaa molempien yhtäläisiä oikeuksia: ”Paavali veikko, mik’ oikeus on, sit muilt’ älä kiellä! Köyhäkin uunin pääll’ on, katsos, kaitsema Luojan” (1832/1948, 287).

Kuvatuissa tapauksissa idyllisen ja häiriödiskurssin välinen konfrontaatio selvitetään eksplisiitisti. Toisinaan sen ratkaisee juonen kulku, jossa idyllinen diskurssi osoitetaan oikeaksi ja häiriödiskurssi torjutaan pahansuopaisena ja turhana puheena. Näin käy esimerkiksi Annan kritiikille, joka suuntautuu idyllisen diskurssin patriarkaalisuutta vastaan. Hän ivailee miesten saamattomuutta.

”Voi toki miehiä!” virkahtaa heti taidokas Anna,
”jos mikä tehtävä lie, yhä täytyy tuumia ensin,
myötä ja vastoin aatellaan vain aattelemistaa;
kertaa mont’ epäröidään noin, tekovaaroja karttain,
kunnes luistanut on läpi kätten hyöty jo kallis.”
(1832/1948, 283.)

Miehet jättävät Annan huomautuksen omaan arvoonsa, ja juonen kuluessa osoitetaan, että miehet antavat tekojen puhua puolestaan. Esimerkiksi Annan veli Kurun Matti, kuulu karhunkaataja, kuvailee sankaritekonsa vähäeleisesti ja ainoastaan, kun sitä häneltä nimenomaisesti pyydetään. Häiriödiskurssille osoitetaan paikkansa kerjäläisten, loisten ja naisten ymmärtämättömänä puheena.

Idyllisen ja häiriödiskurssin konfrontaatiot ruumiillistavat paitsi kädenvääntöä yhteisön sisäisistä suhteista, myös välienselvittelyä vieraisiin yhteisöihin ja kansoihin. Tässä oman ja vieraan kohtaamisessa ovat vastakkain suomalaiset torpparit ja venäläiset laukkuryssät.⁸² Venäläiset rikkovat idyllin rauhaa luomalla suomalaisrahvaassa, etenkin naispuoleisessa, haavekuvia ”rihkamarikkaasta Arkangelista”, jossa vaatteet ovat silkkiä ja ruplat ruokaa. Siveä ja järkevä Hennakin joutuu piirityksen kohteeksi. Laukkuryssä kosii häntä humaltuneelle toverilleen ja kehuu miestä rikkaaksi, pulskeaksi ja kauniiksi. Miehellä on parta kuin revon uljas häntä ja hän on taitava viskomaan kättä ja säärtä.

82 Laukkuryssät tuovat *Hirvenhiitäjiin* etnistä väritystä, jolla Runeberg höystää mielellään kotoista maisemaa ja kerrontaa. *Jouluiltaan* on esimerkiksi upotettu runo Itämaan haaremistä, jonka kiihkeys kontrastoituu suomalaisnäyttämön alistuneeseen surumielisyyteen (1841/1948, 393-399).

Häiriödiskussissa korostetaan vieraan ulkoisia puolia sekä katoavaa, maallista omaisuutta. Vastapooliksi asetetaan suomalainen kosija Kurun Matti, jota kuvataan idyllisen diskurssin mukaan maltillisesti. Tarkat detaljit kosijan omaisuudesta ja niistä velvollisuuksista ja vapauksista, jotka hän tulevalle vaimolleen tarjoaa, synnyttävät kuvan kosinnan realistisuudesta. Avioliitto ei ole hetken mielijohde, vaan tarkoin punnittu tarjous.

Kahden diskurssin keskinäinen järjestys osoitetaan jälleen kerronnallisilla juonteilla. Laukkuryssä lupauksen osoitetaan perustuvan katteettomaan kehuun: tämä kuvataan ”simasuuksi”, joka hokee, viehtele, maiskii ja mairii omanvoitonpyyntöisesti. Kuvaukseen tunkeutuu suomalainen näkökulma ramman Rebekan hahmossa, joka kääntää ryssän kosiopuheessa mainostamien hyveiden kääntöpuolet esiin. Rebekka noituu ”rivosuisia petoja, partavia peikkoja”, joiden ripaska on ”rietasta hyppelyä” ja iloluontoisuus elämointiä, joka ”ei anna yön eikä päivän rauhaa” (1832/1948, 307).

Hirvenhiihtäjiä määrittää sovituksen estetiikka, joka pyrkii sulkemaan eepoksen idyllisen diskurssin ympärille. Se huipentuu eepoksen viimeisessä laulusssa, joka kuvaa Hennan ja Kurun Matin kihlajaistansseja. Päätös sisältää yleiset johtopäätökset idyllisen ja häiriödiskurssin konfrontaatioista. Diskurssien tekstiin tuoma liike pysäytetään ja fiktiivinen maailma kuvataan valmiina, täydellisenä ja moitteettomana. Idyllinen diskurssi asetetaan ilmaisemaan tapahtumien olemusta ja runoelmasta johdetaan yleinen arvostelma, joka korostaa vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen legitimaatiota.

Päätös tuo esiin kertojan näkökulman ja sitä ohjaavat diskursiiviset käytännöt, jotka pyrkivät vallitsevan yhteiskunnallisen tilanteen säilyttämiseen. Mielenkiintoista kuitenkin on, että häiriödiskurssi saa vielä sijansa kerronnan makrotasolla. Eepoksen teema, hirvenajo, saa väistyä naisellisen näkökulman, romanttisen rakkauskertomuksen tieltä. Myös idyllisen diskurssin hyveet, alamaisuus ja uskollisuus, kyseenalaistuvat, sillä suoritettava hirvenajo on laiton.

Häiriödiskurssin kiistävä funktio on yleensä jäänyt jalkoihin, kun Runebergin ihanteellisista henkilöhahmoista, sellaisista kuin Pekka, Kurun Matti ja Henna, on tullut esimerkillisiä kansalaisen malleja. Tällöin kiistävä aines ignoroidaan ja fiktion liike pysäytetään aivan kuten Runebergin sovituksen estetiikassa. Tämä auttaa samastumista ihanteisiin.

Juuri fiktiivisten tekstien samastumiseen ohjaava luonne näyttää tekevän

niistä tehokkaita kansallisen funktion kannalta. Matti Klinge esimerkiksi sanoo, että käsitykset Suomen kansasta, sen luonteesta ja ominaisuuksista kodifioitiin nimenomaan fiktiivisissä teksteissä: Lönnrotin *Kalevalassa* ja Runebergin *Hirvenhiihtäjissä*.⁸³ Snellmanin isänmaata hän sen sijaan sanoo abstraktiksi käsitteeksi.⁸⁴

Kaunokirjallisuuden mallit on usein ymmärretty Suomessa jopa konkreettisemmin kuin niiden myyttinen perusstruktuuri edellyttäisi.⁸⁵ Niistä on toisinaan tullut kaavamaisen jäljittelyn ja manerismin kohteita. Kuuluisin esimerkki lienee Saarijärven Paavo, joka nostettiin myös lama-Suomessa esiin ihanteellisen kansalaisen malliksi,⁸⁶ ja sille etsittiin myös lihaa ja verta olevia vastineita.⁸⁷ Mikäli tällainen fiktiivinen malli niveltyy tehokkaasti hallitseviin diskursseihin, siinä tuotettujen kansan ominaisuuksien voi suorastaan luulla juontuvan kansalaisten geeneistä.⁸⁸

Semiootikko Eero Tarastin mukaan kansallisen kulttuurin voima perustuu juuri jäljittelyyn, mimeettiseen käyttäytymiseen. Sen ensisijaisena tavoitteena on ennallaan säilyttäminen.⁸⁹ Mallien mukaista asemointia tehdään kaunokirjallisuuden avulla erityisesti juhlapuheissa ja koulukirjoissa, joissa malleista on tullut osa virallista suomalaista minuutta – niiden avulla tuotetaan subjektiaseamia, joihin yksilöt voivat asettua.⁹⁰

Hirvenhiihtäjissä vaikuttava sovituksen estetiikka, joka nostaa idyllisen diskurssin etualalle, toimii vastaanottajien samastumista helpottavana. Se ignoroi

83 Klinge 1989, 111.

84 Klinge 1989, 117.

85 Niemi 1980, 161.

86 Kun filosofityöryhmä asetettiin vuonna 1993 pohtimaan lama-Suomen henkistä tilaa ja tulevaisuutta, työryhmän puheenjohtaja Ilkka Niiniluoto asetti Paavon nykysuomalaisille malliksi: ”Suomen kansan perinteiset kriisinhallinnan keinot on kuvattu J.L.Runebergin runossa Saarijärven Paavosta, joka panee leipään puolet petäjäistä, kaivaa kaksin verroin ojaa ja toivoo Jumalalta kasvua. Kun naapurin touon vie halla, veljeä ei hädässä hylätä. Samanlaista mallia sovellettiin sotaa seuranneessa asutus- ja jälleenrakennustyössä. Yksilöllistä sisua, tekemisen iloa ja epäitsekästä kumppanuutta *löytyy vielä suomalaisista*, jos sumean toimintaympäristön tilaa ja tavoitteita kirkastetaan, jos ajelehtimisen sijasta tiedetään, mitä ollaan tekemässä ja miksi”. (Niiniluoto 1993/1994, 43. Kurs. PK.)

87 Kun Niiniluoto peräänkuulutti jokaisesta suomalaisesta löytyvää Paavon perintöä, sanomalehdistössä ryhdyttiin leikkiin mukaan. *Helsingin Sanomissa* toimittaja Anneli Sundberg luonnehti Paavon hyveiden avulla erästä marttajohtajaa (Sundberg 1994). Lihaa ja verta olevaa vastinetta Paavolle etsittiin myös *Akava*-lehden lukijakilpailussa ”Ken hän on?” (*Akava* 1/1994).

88 Hallitsevan diskurssin tuottaman yhteisöllistymisen seurauksena jokainen kansan jäsen tuntee, että juuri hän on antanut oman panoksensa kansansa representoimiseen – jopa siinä määrin, että hän uskoo syntyneensä kansansa representaatioksi.

89 Tarasti 1992, 210.

90 Asiaan palataan lähemmin Topeliusta koskevassa luvussa.

kiistävän aineksen ja pysäyttää fiktiolle ominaisen liikkeen. Tarastin mukaan tällainen monovalenttisuus on tyypillinen suomalaiselle semiosfäärille: ei olla totuttu vastaanottamaan monelta taholta tulevia viestejä.⁹¹

Kirjallisuudella on kuitenkin aina ollut myös kiistävä funktionsa. Esimerkiksi 1800-luvun Ranskassa Eugène Sue, Alexander Dumas ja Victor Hugo julkaisivat yhteiskuntakriittisiä romaaneja. Ne kiellettiin Suomessa, koska pelättiin niiden yllyttävää vaikutusta.⁹² Suomessa kirjallisuudella oli aivan erityinen asema, sillä poliittinen toiminta oli kiellettyä aina vuoden 1863 valtiopäiviin saakka. Kirjallisuus sai näissä oloissa toimia piilopoliittisena kanavana.

Fiktion kirjoittaminenkin oli siis osallistumista yhteiskunnalliseen dialogiin. Tosin se oli vaarattomampaa kuin ohjelmakirjoitusten laatiminen, sillä sen vaikuttamispyrkimykset olivat epäsuorat. *Hirvenhiihtäjien* yllyttävästä vaikutuksesta ei ollut kuitenkaan pelkoa sisällön, eikä myöskään menekin puolesta.⁹³ Kului 18 vuotta ennen kuin tuhannen kappaleen painos oli lopussa.⁹⁴ Suomen luetuinta kirjallisuutta edustivat kirjalliset kalenterit (*Aura*, *Lärkan*, *Necken*, *Poetisk Kalender* jne.)⁹⁵ sekä – hämmästyttävää kyllä – naiskirjallisuus, muiden muassa Runebergin vaimon kirjoittama historiallinen romaani *Catharina Boije och hennes döttrar* (*Catharina Boije ja hänen tyttärensä*, 1858).⁹⁶

6.4 Snellmanin skeptinen

Kun Runeberg pysyttelee rauhanomaisesti sivussa kiivaimmasta yhteiskunnallisesta dialogista, Snellman astelee suoraan tulilinjalle. Tarkastelen seura-

91 Tarasti 1992, 207.

92 Zetterberg & Pulma 1995, 402.

93 *Hirvenhiihtäjien* vastaanotosta Söderhjelm 1904, 312-316; Viljanen 1944, 281-287.

94 Myynti oli niin vähäistä, että se ei viiteen vuoteen peittänyt edes painatuskuluja (Laitinen 1991, 154; Viljanen 1944, 281). Klassikot eivät muutenkaan olleet myyntimenestyksiä: Lönnrothin *Kalevalan* ensimmäistä, vuoden 1835 painosta, joka oli suuruudeltaan 500 kappaletta, myytiin yli kymmenen vuotta. Aleksis Kiven *Seitsemän veljeksien* yhteispainos oli niin ikään vaatimattomat 500 kappaletta (Laitinen 1991, 154).

95 Ks. Jama 1980, 18-22.

96 Teoksen ensimmäinen painos myytiin loppuun kolmessa vuodessa ja kustantaja Bonniers tarjoutui ottamaan toisen, suuremman painoksen, joka ilmestyi vuonna 1861 (Tuulio 1983, 5).

vissa luvuissa, minkälaisia hänen faktatekstiensä vaikuttamisstrategiat ovat Runebergin fiktiiviseen asemointiin verrattuna. Asemoimisen aspekti on diskursiivisen vallan käytön tutkimuksessa keskeinen. Subjektien muotoutumisessa valta on nimittäin suorassa vaikutussuhteessa kohteeseensa, konkreettisessa toiminnassa.⁹⁷ Tutkimusaiheeksi voidaan esittää tätä koskien kaksi kysymystä:

- (1) miten Snellman asemoi suomalaiseksi?
- (2) miten hän oikeuttaa asemoinnin?

Tarkastelen kysymyksiä sekä sivistyneestölle suunnatussa *Saima*-lehdessä että rahvaalle suunnatussa *Maamiehen ystävässä*, mutta aivan ensiksi luon silmäyksen siihen yleiseen kansateoriaan, jonka Snellman muotoilee *Valtio-opissaan* ja jota *Saiman* artikkelit pitkälti popularisoivat.

Läran om staten (Valtio-oppi, 1842) on puheenvuoro eurooppalaiseen keskusteluun, jota käytiin yksilön suhteesta yhteisöön. Kun Runebergilla yksilö oli vielä pääosassa, Snellmanille kansakunta on kaikki: yksilön tulee hänen mukaansa alistaa oma tahtonsa kansakunnan tahdolle.⁹⁸

Valtio-oppi sisältää useita määrittelyjä kansaa ja sen olemusta valaisevista käsitteistä, kuten 'kansallisuus', 'kansallishenki', 'kansallisluonne' ja 'isänmaallisuus'.⁹⁹ 'Kansallishenki' on näistä kenties keskeisin. Se muodostaa valtion ja yhteiskuntaelämän perustan ja tekee kansat merkittäviksi inhimillisen sivistyksen kehitykselle (1842/1982, 199–200). Kansalla on ylipäättään olemassaolon oikeuksensa vain sikäli kuin se kykenee ilmentämään kansallishenkeä (1844/1982f,

97 Foucault 1976/1980, 97. Wickham kritikoi Foucault'n käsitystä siitä, että mikrotason valtapisteet ovat osa makrotason strategioita. Hänen mukaansa tämä antaa ymmärtää, että makrotaso on olemassa essenssinä ja että valtasuhteet rakentuvat alhaalta ylös (Wickham 1986, 162). Foucault'n lähtökohta on kuitenkin käytännöllinen, sillä valtaa ei ole olemassa sellaisenaan, vaan ainoastaan harjoitettuna. Lähdettyäessä liikkeelle mikrotason valtatarkastelusta on kuitenkin muistettava, että se on jatkuvassa vuorovaikutuksessa useiden eri valtapisteiden kanssa, jotka eivät rakennu vain alhaalta ylös, vaan muodostavat monitasoisia verkostoja (ks. Foucault 1976/1980, 98).

98 ”(- -) kansallishenki on oikean normi valtiossa ja (- -) yksilö toimii laillisesti, kun hän noudattaa tätä normia; (- -) tämä menettelytapa on siveellisen vapauden huippu, koska tässä yksilön tahdon täytyy käydä yhteen itse normin kanssa, jota hän seuraa ja joka, kuten myös aikomus noudattaa normia, on olemassa vain hänen omassa rinnassaan.” (Snellman 1842/1982, 369.)

99 Snellman on nimenomaan kansakunnan filosofi, kun taas hänen oppi-isänsä G.W.F. Hegel valtion. Snellmanin suuntautumiselle on selvä selitys: Suomi ei ollut vielä muodostanut valtiota. Snellman näkee kansallisuuden kehittämisellä olevan kuitenkin mahdollisuuksia ja hän sovittaa hegeliläiset opit Suomeen.

50). Snellmanin mukaan kullakin kansalla on oma tehtävänsä suoritettavanaan maailmanhengen työssä, minkä jälkeen sen on aika sortua (1842/1982, 212).

Kansallishenki elää yhteiskunnan instituutioissa tekoina ja toimintana (1842/1982, 416).¹⁰⁰ Juuri toiminta erottaa sen isänmaallisuudesta, joka on vastarakkautta isänmaahan ja hyvää tahtoa toimia sen hyväksi. Se ei kuitenkaan johda vielä konkreettisiin toimiin. Snellman polemisoi tällä toimivan kansasubjektin määrittelyllään edeltäjiensä, romantikkojen, kansakäsityksen. Nämä näkivät kansan spontaanisti ja tunneperäisesti toimivaksi voimaksi tai luonnon mukaan eläväksi alkuihmisyydeksi. Myös valistus, joka korosti käytännöllisen tietouden jakamista, on Snellmanille vieras. Hänelle kansa on sivistynyt, itsestään ja merkityksestään tietoinen kansakunta (1842/1982, 454). Hän jalostaa valistuksen näin sivistysajatteluksi, jossa sivistyneistö ja kansa kohtaavat: sivistyneistö on kansallistettava ja kansa sivistettävä.¹⁰¹

Valtio-oppi on laaja ja melko abstrakti teos, joka pyrkii sovittamaan yhteen kansateorian ja Suomen hallinnollisen järjestelmän käytännön. Sanomalehdet sen sijaan olivat Snellmanin merkittävin foorumi osallistua julkiseen dialogiin. Tarkastelenkin seuraavassa hänen *Saimassa* julkaisemiaan artikkeleja, jotka artikuloivat sivistysajattelua. Ne ovat: *Bildningens ståndpunkt i Finland (Sivistyksen taso Suomessa, 1844)*, *Hvad nationel bildning är? (Mitä kansallinen sivistys on?, 1845)* ja *Bildning och allmän and (Sivistys ja yleishenki, 1846)*.¹⁰²

Snellmanin mielipiteen ilmaisu ei ollut *Saimassa* täysin vapaata, sillä hänet koettiin rauhanhäiritsijäksi. Mielipiteen takana eivät olleet ainoastaan kireät virkamiehet, vaan myös Snellmanin lähipiiri, joka oli ajoittain ärsyntynyt miehen ainaisesta riidanhaastamisesta.¹⁰³ Snellmanin sanottiin varomattoman ja epäviisaan esiintymisensä vuoksi saaneen aikaan jopa sensuurin tiukentumisen.¹⁰⁴

100 Teon filosofia on tyypillinen nuorhegeliläiselle suuntaukselle, jota Snellman edusti (Karkama 1989, 9).

101 Karkama 1989, 12-14.

102 Analyysin päähuomio on kuvatuissa teksteissä, jotka artikuloivat edustavasti Snellmanin sivistysajattelua. Luonnehtiessani Snellmanin diskursiivisia keinoja ja sitä tekstiympäristöä, jossa nämä mainitut artikkelit tuotetaan, käytän myös laajemmin *Saimassa* tuotettua materiaalia.

103 Snellmanin kiivas suorasanaisuus kiinnitti sensorien huomion. Sen sijaan August Ahlqvist-Oksasen *Satu*, joka on allegorinen kertomus Suomesta Ruotsin ja Venäjän purituksessa, pääsi sensuurin läpi epähuomiossa. Venäjä kuvataan kirjoituksessa ilkeäksi noita-akaksi, tuskin inhimilliseksi, joka tekee Suomi-neidosta orjansa (Ahlqvist-Oksanen 1847/1931).

104 Rein 1895/1928, 389-436.

Ärsytyskynnyksen ylittymisen ansiota lienee kuitenkin se, että *Saimaa* luettiin sivistyneissä piireissä ahkerasti niin kauan kuin sen sallittiin ilmestyä – lehti lakkautettiin vain kahden vuoden toiminnan jälkeen (1844-46). Tilaajia oli ensimmäisenä vuotena 700, millä lukemalla lehti sijoittui levikkimäärältään kolmen suurimman ruotsinkielisen joukkoon.¹⁰⁵ Snellman saattoikin sanoa epäilijöilleen, että lehdestä oli tullut ”jokseenkin onnistunut” ja lisätä omahyväisessä sävyssä ”arvoisien virkaveljiensäkin” laskeneen tarkoin sen ”varsin huomattavan tilaajamäärän” (1844/1928b, 549).

Saima sisälsi uutisia, artikkeleja erinäisistä aiheista, novelleja sekä muotiin tulleita näpäytyksiä (en knäpp). Jälkimmäisissä Snellman kritikoi toisia lehtiä ja kirjoittajia, jotka tarjoavat hänen mukaansa vain ”helposti sulavaa sielunruokaa” lukijoille eivätkä kajoa tärkeisiin aiheisiin (1844/1928c, 480).¹⁰⁶ Snellman ei kainostele: esitellessään *Saiman* ensimmäisessä numerossa lehtensä tulevaa sisältöä, hän näpäyttää heti kriittisesti kilpailijoitaan.

On (--) helposti ratkaistu, mitä tämä sanomalehti tulee sisältämään, nimittäin: ei juuri mitään, ja se merkitsee: kaikkea, mitä muista lehdistä löytyy. (1844/1982c, 32.)¹⁰⁷

Se ”ei juuri mikään”, joka muodostuu Snellmanin erityiseksi huolenaiheeksi ja näpäytysten kohteeksi on ”olevien olojen” (”det bestående”) kunnioittaminen. Snellman osallistuu diskursiiviseen kamppailuun *skeptisen diskurssin* keinoin tarkoituksenaan juuria irti hallitsevissa diskursseissa elätellyt eskapistiset kuvitelmat Suomen tilasta. Snellmanin mukaan Suomen oloja tarkastellaan väärällä itsetyytyväisyydellä, kohtaamatta todellisuutta silmästä silmään (1844/1982g, 35 ja 1844/1982b, 101-102).¹⁰⁸ Hänen omat analyysinsä maan sivistyksen tilasta ovat lohduttomia: Suomessa ei ole lainkaan itsenäistä saati omintakeista sivistystä.

105 Muut olivat virallinen lehti ja *Helsingfors Tidningar* (Tommila 1988b, 138).

106 Vrt. Porthanin skeptinen diskurssi, jossa tämä kritikoi edeltäjiensä historiankirjoitusta joutilaiden ajanvietteeksi (luku 4.1).

107 Ks. myös Snellman 1842/1982, 56.

108 Silloin, kun epäkohtia on havaittu, on Snellmanin mukaan ruvettu jossittelemaan pääsemättä sanoista tekoihin (ks. 1844/1928, 487).

Arvoisain lukijaimme joukossa ei varmastikaan ole ketään, joka ei katso kuuluvansa maan sivistyneisiin, varsinaiseen sivistyneeseen ihmiskuntaan. Mutta jos me itsekukin käsi sydämellä kysymme itseltämme, mitä tämä sivistys oikeastaan on, niin on aihetta pelätä, että sen havaitaan useissa olevan olematonta tai niin lähellä sitä, että se tuskin ansaitsee sivistyksen nimeä. (1846/1982, 185-186.)

Herätelläkseen suomalaista sivistyneistöä ruususen unestaan, Snellman rakentaa Suomen ja Ruotsin välille maaotteluaseman, jossa Ruotsi pistää Suomen matalaksi.¹⁰⁹ Kirjallisuuden saralla voittolukemat ovat 7 ½ – 1 (1844/1982e, 57). Snellmanin mukaan Suomessa ei ole mitään omintakeista kulttuuria tai yhteiskuntaelämää, vaan kaikki on ruotsalaista lainaa. Hän moittii jopa Runebergin *Maamme-laulua* kansallisen omaleimaisuuden puutteesta.

Runon kauneus on täydellinen. Arvostelu ei voine keksiä siitä ainoatakaan virhettä. Mutta onko tämä *Maamme* Suomi? Vaihtakaa toisiksi neljännen säkeistön sanat 'Suomen kansa', niin runoa voi laulaa melkein yhtä hyvin Ruotsissa, Norjassa, Skotlannissa – kaikkialla, missä on vuoria ja järviä ja missä karu luonto pakottaa ihmiset ponnistamaan kaikki voimansa toimeentulonsa hyväksi.” (Snellman 1847/sit. Havun 1945 mukaan, 314-315.)

Maamme-laulun persoonattomuus ei Snellmanin mielestä ole runoilijan vika, vaan osoitus siitä, että Suomi ei tarjoa mitään erikoista. Se on Ruotsin perässä-hiihtäjä.

Snellmanin Suomen ja Ruotsin välille rakentama poleeminen vastakohtasetelma on jo [dialektiikan](#) perua.¹¹⁰ Snellman vain kääntää tämän vanhan paremmuus- ja huonommuusasetelman nurin niin, että ruoho ei näytäkään omalla puolella yhtä vihreältä kuin aidan toisella puolella. Suomalaiset ovat hänen mukaansa kyyenneet vain laimeasti jäljittelemään ruotsalaisten korkeampaa sivistystä.¹¹¹

Ruotsi tarjoutuu luontevaksi vertailukohdaksi entisen emämaan ja silloisen

109 Sittemmin mm. Fredrik Cygnaeus on hyödyntänyt Suomen kannalta shokeeraavaa eri maiden vertailua. Hän sanoo maan historiasta kirjoittaessaan, että suomalaisten kohtalona on ollut toimia ”pohjana, täytteenä, koekenttänä” mahtavammille (Cygnaeus 1863/1936, 146).

110 Kansojen välinen vertailu perustuu Snellmanin käsitykseen siitä, että kansallisuus muodostuu ja kehittyy vain tehokkaassa yhteydessä muihin kansakuntiin (1842/1982, 202). Vastakkainasettelussa ei siis ole kyse toisen poissulkevasta verisestä kamppailusta kuten Arwidssonin kotiliesidiskurssissa, vaan ärsykkeestä, jonka on tarkoitus johtaa kansojen keskinäiseen kilpailuun ja sitä kautta sivistyksen kehitykseen maailmanhengen työssä.

vihollismaan roolissa. Venäläiset virkamiehet yrittivät nimittäin saada suomalaiset puolelleen Ruotsia vastaan.¹¹² Herättäessään maaotteluasemalla suomalaisten kauteutta Ruotsia kohtaan Snellman asettuu ikään kuin hallitsevan diskurssin kannalle, minkä voi katsoa tekevän vertailun legitiimiksi siitakin huolimatta, että se on samalla myös hyökkäys hallitsevaa diskurssia vastaan.

Snellman on kirjoituksissaan jatkuvasti napikkain hallitsevan diskurssin edustajien kanssa. Diskursiivinen kamppailu on useimmiten julkilausutusti esillä, vaikka Snellman tiedostaakin liikkuvansa kielletyllä alueella. Hän lanseeraa oman skeptisen diskurssinsa totuudeksi ja tähtää olemassaolevan diskursiivisen hierarkian nurinkääntämiseen; skeptinen diskurssi on näin ideologinen. Skeptisen diskurssin tavoite on haastava, sillä hallitsevien diskurssien tuottaminen on vallankäytön muoto, jonka avulla valtiossa luodaan arvot, normit ja käytännöt.¹¹³ Nimenomaan kansaa koskevat hallitsevat käsitykset ja puhutavat sisältävät koko joukon tällaisia sääntöjä, jotka koskevat yksilön ja yhteisön suhteiden järjestämistä. Kansa on siksi tämän yhteiskunnallisen dialogin keskiössä.

Miten Snellman sitten tähtää valtahierarkian nurinkääntämiseen? Tarkastelen seuraavassa skeptisen diskurssin ideologisista piirteistä (1) näpäytysgenreä makrotasolla ja sen spesifeinä keinoina, (2) interdiskursiivista asemien vaihtoa, (3) ei-vaan -tekniikkaa ja (4) polyfoniaa. Nämä tuottavat teksteihin erityisen sivistyneen suomalaisen subjektiaseman, johon lukijoita ohjataan.

Näpäytysgenreä edustaa se interdiskursiivinen dialogi, jota Snellman käy hallitsevia diskursseja edustavien lehtien, muiden muassa *Helsingfors Tidningarin* ja *Borgå Tidningin* kanssa. Hän ivailee näiden käsityksiä siitä, että Suomessa olisi korkeampaa, kansallista sivistystä.

111 Jo Arwidsson moitti Suomen sivistystä ja kutsui sitä Ruotsista lainatuksi ”huonekasviksi”, kun hän kuvasi Suomen oloja *Nya Extra Posteniin* kirjoittamassaan artikkelissa *Bref från Finland af en resande Svensk* (Arwidsson 1820/Castrén 1951, 62).

112 Ruotsi oli hyvä vertailukohta myös siksi, että sen asioista oltiin Suomessa hyvin perillä mm. sen myötä, että maahan tilattiin Ruotsin keskeistä uutis- ja tiedonantolehteä *Post-och Inrikes Tidningaria* (Tommila 1988b, 132).

113 Viitataan tässä ’normilla’ kollektiivisesti tuotettuihin moraaliarvoihin. Kuten McNay huomauttaa, Foucault käyttää käsitettä usein normalisoinnin ja normatiivisuuden merkityksessä (McNay 1994, 112).

Asianmukainen kohteliaisuus vaatii meitä (--) pyytämään toisen lehden [*Borgå Tidningin*] suopeata anteeksiantoa, koska esiintymisemme (--) rikoo tämän mainiosta ”asiantuntemuksestaan” ja ”harkinnastaan” tunnetun sanomalehden nimenomaista kieltoa. Eräänä syynä semmoiseen lempeyteen voinee sanottu lehti pitää sitä kärsivällisyyttä, jolla yleisö ja me olemme odottaneet sen lupaamaa todistusta, että suomalainen kirjallisuus on hyvin edistynyt viimeksikuluneina vuosikymmeninä. Olisi ikuinen vahinko, jos tämä todistus raukeaisi kerrassaan tyhjiin. (1844/1982e, 57.)

Näpätysgenre tuli vakiintuneeksi journalismin alagenreksi 1800-luvulla. Sitä pidetään juuri Snellmanille ominaisena, joskin Tommila huomauttaa, että jo *Helsingfors Morgonblad* (HM) ja *Helsingfors Tidningar* (HT) olivat viljelleet sitä keskinäisessä kilpailussaan ennen Snellmania.¹¹⁴ Tommilan mielestä *Saima* on saanut tässä suhteessa ansiotonta arvonnousua. Muistutus on tervetullut ja palauttaa mieliin sen Runebergin kohdalla esille tuomani ajatuksen, etteivät suurmiehet kehrää saavutuksiaan itsestään. Diskurssien ja varsinkin kokonaisten genrejen synty on monisäikeinen tapahtuma.

Tommila pitää näpätysgenren uranuurtajana nuorta historianmaisteri Fabian Collania, joka kirjoitti HM:iin. Collan oli omaksunut englantilaisen mallin mukaisen liberalistisen lehdistökäsityksen, joka korosti valtiosta riippumattoman lehdistön tarpeellisuutta. Lehdistön tuli muodostua yhdeksi valtiomahdiksi, jossa kansalaiset saivat osallistua yhteiskuntaelämään.¹¹⁵

Collanin malliksi ottamat ulkomaiset sanoma- ja aikakauslehdet olivat tuttuja suomalaiselle sivistyneistölle, sillä niitä tilattiin maahan ja käytettiin kotimaisissa toimituksissa myös lähteinä. Collan puhui niiden innostuttamana vapaamman asioiden käsittelytavan puolesta. Hänen mielestään keskustelussa sai olla jopa tiettyä hävyttömyyttä, jotta lehdet eivät kävisi kuiviksi.¹¹⁶

Suomessa nimenomaan Snellman oli se, joka nousi kovaäänisimmin kiivailemaan sananvapauden puolesta. Hänen mielestään tiedettä, taidetta, kirjallisuutta, opetuslaitosta ja talouselämää koskevien aiheiden tuli olla keskustelulle avoimia (1844/1928c, 482). Vaatimuksessa on siis kyse yhteiskuntaa koskevien diskurssien vapauttamisesta ja vastadiskurssin luomisesta hallitsevalle autoritaari-

114 HM 8.12-12.2.1842 *Om den finska tidningslitteraturen*; HT 3.12.1842 *Den Finska Periodiska pressen*.

115 Tommila 1988b, 130-131.

116 Tommila 1988b, 139.

selle sanomalehtidiskurssille.¹¹⁷

Snellman näpättelee erityisellä ahkeruudella lehtikumppaniaan *Helsingfors Tidningaria*, joka tarjoutui oivaksi syntipukiksi: se oli juuri sellainen laajalle yleisölle suunnattu ja ”helposti sulavaa sielunruokaa” tarjoava lehti, joka ei sopinut Snellmanin käsitykseen lehdistön tehtävästä.¹¹⁸ HT:n esikuvana oli ranskalainen lehdistö,¹¹⁹ joka oli omaksunut myöhempää levikkikierreteoriaa muistuttavia lehdistotaloudellisia katsomuksia. Lehden tuli olla monipuolinen, kaikkia kiinnostava ja sen hinta oli pidettävä edullisena, jotta levikki jatkuvasti kasvaisi ja toisi lisää ilmoituksia.¹²⁰

Snellmanin näpäytyksistä artikuloituu skeptisen diskurssin halveksuva asenne tällaista viihdyttävää sisältöä kohtaan, joka näyttää kyllä olevan enemmistön mieleen.¹²¹ Snellmanilla riittääkin haastettavia, sillä hänen mukaansa kaikki lehdet *Saimaa* lukuunottamatta edustavat hallitsevia diskursseja.¹²² Hän kutsuukin näitä ironisesti ”seitsemäksi viisaaksi, jotka viettävät nimipäiväänsä unikeonpäivänä”.¹²³

Snellmanin kritiikki kohdistuu etupäässä hänen lehtimieskollegoihinsa, mutta pilkkakirveestä saavat osansa myös yhteiskunnalliset instituutiot, jotka edustavat Snellmanin mielestä pysähtyneisyyttä: kirkko, yliopisto ja sensuurihalli-

117 Snellman perustelee, että mikäli yhteiskunnan asioita ei käsitellä julkisesti, epäluulo esi-valtaa kohtaan kasvaa eivätkä virkamiehet myöskään saa päätöksentekonsa tueksi tarvitsemia tietoja (Snellman 1842/1982, 285-286).

118 HT ylitti vuonna 1848 tuhannen tilaajan rajan, mihin vain *Turun Wiikko-Sanomat* oli ennen sitä yltänyt (Tommila 1988, 149).

119 Tunnetuimpia ranskalaisesikuvia olivat *La presse* ja *Le Siècle*.

120 Tommila 1988b, 131.

121 Snellman asettuu ironisesti enemmistön nahkoihin puhumaan HT:in puolesta, mutta saattaa sen naurunalaiseksi: ”Eivätkö ”Helsingin Tidningarin” sanat ole yleisön mielpiteen ääni, tämän yleisön ääni, jolla on ollut vuodesta toiseen tilaisuutta tottua ainoastaan sellaisiin voitokkaisiin vuodatuksiin? Nehän toistuvat joka päivä sanomalehdissä kaikissa Suomea ja sen olosuhteita koskevissa kirjoituksissa, ja edellytettäisiin melkoista luulevaisuutta, jos monikin vielä pitäisi näitä torventoitotuksia pelkkänä suunpieksemisenä”. (1844/1928d, 495.)

122 Näpätysten sarjassa on kuuluisa etenkin niin kutsuttu Irokeesikeskustelu, joka oli myös merkittävä kansallinen kannanotto. Kyseessä oli suomen kieltä ja kansallisuutta koskevien kirjoitusten sarja, johon Snellmanin otti osaa. Keskustelu alkoi lokakuussa 1844, kun *Åbo Tidningar* (ÅT 19.10.1844) julkaisi nimimerkillä ”En Finne” kirjoituksen, jossa suomen kieli tuomittiin liian kehittymättömäksi kelvataksaan virka- ja sivistyskieleksi. Sitä verrattiin irokeesiin. Snellmanin vastauksena oli mm. kirjoitus *Suomalaiset ja irokeesit* (1845/1900). Ks. aiheesta myös Snellman 1844/1982 ja ÅT 27.11.1844 ”*Sansad Finne*”, 7.2.1846.

123 Hollon 1928 mukaan, 369. Seitsemän viisasta olivat *Helsingfors Morgonblad*, *Helsingfors Tidningar*, *Finlands Allmänna Tidning*, *Åbo Tidningar*, *Åbo Underrättelser*, *Borgå Tidning* ja *Vasa Tidning*.

tus. Samoin hän halveksuu itsekkäästi omaa etuaan tavoittelevia kansalaisia, jotka eivät näin voi edistää kansallishengen toteutumista.¹²⁴ Seuraavassa Snellman asettaa *Saiman* ironisesti näiden vastustajiensa housuihin tarkoituksenaan osoittaa niiden heikkoudet. Kyseessä on *interdiskursiivinen asemien vaihto*.

Jos ”Saima” olisi esim. rovasti, niin hän kysyisi heränneiltä, heidän intoillessaan kristillisyyden puolesta, tahtovatko he kumota valtionkirkon; jos hän samalla olisi sensori, ei pietisti painattaisi milloinkaan kirjaintakaan – eivätkä sitä uskaltaisi tehdä myöskään mitkään pessimistit tai ylvästelijät (--). Jos hän olisi suutari, todistaisi hän päivänselvästi, ettei Kuopiossa tarvita enempää kuin kolme suutaria, koska neljännellä ei olisi mitään muuta tekemistä kuin valmistaa kenkiä näille kolmelle. Jos hän olisi professori, osoittaisi hän selvästi, että jokainen, joka ei tunnusta hänen väittämiänsä kuolemattomiksi teoksiksi, tuhoaa yliopiston mainetta. (1844/1928d, 496.)

Interdiskursiivinen asemien vaihto palvelee tehokkaasti hallitsevien käsitysten nujertamisessa ja sensuurin välttämisessä. Sen ansiosta Snellmanin oma skeptinen diskurssi ei ole aina helposti erotettavissa kritikoitavista diskursseista: vierasta puhetta ei eroteta lainausmerkein ja epäsuoraksi esitykseksikin se kanavoituu vain osittain.

*Ei-vaan -tekniikassa*¹²⁵ Snellman puolestaan tuottaa ensin hallitsevan diskurssin mukaisen artikulaation Suomen tilasta ja täydentää sitä ironisella huomautuksella. Näin hallitsevan diskurssin edustajilta viedään ikään kuin matto jalkojen alta.¹²⁶ Tekniikka palvelee kaksinapaista ymmärrystä: hallitseva diskurssi asetetaan sellaiseen kontekstiin, joka saattaa sen kyseenalaiseen valoon.

124 Snellman sanoi itsekkyyden johtavan passiivisuuteen ja olevien olojen säilyttämispyrkimykseen. Kun omat asiat ovat hyvällä tolalla, ei kehitysiintoa ole. Snellmanin vastustajat puolestaan aprikoivat, mitkä tämän motiivit olivat. Fennomaniassa nähtiin piirteitä, joiden tänä päivänä voisi nähdä viittaavaan rasismiin tai ksenofobiaan. Kuten J.J. Nordström asian muotoili: ”Se kansallisuuden innostus, joka nyt järkyttää Eurooppaa, ei ole puhtaan ihmisyyden ilmaus, sillä se ohjaa vihamielisyyteen (--). (Sit. Reinin 1895/1928 mukaan, 457.)

125 Brecht 1940/1991, 159.

126 Ks. myös kirjoitusta *Finnen är dock alltid handlingens man hellre än ordets* (*Suomalainen on toki aina enemmän toimen kuin puheen mies*, 1844), joka rakentuu kokonaan ei-vaan -tekniikalle. Snellman käy dialogia hallitsevien diskurssien kanssa pudottaen sen eskapistisina pitämänsä ”harhaluulot” maan pinnalle: ”Eikö meidän maassamme syödä hyvin – jos vain jätetään huomioonottamatta muutamat pettuleivän syöjät – ja juoda hyvin, mikäli väärennetyt viinit sen sallivat (- -)?” (1844/1928d, 495.)

(--) sitä yleisön osaa, joka haluaa elää henkisesti levossa ja rauhassa, neuvomme koreasti säästämään kaksi ruplaansa ja karttamaan ”Saimaa” kuin ruttoa. Käsitämme varsin hyvin, ettei ostereita ja chambertinia nautittaessa kernaasti ajatella pettuleivän syöjiä, että totilas ääressä herättää jonkinlaista levottomuutta Gräfenbergin vesiparantolan muisto, että se, joka on onnellisesti suorittanut tutkintonsa, suuttuu, kun häntä kehoitetaan jotakin oppimaan (--). (1844/1928d, 76.)

Vastustajan sanat kerrostetaan ei-vaan -tekniikassa erityisin merkityksin.¹²⁷ Kerrostaminen on itse asiassa kielelle tyypillinen piirre. Siinä ei ole neutraaleja, ei-kenenkään sanoja, vaan se sisältää aina erilaisia painotuksia.

Skeptinen diskurssi ottaa kuvatuilla rakenteellisilla ratkaisuillaan kantaa ja se on myös tietoinen omasta dialogisesta roolistaan. Teksteihin tuotetaan diskurssiivinen tila, joka muistuttaa bahtinilaista *polyfoniaa*: se antaa myös yhteiskunnan virallisissa diskursseissa vaiennetuille äänen.¹²⁸

Polyfonia ei kuitenkaan ole ideaalista pluralismia, jossa kaikki olisivat tasavertaisesti edustettuina, sillä Snellman osoittaa hallitseville diskursseille selvän paikan. Ne ovat ”sanojen kultausta”, ”hyväileviä kehtolauluja” ja ”kansallisen turhamaisuuden sukoilua”, joista Snellman vieraannuttaa yleisöään. Samalla hän esittäytyy itse skeptisine diskursseineen todenpuhujaksi, joka ei epäröi paljastaa karkeitakaan tosiasioita. Hän tuo esiin virallisen merkityksenannon intressiluonteisuuden ja tekee kuultavaksi merkityksenannosta käytävän kamppailun.

Polyfoniassa (sivistyneelle) lukijalle annetaan mahdollisuus valita yhteiskunnassa tarjolla olevista diskurssivaihtoehdoista. Näin luodaan illuusio asemoitumisen aktiivisesta luonteesta ja valinnan mahdollisuudesta. Skeptisen diskurssin suostuttelu ei kuitenkaan ole neutraalia eikä puolueetonta, vaan kyse on eräänlaisten paremmuus- ja huonommuusasetelmien rakentamisesta kuten Jusleniuksen *Suomalaisten puolustuksessa* tai Runebergin idyllisessä ja häiriödiskurssissa. Vastustajan diskurssi leimataan vääräksi ja valheelliseksi.¹²⁹

Interdiskursiivinen aspekti ja polyfonia ovat Snellmanin teksteissä tärkeitä uskottavan argumentoinnin keinoja. Samalla ne kuitenkin osoittavat paradoksaalisen selvästi, mikä on Snellmanin skeptisen diskurssin asema yhteiskunnallisessa

127 Bahtinin mukaan kerrostamisessa vieraaseen sanaan sijoitettu toinen ääni kohtaa vihamielisesti sen entisen isännän ja pakottaa palvelemaan täysin vastakkaisia päämääriä (Bahtin 1963/1991, 279-280).

128 Bahtin 1963/1991, 20.

dialogissa. Kun Snellman nimittäin rehvakkaasti torjuu hallitsevat diskurssit dialektisen asetelman huonommuuspositioon, asemoituu myös hänen oma skeptinen diskurssinsa. Diskurssin dialogisuus on aina kaksipuolinen akti – jo se seikka, että Snellman katsoo aiheelliseksi oikaista hallitsevia diskursseja, osoittaa riippuvuutta näistä.

Vaikka Snellman antaa lukijan ikään kuin itse arvioida, miten hän diskursiivisessa dialogissa asemoituu ja mille kannalle, tämä asemointi on lopultakin samanlainen kuin hallitsevissa diskursseissa. Se ei ole perinteisessä mielessä aktiivista, yhteiskunnallisia käytäntöjä rakenteistavaa toimintaa, vaan tuo päinvastoin julki subjektin kaksijakoisen suhteen diskursseihin: yksilö ajattelee tuottavansa itse merkityksiä, vaikka hän vain uusintaa yhteiskunnassa vallitsevia käytäntöjä ja asemoituu niiden mukaisesti.¹³⁰ Diskurssiin asemoituvan vapaus on oman toiminnan sopeuttamista ja suhteuttamista vallitseviin arvo- ja normijärjestelmiin.¹³¹

Kun verrataan keskenään idyllisen diskurssin ja skeptisen diskurssin asemointia, Klingen toteamus Snellmanin isänmaakäsityksen abstraktisuudesta osoittautuu oikeaan osuvaksi: Snellman ei tuota konkreettisia asemoitumisen malleja. Eero Tarastin mukaan nämä olisivat kuitenkin välttämättömiä, jotta kansallinen kulttuuri voisi toimia tehokkaasti. Siinä on oltava indeksaalinen kytkentä vastaavaan toimintaan tai käyttäytymiseen.¹³²

129 Snellman etsii aineksia skeptisen diskurssinsa legitimoimiseen mm. osoittamalla vastustajansa toiminnasta heikkouksia. Hän sanoo osuneensa hallitsevan diskurssin kritiikissään oikeaan, koska kohteet ovat siitä provosoituneet (1844/1982d, 74-75). Samalla hän korostaa omien menettelytapojensa rehtyyttä ja suoruutta: hän mm. varoittaa vastustajiaan etukäteen siitä, mitä tuleman pitää, ja antaa näille tilaisuuden vetäytyä pois pelistä. Snellman korostaa myös omien tarkoitusperiensä pyyteettömyyttä ja antaa ymmärtää, että skeptinen diskurssi on kansallishenkeä edistäessään oikeudenmukaisuuden ja yleislahdon puolella.

130 Kuten Stuart Hall asian ilmaisee: ”(--)) jokainen diskurssi rakentaa positioita, jotka ovat ainoita asemia sen ymmärtämiseksi. Diskurssiin sijoittuvien on asemoitava itsensä aivan kuin he olisivat diskurssin subjekteja” (Hall 1992b, 292).

131 Asemoinnissa ei kuitenkaan ole kyse ideologioiden syöttämisestä, vaikka suurmiesteorioiden ylisant kohteidensa vaikuttavuudesta voivatkin näin johdattaa ajattelemaan. Snellman itsekin kiistää skeptisessä diskurssissa tällaisen tulkinnan mahdollisuuden: ”On (--)) helppo täyttää sanomalehden palsta, mutta on vaikea saada sitä lukijan aivoihin” (1844/1982d, 73). Kyse ei ole indoktrinaatiosta, vaan neuvonpidosta lukijan kanssa.

132 Tarasti 1992, 204.

6.5 Karjadiskurssi

Snellman asemoi paitsi sivistyneistöä, myös rahvasta, missä keinot ovat varsin toisenlaiset kuin skeptisessä diskurssissa. Ero juontuu Snellmanin käsityksestä, mitkä ovat eri säätyjen tehtävät kansallishengen työssä.

Snellman jakaa kansalaiset *Valtio-opissa* kolmeen luokkaan: maanviljelijöihin, käsityöläisiin ja kauppiaisiin sekä virkamiehiin (1842/1982, 301-302). Näistä ensimmäiset kiinnittyvät hänen mukaansa lähimmin maahan ja ovat siksi halukkaampia kuin muut puolustamaan sitä. Kansallishengen edistämisessä Snellmanin huomio kiinnittyykin juuri maalaisrahvaaseen.¹³³ Hän lähestyy tätä yleisöään *Maamiehen ystävässä* (MY). Se oli suomenkielinen, suhteellisen suosittu kansanlehti, jolle kertyi tilaajia aloitusvuotena peräti 900.¹³⁴

MY oli J.A. Karstenin julkaisema ja Snellman kirjoitti siihen samana vuonna 1844, kun hän toimitti *Saimaansakin*.¹³⁵ Snellmanin ura lehdessä loppui kuitenkin lyhyeen, sillä Snellman kirjoitti ainoastaan 14 ensimmäiseen numeroon. Työrupeaman lyhykäisyyden syyksi on arveltu sitä, että se oli Snellmanille outo yritys, joka kävi vielä raskaaksi miehen puutteellisen suomen kielen taidon vuoksi. Lehden aihepiirikin ehkä kyllästytti, sillä Snellman vetosi kuitenkin mieluummin sivistyneistöön kuin rahvaaseen, kuten muutkin kansallisuusmiehet.¹³⁶ Sivistyneistöhän on yhteiskunnan toimiva subjekti, kun taas rahvaasta ei Snellmanin mukaan ole ottamaan osaa valtion asioihin yhtä tehokkaasti (1842/1982, 361).¹³⁷

Maamiehen ystävää toimitettiin pitkälti von Beckerin *Turun Wiikko-Sanomien* menestyksestä esimerkkiä seuraten.¹³⁸ Lehti sisälsi hyödyllisiä tietoja maataloudesta, tekniikasta, maantiedosta, laskennosta ja historiasta. Lisäksi julkaistiin uutisia virallisen lehden mukaan, kuulutuksia, ilmoituksia ja tietoja

133 Käsityöläisistä ja kauppiaista Snellman sanoo, että ylellisyys ja rikkaus vievät näiltä puolustustahdon, virkamiehistö taas kiinnittyy vallitsevaan järjestykseen oli se sitten kansallista tai ei (1842/1982, 301-302).

134 Tommila 1988b, 159.

135 Tommila 1988b, 157.

136 Kukkonen 1964, 277.

137 Snellmanin mukaan ainoastaan sota sallii suuren massan välittömän osallistumisen ja se muodostaakin näin kansallishengelle otollisen piristysruiskeen (1842/1982, 393).

138 TWS sai heti ensimmäisenä ilmestymisvuotenaan (1820) peräti 2 000 tilaajaa, mikä oli kaksi kertaa niin paljon kuin maan muilla lehdillä yhteensä (Tommila 1988b, 87).

merkillisistä tapahtumista.¹³⁹ Paitsi sisältö ja suomenkielisyys, myös ulkoasu todisti suuntautumisesta eri kohdeyleisölle kuin *Saima*. Viimeksi mainittu oli ladottu muiden ruotsinkielisten lehtien tavoin antiikvalla, kun taas MY muiden suomenkielisten tavoin fraktuuralla, Raamatun, katekismuksen ja virsikirjan tyylillä. Fraktuuraa pidettiin kansallisena kirjasinlajina, vastakohtana Ranskasta ja Englannista tulleen antiikvalle.¹⁴⁰

Snellman lähestyy rahvasta opettavaisin kirjoituksin, jotka on laadittu vuoropuhelun muotoon oppitunneiksi. Niissä Maamiehen ystävä, eräänlainen Snellmanin alter ego, keskustelee tavallisen mattimeikäläisen kanssa tätä kiinnostavista ja hyödyttävistä aiheista, muiden muassa laskennosta, tähtitieteestä, maantiedosta ja karjan ruokinnasta. Suomalaiset lukijat asemoidaan Matin rooliin, opetettaviksi. Matti kuvataan tietämättömäksi ja tyhmänpuoleiseksi tallukaksi, jota Maamiehen ystävällä on vara leikkimielisesti panna halvalla.

Vieläpä sinulla Matti on suu auki ihmetellessäsi sitä kummaa, minkä Maamiehen Ystävä viimeen auringosta puhu. Hyvä on toki, että on talvi, niin ettei karpäset suuhus lennä. (1844/1994b, 103.)

Matti kuvataan karkeatekoiseksi maatalon isännäksi, joka Maamiehen Ystävää kuunnellessaan ”kynsittelee korvantakustaan”, ”sysää reuhkaansa vuoroin toiselle, vuoroin toiselle korvalle” ja ”ottaa välillä kärsän suustaan ja pistää sen jälleen hampaattensa väliin” (1844/1994f, 13). Eleet viestivät, että Maamiehen ystävän puheet vetävät Matin miitteliääksi ja että tämä saa ponnistella koko aivokapasiteettinsa voimalla pysyäkseen opetuksissa mukana.

Snellman saakin esiintyä Maamiehen ystävän roolissaan tietäväisenä. Hänellä on valistustyössään kuitenkin sarkaa, sillä talonpojat ovat hänen mukaansa opin tiellä vastahakoisia, mutta sitäkin enemmän viinan perään (1844/1994e, 15). Snellman alkaa valistuksen kitkemällä talonpojista kilpailijaansa koskevia luuloja. Hän todistaa, että viina ei ole hyvästä ihmisille sen paremmin kuin viinan poltosta saatava rankkikaan eläimille. Snellman rinnastaa karjan ja suomalaiset mattinsa, ja osoittaa kuin eläinkokeiden avulla, että viinan vaikutukset ovat epäsuotuisat.

139 Virallisella lehdellä, *Finlands Allmänna Tidningillä*, oli uutisprivilegio. Ks. Apunen 1970.

140 D.E. Europaeus: *Mistä syystä latinan puukstaavit kauniimpia olisivat kuin tavalliset Suomen puukstaavit?* (E-s), *Suometar* 19.10.1849.

(--) rankissa on ätikkata, mitä happaisimpata juomista maailmassa löytyy, jolla ittensä saattaa ihminenki tyyni pilata, kun sitä paljon juopi. – Niin on myös joka emäntä sen havannut, ettei niiden eläväitten suolet, joillen paljon rankkia on annettu, taho kestää makkaroitakaan tehä. (1844/1994g, 37.)

Snellman antaa ymmärtää, että suomalaisten suolille käy viinan läträyksessä yhtä huonosti kuin karjan suolille, jotka eivät kelpaa edes makkaroiksi. Tällä eläimet ja ihmiset rinnastavalla *karjadiskurssilla* Snellman näpäyttää suomalaisia kuulijoitaan ja muistuttaa näiden vajavaisuuksista tiedoissa ja taidoissa. Näpätys on shokkihoitoa esimerkiksi antiikin auktoriteetin, Ciceron, menettelytapoihin verrattuna. Tämä yllyttää opin tielle kannustavasti kertomalla, että ihmisen ja karjan välillä on vissi ero.

Velvollisuutta käsitellessä on aina pidettävä mielessä, kuinka suuresti ihmisluonto on karjaa ja muita eläimiä ylempänä. Nämä eivät tajua muuta kuin aistinautinnon, ja yksin siihen ne tuntevat vetoa. Ihmismieli sen sijaan saa ravintonsa oppimisesta ja ajattelusta (- -).¹⁴¹

Cicerolaisuus saa *Maamiehen Ystävässä* kyytiä, kun Snellman puhuu suomalaisista kuin paimenpoika kaitsettavasta karjalaumasta. Hän ohjaa sitä oikealle laitumelle, sille kuuluvaan asemaan yhteiskunnassa. Asema määritetään seuraavasti kuvaamalla Suomen asutusta:

(--) maa [mitataan] nelisnurkalla, jolla on joka kulma kaksitoista tuhatta (12 000) kyynärää pitkä, se on: liki seittemän venäjän virstaa joka kulmalta. Semmosta nelisnurkkaa mahtuu Suomenmaahan 6844. Tästä sen nyt havaitsee, että joka nelisnurkalla asuu 214 henkeä. (1844/1994c, 36.)

Suomalaisten sijoittaminen ”nelisnurkkiin” rinnastuu eläinten karsinointiin, jota Maamiehen ystävä opettaa Matille. Hän neuvoo, miten navetassa tulisi jakaa tilat eläimille. Tehdään hirsistä joka lehmälle kytkeyt. Nämä kuvaavat metaforisesti sitä liikkumattomuutta ja lestissä pysymistä, johon rahvas on oppimattomuuttaan tuomittu.

141 Cicero 45-44 eKr./1992, 145.

Kytkeyksi joka lehmälle rakennetaan kaksi neljä tuumaa leviää ja yhten tuuman paksua tankoa hirren ja orren välille. Näistä pannaan vasemmainen molemmasta päästä kiinni, mutta oikiapuolinen, joka myös lasketaan sisälle hirteen, pannaan tähän puunaulalla kiini, niin väliälle, että se niin kuin saranoilla pääsee liikkumaan oikialle puolelle. Mutta orteen tehään kolo taikka ränny, johonka sysätään ylimmäinen pää tästä tangosta. Kuin nyt tangon ylipuolta siirretään oikialle kädelle, niin saattaa lehmä pistää päänsä molempain tankoin väliin, ja kuin se sitten pannaan paikalleen ja myös yli pää nappulalla kiini, niin ovat kytkyet valmiit. (1844/1994j, 29.)

Snellman antaa suomalaisten elää hienoisessa epäluulossa sen suhteen, mihin eläväisten rotuun nämä kuuluvat. Hän jaarittelee karjadiskurssissa kautta rantain ja pilkallisestikin siitä, että suomalaisten asema kansakuntien joukossa on hämärän peitossa.

Muut kansakunnat maailmassa tietävät itte jotaan selittää ittestään ja kansan muinosista ajoista, mutta Suomalaisilla on näistä aina ollut yhtä vähän tietoa kuin vielä nytkin on. (1844/1994e, 15.)

Ulkomaalaiset ovat Snellmanin mukaan ensimmäisiä, jotka ovat tienneet suomalaisista jotain sanoa, ja hän esittää näiden vähemmän mairittelevat kuvaukset suomalaisista suonmiehinä (1844/1994e, 15).¹⁴² [Mahtavan menneisyyden diskursin](#) Snellman karsii oitis mattien mielistä.

Pyhästä Raamatusta sen kyllä arvaa, ettei Adami Suomessa asunut. Ei ko Raamatussa Suomalaisista ollenkaan erittäin puhuta, vaika kyllä monta muuta kansakuntaa mainitaan. (1844/1994e, 15.)

Mutta ei niin pahaa, ettei jotain hyvääkin. Snellman antaa ymmärtää, että hänen jakamansa opit kohottavat suomalaiset karjalaumasta. Kyseessä on sivistysajattelun iskulauseen toiseen puolikkaan ”kansa on sivistettävä” toteuttaminen. Snellman esittäytyy valontuojaksi muiden edeltävien suomalaisuusrepresentoijien tavoin, mutta aneitta hän ei autuutta kuitenkaan lupaa.

142 *Suokansa*-termistä, jota Snellman käyttää poleemisesti, oli tullut jokseenkin yleinen haukkumanimi suomalaisille. Mathias Castrén esimerkiksi kertoi kirjeessään Snellmanille, että hän haluaa suomalaisten sukukansojen tutkimuksellaan osoittaa, että ”suomalaiset eivät ole mikään yksinäinen suokansa, vaan sukulaisuussuhteessa ainakin kuudennekseen ihmiskuntaa” (Castrén 1844/1931, 565).

(--) minä sen vielä kaikki sinulle selitän – jos vain sen hopiaruplan kukkarooni pistät. (1844/1994f, 14.)

Hopearuplalla talonpoika saa ostettua *Maamiehen ystävän*. Snellman vakuuttaa, että lehden avulla suomalaiset saavat taivaspaikkansa, aseman sivistyneiden kansakuntien joukossa. Paradoksaalista kyllä, tämä Snellmanin valistukselle määräämä hinta samastaa hänen myyntipuheensa katolisen kirkon ahnaaseen ane-kauppaan, jota hän paheksuu suuresti.

Kaikkein häpiällisimpään juoneen (--) Paavit mielistyivät, kuin he rupeisivat ihmisille rahan edestä myömään syntiä anteeksi, sekä ennen tehtyjä et-
tä niitä, joita vasta aivottiin tehdä (--). (1844/1994i, 77).

Snellman vakuuttaa aneensa hyväätekevästä vaikutuksesta esittämällä epäileville mateille myyntireferenssejä ja takuita. Hän kertoo renkimiehestä, joka oli käynyt kokeeksi ostamassa yhden *Maamiehen Ystävän* ja janosi niitä sen jälkeen aina vain enemmän luettavakseen.

Muutaman viikon kuluttua palasikin tämä mies Maamiehen Ystävän kottiin ja pyysi ostaaksensa hänen tavaratansa niin paljo kuin puolellatoista ruplalla saattaisi saaha. Ei sanonut enemmän rahaa sillä kertaa olevan vallassansa, eikä tahtonut osakkaitakan ottaa tähän kauppaansa, peljäten muihen likaavan ja turmelevan näitä lehtiä, joita hän tahtoi vastaseksikin säilyttää. (1844/1994, 151.)

Snellmanin myyntireferenssin toimivuus perustuu käsitykseen siitä, että rahvas toimii esimerkkien ja mallien mukaan. Snellman ilmaisee tämän käsityksensä julkilausutusti puhuessaan lastenkasvatuksesta, jossa hän korostaa malliopimisen merkitystä (1844/1994d, 37-38). Toisin kuin skeptisen diskurssin lukijoille, rahvaalle ei esitetä karjadiskurssissa erilaisia käyttäytymis- ja toimintavaihtoehtoja. Sen oletetaan mukautuvan auktoriteetin tarjoamaan asemaan, sillä olihan rahvaalla jo vuosisatoja ollut objektin, vastaanottajan, rooli hallitsevissa diskursseissa. Sen tehtävänä ei ollut kysellä tai vastustaa, vaan tulla tietoiseksi ylempiensä edesottamuksista.

Vaikka Snellman siis esittäytyy malleja antavaksi auktoriteetiksi, hänen oma puhuja-asemansa oli epäsuotuisa. Hänen kannanottonsa, epäkohtiin puuttu-

minen ja uudistusten vaatiminen herättivät aikalaisissa närää. Kirjoittajan epäedullisen eetoksen lisäksi myös kynnys maallisen tekstin lukemiseen jarrutti lehti-kauppaa ja oli karjadiskurssin leviämisen esteenä. Jos talonpoika jonkun kirjan omisti, se oli Raamattu tai virsikirja, sillä muun kirjallisuuden lukemista pidettiin epäjumalisena. Kamppailu tätä vallitsevaa käsitystä vastaan saa sijansa *Maamiehen Ystävän* avausartikkelissa. Snellman perustelee jakamansa tiedon tärkeyttä, kun taas talonpoika Matin mielestä Raamatun oppi on ”parempaa laatua”.

M.Y. (--) on sitä semmosta oppiakin, jota ei ole Raamatussa kirjoitettu.
 T. Ei mahda se oppi mihinkään hyvä olla.
 M.Y. Etpä sinä Raamatusta opi lukemaan etkä kyntämään, ja kuitenkin siitä taitaa sinulle hyvää olla, että näitäkin olet oppinut.
 T. Kyllä se talonpoika oppii poika isältänsä.

(1844/1994f, 13.)

Raamatun oppien ohella perimätieto on toinen tiedon muoto, johon nähden Snellman todistelee oman oppinsa tarpeellisuutta.¹⁴³ Hän sanoo, että on tärkeitä tietää, miten muualla viljellään, sillä toisilla saattaa olla hallussaan parempia menetelmiä. Hän vetoaa sanomalehden laajaan ja nopeaan tiedonvälitykseen ja antaa ymmärtää, että osa perimätiedostakin on vain tämän uuden viestintävälineen kautta saatavilla – ovathan suomalaiset juuristaan tietämisenkin suhteen Maamiehen ystävistä riippuvaisia.

Matin ja Maamiehen kaupanhieronnassa artikuloituu rahvaan elämänpiiriin sitoutuvan diskursiivisen yhteisön laajentuminen. Maallisesta kirjallisuudesta olivat luetuimpia arkkiveisut, jotka alkoivat olla suorastaan menekkitavaraa. Niiden julkaiseminen lisääntyi voimakkaasti etenkin vuosisadan puolivälistä lähtien, kun kirjapainot levisivät sisämaahan.¹⁴⁴ Yrjö Koskinen totesikin vuonna 1867, että arkkiveisujen toimittaminen tulisi saattaa parempiin käsiin, sivistyneistön hallintaan.¹⁴⁵

Snellman eliminoi karjadiskurssinsa mahdolliset kilpailijat asemoimalla Matin vankkumattomaksi *Maamiehen Ystävän* kannattajaksi. Tämä on mahdollista, koska Matin ja Maamiehen ystävän vuoropuhelun lopputulos on Snellmanin

143 Snellmanin mukaan tasaisesti, samanlaisena toistuva työ tekee rahvaan rauhaan ja järjestykseen taipuvaiseksi. Se suosii vanhaa tapaa ja vastustaa kaikkia äkillisiä muutoksia (1842/1982, 301).

144 Laurila 1956, 161.

145 Koskinen 1867/Huhtala 1980, 92.

päätettävissä. Matti laitetaan myöntymään myyntipuheisiin, minkä jälkeen aletaan tinkiä hinnasta. Sanotusta huolimatta on muistettava, että tämäkin asemointiprosessi on kaksisuuntainen. Snellmanin puhuja-asema on myös sidoksissa rahvaaseen, sillä asemoinnin onnistuminen riippuu siitä, miten puhuja esittäytyy auktorisoiduksi puhumaan jonkin ryhmän nimissä. Puhujan ja yleisön välillä tapahtuu siis arbitraatiota.¹⁴⁶

Snellman vetoaa rahvaan apperseptiotaustaan, yhtäältä niihin diskursseihin, jotka hänen potentiaalisen yleisönsä keskuudessa hallitsevat (perimätieto) ja käy toisaalta kamppailua niitä käsityskantoja vastaan, jotka ovat hänen karjadisurssilleen haitallisia (maallisen kirjallisuuden pitäminen epäjumalisena).¹⁴⁷ Snellman ei siis sanele rahvaalle erilaisia ehtoja, vaan kosiskelee tätä yleisökseen. Rahvaan ajatusmaailmaan vetoamisesta kielii esimerkiksi se, että hinnasta tingittäessä Snellman ei enää kehu lehtensä sisältöä, vaan sitä, millaista paperia rahalla saa ja kuinka paljon (1844/1994f, 14). Ja kiivaasta juopottelun vastustuksestaan huolimatta hän konkretisoi lehtensä hinnan sanomalla, ettei se maksa puoltakaan ryypä viinaa (1844/1994f, 14).

Myyntihenkisyys kielii siitä huolesta, että Maamiehen ystävän autoritaarinen rooli pätee vain hyvin rajatun kansanosan keskuudessa. Tärkeimpänä rajoitteena on lukutaito, sillä potentiaalisilla suomalaisilla lukijoilla on – paradoksaalista kyllä – oltava ensin tietty sivistyksellinen pääoma, jotta he voisivat tulla asemoiduiksi tietämättömän Matin rooliin. Tyystin oppimattomat rahvaan edustajat muodostavat Snellmanin auktoriteettiasemalle uhan. He puhuvat eri kieltä eivätkä ymmärrä MY:n kirjallisia opetuksia, kuten käy ilmi Snellmanin halveksivasta suhtautumisesta niitä kahta ”tolvanaa” kohtaan, jotka eivät kyetse seuraamaan hänen oppituntejaan.

146 Näkökulma valottaa McNayn esittämiä kysymyksiä Foucault'n subjektiasemista: miksi jotkut yksilöt omaksuvat joitakin subjektiasemia pikemmin kuin jotkut toiset, ja miten sosiaalinen asemoituminen ja tietyt subjektiasemat suhteutuvat toisiinsa (McNay 1994, 76-77). Subjektiasema rakennetaan erityisen yleisön, ja kuten Snellmanin tapauksessa, erityisen sosiaalisen ryhmän keskuudessa hallitseviin diskursseihin ja niiden sisältämiin arvoihin, normeihin, käsityksiin jne.

147 Potentiaalisen yleisön keskuudessa hallitseviin diskursseihin vetoaminen osoittaa, että valta ei henkilöidy eikä kasaannu ainoastaan niille, jotka näyttävät pitävän suvereenisti vallan kahvasta kiinni. Valta on aina (vähintään) kaksisuuntaista. Ks. Foucault 1980, 121.

Kävipä tässä markkinan aikoina Kirjapräntissä kaksi kahenkymmenen vuoden vanhaa tolvanata Kuopion pitäjältä, jotka eivät taitaneet Maamiehen ystävän ensimmäisestä numerosta lukea ne kaksi sanaa: ”Jesus tänne”! (1844/1994h, 55).

”Tolvanat” eivät ole Snellmanin asemoitavissa. Lukutaitoinen Matti sen sijaan saa Snellmanin silmissä suosion ja häntä rohkaistaan jatkamaan opettelua, vaikka hän edistyykin hitaasti. Snellman antaa ymmärtää hitauden johtuvan hänen vähäisistä älynlahjoistaan. Matti rinnastetaankin härkään, mutta hänen sanotaan olevan kuitenkin hyvällä tiellä alistuessaan Maamiehen ystävän valjaisiin.

Matti: (--) enpähan minä sittenkään tullut tietämään, mitä se nolla 0 merkitsee.

M.Y. No, noh: ”Hiljaa härkä kyntää, tasasen jäljen tekeepi.” (1844/1994h, 317-318.)

Vaikka skeptisen ja karjadiskurssin asemoinnin keinot ovat hyvinkin erilaiset, niissä artikuloituu sama tavoite eri kansanosien sitomiseksi perinnäiseen asemaansa. Karjadiskurssia ohjaa käsitys siitä, että talonpojan on useimmiten hyödyllisempää jäädä talonpojaksi kuin tavoitella sellaista yhteiskunnallista asemaa, joka ei ole sopusoinnussa hänen kotonaan saaman varhaisen sivistyksen kanssa (1844/1982f, 50).¹⁴⁸ Skeptisessä diskurssissa sama käsitys tuodaan julki ivailemalla suomalaisten oppimattomuutta ja hitautta sekä moittimalla maan epäedullisia olosuhteita.

Omituista on, (--) että uskotaan Suomen kansan voineen ehtiä samaan sivistystasoon lyhyemmässä ajassa kuin Ruotsin kansan. Mikä kokemus tukisikaan semmoisen otaksuman todenperäisyyttä? Ja mitä perusteita tähän otaksuttuun nopeampaan edistymiseen voitaisiinkaan keksiä? Olisiko selityksenä ehkä suomalaisen kansanluonteen tunnettu hitaus ja epäröinti? Olisiko tämä vastannut kaikkia niitä karumpia olosuhteita, jotka ovat ehkäisseet sivistyksen edistymistä Suomessa, mutta ei Ruotsissa? (1844/1982f, 59.)

Sellaiset sanat, millainen yleisö. Suomalaisuus on Snellmanin käsissä taito

148 Kansallishenki elähdyttää eri kansanosia eri tavoin (kuten jo Snellmanin edeltäjien tuottamista diskursseista tiedetään). Se vaikuttaa eri tavoin myös eri sukupuolissa: miehet ilmaisevat sitä julkisessa toiminnassa, naiset perheen parissa (Snellman 1842/1982, 230.)

käydä kauppaa kuulijakunnasta.

7. Topelius: paradoksi

Topeliuksen *Boken om vårt land* (*Maamme-kirja*, 1875) on ollut yksi niistä karttakepeistä, joiden avulla moni sukupolvi pella-vapäitä on tullut tuntemaan, mitä on olla suomalainen. Alempi-en luokkien lukukirjaksi laadittua teosta luettiin kouluissa lähes sadan vuoden ajan. Kun se oli kerran hyväksi havaittu, ei siitä haluttu hevin luopua, vaan otettiin aina tarvittaessa uusia painoksia. Kirjaa myytiin vuoteen 1907 mennessä 240 000 kappaletta. Se olikin kustannusliike Edlundin kultasampo.¹

Uusintapainosten ottaminen oli tuttu tapa jo aiemmilta vuosisadoilta, sillä esimerkiksi Suomen ensimmäisestä oppikirjasta, Gezeliuksen aapisen ja katekis-muksen yhdistelmästä (*Yxi lasten paras tawara*, 1666) otettiin kaikkiaan 80 painosta. Menetelmä korosti pysyvyyttä: kerran valitut tekstit pidettiin ennallaan, vaikka yhteiskunnallisessa tilanteessa tapahtuikin muutoksia.² *Maamme-kirjaakin* korjailtiin Suomen itsenäistymisen jälkeen vain valtiollisten tietojen ja uusien tek-nisten keksintöjen osalta.³

Koulujen oppikirjalle tuli tarvetta, kun Suomi alkoi kasvaa kohti yhtenäi-sempää taloudellista, liikenteellistä ja poliittista kokonaisuutta.⁴ Koululaitoksella

1 Tommila 1980, 272.

2 Nykydiskurssit Suomesta ja suomalaisista tuotetaan edelleenkin varsin usein topeliaani-sin suodattimin – olivatpa tuottajina sitten poliitikot, historioitsijat, toimittajat tai muut kansalaiset. Ks. Rantanen 1994 ja 1994b.

3 Ensimmäinen suuri sisällönuudistus tehtiin vuonna 1915, jonka jälkeen ajan tasalle saa-tetuista kertomuksista voitiin lukea mm. automobiilista, ”rautateiden ja hevosten vaaral-lisesta kilpailijasta”. Ks. Mäkinen 1981, xi-xii.

4 *Maamme-kirjaa* edelsivät mm. Arwidssonin kirjoittamat *Läse- och lärobok for ungdom* (*Luku- ja oppikirja nuorisolle*, 1830-31. Ei suomennettu.) sekä *Lärobok i Finlands his-toria och geografi* (*Suomen historian ja maantiedon oppikirja*, 1832. Ei suomennettu.). Niillä ei kuitenkaan ollut samanlaisia menestymisen mahdollisuuksia kuin *Maam-me-kirjalla*, sillä kansakoululaitos oli Arwidssonin aikaan vielä varsin vaatimaton. 1870-luvun alussa kansakoululaisia oli vain 6 000, kun taas vuosisadan loppupuolella jo 200 000 (Mäkinen 1981, xi). Kansakouluasetus annettiin vuonna 1866, jolloin Suomessa oli noin 20 uudenaikaista kansakoulua. Määrä kasvoi, kun valtiopäivät (1863-1864) myön-sivät tarpeelliset varat maaseudun kansakoululaitosta varten (Halila 1980, 167). Topelius kirjoitti itsekin yhden oppikirjan ennen *Maamme-kirjaa*. Se oli *Naturens bok* (*Luonnon kirja*, 1856), koulujen kasvi- ja eläinoppi.

oli kehityksessä merkittävä tehtävä ja *Maamme-kirja* täytti sen ylenpalttisesti: teos on isänmaallinen kiireestä kantapäähän. Siinä palataan patria-väitöskirjojen perinteseen ja tuotetaan aikaisempien sukupolvien perintö erilaisine diskursiivisine trendeineen uudelleen mitä myönteisimmässä ja ylistävimmässä valossa.

Topeliusta pidetään nimenomaan synteesintekijänä, joka kokosi Suomea ja suomalaisia koskevia merkityksiä isänmaalliseksi kokonaisnäkemykseksi. *Maamme-kirja* soveltuu tästä syystä hyvin työni päätäntöön. Tarkoitukseni on koota sen avulla runsaan kahdensadan vuoden ajalta kertynyttä diskursiivista materiaalia. Pelkästä yhteenvedosta ei kuitenkaan ole kyse, sillä Topelius asettaa edeltäjiensä perinnöstä ammentamansa diskurssit uuteen valaistukseen ja käyttötarkoitukseen. *Maamme-kirjassa* tapahtuu merkitysten saostumista,⁵ joka on sekä synkronista että diakronista.

Synkronisella tasolla saostumista aiheuttavat monet genret, joita Topelius hyödyntää: matkakertomus, antropologinen kuvaus, katekeettinen perinne, opetus-kirjallisuus, historiankirjoitus, kansanperinne, runous ja niin edelleen. Diakronisella tasolla saostuminen taas johtuu erilaisten diskursiivisten trendien kasaantumisesta ja lomittumisesta. *Maamme-kirja* on diskursseiltaan varsin kirjava ja hyödyntää eklektisesti edeltäjiensä parhainta perintöä. Nämä saostuneet diskurssit saavat Topeliuksen isänmaallisen paatoksellisessa käsittelyssä jopa paradoksaalisia muotoja, kuten tulen osoittamaan Suomea koskevan aution maan diskurssin (luku 7.1) sekä kansaa koskevan karjadiskurssin (luku 7.2) osalta.

7.1 Patrioottinen aution maan diskurssi

Maamme-kirja koostuu kuudesta luvusta, joiden aiheena ovat maantiede, kansatiede, kansanperinne, historia ja yhteiskuntaoppi. Topeliuksen tarkoituksena on antaa nuorille lukijoilleen mahdollisimman kattava kuva Suomesta ja herättää näissä isänmaanrakkautta.

Kansallinen ajattelu esitetään kirjassa keskeiseksi maailmaa jäsentäväksi periaatteeksi. Konkretisoidessaan 'isänmaan' abstraktia ja vaikeatajuista käsitettä

5 Bahtin 1934-35/1987, 276-277.

nuorelle lukijakunnalleen, Topelius ammentaa kahdesta erilaisesta traditiosta, liberalismiin ja romantiikan.⁶ Näistä aineksista syntyvät kansakäsitykset poikkeavat varsin huomattavasti toisistaan.

Romanttinen kuvasto hyödyntää jo Arwidssonin suosimaa puu-metaforaa ja kuvaa ihmissuvun suuren ja vanhan koivun kaltaiseksi: sen lehtenä on pikku-Matti pienine koteineen, oksana Suomen kansa ja runkona koko ihmiskunta (1875/1981, 14). 'Isänmaa' tehdään tutuksi rinnastamalla se Matin kotiin. Topelius pyrkii osoittamaan, että se ansaitsee osakseen saman rakkauden ja kiintymyksen.

Romantiikan perintöön liittyy kaitselmususkko. Sen mukaan kansat ovat osa jumalallista järjestystä, jossa kaikilla on oma tehtävänsä.⁷ Kansan kypsyminen tehtäväänsä kuvataan pitkäaikaiseksi historialliseksi prosessiksi. Topelius paikantaa Suomen kansan synnyn Pähkinäsaaren rauhaan (1323),⁸ minkä jälkeen viisi aikaisemmin toisilleen vihamielistä heimoa – karjalaiset, hämäläiset, kainulaiset, lappalaiset ja ruotsalaiset – alkoivat vähitellen sulautua yhdeksi kansaksi (1875/1981, 237-239).⁹ Topelius painottaa kehityksen orgaanista luonnetta vertaamalla syntyntä kansakokonaisuutta monesta puulajista kasvaneeksi metsäksi (1875/1981, 124).¹⁰

Romanttiset vivahteet saavat rinnalleen myös liberalistisen tradition

-
- 6 Käsittelen ensin traditioita ja vasta sitten diskursseja, sillä Topeliuksella traditio realisoituu useamman kuin yhden menneisyyden perintönä tuotetun diskurssin kautta.
 - 7 Puu-metaforakin kantaa raamatullista merkitystä viitatessaan Jeesuksen vertaukseen ”Minä olen viinipuu ja te olette oksat” (Joh. Evankeliumi 15:5).
 - 8 Topeliuksen kertomus pakana-ajan suomalaisista, Kimmosta, Kammosta ja Kummasta on varsin maltillinen luonnehtiessaan esi-isiemme elinoloja. Heidän sanotaan eläneen metsästyksellä, kalastuksella ja maanviljelyllä ja käyneen kauppaa näädän- ja oravanna-hoilla. Kolmikon sotataidon kuvaukseen sen sijaan artikuloi tuotetun mahtavan menneisyyden diskurssin ja paremmuusdiskurssin perintö. Kumma osoittautuu haksapeliittain suvun maineikkaaksi perilliseksi: vihollisjoukko valitsee hänet päälliköksi hänen urheutensa tähden. (1875/1981, 223-225.)
 - 9 Ottaessaan osaa 1840-luvulla virinneeseen keskusteluun siitä, oliko Suomen kansalla historiaa, Topelius vastasi sitä olevan vuodesta 1809 lähtien, jolloin maa sai oman olemuksen ja tuli tietoiseksi itsestään (Topelius 1845/1932). Käsitys edustaa Topeliuksen tuotannon liberalistista traditiota. Romantiikan perintö taas korostaa muinaishistoriaa. Topelius päätyikin sittemmin historiallisten romaanien kirjoittajaksi ja, kuten leikkisestihuomautettiin, professoriksi aiheeseen, jonka olemassaolon hän oli kiistänyt (Laitinen 1991, 187). Kiinnostus historiaa ja etenkin varhaishistoriaa kohtaan oli suuri 1800-luvun loppupuolella. Yrjö Koskinen julkaisi väitöskirjan *Suomen-suvun muinaisuudesta* (1862), jossa hän selvitti suomensukuisten kansojen alkukotia sekä suuremmalle yleisölle tarkoitetun *Oppikirjan Suomen kansan historiasta* (1869).
 - 10 Topeliuksen heimokuvaukset on sittemmin asetettu ironiseen valoon Väinö Linnan teoksissa. Linnan hämäläiset, savolaiset ja karjalaiset eivät ole pelkkiä stereotyyppisiä, vaan yksilöitä. Hän tuottaa kuvan moniulotteisesta, ristiriitaisesta ja moniäänisestä kansasta. (Nummi 1993, 128-131.)

mukaisia merkityksiä, jotka korostavat teollistuvan yhteiskunnan tuotantotaloutta. Topelius kuvaa kansat ”työntekijöiksi ihmissuvun suuressa yhteiskunnassa”.¹¹ Ne ovat tehtaiden kaltaisia yksiköitä, joissa yhteisvoimin saavutetaan suurempi tuotannon tulos kuin kunkin kansalaisen yksinään työskennellessä.

Romanttisen tradition *isänmaata* edustaa liberalistisessa traditiossa *yhteiskunta*, organisoitu ja toimiva koneisto. Se ”ei saa koskaan väsyä, ei koskaan nukkua, ei koskaan pysähtyä; se on aina liikkeessä yöt ja päivät, niin kuin kello senaatin portaitten yläpuolella” (1875/1981, 393). Työ ja valistus ovat yhteiskunnan käyttövoimat sen pyrkiessä jatkuvaan edistykseen.

Yhteiskunnallisen kehityksen välineet alkoivat syntyä Suomessa 1800-luvun loppupuolella. Saimaan kanava (1856) ja rautateitä (1862–) rakennettiin, lehdistö tuli merkitseväksi tekijäksi, valtiopäivät alkoivat kokoontua ja koululaitos laajeni.¹² Topelius kuvaa tätä yhteiskunnallista kehityksen tilaa, joka tarjosi eväitä kansallistietoisuuden lisäämiseen:¹³

On kuin maan toinen osa alinomaa puhelisi toisen kanssa; ja kun näin miljoonat ihmiset joka päivä matkustavat, kirjoittavat ja lähettävät jotakin toisilleen on maa ikään kuin vilisevä muurahaispesä; mutta varallisuus ja sivistys edistyvät (1875/1981, 396).

Maamme-kirjan romantiikan ja liberalismiin liitossa yhdistyvät uskonto ja tieto, isänmaa ja yhteiskunta, historialliset traditiot ja edistysajattelu.¹⁴ Traditiot realisoituvat kahdessa diskurssissa, jotka ovat aution maan diskurssi ja patrioottinen paremmuusdiskurssi. Seuraavassa analyysissä selvitän, miten tämän diskursiivisen arsenaalin eri osat toimivat yhdessä.

Aution maan diskurssi painottaa taloudellista näkökulmaa, mistä käsin

-
- 11 Liberalismi sai Suomessa, kuten muuallakin Euroopassa, kannatusta akateemisista piireistä sekä kaupallisten ja teollisten elinkeinonharjoittajien piiristä. Jälkimmäisiä houkutteli pyrkimys vapaamieliseen talouspolitiikkaan. (Ruutu 1983, 83.)
- 12 Kehitys toi mukanaan kansalaistietoisuuden, joka edellyttää kommunikaatiota, talouden, tietojen ja aatteiden liikkumista (Klinge 1980, 36).
- 13 Kuten Benedict Anderson toteaa, kansa on siinä mielessä ”kuviteltu yhteisö”, että valtaosa sen jäsenistä ei koskaan tule tapaamaan toisiaan – kuitenkin näiden kesken elää vahva yhteisyyden tunne (Anderson 1991, 24–26). Tällaisen kansalaistietoisuuden synty edellyttää välttämättä viestintää. Suomessa sille tarjoutui edellytyksiä juuri 1800-luvun puolivälin jälkeen.
- 14 *Maamme-kirja* sai yleensä ottaen hyvän vastaanoton ilmestyessään, mutta kuten aina, soraääniäkin mahtui joukkoon. Mm. Elis Lagerblad kritikoi teoksen romantista ainesta: se oli liian uskonnollinen, pinnallinen ja antoi etusijan mielikuville tarkkojen käsitteiden sijasta. (Lagerblad 1879/Tiitta 1994, 112.)

Suomi tulee luokitetuksi epäsuotuisalla tavalla. Sen asema muiden kansojen joukossa on kuin rahvaan yhteiskunnan säätyhierarkiassa. Viennin ja tuonnin vertailu paljastaa Suomen kehittymättömäksi raaka-aineen viejäksi ja henkisen pääoman tuojaksi. Suomesta lähetetään ulkomaille ”tervaa, lankkuja, lautoja, halkoja, voita, kalaa ja muita tavaroita”. Maahan taas tuodaan muiden muassa kirjoja ja hyödyllisiä keksintöjä, joita suomalaisilla itsellään on vain vähän ulkomaille lähetettäväksi (1875/1981, 15-16).¹⁵

Köyhän ja teollistumattoman Suomen ei sanota tarjoavan kansalaisilleen riemunaiheita. Suomalaiset kuvataankin joukoksi kovan onnen lapsia, jotka Jumala on asettanut tänne maailman ääriin kiviä vääntämään ja elämään luonnonvoimien armoilla (1875/1981, 409). Nämä tuovat milloin sadon, milloin kadon ilman, että kansa kykenee siihen itse toiminnallaan vaikuttamaan. Väite todentuu kuvauksessa hallayöstä, jolloin viljelijät virittelevät turhaan tulia peltojensa reunoilla estääkseen tähkiä paleltumasta (1875/1981, 93).

Alisteisuus luonnonvoimille tuo aution maan diskurssiin ripauksen [kurjuusdiskurssia](#), jossa suomalaiset asetetaan passiivisiksi objekteiksi. Suomalaisille tähdennetään tyytymistä niihin oloihin, jotka Jumala kulloinkin suo. Nöyrän käyttäytymisen esikuvaksi asetetaan Runebergin Saarijärven Paavo, joka kadon käytyä tyytyi lisäämään leipäänsä petäjäistä ja toivomaan Jumalalta kasvua (1875/1981, 95-96).

Kuva ankeasta Suomesta törmää *Maamme-kirjan* [paremmuusdiskurssiin](#), joka kiinnittyy romanttiseen traditioon. Kirja alkaa [patria-väitöskirjojen](#) tavoin selvityksellä siitä, miten ihminen on velkaa kotiseudulleen ja isänmaalleen, koska hän on nähnyt siellä päivänvalon. Suomi kuvataan äidiksi, joka antaa lapsilleen kaiken tarpeellisen: ”vaatetta ja leipää, työtä ja palkkaa, ystäviä ja turvaa” (1875/1981, 6).¹⁶ Leipä erotetaan nyt työnteosta kuin se olisi kansalaisuuteen kuuluva perusturva, jonka eteen ei tarvitse rehtiä.

15 Topelius asettaa eri kansat kehityspyrkimyksineen rauhanomaiseen rinnakkaiseloon. Ne ovat keskinäisessä riippuvuussuhteessa, koska ne tuottavat erilaisia tavaroita. Kansainvälinen järjestelmä näyttäytyy näin harmoniseksi ja tarkoituksenmukaiseksi.

16 Äiti-symboliikka ei ole ollut Suomessa suuressa suosiossa, koska maa on mielletty ankaraksi elinalustaksi, joka ei lapsiaan hemmottele. Ainoastaan Paulinus-Lillienstedt on ohimennen maininnut Suomen ”suloäidiksi” runossaan *Suomen suuriruhtinaanmaasta* (1679/1931, 69). Uusi tämä symboli ei kuitenkaan ollut, sillä sitä käytettiin Ranskassa jo keskiajalla. Maa kuvattiin naiseksi, jolla oli kruunu vaaleilla hiuksillaan ja joka puhutteli lapsiaan (Beaune 1985, 315-317). Topelius käyttää äiti-symbolin rinnalla myös neito-symbolia (1875/1981, 21).

Patrioottisen paremmuusdiskurssin mukainen Suomi-kuva saa vahvistusta maakuntien kuvauksesta, jossa Suomea on lihavoitettu niin, että sen luulisi syöpötelleen Trimalkion pidoissa. Pohjanmaa, Uusimaa ja Häme ovat viljavia vainioita, Varsinais-Suomessa kypsyvät omenat ja kirsikat, Savon pelloilla käyskentelee lihaista karjaa ja Karjalan heinihaoissa laukkaavat virrat hevoset (1875/1981, 27-32).

Suomen tarjoama silmänruoka maalataan lukijoiden eteen runebergilaisittain tunnelmoiden.¹⁷ Topelius kuvaa kesäöiden kirkkautta, kuinka se saa ruohon näyttämään hienoimman sametin kaltaiselta, jylhät petäjät kuin pumpuliin käärityiltä ja kaikkialla vallitsee hiljaisuus, jonka keskeyttää ainoastaan laulurastaan sulosoituinen laulu (1875/1981, 72).¹⁸ Kuten Runebergilla, maisemamaalaus yhdistyy havainnoijan sielunmaiseman kuvaukseen. Erilaiset tunne-elämykset, haaveet ja odotukset projisoituvat osaksi havainnoitavaa maisemaa: ihastus, jota kesäyön kirkastama luonto herättää, rinnastetaan nostalgisiin muistoihin ja herkkään rakkauden tunteeseen.

Etsin elämästä jotakin, jota voisin verrata tähän, mutta en löydä yhtäkään kuvaa, jonka voisin asettaa tällaisen kirkastetun yön rinnalle, paitsi ehkä illanhohteen sellaisen aution talon ikkunoissa, joissa on kerran asunut rakkaita ystäviä, tai rakastavien silmien loisteen, kun ne ovat katsoneet meihin sanomattoman lemmen kyyneleissä. (1875/1981, 72.)

Aution maan diskurssin ja patrioottisen paremmuusdiskurssin Suomi-kuvat näyttävät yhteensovittamattomilta, mutta Topelius luo niistä synteessin. Näin syntyy *Maamme-kirjan* kuuluisa topeliaaninen paradoksi, *patrioottinen aution maan diskurssi*. Topeliuksen mukaan suomalaisilla ei ole millä mällätä, mutta hän kirvoittaa näiden huulilta rakkaudentunnustuksen isänmaalle.

17 Topelius kuvaa kohteita, jotka hänen mielestään antavat parhaan kuvan Suomen maisemista. Mukana ovat Suomen tärkeimmät tuolloin tunnetut nähtävyydet: Inarinjärvi, Aavasaksa, Kallankari, Kuusiston linnan rauniot, Hankoniemen majakka, Pyynikki, Noki-ankoski, Kyröskoski, Paikkarin torppa, Punkaharju, Imatra, Laatokka, Pyterlahden graniittilouhimo ja Ruskealan marmorilouhimo. Topeliukselle onkin annettu kunnia kansallismaisemien löytämisestä (Härö & Mansikka 1993, 4).

18 Topelius kuvaa *Maamme-kirjassa* luonnon ilmeitä eri vuodenaikoina. Hahmotellessaan *Helsingfors Tidningarissa* kansallista ohjelmaa suomalaiselle kuvataiteelle, hän kehotti taidemaalareita ottamaan aiheekseen muitakin kuin kesämaisemia. Toivomuslistalla oli mm. talviaamu, talvi-ilta, ruskainen ja kuurainen metsä, kuutamo ja ukonilma (Tiitta 1994, 329-330).

Niin jylhä, niin kylmä, niin köyhä, niin etäinen ja niin piilossa oleva ja unohdettu se on, ja kuitenkin meille ihanin, parhain, rikkain ja iloisin maa! (1875/1981, 407).

Isänmaa, jota ylistetään, on köyhä ja karu ja sellaiseksi se myös jää. Suomen arvo perustetaan paradoksaaliseen arvon kieltämiseen. Synteesin suunnanmuutos on täydellinen verrattuna patria-väitöskirjoissa ja vielä valistuksen teksteissäkin ylläpidettyyn isänmaakäsitykseen, jonka mukaan maassa oli oltava ylistettävää, ennen kuin sitä voitiin rakastaa.¹⁹ Topeliuksen suomalaisille ratkottavaksi antaman mahdottoman yhtälön ratkaisun avaimena on yllä siteeratun katkelman pronomini meille. Se vihjaa, että Suomea tarkastellaan kahdesta keskenään väittelevästä näkökulmasta käsin: negatiivissävytteinen aution maan diskurssi projisoidaan *muiden* näkökulmasta tuotetuksi, kun taas myönteinen paremmuusdiskurssi esitetään *meidän* näkökulmasta.

Vastakkainasettelu saa [jusleniaanisen dialektiikan](#) piirteitä. Suomalaiset asettuvat ikään kuin ulkomaalaisten asemaan tarkkailemaan, miltä heidän maansa näyttää vieraan silmin. Kun he toteavat Suomen jäävän vertailussa auttamatta jälkeen eteläisen Euroopan maiden lauhkeammille ilmanaloille ja hedelmällisemmälle maaperälle, he torjuvat vieraan näkökulman ja kääntävät vallitsevat arvotusperusteet nurin.

Minä kyllästyn kesän helteeseen
sekä ruokahan herkkuisahanki.
Paremp' on kodin kannikka kaunainen,
vaikk' ois pöytänä hanki.
(1875/1981, 16.)

Topeliaaninen isänmaakäsitys perustuu ehdottomaan pyyteettömyyteen. Etnosentrinen, omaa suosiva positio asetetaan itseisarvoksi, johon kohteen ominaisuudet eivät millään tavoin vaikuta. Käsitys legitimoidaan vetoamalla kristilliseen maailmankuvaan. Maa on lahja Jumalalta eikä sitä käy nurkuminen. Suomalaiset sidotaankin turpeeseensa, sitä kuokkimaan ja kaunistamaan.²⁰ Heidät kuvataan tehtävään sopivaksi uudisraivaajakansaksi, kivenväentäjiksi, jotka tekevät

19 Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinoissa* paradoksi saa ilmaisunsa kehystarinan kertojan ihmetellessä: ”Maa raukka, kuinka vartioi/ sua rakkaus niin suuri!/ Niin kallis kuinka olla voit,/ vain pettua kun leiväks soit!” (Runeberg 1848/1948, 81).

omalla työpanoksellaan maasta arvokkaan. Näin yhtälö karusta maasta ja isänmaanrakkaudesta täydentyy. Suomi on tässä patrioottisessa aution maan diskursissa suomalaisten toinen, kääntöpuoli, jota vasten kansan hyveet tulevat näkyviin.

Suomalaiset rinnastuvat Aleksanteri Suureen, jonka hyveitä ja aikaansaapuutta elämäkerturi Plutarkhos korosti valaisemalla tämän vaikeuksiin ja ponnisteluihin hakeutuvaista luonnettaan: ”hän toivoi kiihkeästi perivänsä valtaistuimen sellaisena, ettei se tarjoaisi rikkautta ja nautintoja eikä mukavaa elämää, vaan taiseluja, sotia ja kunniakkaita ponnisteluja”.²¹ Aleksanteri Suuren tavoin Topeliuksen pikku-Matti haikailee Suomesta itselleen vastusta.

Mihin sellaisesta maasta on, jossa ihminen alituisen kesän keskellä saa ravintonsa luonnon valmiiksi kattamasta ruokapöydästä? Se tarjoaa kaiken hänelle, mutta ei tarjoa iloa eikä tilaisuutta luoda jotakin uutta ja parempaa, ei arvokasta kokemusta kärsiä puutetta, ei tuota vapauden tunnetta, ettei ole kenenkään orja. Tahdon olla luonnon herra, en sen kuokkavieras. (1875/1981, 408-409.)

Antiikin ylevät ihanteet yhdistyvät käsitykseen suomalaisuudesta arkisena kamppailuna. On kärsittävä puutetta, ylenkatsottava omaa hyvinvointia ja tehtävä ututterasti työtä.²² Topelius vahvistaa kuvan raskaan työn raatajista tarinassaan kahdesta palvelijasta, Autiosta, jolle annetaan hedelmällinen maa ja Päiviöstä, joka saa karun maan. Autio identifioituu vauraisiin ulkomaalaisiin, joilla on aikaa nautiskeluun, Päiviö taas köyhiin suomalaisiin.²³ Autio nimensä mukaisesti autioittaa oman maansa laiskuudellaan, kun taas Päiviö työstää omansa hedelmälliseksi.

20 Topelius puhuu varoittavina esimerkkeinä ”köyhistä maanpakolaisista”, juutalaisista ja romaaneista, joilla ei ole omaa isänmaata: ”(--)) meidän tulee sääliä heitä; sillä juutalaisista ja mustalaisista me näemme, kuinka suuri onnettomuus on olla vailla isänmaata. Silloin ihminen on kuin aavalla merellä, hän ei näe rantaa, ei löydä satamaa. Hän elää ja kuolee vieraana maan päällä.” (Topelius 1875/1981, 177.)

21 Plutarkhos n. 115/1989, 398.

22 Topelius julkaisi lastenlehti *Eoksessa* isänmaallisen artikkelin *Finland är stort!*, jota voidaan pitää diskursseiltaan *Maamme-kirjan* edeltäjänä. Topelius kuvaa Suomi-äitiä, joka kokoaa lapsensa ympärilleen ja kertoo rakastavansa näitä. Hän joutuu kuitenkin surullisena toteamaan, että hän on köyhä ja lasten täytyy tehdä työtä hänen vuokseen. Lapset huutavat ”Kyllä, kyllä” ja ryhtyvät iloisesti työhön. (Topelius 1858.)

23 Vrt. Tengström, jonka mukaan Ranskassa, jossa ilmanala on leudompi, voi vaipua epikurolaiseen toimettomuuteen, kun taas Suomessa vaaditaan raskasta ja ututteraa työtä (Tengström 1931, 311).

Päiviö ajatteli: tämä maa on karua ja hedelmätöntä, tahdon tehdä sen hedelmälliseksi. Hän ojitti suot, kynti maat, perkasi metsät ja hoiti kalavetenä. Se oli pitkällistä, vaivalloista, monien kärsimysten ja puutteiden alaista työtä, mutta viimein siitä tuli kuitenkin palkinto. (1875/1981, 9.)

Tarina Autiosta ja Päiviöstä on kuin konkretisoituma Freudin mielihyvä- ja todellisuusperiaatteesta.²⁴ Ulkomaalaiset ruumiillistavat hetkellisen mielihyvän tavoittelijoita, kun taas suomalaiset katsovat rohkeasti todellisuutta silmiin eivätkä kaihdakaan kärsimyksiä tai vaivoja maansa arvonn lisäämiseksi.²⁵ Koska heidän on maansa karuuden takia jatkuvasti ponnistettava ja vuodatettava hikeä,²⁶ he eivät lankea samalle mielihyvän tavoittelun polulle kuin ulkomaalaiset veljensä, vaan pysyvät moraaliseltsä selkärangaltaan moitteettomina.²⁷

On ainoastaan yksi vihollinen, joka voi viedä siltä [kansalta] elämän, turmella sen sydämen, ja se on velttous. Mutta katso, silloin on taas ympärillä tuo kova, kylmä ja köyhä maa, joka kehottaa ja sanoo: tee työtä! (1875/1981, 409.)

Topelius kuvaa anakraan elämäntehtäväänsä tyytyvät kansalaiset miehuullisiksi ja voimantuntoisiksi, maansa hylänneet taas onnenonkijoiksi ja pettureiksi (1875/1981, 13).²⁸ Kaikki suomalaiset ovat hänen mukaansa samassa veneessä ja hän ehdottaakin eräänlaista rousseaulaista yhteiskuntasopimusta, jossa kansalaiset alistavat oman tahtonsa kansakunnan yleistahdolle.²⁹ Topelius ei anna yksilölle ar-

-
- 24 Freudin mukaan ihminen pyrkii tiedostamattaan välttämään epämiellyttäviä kokemuksia ja tavoittelemaan mielihyvää tuottavaa toimintaa (Freud 1930/1972, 15).
- 25 Vastaava Autio ja Päiviö -asetelma on myös *Välskärin kertomuksissa*. Bertelsköldien aatellissuku edustaa autioita, jotka turvautuvat noiduttuun kuparisormukseen. Se tuottaa ajallista onnea, mutta johdattaa iankaikkiseen kadotukseen. Perttilän talonpoikaissukun sijaan uskoo Päiviön tavoin työhön. Suvun tunnuksena on kirves, joka antaa ahkeruutta, työkykyä, jokapäiväistä leipää ja hyvän omantunnon sekä hyvinä että pahoina aikoina. (1851-1866/1926c, 155.)
- 26 Arkkiveisuissa painotettiin niin ikään työntäyteistä elämää ja köyhyys ja laiskuus liitettiin yhteen. Ks. Huhtala 1980, 96.
- 27 Topelius ammentaa monien edeltäjiensä tavoin montesquieulaisesta maaperä- ja ilmasto- teoriasta. Montesquieu esitti, että hedelmällinen maa veltostuttaa, kun taas karu maa tekee työteliääksi, karaistuneeksi, rohkeaksi ja raittiiksi. (Montesquieu 1745/1951, 533).
- 28 *Maamme-kirjassa* artikuloituu huoli mm. siirtolaisuudesta, sillä 1800-luvun loppupuolella Amerikka osoittautui vaaralliseksi raivuutyöstä ja isänmaasta pois houkuttajaksi. Arkkiveisuista tästä kultamaasta laulettiin kahdensuuntaisesti: rikastumisen mahdollisuuksista haaveksien ja toisaalta sinne lähtöä vastustaen (Huhtala 1980, 96-97.)
- 29 Rousseaulaisen sopimuksen ideana on, että ihmisillä ei ole selviytymisekseen muuta neuvoa kuin muodostaa yhdessä sellainen voimien summa, että se kykenee voittamaan vastustuksen (Rousseau 1772/s.a., 247).

voa, ettei tämä pyrkisi irtaantumaan kansasta ja tavoittelemaan omaa hyötyään. Hän osoittaa isänmaan olevan kaikki kaikessa ja antaa suomalaisille eräänlaisen matkustus- ja maastamuuttokiellon.³⁰

Jos meistä joku matkustaa vieraaseen maahan ja saavuttaa siellä onnea, rikkautta ja kaikkea hyvää, ei hän siellä kuitenkaan kauan menesty. Jonkin ajan kuluttua hän alkaa ikävöidä tähän köyhään maahan, ja hän käsittää, että täällä on sentään paljon hyvää, jota ei ole muissa maissa. (1875/1981, 16.)'

Kansalaisten työvoima sidotaan isänmaan palvelukseen, mihin ohjaa erityisesti 1870-luvun Suomen voimakas taloudellisen kasvun tavoittelu. Kansainvälinen nousukausi ei ollut vielä ehtinyt saada mukaansa jälkijunaista Suomea, jota rasitti nälkävuosien 1867-68 perintö.³¹ Topelius vauhdittaa kehitystä sitomalla suomalaiset kollektiivisella kansakäsityksellään yhteisiin kasvutavoitteisiin, osallistumaan taloudellisiin talkoisiin kukin taipumustensa mukaan.

Joko maata kynnät tai merillä purjehdit tai käsilläsi työtä teet tai taloutta hoidat tai tiedoillasi hyödytät tai jollakin muulla kunniallisella tavalla leipäsi ansaitset (--). Ei mikään työ ole niin vähäarvoista, ettei se Jumalalle kelpaisi tai isänmaata hyödyttäisi. (1875/1981, 11.)

Kun patrioottinen aution maan diskurssi asetetaan kuvatulla tavalla taloudellisen kasvun palvelukseen, synteessin sisäänsä sulattamat kaksi diskurssia toimivat tavoitteen hyväksi eri keinoin. Aution maan diskurssissa hyödynnetään

-
- 30 1600- ja 1700-luvuilla puhdas oppi määräsi karttamaan matkoja ulkomaille haitallisten vieraiden vaikutteiden välttämiseksi (Klinge 1987b, 409). Topeliuksella vastaavan kielon perustana on ajatus kansallisesta puhdasoppisuudesta. Kieltoon on saattanut ohjata myös nälkävuosien 1867-68 aiheuttamat hallitsemattomat kerjäläisvirrat, jotka suuntautuivat maalta kaupunkiin. Tämä johti haluun sitoa köyhät omille paikkakunnilleen kotipaikan kirjaamisjärjestelmän avulla. Vasta vuonna 1879 annettiin muuttovapausjulistus, joka salli muuttamisen ja työnhaun toiselta paikkakunnalta (Jaakkola 1994, 111).
- 31 Nälkävuosien kurjuuksien kuvaaminen etäännytetään sadan vuoden takaiseen menneisyyteen, sillä kuvaus sisältää paljon sellaista ainesta, joka on omiaan kiistämään käsityksen suomalaisista samaan veneeseen joutuneina poloina. Topelius kuvaa yhteiskunnan heikompiosaisten kohtaloa: ”Usein nähtiin satojen kurjien kurottavan käsiään parempiosaisten ihmisten suljettuja portteja kohti, mutta porttia he eivät särkeet: he kaatuivat sen eteen. Semmoista miehuullista itsensäkieltämisestä tavataan vain harvoissa kansoissa.” (Topelius 1875/1981, 306.) Nälkävuosien kokemukset artikuloituivat etenkin runoudessa. August Ahlqvist esimerkiksi kuvaa Suomi-äitiä, jonka rinnat ovat tyhjä, ehtyneet (Ahlqvist-Oksanen 1868/1931b ja 1868/1931).

porthanlaista parannusdiskurssia, jonka mukaan tyytymättömyys maan tilaan on toiminnan alullepaneva moottori. Maan kuvataan siksi vaativan työstämistä. Paremmuusdiskurssi taas propagoi kehitykseen luomalla motivoivia visioita siitä, miltä Suomi voisi hyvin hoidettuna ja raivattuna näyttää.

Molempia diskusseja ja keinoja tarvitaan, koska näyttää siltä, että suomalaiset eivät ole niin ihanteellisen työteliäitä kuin Topelius Päiviö-tarinallaan haluaa osoittaa, vaan pikemminkin nautinnonhaluisia Autioita. Taipumus pankollamakailuun tulee ilmi Matin, perussuomalaisen, kuvauksessa. Tämä on liian laiska kurottautuakseen poimimaan kultaläjiä, vaikka nämä olisivat hänen jalkainsa juuressa (1875/1981, 129).

Vaikka topeliaaninen synteesi pyrkii sulattamaan eri diskurssit toisiaan täydentäväksi kokonaisuudeksi, kummankin diskurssin merkityspotentialit ikään kuin vetävät Suomen kuvausta omaan suuntaansa ja synnyttävät ristiriitoja.³² Kun Suomen kansaa esimerkiksi kehutaan paremmuusdiskurssissa työteliääksi ja tehtävässään kunnostautuneeksi – se on ”yhtämittaa tuhat vuotta ponnistelut tämän maan raivaamiseksi ja viljelemiseksi” (1875/1981, 126) – aution maan diskurssin perusteella näyttää siltä, että suomalaisissa on jotain vikaa. Nämä ovat kyllä ahkeria, mutta tuloksia ei näy: Suomi kuvataan aina vain köyhäksi ja karuksi.

Motivointi ja uhkailu vuorottelevat tilanteen mukaan. Silloin, kun pankollamakaamisen takana epäillään olevan Suomen epäsuotuisista oloista johtuvan pessimismin, suomalaisia kannustetaan positiiviseen ajatteluun lupaamalla näille parempi asema maailman kansojen joukossa. Kansojen välille viritetään kilpailuasetelma, jossa niitä verrataan hevosiin; suomalaisia suomenhevosiiin, muita kansoja lämminverisiin.³³

32 Fiktiossa kerronnallinen jännite suorastaan vaatii esittämään tämänkaltaiset ristiriidat eksplisiitisti. Tällöin ne projisoidaan useimmiten eri maailmankuvia edustavien henkilöiden väliseksi ristiriidoiksi. Esimerkiksi *Välskärin kertomuksissa* ulkomaalaiset ja pahansuopaiset ihmiset edustavat aution maan diskurssia ja soimaavat suomalaisia kuin katoninen munkki Hieronymus 30-vuotisessa sodassa: ”Maledicti Fennones! Vos comburat ignis sempiternus” (Topelius 1851-56/1926a, 37). Patrioottista paremmuusdiskurssia taas kuullaan jalojen sankarien suusta.

33 Jo Olaus Magnus kehui *Pohjoisten kansojen historiassaan* Suomen hevosia ja myös 30-vuotisessa sodassa ne saivat mainetta sitkeytensä ja kestävyytensä ansiosta (Rein 1909, 39 ja 174). Suomalaiset talonpojat arvostivat itsekkin hevosiaan, jotka olivat statussymboleita. Ks. myös Topeliuksen *Välskärin kertomukset* 1851-1866/1926a, 115.

Kilpa-ajomatkoiissa, joissa matkat ovat lyhyet, se [suomalainen hevonen] ei vedä vertoja uljaille Arabian, Englannin tahi Venäjän hevosille, mutta pitemmillä matkoilla sen ei tarvitse pelätä kilpailijoitaan. Sillä, kun se on hyvin hoidettu ja harjoitettu, se osoittautuu usein erinomaiseksi juoksijaksi, ja mitä se menettää toisten kiivaan alkuvauhdin aikana, sen se ajan myötä voittaa takaisin kestäväällä juoksullaan. (1875/1981, 100.)

Vertauksella annetaan ymmärtää, että ulkomaalaiset ”kiivaan alkutahdin” väsyttäminä joutuvat piankin antamaan suomalaisille tasoitusta kehityksen saralla ja että suomalaiset voivat jopa karauttaa heidän ohitseen. Samalla suomalaisten vertaaminen kestävyysravaajaan kuitenkin vahvistaa aution maan diskurssin muukaista käsitystä siitä, että suomalaisuus ei ole tässä-ja-nyt olemassaoleva asia, joka tekisi suomalaisista ilman muuta ahkeria ja työteliäitä. Suomalaisuus on vasta tulevaisuuteen suuntautuva työprojekti, johon tarvitaan pestiväkeä. Tarkastelenkin seuraavassa luvussa, miten tämä rekrytointiprosessi, suomalaiseksi asemoiminen tapahtuu.

7.2 Topeliaaninen karja

Kun Topelius pistää suomalaisiin pankollamakaajiin vauhtia, aution maan diskurssi dominoi maan kuvausta. Se ei ole patrioottisten oraatioiden rehevä, kansalaistensa tarpeet täyttävä runsaudensarvi, vaan vaateliias elinalusta, joka potkii työnantajan tavoin velttouteen taipuvaisia kansalaisiaan.

Suomalaisten on kilvan kamppailtava tullakseen isänmaalleen otollisiksi. Topelius nimeää ”isänmaan kelpo lapsiksi” ne, jotka ovat kasvaneet, eläneet ja ennen kaikkea tehneet ”*samaa ankaraa työtä henkensä elatukseksi*” (1875/1981, 13. Kursiivi PK.) Työ korostuu Topeliuksen omaksuman taloudellisen näkökulman myötä. *Maamme-kirja* kantaa intertekstuaalisia jälkiä muiden muassa Adam Smithin teoksisesta *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (*Kansojen varallisuudesta*, 1776).³⁴ Työ on Smithin mukaan viimeinen ja todellinen mitta, jolla kaikkien hyödykkeiden arvoa voidaan mitata kaikkina aikoi-

34 Osittain suomennettu.

na ja kaikkialla. Se on ainoa, jonka arvo pysyy.³⁵

Topeliuksella mitattava hyödyke on isänmaa, jonka arvo on yhtä kuin kansalaisten sen kaunistamiseksi ja raivaamiseksi uhraama työpanos. Matti varustetaan lukuisilla hyvän työntekijän ominaisuuksilla: paitsi ahkera ja työteliäs, tämä on rehellinen, täsmällinen ja kohtuullinen.³⁶ Mainittujen ominaisuuksien, jotka Max Weber on sittemmin nimennyt protestanttisen etiikan peruskiviksi, annetaan ymmärtää olevan kriteerejä, joiden avulla suomalaiset tulevat ”isänmaansa kelpo lapsiksi” ja saavat näin oikeutuksen olemassaololleen kansojen joukossa.³⁷

Isänmaan kelpo lapsen ihanteellinen luonne paljastuu, kun Topelius tulee maininneeksi joitakin Matin huonoista puolista.³⁸ Matti kuvataan siinä määrin laiskotteluun taipuvaiseksi, että häntä täytyy houkutella toteuttamaan suomalaisiksi määriteltäviä hyveitä. Itse asiassa suomalainen hevonenkin pärjää Topeliuksen määrittelemässä tehtävässä paremmin kuin isäntänsä ja se representoidaan eräänlaiseksi kansan esikuvaksi, josta Topelius kehottaa implisiittisesti ottamaan oppia.³⁹ Näin artikuloituu synteetin kahden diskurssin välinen ristiriita: Matti kuvataan vasta raakileeksi, aution maan diskurssin passiiviseksi pankollamakaajaksi, kun taas suomalainen hevonen asetetaan paremmuusdiskurssin ihanteelliseen valoon.

Topelius tähdentää ihanteen saavutettavuutta rinnastamalla Matin ja suomenhevosen ulkoisten ominaisuuksien perusteella. Matti on ”keskikokoinen, harteikas ja jäntevä” (1875/1981, 142), suomalainen hevonen puolestaan on ”tanakka, lyhytkaulainen, lyhytselkäinen ja sen jalat ovat vankat ja keskikorkuiset” (1875/1981, 100). Kummankin kuvauksessa korostuu voimakas, kovaan työntekoon

35 Smith 1776/1933, 43.

36 J.P. Roos sanoo suomalaista elämäntapaa kuvatessaan, että ”Matin kuvaus pitää yhä paikkansa” (Roos 1988, 178). Väinö Linna sen sijaan asetti romaanissaan *Täällä Pohjantähden alla* kyseenalaiseksi tämän perussuomalaisen kuvauksen (Nummi 1993, 302).

37 Weber 1904-05/1980, 37.

38 Kun Runebergin *Hirvenhiihtäjissä* hyvä ja paha esiintyivät mustavalkoisesti erilaisissa henkilöahmoissa (idyllisen ja häiriödiskurssin edustajat), Matissa nämä puolet yhdistyivät. Se, kumpi puoli kulloinkin on korostetummin esillä, riippuu representoinnin näkökulmasta, siitä, kuvataanko Matti aution maan vai paremmuusdiskurssin keinoin.

39 Kun lama-Suomessa arveltiin, että nykysuomalaiset eivät täytä vaadittuja kriteerejä, haettiin kansalle topeliaaniseen tapaan esikuvia eläinkunnasta. Mauri Kunnas julkaisi *Koirien kalevalan* (Kunnas 1992), *Helsingin Sanomissa* haastateltiin pystykorvaa ”Supisuomalaisia”-palstalla (Kero 1992, 40) ja *Aamulehdessä* esiteltiin eurokuntoisia suomalaisrotuja, muiden muassa maatiaissikoja, jotka röhkivät sinikansallisissa väreissä Eurooppaan isäntiään ja emäntiään paremmin pelkästään tehokkaan ruuansulatusjärjestelmänsä avulla (Manninen 1993).

soveltuva ruumiinrakenne. Matti valjastetaan hevosensa aisapariksi (synteesi): hänen tehtävänä on vääntää kiviä ja hevonen on hänelle erinomaisena apuna raskaiden kuormien vetämisessä.

Vaikka Matti rinnastetaan työjuhtaan, tekstistä käy ilmi, ettei kaikkia koululaisia ohjata täyttämään isänmaallista velvollisuuttaan samalla tavoin.⁴⁰ Suomalaisissa on myös työjuhtaa ”ylempiä” olentoja, jotka Topelius kuvaa ”Matin paremminkäyttäytyviksi ja siistimmiksi veljiksi ja sisariksi” (1875/1981, 129). Ilmauksella tehdään selväksi, että nämä ylemmät olennot eivät tahraa käsiään maata raivaamalla.⁴¹ Työjuhdat paikantuvat rahvaan edustajiin ja Matin paremminkäyttäytyvät ja siistimmät veljet ja sisaret sivistyneistön edustajiin.⁴²

Rahvas on maata raivaavana työvoimana topeliaanisen kansakäsityksen ja asemoinnin keskipiste, kun taas Matin veljistä ja sisarista ”ei huolita kertoa sen enempää” (1875/1981, 129). Asetelma on toisinto [Porthanin kahden kansan kuvauksesta](#): sivistyneistö, joka on representoija, on itse näkymätön ja kuvauksen ulottumattomissa, rahvas taas asetetaan tarkan antropologisen analyysin kohteeksi, jolla selvitetään Matin heikkoudet ja vahvuudet. Topelius kuvaa Matin tyypillisiä käyttäytymis- ja toimintatapoja, kuten ruokailua, seurustelua, työntekoa, kävelytapa, puheenparsia ja mieliaskareita. Rahvaasta puhutaan yksikkömuodossa, joko Mattina tai suomalaisena hevosena, ja se saadaan näin näyttämään homogeeniselta massalta. Se on yhtenäinen niin ulkoisen olemuksen, luonteen kuin käyttäytymisenkin osalta.⁴³

Matissa havaitut käyttäytymismallit kuvataan pysyviksi ja toistuviksi. Topelius sanoo hänen käyvän tasaisesti ja varmaan kuin kello, keskeisenä toimintaperiaatteenaan mekaaninen syy-seuraus -suhde: jos Matti saa rahaa, hän tuhlaa; jos Matti syö liikaa, häntä laiskottaa. Kyseessä on tyypillinen representoimisen efekti: kohde ymmärretään yksinkertaiseksi, lainalaisuuksia noudattavaksi, kun taas representoija itse on ristiriitojen repimä ja moniulotteinen subjekti.

40 *Maamme-kirja* osallistuu koululaitoksen keskeisiin tehtäviin: paitsi työvoiman kouluttamiseen, myös sen valikoimiseen eri tehtäviin ja aseisiin yhteiskunnassa. Koulujärjestelmän tavoitteista Aho 1974, 174.

41 Rahvaan ja sivistyneistön välinen kahtiajako oli 1800-luvulla tiukka ja nimenomaan fyysisen työn tekeminen oli rahvaan varmin tunnusmerkki (Jaakkola 1994, 77).

42 Virkaanastujaisesityksessään *Om Finlands geografiska läge* Topelius kuvaa maaperä- ja ilmasto-opin mukaisesti, että Suomessa asuu kaksi kansaa, rannikon ja sisämaan. Tämä jo 1700-luvulla alkanut environmentalistinen perinne jatkui Suomessa vielä 1900-luvulla Väinö Voionmaan tutkimuksissa. (Tiitta 1994, 243 ja 332.)

43 Matti on tällaisena kuin tilastollinen harha keskivertosuomalaisesta. Ks. Puohiniemi 1993, 19.

Matin elämän yksinkertaisuuden annetaan ymmärtää olevan seurausta siitä, että tämä elää luonnonlakien armoilla, kun taas sielunelämältään vaikeaselkoisempi sivistyneistö kääntää luonnon järjestyksen nurin. Jälkimmäisen kansanosan komplisoitua elämänmuotoa Topelius konkretisoi sanomalla, että kesäöinä ylemmät säädyt vetäytyvät luonnonvalolta verhojen suojaan ja talvella he käyttävät lamppeja (1875/1981, 72, 97 ja 99).

Kahden kansan kuvauksessa törmäävät uuden, teollistuvan yhteiskunnan (liberalismi) ja agraaritalouden (romantiikka) elämänmuodot. Topelius kuvaa, kuinka uusien rautateiden täsmälliset aikataulut ovat saattaneet Matin pulaan, mutta kiittää, että tämä on muutaman kerran myöhästyttyään oppinut: ”Matilla onkin nyt tapana tulla asemalla varmuuden vuoksi tuntia aikaisemmin” (1875/1981, 128).

Topelius romantisoi rahvaan elämän yksinkertaisuuden ja luonnonmukaisuuden. Hän säälittelee tästä näkökulmasta ylempien säätyjen modernia elämänmuotoa: ”On vahinko menettää se, mikä luonnossa on kauneinta” (1875/1981, 72). Romantisoinnissa antropologinen traditio, jonka avulla rahvasta on ensin tarkasteltu, muuttuu [runebergilaiseksi matkakertomustraditioksi](#), jossa havainnoija projisoi omia haavekuviaan havainnoitaviin objekteihin.⁴⁴

Sivistyneistö arvioi rahvasta omasta näkökulmastaan ja muodostaa kuvan siitä, mitä hyötyä tästä on kansakokonaisuuden kannalta. Rahvaan keskeiset ominaisuudet, kuten varovaisuus ja itsepäisyys, tulkitaan nyt käänteisessä muodossaan.⁴⁵ Varovaisuuden sanotaan esimerkiksi takaavan sen, että rahvas ei ryhdy kapinaan.⁴⁶ Tämä Topeliuksen luonnehdinta juontuu jo G.M. Armfeltin keisarille antamista ohjeista uusien alamaisten käsittelemiseksi. Tämä korosti, että kansa ei

44 Rahvaan ihannointi asettuu kuitenkin koomiseen valoon sen myötä, että ylistys ulottuu myös näiden henkiseen autiuteen. Topelius ihannoi rahvaassa sellaisia ominaisuuksia, jotka se jakaa satujen hölmöläisten kanssa. Molemmat ovat varovaisia ja miettivät tarkkaan ennen kuin ryhtyvät mihinkään (1875/1981, 138), mutta sitten kun jotain on päätetty, se myös tehdään: nälkäiset hölmöläiset odottavat itsepäisesti talven tuloa, että saisivat keittää puuronsa avannossa ja Matin veli puolestaan hukuttautuu ämpäriin.

45 Topelius tuottaa *Maamme-kirjassa* pienimuotoista kansallisbiografiaa ja esittelee esimerkillisiä suomalaisia. Näistä Mathias Castrén asetetaan edustamaan suomalaisten peräänantamattomuutta. Topelius kuvaa, kuinka Castrén kärsi matkoillaan suomalaisten sukukansojen parissa paljon vaivoja: hän kahlassi lumikinoksissa, nukkui taivasalla ja viheliäisissä majoissa metsäläisten kanssa (1875/1981, 105). Vastukset eivät kuitenkaan estäneet häntä pyrkimästä kohti päämäärää, jonka hän kerran oli itselleen asettanut. Hän halusi tehdä suomensukuiset kansat tunnetuksi. Castrén on Topeliuksen mukaan ”elähdyttävä esimerkki” ja hän pahoittelee, että tämä kuoli parhaassa työiässä (1875/1981, 106).

nouse vastarintaan, vaikka sen elinolosuhteet olisivatkin ankarat.

Olen (--) vakuutettu, ettei Suomen kansa koskaan ole yrittävä mitään kapinan tapaista (--) (Armfelt 1810/1966, 28).

Kun se [Suomen kansa] on kerran asettunut toisen tahi oman maan hallituksen alaiseksi, se ei ole koskaan nostanut kapinaa tätä esivaltaa vastaan, ei koskaan hyväksynyt pettureita, eikä koskaan myynyt isänmaatansa: – se on siis uskollinen kansa. Se on usein laiminlyönyt käyttää oikeuttaan ja voimaansa silloin, kun siihen olisi ollut erityistä tarvetta (--). (Topelius 1875/1981, 126.)

Sekä Armfeltin että Topeliuksen kuvaus suomalaisista toimii samalla ohjeena siitä, miten näitä tulisi käsitellä. Topelius kesyttää Matin itsepäisyyden käänteiseen muotoonsa, uskollisuudeksi, sillä työvoiman on toki oltava valjastettavissa. Matti saakin näytellä hevosensa tavoin halpakäyttöistä kauramoottoria. Tämä käy ilmi esimerkiksi Matin petunsiönnin kuvauksista, jotka ovat rinnastettavissa kuvaukseen suomalaisen hevosen ruokatottumuksista. Molemmat ovat vähään tyytyväisiä. Matille kelpaa hätätilassa pettu ja hevosen sanotaan pureksivan kärsivällisesti ”niukkaa ruokaansa olkoon sen edessä sitten heiniä tai silppua joko jauhojen tai kaurujen kanssa tai ilman niitä” (1875/1981, 144).⁴⁷

Mattia suostutellaan isänmaan kelpo lapseksi. Itsepäisyyden voidaan katsoa kuvaavan paitsi sivistyneistön toivekuvaa, myös rahvaan vastahakoisuutta tässä prosessissa. Topelius sanoo, että Matilla on ”oma päänsä”, mutta sen osoitetaan olevan asemoinnin kautta käännettävissä sivistyneistön haluamaan suuntaan. Sivistyneistön on vain saatava rahvaasta kunnon ote, sillä se, kuten suomalainen hevonenkin, ”tottelee tottunutta ajomiestä, mutta tottumattoman kanssa se

46 *Välskärin kertomuksissa*, jossa henkilökuvaus on sadunomaisen mustavalkoista, osoitetaan, että kovakätiset hallitsijat tai isännät eivät ymmärrä suomalaisten kansanluonnetta. Esimerkiksi pahansuopainen henkilöahamo Aatami, jonka nimikin jo viittaa vanhaan aatamiin, sielunviholliseen, moittii Suomen kansaa uppiniskaiseksi ja jäykäksi ja suosittaa ankaraa kurinpitoa. ”Höllentäkää sen siteitä, antakaa sille tänään anteeksi sen viat, ja se on huomenna repivä perustuksiaan myöten teidän linnan” (1851-66/1926, 400). Juoni osoittaa, että mestari Aatami oli väärässä.

47 Kertoja luo havainnoistaan Matille optimaalisen ravintoannostuksen. Hän sanoo tämän pitävän itseään rikkaana, jos hänellä on rukiista leipää, puuroa, muikkuja tai silakoita syödäkseen. Kuvaukseen lisätään huomautus, jonka mukaan Matti ei osaa nauttia herkuistaan säästellen, vaan ”vuorotellen tuhlaa ja näkee nälkää” (1875/1981, 129). Ravintoannostuksen suunnitteluun ohjasi huoli valtion avokätisestä luottopolitiikasta. Se oli tehnyt viljan hankkimisen niin helpoksi, että kansa omaksui käsityksen, ettei viljan säästämiseen ollut tarvetta, sillä katovuosina ”keisari kyllä ruokkii” (Soininen 1980, 405).

menettelee väliin, miten se tahtoo” (1875/1981, 102).

Jotta rahvaan asemointi onnistuisi, tehtävässä hyödynnetään tietoa rahvaan keskuudessa hallitsevista diskursseista. Topelius käy dialogia muiden muassa perimätiedosta, kristillisestä maailmankatsomuksesta ja auktoriteettiuskosta. Asemoitavien itsepäisyys selitetään esimerkiksi sillä, että nämä pitävät kiinni vanhoista, perinnäisistä käsityksistä eivätkä tiedä paremmasta.⁴⁸ Karkeasti ilmaistuna asia olikin näin, sillä sivistyneistöllä oli representoijana koko yhteiskuntaa koskeva virallinen tieto hallussaan.

Topelius ei tyydy havainnoimaan rahvasta pelkästään ulkoisesti, vaan hän tunkeutuu kaikkietävän kertojan tavoin myös rahvaan tajuntaan. Hän on – aivan kuten sääty-yhteiskunnan hierarkiassa – rahvasta ylempänä ja tietää asioita, joille rahvas ei itse löydä selitystä.⁴⁹ Pikku-Mattien annetaan tuntea tämä vajavaisuutensa, minkä jälkeen Topelius esittää suoralta kädeltä vastauksen näitä askarruttaneisiin probleemeihin, kuten kysymykseen elämän tarkoituksesta.

(--) jos hänelle [Matille] on lapsuudessa tuottanut vaikeuksia ymmärtää katkismusta, saattaa hän myöhemmin vuosikausia miettiä sitä, miksi Jumala on luonut hänet tähän maailmaan (1875/1981, 129).

Jumala siunatkoon tuota leveätä kouraa (--)! Matilla on vikansa, Matilla on oma päänsä, mutta kun Jumala tahtoo väännättää kiviä maan päällä, hän lähettää Matin kivimäkeen. (1875/1981, 129).

Topelius legitimoii vastauksensa vetoamalla rahvaan kristilliseen maailmankuvaan. Hänen mukaansa Matin leveät kourat ovat lahja Jumalalta ja siten niiden käyttäminen tarkoitukseensa on keino elää Jumalalle otollisesti.⁵⁰ Väite konkretisoidaan tarinassa Autiosta ja Päiviöstä, jossa laiska palvelija karkotetaan kuninkaan valtakunnasta, mutta ahkera palkitaan. Topelius viittaa Matteuksen evankeliumiin, josta löytyy todistus.

48 Ks. myös Armfelt 1810/1966, 25-26.

49 Snellmanin tavoin Topeliukseen ei kannusta rahvasta pyrkimään yhteiskunnan hierarkiassa ylöspäin. Myös arkkiveisuissa varoitetaan liiasta tiedosta, jonka ajateltiin houkuttavan pois maanviljelystä. Ks. Huhtala 1980, 97.

50 Matin leveä koura voidaan myös tulkita viittaukseksi darwinilaiseen luonnonvalintateoriaan, jonka mukaan on kohtuullista olettaa, että jos jokin piirre on kehittynyt lajissa erittäin huomattavaksi, se on lajille tärkeä (Darwin 1859/1980, 95). Tätä kautta kristillisen maailmankuvan lomaan kirjoittautuu myös tuoreita maailmanselityksiä.

Hyvä on, sinä uskollinen palvelija. Vähässä sinä olet ollut uskollinen; minä panen sinut paljon haltijaksi. Matteus 25:21. (1875/1981, 9.)

Topelius korostaa hengellisen vallan auktoriteettia ja perustelee väitteitään raamatunlauseilla, jotka vetoavat omaantuntoon, moraaliin ja monin verroin maallista lakia ankarampiin tuonpuoleisiin rangaistuksiin.⁵¹ Katekismuksessakin varoitetaan siitä, että Jumala on ankara isä. Jokaisen käskyn selitys alkaa sanoilla ”Meidän tulee pelätä ja rakastaa Jumalaa, niin ettemme (--).” Rangaistus, joka annettujen käskyjen rikkomisesta seuraa, on ankara.

Minä, Herra, sinun Jumalasi, olen kiivas Jumala, joka kosten isien pahat teot lapsille kolmanteen ja neljänteen polveen, niille, jotka minua vihaavat; mutta teen laupeuden tuhansille, jotka minua rakastavat ja pitävät minun käskyni.⁵²

Raamatun lauseiden viljely on Topeliuksella ennen kaikkea diskursiivinen oikeuttamisen strategia. Kyse ei ole enää siitä, että Raamattu olisi diskurssien tuottajien keskuudessa hierarkian ylimmällä sijalla määräämässä, mitä saa kirjoittaa ja mistä on parempi vaieta, sillä vuoden 1869 kirkkolaki oli lopettanut valtionkirkkojärjestelmän.⁵³ *Maamme-kirjan* raamatullisuus perustuikin oletukseen siitä, että Raamatulla on edelleen rahvaan keskuudessa tämä määräävä asema. Topelius tekee sen avulla asemoinnin autoritaarisesta sanasta sisäisesti vakuuttavan sanan: se on raamatullisen legitimaation myötä ikään kuin puoliksi rahvaalle tuttu ja vain puoliksi vieras, joten se on helpompi omaksua.⁵⁴

Sisäisen vakuuttavuuden tavoittelussa Topelius suorastaan vahvistaa rahvaan kristillistä maailmankuvaa ja laittaa sen kilvoittelemaan Jumalan otollisena pitämässä tehtävässä, isänmaan raivaamisessa ja kaunistamisessa. Topelius siirtää näin rahvaan hengellistä esivaltaa kohtaan tunteman kunnioituksen isänmaan rakastamiseksi. Isänmaa kuvataan kaikkivoipaisuudessaan mykistäväksi: se

51 Strategian teho tiedetään historian tutkimuksessa esimerkiksi veronkannosta. Kun suomalaisia veronmaksajia alettiin hengellisen vallan sijasta pelotella maallisella vallalla, kymmenysten tuotto laski jyrkästi. Talonpojan oli helpompi etsiä verotuksellisia porsaanreikiä kruunun isännöiden kuin kirkon alaisena (Tiihonen & Ylikangas 1992, 24-25).

52 Katekismus 1991, 14.

53 Ks. Kortekangas 1980, 141.

54 Sisäisesti vakuuttavaksi tehdyn sanan tarkoituksena on herättää itsenäinen ajatus, joten se ei ole passiivista asemoitumista (Bahtin 1834-35/1987, 281 ja 342-343).

determinoi kansalaisten elämää, viitoittaa heidän polkunsä kehdestä hautaan ja luo heidän olemassaolonsa ehdot, niin hyvin materiaaliset kuin henkisetkin.

Se [isänmaa] antaa meille vaatetta ja leipää, työtä ja palkkaa, ystäviä ja turvaa. Se kasvattaa meitä Jumalan pelossa ja kaikissa inhimillisissä avuisissa. Se opettaa meitä kirkkonsa ja koulujensa kautta. Se suojelee meitä hallituksellaan ja laeillaan ettei kukaan saa meille vääräyttä tehdä. Se on meille apuna kaikissa hyvissä ja hyödyllisissä toimissa. Se antaa meille eläessämme asunnon ja kuoltuamme haudan. (1875/1981, 6.)

Suomi samastetaan kirkkoon, kouluun, hallitukseen, oikeuslaitokseen ja työnantajiin eli niihin instituutioihin, jotka tuottavat yhteiskunnan hallitsevia diskursseja. Isänmaan tahdon varjolla vaaditaan näin alistumista hallitsevien diskursien tuottamaan kansalaisen asemaan. Asemointi esitetään vanhoihin, perinnäisiin siteisiin perustuvana. Sen osoitetaan vaativan auktoriteettien kunnioitusta: Jumalan, joka on maan kansalle lahjaksi antanut ja vaatii sen käytöstä tilille, ja esi-isien, jotka ovat aikanaan käyttäneet lahjansa kunniakkaasti.

Meidän pitää aina yrittää olla isillemme niin kelpolliset, etteivät heidän kuolemattomat henkensä surren ja häveten katsoisi alas meihin kelpottomiin lapsiin (1875/1981, 6).

Esi-isät ja Jumala kaikennäkevine silmineen voidaan identifioida *Maamme-kirjan* kaikkitietäväksi kertojaksi, joka sivistyneistön edustajana ohjaa rahvasta soveliaaseen elämäntapaan. Yhdistettynä luokkahuoneessa opettajan valvoviin silmiin ei ole ihme, että moni suomalainen tuntee myöhemmällä iälläänkin piston sydämessä, kun puhutaan suomalaisuudesta ja miettii, onko osoittautunut aikaisempien sukupolvien maineikkaan perinnön veroiseksi. Turhaanko? *Suolatut säkeet* vastaa.

8. Lopuksi

Reilun kahdensadan vuoden diskursiivisten trendien analyysin jälkeen voidaan kysyä arvoituksen sanoin: ”Herrain herkkä, kuningasten ruoka, ei syö siat eikä koske koirat. Mikä se on?”

Onko makuhermojamme hivelevä suola vain luutuneita käsityksiä siitä, että suomalaiset pärjäävät ja menevät sisulla läpi harmaan kiven? Näin meille kertovat vuosisatoja säilytetyt säkeet, jotka ovat asettamassa voimakkaita suorituspainetta siitä, miten hyvin me osoittaudumme aikaisempien sukupolvien maineikkaan perinnön arvoisiksi. Samalla säkeet jättävät kuitenkin jotain kertomatta: sen, että suolalla on myös kirpeä ja katkera makunsa. Suomalaisista kertovat tekstit eivät nimittäin ole pelkkää uljasta nousevaa kaarta.

Tähän mennessä Suomi-kuvaan on haettu kirpeyttä kysymällä, mitä meistä muualla ajatellaan. Näille ulkomaalaisten esittämille Suomi-kuville nauraessamme voimme nauraa itsellemme, mutta tervehdyttävästi, sillä meistä nuo kuvat ovat siinä määrin vääristyneitä, etteivät ne tosiasiallisesti kuvaa meitä, vaan ainoastaan ulkomaalaisten ennakkoluuloja. Mutta naurattaako meitä vielä sitten, kun löydämme omista Suomi-kuvistamme samoja ”vääristymiä”?

Suolatuissa säkeissä tutkitulta, runsaan kahdensadan vuoden jännevälistä voidaan lukea esiin varsin monimuotoisia trendejä Suomen ja suomalaisten merkityksellistämiseksi. Merkitykset vaihtelevat sen mukaan, mitkä ovat kulloisessakin tekstin kirjoittamistilanteessa kamppailleita diskursseja ja diskursiivisia käytäntöjä.

Analyysissä lähdettiin liikkeelle 1600-luvulla julkaistusta J. Messeniuksen Suomen kronikasta, jossa tuotetaan *mahtavan menneisyyden diskurssia* ja representoidaan suomalaisille itsenäisen ja voimallisen kansan asema. Sen rinnalta voidaan kuitenkin löytää myös toinen, vähemmän mairea kuva. Tässä *aution maan diskurssissa* Suomi on tapahtumaköyhä maa ja suomalaiset passiivista kansaa, kuin kuritushuoneeseen sidottuja poloja. Vertailutekstin myötä voitiin näiden

kahden diskurssin rinnalle lisätä vielä kolmas, *kurjuusdiskurssi*. Suomalaiset kuvataan siinä varsinaisiksi epäonnen lyömiksi, jotka pääsevät ojasta vain joutuakseen allikkoon. He saavat kärsiä mitä synkimmistä onnettomuuksista: naapurikansojen hyökkäyksistä, tulipaloista, kulkutaudeista ja luonnonmullistuksista.

Kansaa koskevissa teksteissä ei ole yhtä vakiinnutettua merkitystä Suomesta ja suomalaisista. Eri diskurssit kilpailevat ja jopa väittelevät keskenään yhteiskunnan organisoitumisesta, vallanjaosta ja hallitsevista maailmankuvista. Suomi ja suomalaiset ovat tämän kamppailun heittopusseja, jotka saavat eri näkökulmista erilaisia merkityksiä. Ristiriitaisten diskurssien analyysissä huomio kiinnitetään erilaisiin intresseihin, jotka ovat ne synnyttäneet ja jotka ovat diskursseihin sisään kirjoitettuina joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti.

Messeniuksen kolmessa erilaisessa diskurssissa tiivistyy diskursiivinen kamppailu 1600-luvun hallitsevien ja oppositiodiskurssien välillä. Mahtava kuva Suomesta noudattaa ajan virallista historiankirjoitusta, jonka tarkoituksena oli tehdä suurvalta-Ruotsiin kuuluvia maita tunnetuksi. Epäsuotuisat Suomi-kuvat taas edustavat valtion virallisesta politiikasta eri syistä – poliittisista tai säätyhierarkkisista – syrjäytyneiden näkökulmaa.

Diskurssien tutkimuksessa on keskeistä selvittää, mistä institutionaalisesta asemasta ne tuotetaan ja mikä on niiden suhde hallitseviin diskursiivisiin käytäntöihin. Eri asemista syntyy erilaisia kuvia. Sellainen kurjuusdiskurssi, joka oli oppositiomielen ilmaus, ei ollut omiaan ilmentämään ylhäisten säätyjen kunnianhimoista patriotismia.

Usean diskurssin esiin lukeminen ja niiden välisten jännitteiden tarkastelu synkronisella tasolla synnyttää moniulotteisen kuvan suomalaisuudesta. Kuva syvenee edelleen, kun edetään diakroniseen näkökulmaan. Siinä selvitetään erilaisten diskursiivisten trendien ilmaantumisen, uusintumisen, variaation ja/tai katkeamisen ehtoja.

Diskursiivisten trendien vaihteluja määräävät ehdot tiivistyvät joukossa diskursiivisia käytäntöjä. Ne ovat sidoksissa kulloiseenkin yhteiskunnalliseen, sosiaaliseen ja historialliseen tilanteeseen. Nämä käytännöt selittävät sen, minkälaista tietoa Suomesta ja suomalaisista oli kulloinkin mahdollista esittää, sillä ne ohjasivat erityiseen tiedonmuodostukseen ja logiikkaan.

Nimenomaan diskursiivisilla käytännöillä on erilaisten Suomea ja suomalaisia koskevien päättelyjen pätevyyttä määrittävä tehtävä, sillä tarkasteltavat

objektit eivät itsessään ohjanneet erityisiin merkityksenantoihin. Huomion perusteella voidaan purkaa useita suomalaisia koskevia myyttisiä käsityksiä. Esimerkiksi 1700-luvulla esitetyissä, suomalaisten hyvää sotakuntoa ylistävissä käsityksissä ei ollut niinkään kyse suomalaisten taidoistaan antamien näytteiden vakuuttavuudesta kuin diskursiivisten käytäntöjen suurvalta-ajan sotapolitiikkaa tukevasta tehtävästä. Ne kuuluivat kansalliseen *paremmuusdiskurssiin*. Oma kansa asetettiin etnosentriseen positioon ja muut kansat siihen nähden alisteisiksi ja alempi-arvoisiksi.

Paremmuusdiskurssi liittyi olennaisesti *huonommuusdiskurssiin*, sillä kansallisia merkityksiä tuotettiin käymällä rajanvetoa niihin Suomi-kuviin, joita ulkomaalaiset olivat esittäneet. Valtaosa Suomea representoivista teksteistä oli vielä 1600-luvulla ulkomaalaisten kirjoittamia, ja vasta 1700-luvulla kotimaisten esitysten kirjoittaminen tuli suosituksi.

Diskursiivisissa trendeissä on nähtävissä selviä murroskausia, jotka liittyvät diskursiivisissa käytännöissä tapahtuneisiin muutoksiin. Ensimmäinen murroksista voidaan sijoittaa 1700-luvun puolivälin tienoille, jolloin kansalliset suuruuskuvitelmat saivat haastajakseen uuden, kriittisen näkemyksen, *skeptisen diskurssin*. Murroskauden kehitykselle tyypilliseen tapaan tiedon tuottamisen prosessissa lomittuivat vielä sekä vanhat että uudet käsitykset. Uudet muovasivat jo päättelyjen lopputuloksia, mutta metodisesti toimittiin kuten ennenkin. Näin kriittisyyteen sekoittui edelleen aimo annos kansan ja sen hyveiden puolustustahtoa.

Toinen murros ajoittuu vuoden 1809 jälkeisille vuosikymmenille, jolloin Suomi siirtyi Ruotsin vallan alta Venäjän autonomiseksi suuriruhtinaskunnaksi. Uusi valtiollinen tilanne sai johtavat kulttuurimiehet etsimään suomalaisuudelle sisältöä. Kansallisille representaatioille ominaiseen tapaan merkityksiä etsittiin asettamalla oma kansa vastakkain vieraiden kansojen kanssa. Näin syntyneen *kotiliesidiskurssin* seuraamuksena oli kuitenkin paradoksaalisesti se, että suomalaisuus määriteltiin negaatioksi. Se sai sisältönsä vain siitä, miten se erosi vieraista kansoista.

Suomalaisuuden määrittelyä vaikeutti paitsi omintakeisuuden puute, myös säätyerot, jotka artikuloituivat osaksi kansan kuvaa. Voidaankin puhua kahdesta kansasta, sivistyneistöstä ja rahvaasta, josta ensinmainittu loi suomalaisia koskevat merkitykset ja jälkimmäinen sai tyytyä representoidun objektin vähän arvostettuun asemaan. Esimerkiksi J.L. Runebergilla, joka tuotti sivistyneistöön vedotes-

saan Suomen luonnonihanuutta ylistävää aution maan diskurssia, rahvaan representoiminen oli lähinnä hänen runoilijantaitojensa koetinkivi: miten kuvata likaista ja sielunelämältään köyhää kansanosaa ilman, että kirjallinen tyyli siitä kärsii.

Sanomalehdet alkoivat 1800-luvulla tarjota kansallisten kysymysten käsittelyyn uuden foorumin, joka vähitellen ulotti vaikutuksensa myös laajempiin kansankerroksiin. J.V. Snellman oli ensimmäisiä, joka hyödynsi näitä sanomalehtigenren mahdollisuuksia ja kirjoitti sekä sivistyneistölle että rahvaalle. Eri yleisöille suunnatut kirjoitukset osoittavat, että julkaisufoorumi ja sen potentiaalinen lukijakunta tuottivat kirjoittajalle erilaiset puhuja-asemat ja sitä kautta myös erilaiset diskurssit tarkasteltavista objekteista.

Snellmanin sivistyneistölle suuntaamissa teksteissä Suomesta ja suomalaisista tuli näkyvällä tavalla diskursiivisen kamppailun kohteita, sillä Snellman haastoi skeptisellä diskurssillaan hallitsevat diskurssit dialogiin. Rahvaalle Snellman sen sijaan tuotti autoritaarisia näkemyksiä suomalaisuudesta. Hän esitti kirjoituksensa eräänlaisiksi oppitunneiksi, joissa hän keskusteli suomalaisten prototyyppin, Matin, kanssa. Kun Snellman kaitsi opettavaisilla neuvoillaan kuulijoihinsa, suomalaiset tulivat representoiduksi *karjadiskurssin* keinoin.

Sama kaitseva rooli uusintui 1800-luvun loppupuolen oppikirjoissa, joita kirjoitettiin alakoulujen tarpeisiin. Niissä opetettiin isänmaasta erilaisia asioita, erityisesti sitä, miten kansa voi työskennellä isänmaansa hyväksi. Tämä työteliäisyyttä painottava Suomi-kuva, joka kristalloitui Z. Topeliuksen *Maamme-kirjassa*, määrittää edelleen tänäkin päivänä suomalaisuutta.

Mielenkiintoista topeliaanisen karjadiskurssin, samoin kuin muidenkin kuvattujen diskurssien uusintumisessa on se, että näiden erityisten ehtojen määräämien diskurssien katsotaan soveltuvan myös tämän päivän suomalaisuuteen. Näin unohdetaan ne erityiset intressit, jotka diskursseihin ovat ohjanneet ja annetaan ymmärtää, että suomalaisuus on jotakin ikuista ja pysyvää.

Esimerkiksi topeliaaninen karjadiskurssi, joka 1870-luvulla palveli Suomen koululaitoksen pyrkimystä tuottaa työvoimaa, tuli hallitsevaksi myös 1990-luvun Suomessa, jossa ei enää ollut tätä samaa diskursiivista funktiota. Maan työttömyysaste oli korkea ja representaatiot suomalaisista ahkerana ja työteliäänä kansana eivät olleet enää omiaan kannustamaan, vaan pikemminkin aiheuttamaan kansalaisissa syyllisyyttä.

Suomalaisuuteen on vuosisatojen kuluessa työstetty niin rikas ja monipuo-

linen merkityspotentiaali, että se ansaitsee tulla päivänvaloon karvoineen kaikkineen. Tämä representaatioiden vapauttaminen ei tarkoita, että suomalaisuus menettäisi tyystin arvonsa. Kyse on sen tiedostamisesta, että suomalaisuuden sisältö on muuttuva ja myös tämän asiantilan hyödyntämisestä. Se antaa meille vapauden määritellä suomalaisuus uudella, tämän päivän tarpeisiin soveltuvalla tavalla. Kyse onkin enää siitä, halutaanko hallitsevista kansallisista diskursseista luopua ja antautua moniarvoisemmalle suomalaisuudelle, joka tarkastelee kriittisesti omaa rakentumistaan.

Kirjallisuus

Käytetyt lyhenteet:

KTSV Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja

SHS Suomen Historiallinen Seura

SKS Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

VAPK Valtion painatuskeskus

ACERBI, Giuseppe (1802/1983): *Matka halki Suomen v. 1799*. Suom. Hannes Korpi-Anttila. 2. painos. WSOY, Porvoo. Suomea koskeva osa teoksesta *Travels through Sweden, Finland and Lapland to the North Cape*, 1802.

ACHRENIUS, Abraham (1756/1930): Siitä hirmuisesta ja surkiasta maanjäristyksestä Lisabonin suuresa pääkaupungissa 1 p marraskuussa 1755. *Suomen kansalliskirjallisuus*, V, 28-42. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki.

AGRICOLA, Mikael (1544/1987): Rucousciria. *Mikael Agricolan teokset*, I, 1-875. Uudistettu näköispainos. WSOY, Porvoo.

AGRICOLA, Mikael (1548/1987): Se uusi Testamentti. *Mikael Agricolan teokset*, II. Uudistettu näköispainos. WSOY, Porvoo.

AHLQVIST-OKSANEN, August (1847/1931): Satu. *Kansatieteellinen unelma*. *Suomen kansalliskirjallisuus*, XIV, 79-98. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. *Suometar* 1, 4-8/1847.

AHLQVIST-OKSANEN, August (1868/1931): Eräs nälkätalven kuvia. *Suomen kansalliskirjallisuus*, XIV, 29-30. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki.

AHLQVIST-OKSANEN, August (1868/1931b): Äitillä on nälkä! *Suomen kansalliskirjallisuus*, XIV, 28-29. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki.

AHO, Erkki (1974): Koulutusjärjestelmä ja yhteiskunta. *Sata suomalaisen kulttuurin vuotta 1870-luvulta nykyaikaan*. Kansanvalistusseuran satavuotisjuhlakirja. WSOY, Porvoo.

AHTIAINEN, Pekka & TERVONEN, Jukka (1990): Historiatiede oman aikansa tulkkina. Katsaus suomalaisen historiankirjoituksen vaiheisiin viimeisen sadan vuoden ajalta. *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta*, 11-38. Toim. Pekka Ahtiainen ja muut. WSOY, Porvoo.

ALHONIEMI, Pirkko (1969): *Isänmaan korkeat veisut*. Turun ja Helsingin romantiikan runouden patrioottiset ja kansalliset aihepiirit. SKS, Helsinki.

ALLWOOD, Jens & ANDERSSON, Lars-Gunnar & DAHL, Östen (1980): *Logiikka ja kieli*. Gaudeamus, Helsinki.

ANDERSON, Benedict (1991): *Imagined Communities*. Verso, London.

- APUNEN, Osmo (1970): *Hallituksen sanansaattaja*. Virallinen lehti – Officiella Tidningen 1819-1969. VAPK, Helsinki.
- ARISTOTELES (n. 300-l eKr./1991): *The Art of Rhetoric*. Käänt. H. C. Lawson-Tancred. Penguin Books, London.
- ARISTOTELES (335-322 eKr./1962): *Runousoppi*. Suom. Pentti Saarikoski. Otava, Helsinki.
- ARMFELT, Gustaf Mauritz (1810/1963): Nöyrä selonteko Suomen oloista. *Suomen sana*, 1, 25-29. Toim. Yrjö A. Jäntti. Suom. J.R. Danielson-Kalmari. WSOY, Porvoo.
- ARWIDSSON, A.I. (1817/1909): Historiallinen esitys keskiajan romantiikan luonteesta. *A.I. Arwidssonin tutkimuksia ja kirjoitelmia*, 1-26. Toim. ja suom. Severi Nuormaa ja Edvard Rein. SKS, Helsinki.
- ARWIDSSON, A.I. (1821): Om Nationalitet och National Anda. Åbo Morgonblad 17.2.1821, 49-55; ÅM 17.3.1821, 81-88; ÅM 24.3.1821, 94-95.
- ARWIDSSON, A.I. (1821/1909): Painovapaus ja julkisuus. *A.I. Arwidssonin tutkimuksia ja kirjoitelmia*, 149-175. Toim. ja suom. Severi Nuormaa ja Edvard Rein. SKS, Helsinki.
- ARWIDSSON, A.I. (1821/1931): Kansallisuudesta ja kansallishengestä. *Suomen kansalliskirjallisuus*, VII, 103-124. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. Åbo Morgonblad 17.2., 17.3. ja 24.3.1821.
- ARWIDSSON, A.I. (1821/1931b): Katsaus isänmaahamme. *Suomen kansalliskirjallisuus*, VII, 92-102. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suom. Severi Nuormaa. Otava, Helsinki. Åbo Morgonblad 2/1821, 13.1.1821.
- ARWIDSSON, A.I. (1821/1931c): Yleisölle. *Suomen kansalliskirjallisuus*, VII, 86-91. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suom. Severi Nuormaa. Otava, Helsinki. Åbo Morgonblad 1/1821, 5. 1.1821.
- ARWIDSSON, A.I. (1822/1931): Mietteitä. *Suomen kansalliskirjallisuus*, VII, 125-127. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suom. Severi Nuormaa. Otava, Helsinki. Mnemosyne 2/1822.
- ARWIDSSON, A.I. (1838/1931): Suomi ja sen tulevaisuus. *Suomen kansalliskirjallisuus*, VII, 135-181. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suom. E.N. Setälä. Otava, Helsinki. Ruotsinkielinen alkuteos 1838.
- ARWIDSSON, A.I. (1841/1931): Suomen nykyinen valtiomuoto. *Suomen kansalliskirjallisuus*, VII, 182-181. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suom. E.N. Setälä. Otava, Helsinki. Ruotsiksi 1841.
- ASCHELINUS, Anders (1695/1930): Ruotsin suruveisu Ulrika Eleonoran kuoleman johdosta. *Suomen kansalliskirjallisuus*, IV, 417-421. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki.
- ASCHELINUS, Anders (1697/1930): Ylitsen sen ei ikään täydellisesti surkuteltavan ja valitettavan näljän. *Suomen kansalliskirjallisuus*, IV, 427-436. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki.
- ASPLUND, Anneli (1994): *Balladeja ja arkkiveisuja*. Suomalaisia kertomalaujuja. SKS, Helsinki.
- AUSTIN, J.L. (1962): *How to do things with words*. Clarendon press, Oxford.
- BAHTIN, Mihail (1934-1935/1987): Discourse in the Novel. *The Dialogic Imagination*. Four essays by M.M. Bakhtin, 259-422. Toim. Michael Holqvist. Käänt Caryl Emerson ja Michael Holqvist. University of Texas Press, Texas. Venäjänkielinen originaali 1934-35.

- BAHTIN, Mihail (1952-53/1986): The Problem of Speech Genres. *Speech genres and other late essays*, 60-102. Toim. ja käänt. Caryl Emerson ja Michael Holqvist. University of Texas Press, Texas. Venäjänkielinen alkuteos 1952-53.
- BAHTIN, Mihail (1963/1991): *Dostojevskin poetiikan ongelmia*. Suom. Paula Nieminen ja Tapani Laine. Orient Express, s.l. Venäjänkielinen alkuteos 1963.
- BARTHES, Roland (1966): Introduction à l'analyse structurale des récits. *Communications* 8/1966.
- BARTHES, Roland (1967/1993): Historian diskurssi. *Tekijän kuolema, tekstin syntymä*, 79-95. Suom. Lea Rojola ja Pirjo Thorel. Vastapaino, Tampere. Ranskankielinen teksti vuodelta 1967.
- BARTHES, Roland (1971/1993): Teoksesta tekstiin. *Tekijän kuolema, tekstin syntymä*, 159-170. Suom. Lea Rojola ja Pirjo Thorel. Vastapaino, Tampere. Ranskaksi 1971.
- BARTHES, Roland (1973/1993): Tekstin teoria. *Tekijän kuolema, tekstin syntymä*, 169-190. Suom. Lea Rojola ja Pirjo Thorel. Vastapaino, Tampere. Ranskankielinen teksti 1973.
- BAUMER, Franklin L. (1977): *Modern European Thought*. Continuity and Change in Ideas 1600-1950. MacMillan Publishing Co, New York & Collier MacMillan Publishers, London.
- BEAUNE, Colette (1985): *Naissance de la nation Française*. Gallimard, Paris.
- VON BECKER, Reinhold (1820/1932): Rehelliset suomalaiset! *Suomen kansalliskirjallisuus*, XI, 155-158. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. *Turun Wiikko-Sanomat* 1/1820.
- VON BECKER, Reinhold (1821/1932): Kansan valistuksesta. *Suomen kansalliskirjallisuus*, XI, 165-169. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. *Turun Wiikko-Sanomat* 19-20/1820.
- BOLIN, Sture (1931): *Om Nordens äldsta historieforskning*. Studier över dess metodik och källvärde. Lunds Universitets årsskrift Avd. 1. Bd 27. Nr 3. Lund.
- BOURDIEU, Pierre (1984/1989): *Homo Academicus*. Trans. Peter Collier. Polity Press, Cambridge.
- BRAHE, Per (1638/1966): Suomen kenraalikuvernöörin virkakertomuksesta 1638. *Suomen sana*, 2, 498-502. Suom. Asser Jokinen. Toim. Yrjö A. Jäntti. WSOY, Porvoo.
- BRECHT, Bertolt (1940/1991): *Kirjoituksia teatterista*. Käänt. Anja Kolehmainen, Rauni Paalanen ja Outi Valle. Teatterikorkeakoulun julkaisusarja nro 14, Helsinki. Saksankielinen teksti 1940.
- BROWN, B. & COUSINS, M. (1986): The Linguistic fault: the case of Foucault's Archaeology. *Towards a Critique of Foucault*, 33-60. Toim. Mike Gane. Routledge & Kegan Paul, London.
- BURE, Anders (1626/1985): *Pohjoismaiden kuvaus*. Suom. Tuomo Pekkanen. SKS, Helsinki. Latinankielinen alkuteos 1626.
- CAJAN, Johan Fredrik (1846): *Suomen historia*. Simelius, Helsinki.
- CALAMNIUS, Gabriel Joosepinpoika (1720/1930): Suru-runot suomalaiset. *Suomen kansalliskirjallisuus*, IV, 507-520. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki.
- CASTRÉN, Liisa (1951): *Adolf Ivar Arwidsson isänmaallisena herättäjänä*. SHS, Helsinki.

- CASTRÉN, Mathias (1844/1931): Kirje Snellmanille. *Suomen kansalliskirjallisuus*, VII, 565-569. Suom. Toivo Kaukoranta. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki.
- CASTRÉN, Mathias (1852-70/1931): Pohjolan matkoja ja tutkimuksia. *Suomen kansalliskirjallisuus*, VII, 447-564. Osittain suom. Toivo Kaukoranta. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki.
- CHYDENIUS, Anders, (1765/1930): Kansallinen voitto. *Suomen kansalliskirjallisuus*, V, 414-450. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suom. V. Malinen. Otava, Helsinki. Ruotsinkielinen alkuteksti 1765.
- CHYDENIUS, Anders, (1799/1929): Vastaus K. Suomen Talousseuran kilpailukysymykseen maanviljelyksen edistämisestä. *Antti Chydeniuksen valitut kirjoitukset*, 368-411. Suom. V. Malinen. WSOY, Porvoo. Ruotsinkielinen alkuteksti 1799.
- CHYDENIUS, Anders, (s.a./1929): Vastaus Kuninkaallisen tiedeakatemian esittämään kysymykseen: Mikä mahtaa olla syynä siihen, että niin paljon väkeä Ruotsista vuosittain muuttaa maasta, ja millä toimenpiteillä se parhaiten voidaan estää? *Antti Chydeniuksen valitut kirjoitukset*, 15-80. Suom. V. Malinen. WSOY, Porvoo. Ruotsinkielinen alkuteksti ilman vuosilukua.
- CICERO, Marcus Tullius (55 eKr./1967): *De Oratore*. With an English Translation by E.W. Sutton. William Heinemann Ltd & Harvard University Press, London. Latinankielinen alkuteksti 55 eKr.
- CICERO, Marcus Tullius (45-44 eKr./1992): Velvollisuuksista. *Vanhuudesta, ystävyydestä, velvollisuuksista*, 95-275. Suom. Marja Itkonen-Kaila. WSOY, Porvoo. Latinankielinen alkuteksti 45-44 eKr.
- CLARKE, Edward Daniel (1824/1990): *Matka Suomen halki Pietariin 1799*. Suom. sekä johdannolla ja selityksin varustanut Jorma Ojala. WSOY, Porvoo. Englanninkielinen alkuteos 1824.
- CLIFFORD, James (1980): Review of Orientation by Edward Said. *History and Theory* 19/1980, 204-223.
- COHEN, Ralph (1991): Genre Theory, Literary History And Historical Change. *Theoretical Issues in Literary History*, 85-113. Toim. David Perkins. Harvard University Press, Cambridge.
- CULLER, Jonathan (1986/1994): *Ferdinand de Saussure*. Suom. Risto Heiskala. Tutkijaliiton julkaisuja 77, Helsinki.
- CYGNAEUS, Fredrik (1863/1936): [Suomen historian pääpiirteet vuoden 1863 valtiopäiviin asti]. *Suomen kansalliskirjallisuus*, X, 145-175. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Osittain suom. Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. Ruotsinkielinen alkuteksti vuodelta 1863.
- DANIELSON-KALMARI, J.R. (1922): *Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämä 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla*, II, 1, Aleksanteri I:n aika. WSOY, Porvoo.
- DARWIN, Charles (1859/1980): *Lajien synty*. Lyhentäen toim. Richard E. Leakey. Kirjayhtymä, Helsinki. Englanninkielinen alkuteos 1859.
- DEWS, Peter (1986): The Nouvelle Philosophie and Foucault. *Towards a Critique of Foucault*, 61-105. Toim. Mike Gane. Routledge & Kegan Paul, London.
- DREYFUS, Hubert L. & RABINOW, Paul (1982): *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. 2. painos. University of Chicago Press, Chicago.
- DURING, Simon (1992): *Foucault and Literature*. Towards a Genealogy of Writing. Routledge, London.

- ECO, Umberto (1984/1985): *Matka arkipäivän epätodellisuuteen*. Suom. Aira Buffa. WSOY, Porvoo. Italiankielinen alkuteos 1984.
- EHRNROOTH, Jari (1992): *Sanan vallassa, vihan vimmallä*. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905-1914. SHS, Helsinki.
- EHRSTRÖM, Eerik (1821/1931): Nuorison vieraiden kielten opiskelusta. *Suomen kansalliskirjallisuus*, VII, 215-226. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suom. E.V.I Karjalainen. Otava, Helsinki. *Mnemosyne* 4/1821.
- EHRSTRÖM, Eerik (1821/1931b): Suomen kieli kansalliskielenä *Suomen kansalliskirjallisuus*, VII, 227-247. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suom. E.V.I Karjalainen. Otava, Helsinki. *Åbo Morgonblad* 12, 14, 19, 22, 35 ja 37/1821; *Oskyldigt intening* 1821, 5-11.
- ENGLUND, Peter (1988/1989): Pultava. Suom. Seppo Hyrkäs. Art House, s.l.
- FAIRCLOUGH, Norman (1989): *Language and Power*. Longman, London.
- FAIRCLOUGH, Norman (1992): *Discourse and Social Change*. Polity Press, Cambridge.
- FEBVRE, Lucien & MARTIN, Henri-Jean (1976): *The Coming of The Book: the impact of printing 1450-1800*. NLB, London.
- FINNO, Jaakko (1580-82/1930): Espuhe Yxi wäähä suomenkieliseen wirsikirjaan. *Suomen kansalliskirjallisuus*, IV, 143-151. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki.
- FOUCAULT, Michel (1962/1994): Rousseau juge de Jean-Jacques: Dialogues. *Dits et Écrits*, I, 172-188. Toim. Daniel Defert, Francois Ewald ja Jacques Lagrange. Gallimard, Paris.
- FOUCAULT, Michel (1962/1994b): Un si cruel savoir *Dits et Écrits*, I, 215-228. Toim. Daniel Defert, Francois Ewald ja Jacques Lagrange. Gallimard, Paris.
- FOUCAULT, Michel (1963/1994): Le langage à l'infini. *Dits et Écrits*, I, 250-261. Toim. Daniel Defert, Francois Ewald ja Jacques Lagrange. Gallimard, Paris.
- FOUCAULT, Michel (1963/1994b): Préface à la transgression. *Dits et Écrits*, I, 233-250. Toim. Daniel Defert, Francois Ewald ja Jacques Lagrange. Gallimard, Paris.
- FOUCAULT, Michel (1966): *Les mots et les choses*. Une archéologie des sciences humaines. Gallimard, Paris.
- FOUCAULT, Michel (1968/1991): Politics and the Study of Discourse. *The Foucault Effect*. Studies in Governmentality with two lectures by and an interview with Michel Foucault, 53-72. Toim. Graham Burchell ja muut. Harvester Wheatsheaf, London. *Ésprit* 371/1968.
- FOUCAULT, Michel (1969): *L'archéologie du savoir*. Gallimard, Paris.
- FOUCAULT, Michel (1969/1994): Qu'est-ce qu'un auteur? *Dits et Écrits*, I, 789-821. Toim. Daniel Defert, Francois Ewald ja Jacques Lagrange. Gallimard, Paris.
- FOUCAULT, Michel (1970/1987): The Order of Discourse. *Untying the text*. A Post-Structuralist Reader, 51-76. Toim. Robert Young. Käänt. Ian McLeod. Routledge & Kegan Paul, London. Virkaanastujaisluento Collège de Francessa 1970.
- FOUCAULT, Michel (1971/1994): Nietzsche, la généalogie, l'histoire. *Dits et Écrits*, II, 789-821. Toim. Daniel Defert, Francois Ewald ja Jacques Lagrange. Gallimard, Paris.
- FOUCAULT, Michel (1976): *Histoire de la sexualité*, I, La volonté de savoir. Gallimard, Paris.

- FOUCAULT, Michel (1976/1980): Two Lectures, *Power/Knowledge*. Selected interviews and other writings 1972-1977 by Michel Foucault, 78-108. Toim. Colin Gordon. Luentojen translitteraatiot ja käännökset Alessandro Fontana ja Pasquale Pasquino. Pantheon Books, New York.
- FOUCAULT, Michel (1978/1989): On Power. An Interview with Pierre Boncenne. *Politics, Philosophy, Culture*. Interviews and other writings by Michel Foucault 1977-1984, 96-109. Toim. Lawrence D. Kritzman. Käänt. Alan Sheridan ja muut. Routledge, New York. Haastattelu vuodelta 1978, osittain julkaistu ranskan kielellä vuonna 1984.
- FOUCAULT, Michel (1980): Truth and Power. An Interviews with Alessandro Fontana & Pasquale Pasquino. *Power/Knowledge*. Selected Interviews and Other Writings by Michel Foucault 1972-1977, 109-133. Toim. Colin Gordon. Pantheon Books, New York. Lyhennetty versio vuonna 1977 ranskaksi julkaistusta haastattelusta.
- FRANZÉN, Frans Mikael (1800/1931): Suomen viljelys. *Suomen kansalliskirjallisuus*, VI, 246-252. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suom. Toivo Lyy. Otava, Helsinki. *Åbo Tidning* 8.1.1800.
- FREUD, Sigmund (1930/1972): *Ahdistava kulttuurimme*. Suom. Erkki Puranen. Gummerus, Jyväskylä. Saksankielinen alkuteos 1930.
- FREUNDLIEB, Dieter (1995): Foucault and the Study of Literature. *Poetics Today* 16:2, 301-344.
- GADD, Pehr Adrian (1751/1930): Yritys kuvata Satakunnan kihlakuntien pohjoisosan talouselämää. *Suomen kansalliskirjallisuus*, V, 381-397. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Osittain suom. Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. Ruotsinkielinen alkuteksti 1751.
- GADD, Pehr Adrian (1761-64/1930): Maanviljelyksen kemiallisia perusteita. *Suomen kansalliskirjallisuus*, V, 398-405. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Osittain suom. Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. Ruotsinkieliset väitöskirjat 1761-64.
- GANANDER, Kristfrid (1789/1930): Mythologia fennica [suomalainen jumalais-taruoppi]. *Suomen kansalliskirjallisuus*, V, 274-282. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Osittain suom. Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. Latinankielinen väitöskirja 1789.
- GANÉ, Mike & JOHNSON, Terry (toim., 1993): *Foucault's new domains*. Routledge, London.
- GIDDENS, Anthony (1990): *The Consequences of Modernity*. Polity Press, Cambridge.
- HAATAJA, Lauri & KALLIO, Pekka (1994): *Suomalainen sisu – hakkaa päälle!* WSOY, Porvoo.
- HAATANEN, Pekka (1968): *Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa*. WSOY, Porvoo.
- HACKING, Ian (1986): The Archaeology of Foucault. *Foucault. A Critical Reader*, 27-40. Toim. David Couzens Hoy. Basil Blackwell, Oxford.
- HALILA, Aimo (1980): Kansanopetus. *Suomen kultuurihistoria*, II, 165-174. Toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala ja Veikko Kallio. WSOY, Porvoo.
- HALL, Stuart (1981/1992): Valkoisuus heidän silmissään. Rasismin tuottaminen viestimisessä. *Kulttuurin ja politiikan murroksia*, 265-295. Suom. Veikko Pietilä. Vastapaino, Tampere. Englanninkielinen alkuteksti 1981.
- HALL, Stuart (1992): The Question of Cultural Identity. *Modernity And Its Futures*, 273-325. Toim. Stuart Hall ja muut. Polity Press, Cambridge.

- HALL, Stuart (1992b): *The West and The Rest. Formations of Modernity*, 275-335. Toim. Stuart Hall & Bram Gieben. Polity Press, Cambridge.
- HAVU, Ilmari (1945): *Lauantaiseura ja sen miehet*. Otava, Helsinki.
- HEININEN, Simo (1989): *Suomalaisen historiankirjoituksen synty*. Tutkielma Paavali Juustenin piispainkronikasta. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 147, Helsinki.
- HIRN, Yrjö (1935): *Runebergskulten*. Holger Schildts förlag, Helsingfors.
- HIRN, Yrjö (1942): *Runebergin runoilijaolemus*. Suom. Ilmari Havu ja Aukusti Simojoki. Otava, Helsinki. Ruotsinkielinen alkuteksti samalta vuodelta.
- HOBSBAWM, Eric (1992/1994): *Nationalismi*. Suom. Jari Sedergrén, Jussi Träskilä ja Risto Kunnari. Vastapaino, Tampere. Englantilainen alkuteos 1992.
- HOHENDAHL, Peter Uwe (1989): *Building a National Literature*. The case of Germany, 1830-1870. Cornell University Press, Ithaca.
- HOLBERG, Ludvig (1731/1966): Erasmus Montanus eli Rasmus Berg. Viisinäytöksinen huvinäytelmä. *Ludvig Holberg. Neljä komediaa*, 153-240. Suom. Anja Samooja Gersov. WSOY, Porvoo.
- HOMEROS (n. 750-650 eKr./1948): *Odyseia*. Suom. O. Manninen. 3. painos. WSOY, Helsinki.
- HOLLO, J. (1928): Suomentajan huomautuksia. *J.V. Snellmanin kootut teokset*, IV. WSOY, Porvoo.
- HONKO, Lauri (1983): Kansallisten juurien löytäminen. *Suomen kulttuurihistoria*, II, 42-62. Toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala ja Veikko Kallio. WSOY, Porvoo.
- HUHTALA, Liisi (1980): Suomen poika pellollansa. Arkkiveisujen maaseutuinen maailmannäkemykset 1870-1900. *KTSV* 32, 1980.
- HUHTALA, Liisi (1996): Arkkiveisu kirjallisuuden tutkimuksen näkökulmasta. *Kirjahistoria*. Johdatus vanhan kirjan tutkimukseen, 237-251. Toim. Tuija Laine. SKS, Helsinki.
- HULTIN, Arvid (1917): *Åbo Tidningar under Porthan-Franzénska tiden*. Svenska litteratursällskapets Förhandlingar och Uppsatser 30, Helsingfors.
- HUNT, Lynn (1989): Introduction: History, Culture, and Text. *The New Cultural History*, 1-22. Toim. Lynn Hunt. University of California Press, Chicago.
- HUNTER, Paul J. (1989): "News and New Things". Contemporaneity and the Early English Novel. *Literature and Social practice*, 114-136. Toim. Philippe Desan ja muut. The University of Chicago Press, Chicago.
- HYRKKÄNEN, Markku (1984): *Aatehistoriallisesta metodista*. Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksen julkaisuja 10, Tampere.
- HYRKKÄNEN, Markku (1995): Merkityksien kontekstit ja kontekstien merkitys. *Helmi, joki, simpukka*. Kirjallisuushistoria tänään, 49-63. Toim. Markku Ihonen ja Yrjö Varpio. SKS, Helsinki.
- HÄKLI, Esko (1996): Suomen vanhimman kirjallisuuden kansallisbibliografia. *Suomen kansallisbibliografia*, I, 10-15. Toim. Tuija Laine ja Rita Nyqvist. Helsingin yliopiston kirjasto ja SKS, Helsinki.
- HÄRÖ, Elias & MANSIKKA, Mikko (1993): Johdanto. *Kansallismaisema*, 4-7. Ympäristöministeriö, Helsinki.
- IGHS (1700/1930): Ilolaulu Narvan voiton johdosta. *Suomen kansalliskirjallisuus*, IV, 408-413. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki.
- IHONEN, Markku & VARPIO, Yrjö (toim., 1995): *Helmi, joki, simpukka*. Kirjallisuushistoria tänään. SKS, Helsinki.

- IMMONEN, Kari (1988): Jäikö suomalainen historiografia junasta? *Tieteen historia – tieteen kritiikki*, 7-15. Toim. Kari Immonen. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja nro 19, Turku.
- ISOTALO, Merja (1983): Historianopetus Turun akatemiassa 1640-1713. *Collegium Scientiae*. Suomen oppihistorian kehityslinjoja keskiajalta Turun akatemian alkuaikoihin, 191-222. Toim. Jussi Nuorteva. Suomen kirkkohistoriallisen seuran julkaisuja 125, Helsinki.
- JAAKKOLA, Jouko (1994): Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva*. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia, 71-161. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki.
- JAMA, Olavi (1980): *Albumit, antologiat ja aikakauslehdet autonomian aikana*. Oulun ja sen lähiympäristön sanataide-tutkimusprojektin monistesarja nro 3, Oulu.
- JERSILD, Margareta (1976): *Skillingstryck*. Studier i svensk folklig vissång före 1800. Svenskt visarkiv, Stockholm.
- JOHANNESSON, Kurt (1978): *Saxo Grammaticus*. Komposition och världsbild i Gesta Danorum. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- JOHANNESSON, Kurt (1982): *Gotisk renässans*. Johannes och Olaus Magnus som politiker och historiker. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- JOKINEN, Arja & JUHILA, Kirsi & SUONINEN, Eero (1993): *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino, Tampere.
- JULKUNEN, Raija (1989): Jokapäiväinen aikamme. *Aika ja sen ankaruus*, 10-21. Toim. Pirkko Heiskanen. Gaudeamus, Helsinki.
- JUSLENIUS, Daniel (1700/1988): *Vanha ja uusi Turku*. Käänt. Tuomo Pekkanen ja Virpi Seppälä-Pekkanen. SKS, Helsinki. Latinankielinen alkuteos 1700.
- JUSLENIUS, Daniel (1703/1994): *Suomalaisten puolustus*. Käänt. Juhani Sarsila. SKS, Helsinki. Alkuteos latinaksi 1703.
- JUSLENIUS, Daniel (1745/1968): *Suomalaisten sana-lugun coetus*. Näköispainos. SKS, Helsinki.
- JUSSILA, Osmo (1987): *Maakunnasta valtioksi*. Suomen valtion synty. WSOY, Porvoo.
- JUTEINI, Jaakko (1816/1932): Laulu Suomessa. *Suomen kansalliskirjallisuus*, XI, 13-15. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Osittain suom. Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. Ilmestynyt 1. kerran vihkosessa Waikutuksia Suomalaisen sydämessä 1816.
- JUTEINI, Jaakko (1816/1932b): Suomalaisille. *Suomen kansalliskirjallisuus*, XI, 15-17. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Osittain suom. Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. Ilmestynyt 1. kerran vihkosessa Waikutuksia Suomalaisen sydämessä 1816.
- JUTEINI, Jaakko (1826/1932): Epäily ja toivo Suomessa. *Suomen kansalliskirjallisuus*, XI, 43-47. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. Ilmestynyt 1. kerran Juteinin Runon-Tähteissä 1826.
- JUTIKKALA, Eino (1980): Asutus ja väestö suurten sotien ja uuden asutusekspansion kaudella. *Suomen taloushistoria*, I, 149-170. Toim. Eino Jutikkala ja muut. Tammi, Helsinki.
- JUUSTEN, Paavali (1570-I/1988): *Suomen piispainkronikka*. Suom. ja selitykset Simo Heininen. SKS, Helsinki.
- KAJANTO, Iiro (1982): Johdanto. *H.G. Porthan. Valitut teokset*, 9-33. SKS, Helsinki.
- KAJANTO, Iiro (1982b): Johdanto Porthanin historiallisiin tutkimuksiin. *H.G. Porthan. Valitut teokset*, 129-143. SKS, Helsinki.

- KALM, Pietari (1753-61/1930): *Matka Pohjois-Amerikkaan. Suomen kansalliskirjallisuus*, V, 339-378. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Osittain suom. Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. Ruotsinkielinen alkuteksti 1753-61.
- KANT, Immanuel (1784/1990): *Mitä on valistus?* Teoksessa *Mitä on valistus?* Toim. Juha Koivisto ja muut. Suom. Tapani Kaakkurinniemi. Vastapaino, Tampere.
- KARKAMA, Pertti (1982): *Vapauden muunnelmat*. J.L. Runebergin maailman-katsomus hänen epiikkansa pohjalta. SKS, Helsinki.
- KARKAMA, Pertti (1989): *J.V. Snellmanin kirjallisuuspolitiikka*. SKS, Helsinki.
- KARKAMA, Pertti (1994): *Kirjallisuus ja nykyaika*. Suomalaisen sanataiteen teemoja ja tendenssejä. SKS, Helsinki.
- KATEKISMUS (1991). WSOY, Porvoo.
- KEMILÄINEN, Aira (1993): *Suomalaiset, outo Pohjolan kansa*. Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti. SHS, Helsinki.
- KERO, Esa (1992): Pystykorva. Supisuomalaisia-palsta, osa 12. *Helsingin Sanomien kuukausiliite* 16/1992.
- KERÄNEN, Jorma (1995): Kustaa Vaasa ja uskonpuhdistuksen aika. *Suomen historian pikkujättiläinen*, 127-179. Toim. Seppo Zetterberg. WSOY, Porvoo.
- KESKUSTA VAATII REUNA-EHTOJA. *Aamulehti* 17.3.1992.
- KIANTO, Ilmari (1924/1979): *Ryysyrannan Jooseppi*. Köyhälistökuvaus Suomesta. Otava, Helsinki.
- KIRKINEN, Heikki (1991): *Maakuntien Eurooppa ja Suomi*. Otava, Helsinki.
- KLINGE, Matti (1967): *Kansalaismielen synty*. Suomen ylioppilaiden aatteet ja järjestäytyminen ilmentämässä yleisen mielipiteen ja kansalaistietoisuuden kehitystä 1853-1871. Helsingin yliopisto.
- KLINGE, Matti (1980): Poliittisen ja kulttuurisen Suomen muodostaminen. *Suomen kulttuurihistoria*, II, 11-41. Toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala ja Veikko Kallio. WSOY, Porvoo.
- KLINGE, Matti (1981): *Suomen sinivalikoiset värit*. Otava, Helsinki.
- KLINGE, Matti (1982): *Kaksi Suomea*. Otava, Helsinki.
- KLINGE, Matti (1986): *Senaatintorin sanoma*. Otava, Helsinki.
- KLINGE, Matti (1987): Luonnonteologia ja luonnonoikeus. *Helsingin yliopiston historia 1640-1990*, I, 668-678. Toim. Rainer Knapas. Otava, Helsinki.
- KLINGE, Matti (1987b): Opetus ja opiskelu. *Helsingin yliopiston historia 1640 - 1990*, I, 355-552. Toim. Rainer Knapas. Otava, Helsinki.
- KLINGE, Matti & LEIKOLA, Antto (1987): Kotimaa ja kotiseutu. *Helsingin yliopiston historia 1640-1990*, I, 615-639. Toim. Rainer Knapas. Otava, Helsinki.
- KLINGE, Matti (1989): Keisarillinen yliopisto. *Helsingin yliopiston historia 1640-1990*, II, 9-139. Toim. Rainer Knapas. Otava, Helsinki.
- KLINGE, Matti (1989b): Murroksen vuosikymmen. *Helsingin yliopiston historia 1640-1990*, II, 140-215. Toim. Rainer Knapas. Otava, Helsinki.
- KNUUTTILA, Seppo (1994): *Tyhmän kansan teoria*. Näkökulmia menneestä tulevaan. SKS, Helsinki.
- KORHONEN, Arvi (1939-1943): *Hakkapeliittain historia I-II*. WSOY, Porvoo.
- KORHONEN, Keijo (1963): *Suomen asiain komitea*. Suomen korkeimman hallinnon järjestelyt ja toteuttaminen vuosina 1811-1826. Turun Sanomalehti ja Kirjapaino Osakeyhtiö, Turku.

- KORHONEN, Paavo (1831/1933): Talonpojille. *Suomen kansalliskirjallisuus*, XII, 40-43. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suom. E.V.I. Karjalainen. Otava, Helsinki. *Oulun Wiikko-Sanomat* 22/1831.
- KORHONEN, Paavo (1835/1933): Suomen kielestä. *Suomen kansalliskirjallisuus*, XII, 40-43. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suom. E.V.I. Karjalainen. Otava, Helsinki. *Helsingfors Morgonblad* 33/1835.
- KORTEKANGAS, Paavo (1980): Kristillisen yhtenäiskulttuurin mureneminen. *Suomen kulttuurihistoria*, II, 135-145. Toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala ja Veikko Kallio. WSOY, Porvoo.
- KOSKIMIES, Rafael (1936): *J.L. Runeberg. Elämä ja työ*. WSOY, Porvoo.
- KOSKIMIES, Rafael (1955): *Porthanin aika*. Tutkielmia ja kuvauksia. Otava, Helsinki.
- KOSKINEN, Yrjö (1862): *Tiedot Suomen-suurun muinaisuudesta*. Yliopistollinen väitöskirja. J.C. Frenckellin kirjapaino, Helsinki.
- KOSKINEN, Yrjö (1869): *Oppikirja Suomen kansan historiassa*. SKS, Helsinki.
- KRAMER, Lloyd S. (1989): Literature, Criticism and Historical Imagination. The Literary Challenge of Hayden White and Dominick LaCapra. *The New Cultural History*, 97-128. Toim. Lynn Hunt. University of California, Berkeley.
- KRÖTZL, Christian & MUSTAKALLIO, Katariina & NENONEN, Kaisu-Maija (1990): Quo vadis historia generalis? Huomioita yleisen historian tilasta ja tulevaisuudesta. *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta*, 211-224. Toim. Pekka Ahtiainen ja muut. WSOY, Porvoo.
- KUISMA, Markku (1993): *Metsäteollisuuden maa*. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620-1920. SHS, Helsinki.
- KUKKONEN, Otso (1964): J.V. Snellman. *Suomen kirjallisuus*, II, 257-289. Toim. Martti Rapola. SKS ja Otava, Helsinki.
- KUNNAS, Mauri (1992): *Koirien kalevala*. Otava, Helsinki.
- KUUSI, Matti (1963): Kirjoittamattomasta kirjallisuudesta. *Suomen kirjallisuus*, I, 7-30. Toim. Matti Kuusi. SKS ja Otava, Helsinki.
- LAASONEN, Pentti (1991): *Suomen kirkon historia*, 2, vuodet 1593-1808. WSOY, Porvoo.
- LACAPRA, Dominick, (1983): *Rethinking Intellectual History*. Texts, Contexts, Language. Cornell University Press, Ithaca & London.
- LAINE, Tuija (1996): Sensuuri ja sen asettamat julkaisurajoitukset. *Kirjahistoria*. Johdatus vanhan kirjan tutkimukseen, 185-212. Toim. Tuija Laine. SKS, Helsinki.
- LAITINEN, Kai (1984): Runeberg kirjallisuushistorian peilissä. *Metsästä kaupunkiin*. Esseitä ja tutkielmia kirjallisuudesta, 44-54. Otava, Helsinki.
- LAITINEN, Kai (1991): *Suomen kirjallisuuden historia*. 3. uudistettu painos. Otava, Helsinki.
- LAURENTIUS, Petri (1684/1891): *Synopsis Chorologiae Finnonicae, Rythmica eli Ajan tieto*. Uudenkaupungin kirjapaino-osakeyhtiö, Uusikaupunki. Ensimmäinen painos vuodelta 1684, vanhin täydellisenä säilynyt kappale on kolmatta painosta, joka ilmestyi vuonna 1684.
- LAURILA, Vihtori (1956): *Suomen rahvaan runoniekat sääty-yhteiskunnan aikana*. SKS, Helsinki.
- LEHTINEN, Erkki (1968): *Suomen varhaishistorian ja ristiretkikauden kuvausta uskonpuhdistus- ja suurvalta-aikana*. SHS, Jyväskylä.

- LEHTINEN, Erkki (1979): Akateemisen kulttuurin ensiaskeleet Suomessa. *Suomen kulttuurihistoria*, I, 111-136. Toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala ja Veikko Kallio. WSOY, Porvoo.
- LEHTINEN, Erkki (1989): Suomalainen patriotismi ja kansallistunne Ruotsin kaudella. *Herää Suomi*. Suomalaisuusliikkeen historia, 13-47. Toim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila, Kuopio.
- LEHTINEN, Marja (1996): 1800-luvun kirjalliset sukupolvet ja kirjallisuuskäsitysten muotoutuminen Suomessa. *Rakkaudesta lukemiseen*. Suomalaisen kirjallisuusharrastuksen kehityksestä, 99-107. Toim. Juhani Niemi. Yliopistopaino, Helsinki.
- LEHTONEN, Mikko (1994): *Kyklooppi ja kojootti*. Subjekti 1600- ja 1900-lukujen kulttuuri- ja kirjallisuusteorioissa. Vastapaino, Tampere.
- LEHTONEN, Mikko (1996): *Merkitysten maailma*. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Vastapaino, Tampere.
- LEIKOLA, Anto (1987): Kopernikus ja Turun tähtitiede. *Helsingin yliopiston historia 1640-1808*, 565-574. Toim. Rainer Knapas. Otava, Helsinki.
- LEIKOLA, Anto (1987b): Oppi ja tiede. Aristoteles, Ramus ja filosofian uudet opit. *Helsingin yliopiston historia 1640-1808*, 553-565. Toim. Rainer Knapas. Otava, Helsinki.
- LEINONEN, Artturi (1932-34): *Hakkapeliitat I-II*. 2. painos. WSOY, Porvoo.
- LINDROTH, Sten (1975): *Svensk lärdomshistoria*, I, Medeltiden och reformationstiden. P.A. Nordstedt & söners förlag, Stockholm.
- LINDROTH, Sten (1975b): *Svensk lärdomshistoria*, II, Stormaktstiden. P.A. Nordstedt & söners förlag, Stockholm.
- LINNA, Väinö (1955): *Tuntematon sotilas*. WSOY, Porvoo.
- LINNA, Martti & PALMÉN, Erkki (1988): Johdanto. Teoksessa Messenius, Johannes (1636/1988): *Suomen, Liivinmaan ja Kuurinmaan vaiheita*, 7-29. SKS, Helsinki.
- LINNA, Martti & PALMÉN, Erkki (1988b): Selityksiä ja lähdeviitteitä. Teoksessa Messenius, Johannes (1636/1988): *Suomen, Liivinmaan ja Kuurinmaan vaiheita*, 108-119. SKS, Helsinki.
- LINNA, Martti & PALMÉN, Erkki (1988c): Tuntemattoman tekijän Suomen kronikan johdanto. Teoksessa Messenius, Johannes (1636/1988): *Suomen, Liivinmaan ja Kuurinmaan vaiheita*, 123-134. SKS, Helsinki.
- LINSÉN, Johan Gabriel (1819/1931): Alkusanat. *Suomen kansalliskirjallisuus*, VII, 251-257. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suom. E.V.I. Karjalainen. Otava, Helsinki. *Mnemosyne* 1/1819.
- LINSÉN, Johan Gabriel (1819/1931b): Suomalaisesta kansallisuudesta. *Suomen kansalliskirjallisuus*, VII, 258-272. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suom. E.V.I. Karjalainen. Otava, Helsinki. *Mnemosyne* 60/1819 ja 61/1819.
- LINSÉN, Johan Gabriel (1820): Om folkupplysningen. *Mnemosyne* 100/1820, 397-399 ja 104/1820, 413-416.
- LITZEN, Veikko (1983): Keskiajan historiankirjoitus läntisessä Euroopassa. *Historiankirjoituksen historia*, 24-33. Toim. Päivi Setälä, Pekka Suvanto ja Matti Viikari. Gaudeamus, Helsinki.
- LIZELIUS, Anders (1775/1930): [Yleisölle]. *Suomen kansalliskirjallisuus*, V, 313-314. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. *Suomenkieliset Tieto-Sanommat* 1775.

- LIZELIUS, Anders (1776/1930): Suomen maan ensimmäisen huoneenhallituksen parantelemisesta ja avaroitsemisesta. *Suomen kansalliskirjallisuus*, V, 315-322. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. *Suomenkieliset Tieto-Sanomats* 7, 9-16 ja 22/1776.
- LUNTINEN, Pertti (1995): Tulosta tehdään kansallisen kulttuurin saralla. *Alumni. Vox Universitatis Tamperensis* 1/1995.
- LÖNNROT, Elias (1840/1932): [Suomen kielestä]. *Suomen kansalliskirjallisuus*, XI, 515-521. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. *Mehiläinen* 1840.
- MAJAMAA, Raija (1994): Lönnrotin suhde luontoon. *Kalevalaseuran vuosikirja* 73, 36-55. SKS, Helsinki.
- MAKKONEN, Pietari (1847/1933): Ilolaulu suomen kielen kasvannosta. *Suomen kansalliskirjallisuus*, XII, 83-87. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. *Necken*, poetisk kalender för 1847, 1846.
- MALINIEMI, Aarno (1963): Suomen keskiaikainen kirjallisuus. *Suomen kirjallisuus*, II, 7-68. Toim. Martti Rapola. SKS ja Otava, Helsinki.
- MANNERMAA, Mika (1993): *Tulevaisuus – murroksesta mosaiikkiin*. Otava, Helsinki.
- MANNINEN, Juha & ALAVUOTUNKI, Jouni (1979): J.V. Snellmanin vuoden 1840 kirjoitukset valtiosääntöuudistuksen periaatteista. *Aate ja maailmankuva*. Suomen filosofista perintöä keskiajalta vuosisadallemme, 174-231. Toim. Simo Knuuttila, Juha Manninen ja Ilkka Niiniluoto. WSOY, Porvoo.
- MANNINEN, Juha (1986): ”... se voitti itselleen vain sivistyksen voitot”. Suomen hegeliläisyyden perusteemoja. *Hyöty, sivistys, kansakunta*, 111-184. Toim. Juha Manninen ja Ilkka Patoluoto. Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen, Oulu.
- MANNINEN, Jukka (1993): Tunteaton kesäeläin. Artikkelisarja suomalaisroduista. *Aamulehti* 4.7., 11.7. 18.7., 25.7. ja 1.8.1993.
- MASKUN HEMMINKI (n. 1611-14/1930): Suomen maan vaevoist. *Suomen kansalliskirjallisuus*, IV, 183-186. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. Alunperin julkaistu Yxi vähä suomenkielisessä wirsikirjassa n. 1611-14.
- MASKUN HEMMINKI (1616/1930): Lukiallen T.T. *Suomen kansalliskirjallisuus*, IV, 190-191. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. Alunperin ilmestynyt kokoelmassa Wanhain Suomen maan Piispain ja Kircon Esimisten Latinan kielised laulud 1616.
- McNAY, Lois (1994): *Foucault. A Critical Introduction*. Polity Press, Cambridge.
- MELANDER, Toini (1957): Suomen virsikirjojen kalendaariot ja niiden ajantiedot. *Suomen almanakan juhlaKirja*, 25-48. Toim. Kustaa Vilksuna ja muut. Helsingin yliopisto ja Oy Weilin&Göös Ab, Helsinki.
- MESSENIUS, Johannes (1629/1865): *Rimkrönika om Finland och dess inbyggare*. Berättelse on några gamla och märkwärdiga Finlands handlingar, hwilken innehåller en krönika om inbyggarnes härkomst, bedrifter, gudstjenst, konungar, regenter och biskopar, med svenska rim beskrefwen. G.W. Edlunds förlag, Helsingfors. Alkuteos vuodelta 1629.
- MESSENIUS, Johannes (1636/1988): *Suomen, Liivinmaan ja Kuurinmaan vaiheita*. Suom. Martti Linna, Jorma Lagerstedt ja Erkki Palmén. SKS, Helsinki. Latinankielinen alkuteos 1636.
- MESSENIUS, Johannes (1636/1703): *Scondia illustrata*, X. Primus edita, et observationibus aucta a Johannes Peringskiöld. Stockholm.

- MINSON, Jeff (1986): *Strategies for Socialists? Foucault's Conception of Power. Towards a Critique of Foucault*, 106-148. Toim. Mike Gane. Routledge & Kegan Paul, London.
- MONTESQUIEU, Charles de (1748/1951): *De l'esprit des lois. Oeuvres complètes*, II, 227-1117. Toim. Roger Caillois. Gallimard, Paris. Originaali vuodelta 1748.
- MORE, Thomas (1516/1971): *Utopia*. Suom. Marja Itkonen-Kaila. WSOY, Porvoo. Latinankielinen alkuteos vuodelta 1516.
- MÄKELÄ, Anneli ja muut (1989): *Uskolliset sydämet. Sain roolin johon en mahdu*. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Toim. Marja-Liisa Nevala. Otava, Helsinki.
- MÄKINEN, Vesa (1981): Zachris Topelius ja Maamme-kirja. Teoksessa Topelius, Zacharias (1875/1981): *Maamme-kirja*, ii-xiv. WSOY, Porvoo.
- MÄNTYLÄ, Ilkka (1988): *Kruunu ja alamaisten nälkä*. 1690-luvun katovuosien verotulojen vähennys Pohjanmaalla ja esivallan vastatoimenpiteet. Script Historica XII. Acta Societatis Historicae.
- MÄNTYLÄ, Ilkka (1995): Suurvaltakausi. *Suomen historian pikkujättiläinen*, 181-271. Toim. Seppo Zetterberg. WSOY, Porvoo.
- NIEMI, Juhani (1980): *Kullervosta rauhan erakkoon*. Sota ja rauha suomalaisessa kirjallisuudessa kansanrunoudesta realismiin sukupolveen. SKS, Helsinki.
- NIEMI, Juhani (1984): *Populaarikirjallisuus Suomessa*. Huokean viihdekirjallisuuden osakulttuurin erittelyä. 2. painos. WSOY, Porvoo.
- NIEMI, Juhani (toim., 1996): *Rakkaudesta lukemiseen*. Suomalaisen kirjallisuusharrastuksen kehityksestä, 99-107. Yliopistopaino, Helsinki.
- NIINILUOTO, Ilkka (1993/1994): Suomen henkinen tila ja tulevaisuus. Teoksessa *Suomen henkinen tila ja tulevaisuus*, 13-46. Toim. Ilkka Niiniluoto & Paavo Löppönen. WSOY, Porvoo. Säätytalolla pidetty puhe 1993.
- NUMMI, Jyrki (1993): *Jalon kansan parhaat voimat*. Kansalliset kuvat ja Väinö Linnan romaanit Tuntematon sotilas ja Täällä Pohjantähden alla. WSOY, Porvoo.
- NYGÅRD, Toivo (1989): *Suomen palvelusväki 1600-luvulla*. Palkollisten määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeen. SHS, Helsinki.
- O'BRIEN, Patricia (1989): Michel Foucault's History of Culture. *The New Cultural History*. Toim. Lynn Hunt. University of California Press, Berkely.
- O'FARRELL, Clare (1989): *Foucault. Historian or Philosopher*. MacMillan, Hampshire.
- OLAUS MAGNUS GOTHUS (1539/1964): *Carta marina*. Karta och beskrivning över de nordiska länderna samt de underbara ting som där finnas. Käänt. Erik Gamby. Bokgillet, Uppsala. Latinankielinen alkuteos 1539.
- OLAUS MAGNUS GOTHUS (1555/1973): *Pohjoisten kansojen historia*. Suomea koskevat kuvaukset. Suom. Kaarle Hirvonen. Otava, Helsinki.
- OLSSON, Bengt & ALGULIN, Ingeman (1987): *Litteraturens historia i Sverige*. Norstedts förlag, Stockholm.
- OLSSON, Harald (1944): *Johannes Messenius Scondia Illustrata*. Studier i verkets tillkomsthistoria och medeltidpartiets källförhållanden. Gleerupska univ. Bokhandeln, Lund.
- PAULINUS-LILLIENSTEDT, Juhana (1679/1931): Suomen suuriruhtinaanmaa eepillisessä laulussa kuvattuna. *Suomen kansalliskirjallisuus*, VI, 68-87. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suom. Toivo Lyy. Otava, Helsinki. Kreikankielinen alkuteksti 1679.

- PEKKANEN, Tuomo & SEPPÄLÄ-PEKKANEN, Virpi (1988): Johdanto. Teoksessa Juslenius, Daniel (1988): *Vanha ja uusi Turku*, 8-19. SKS, Helsinki.
- PELTONEN, Matti (1992): *Matala katse*. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Hanki & Jää, s.l.
- PERELMAN, Ch. (1982): *The Realm of Rhetoric*. Translated by William Kluback. University of Notre Dame Press, Notre Dame.
- PERKINS, David (1991): Introduction. A State of Discussion. *Theoretical Issues in Literary History*, 1-8. Harvard University Press, Cambridge.
- PETRAEUS, Eskil (1649/1930): Lyhyt suomen kielioppi. *Suomen kansalliskirjallisuus*, IV, 295-298. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Osittain suom. Aarno Maliniemi. Otava, Helsinki. Latinankielinen teksti 1649.
- PIETILÄ, Antti J. (1907): *Daniel Juslenius*. Hänen elämänsä ja vaikutuksensa, I. Tampereen kirjapaino, Tampere.
- PIPPING, F.W. (1856-57/1967): *Luettelo Suomeksi präntätyistä kirjoista* (kuin myös muutamista muista teoksista, joissa löytyy joku kirjoitus Suomen kielellä tahi joku johdatus sitä tuntemaan). SKS & WSOY, s.l.
- PIRINEN, Kauko (1991): *Suomen kirkon historia*, I, keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika. WSOY, Porvoo.
- PITKÄRANTA, Reijo (1996): Maamme väitöskirjakäytännön historiaa. *Yksi puu, kaksi taivasta*. Suomalaisia kirjallisuusväitöskirjoja 1833-1847, 193-202. Toim. Yrjö Varpio. SKS, Helsinki.
- PLUTARKHOS (n. 115/1989): *Kuuluisien miesten elämäkertoja*. Suom. Kalle Suuronen. WSOY, Porvoo. Kreikankielinen teksti noin vuodelta 115.
- POHJOLAN-PIRHONEN, Helge (1973): *Kansakunnan historia*, II. WSOY, Porvoo.
- POLÉN, Rietrik (1858/1988): *Johdanto Suomen kirjallisuushistoriaan*. Näköispainos ja Kai Laitisen jälkikirjoitus. Suomen vanhan kirjallisuuden päivien julkaisuja. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala.
- PORTHAN, Henrik Gabriel (1766-78/1904): Suomalaisesta runoudesta. *Henrik Gabriel Porthanin tutkimuksia*. Suom. Edv. Rein. SKS, Helsinki. Latinankielinen väitöskirja ilmestyi viidessä osassa vuosina 1766-78.
- PORTHAN, Henrik Gabriel (1782/1982): Vanhojen suomalaisten teoreettisesta ja käytännöllisestä taikauskosta. *H.G. Porthan. Valitut teokset*, 44-115. Toim. ja suom. Iiro Kajanto. SKS, Helsinki. Latinankielinen väitöskirja 1782.
- PORTHAN, Henrik Gabriel (1784-88/1982): Paavali Juustenin Suomen piispain kronikka huomautuksin ja asiakirjoin valaistuna, osa. *H.G. Porthan. Valitut teokset*, 144-236. Toim. ja suom. Iiro Kajanto. SKS, Helsinki. Piispainkronikan selitykset julkaistiin 56:na väitöskirjana vuosina 17784-88.
- PORTHAN, Henrik Gabriel (1788/1873): Anmärkningur rörande finska folkets läge och tilstånd vid den tiden när den först lades under svenska kronans vissa och varaktiga välde. *Henrici Gabrielis Porthan Opera Selecta*, V, 1-27. Finska Litteratur-Sällskapet, Helsingfors. Ruotsinkielinen esitelmä vuodelta 1788.
- PORTHAN, Henrik Gabriel (1788/1873b): Undersökning om de nationer hörande til Finska folkstammen, hvilka i den äldre nordiska historien omtalas, I, Lapparne. *Henrici Gabrielis Porthan Opera Selecta*, V, 29-42. SKS, Helsinki. Originaali vuodelta 1788.
- PORTHAN, Henrik Gabriel (1789/1982): Kielen vaikutuksesta kansan henkisiin kykyihin. *H.G. Porthan. Valitut teokset*, 298-309. Toim. ja suom. Iiro Kajanto. SKS, Helsinki. Latinankielinen väitöskirja 1789.

- PORTHAN, Henrik Gabriel (1789/1982b): Suomalaisten väitetystä noituudesta. *H.G. Porthan. Valitut teokset*, 116-126. Toim. ja suom. Iiro Kajanto. SKS, Helsinki. Latinankielinen väitöskirja 1789.
- PORTHAN, Henrik Gabriel (1792/1982): Historiallisesta skeptisismistä. *H.G. Porthan. Valitut teokset*, 280-290. Toim. ja suom. Iiro Kajanto. SKS, Helsinki. Latinankielinen väitöskirja 1792.
- PORTHAN, Henrik Gabriel (1793/1930): Ruotsin eri maakuntien suomalaisista. *Suomen kansalliskirjallisuus*, V, 173-204. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suomentajaa ei mainittu. Otava, Helsinki. *Åbo Tidningar*, numerot 5-8, 10, 13-14, 32, 49, 52/1793.
- PORTHAN, Henrik Gabriel (1797/1930): Ajatuksia Suomen viljelyksestä. *Suomen kansalliskirjallisuus*, V, 205-236. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suomentajaa ei mainittu. Otava, Helsinki. *Åbo Tidningar*, numerot 11-14, 16, 17, 19-21/1797.
- PORTHAN, Henrik Gabriel & GADD, Pehr Adrian (1771/1930): [*Åbo Tidningarin* avausruno]. *Suomen kansalliskirjallisuus*, V, 150-153. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suom. O. Manninen. Otava, Helsinki. *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo* 1/1771.
- POSTER, Mark (1984): *Foucault, Marxism And History: mode of production versus mode of information*. Polity Press, Cambridge.
- PULMA, Panu (1994): Vaivaisten valtakunta. *Armeliaisuus, yhteisapu, sosiaaliturva*. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia, 15-70. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki.
- PUOHINIEMI, Martti (1993): *Suomalaisten arvot ja tulevaisuus*. Analyysi väestön ja vaikuttajien näkemyksistä. Liite numero 2 valtioneuvoston selontekoon ”Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot”. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/1993.
- RAAMATTU
- RANTANEN, Päivi (1994): Hevosenkaltainen kansa. *Me ja muut*. Kulttuuri, identiteetti, toiseus. Toim. Marjo Kylmänen. Vastapaino, Tampere.
- RANTANEN, Päivi (1994b): Onko sitkeydestä särpimeksi? *Tiede ja edistys* 1/1994.
- RAPOLA, Martti (1960): *Sanojemme ensiesiintymiä Agricolasta Yrjö Koskiseen*. SKS, Helsinki.
- REIN, Gabriel (1909): *Suomi ja suomalaiset ulkomaan kirjallisuudessa 1500-luvulla ja 1600-luvun alkupuoliskolla*. SKS, Helsinki.
- REIN, Th. (1895/1928): *Juhana Vilhelm Snellman*, I. 3. korjattu painos. Otava, Helsinki.
- REITALA, Aimo (1983): *Suomi-neito*. Suomen kuvallisen henkilöitymän vaiheita. Otava, Helsinki.
- RENAN, Ernest (1882/1990): What is a Nation? *Nation and Narration*, 8-22. Toim. Homi K. Bhabha. Routledge, London. Ranskankielinen alkuteksti vuodelta 1882.
- RIDELL, Seija (1994): *Kaikki tiet vievät genreen*. Tutkimusretkiä tiedotusopin ja kirjallisuustieteen rajamaastossa. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja. Sarja A 82/1994.
- ROININEN, Aimo (1993): *Kirja liikkeessä*. Kirjallisuus instituutiona vanhassa työväenliikkeessä 1895-1918. SKS, Helsinki.
- ROMMI, Pirkko (1973): *Suomen historian tutkimuksen kehitys*. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja, 2, 1-18.

- ROOS, J-P (1988): Suomalainen elämäntapa. *Mitä Missä Milloin* 39, 178-182. Otava, Helsinki.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (1772/s.a.): Du Contrat Social, ou principes du droit politiques. *Oeuvres Choiesies*, 232-340. Garnier Frères, Paris.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (1775/1995): Takaisin luontoon? Teoksessa *Mitä on valistus?*, 36-46. Toim. Juha Koivisto, Markku Mäki ja Timo Uusitupa. Suom. Päivi Järvinen ja Markku Mäki. Vastapaino, Tampere. Suomennettu teksti on nootti Rousseau'n kirjoitukseen Ihmisen eriarvoisuuden alkuperästä, 1775.
- RUNEBERG, Fredrika (1858/1981): *Rouva Katarina Boije ja hänen tyttärensä*. Kertomus isonvihan ajoilta. Suom. Tyyni Tuulio. 2. painos. WSOY, Juva. Ruotsinkielinen alkuteos vuodelta 1858.
- RUNEBERG, Fredrika (1862/1983): *Sigfrid Liljeholm*. Kuvaus Klaus Flemingin ajoilta. Suom. Tyyni Tuulio. WSOY, Porvoo. Ruotsinkielinen alkuteos vuodelta 1862.
- RUNEBERG, Johan Ludvig (1832/1948): Hirvenhiihtäjät. *Runoteokset*, I, 275-341. Suom. Otto Manninen. WSOY, Porvoo. Ruotsinkielinen alkuteos vuodelta 1832.
- RUNEBERG, Johan Ludvig (1832/1966): Muutamia sanoja luonnosta, kansan luonteesta ja elintavoista Saarijärven pitäjässä. *Suomen sana*, 18, 171-178. Toim. Yrjö A. Jäntti. Suom. Juhani Aho. WSOY, Porvoo. *Helsingfors Morgonblad* 1832.
- RUNEBERG, Johan Ludvig (1836/1948): Hanna. *Runoteokset*, I, 345-378. Suom. Otto Manninen. WSOY, Porvoo. Ruotsinkielinen alkuteos vuodelta 1836.
- RUNEBERG, Johan Ludvig (1841/1948): Jouluilta. *Runoteokset*, I, 381-412. Suom. Otto Manninen. WSOY, Porvoo. Ruotsinkielinen alkuteos vuodelta 1841.
- RUNEBERG, Johan Ludvig (1848/1948): Vänrikki Stoolin tarinat. *Runoteokset*, II, 75-247. WSOY, Porvoo. Ruotsinkielinen alkuteos vuodelta 1848.
- RUUTU, Martti (1983): Kulttuurikehityksen yleislinjat. *Suomen kulttuurihistoria*, II, 65-134. Toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala ja Veikko Kallio. WSOY, Porvoo.
- SAARILUOMA, Liisa (1989): Kirjallisuushistoria eilen ja tänään. *KTSV* 43, 11-36. SKS, Helsinki.
- SALOKAS, Eino (1923): *Maallinen arkkirunoutemme Ruotsin vallan aikana*. SKS, Helsinki.
- SARAJAS, Annamari (1956): *Suomen kansanrunouden tuntemus 1500- ja 1700-lukujen kirjallisuudessa*. WSOY, Porvoo.
- SARSILA, Juhani (1994): Daniel Danielinpoika Juslenius. Teoksessa Juslenius, Daniel (1703/1994): *Suomalaisten puolustus*. SKS, Helsinki.
- SARSILA, Juhani (1994b) Suomentajan selityksiä ja esittelyä. Teoksessa Juslenius, Daniel (1703/1994): *Suomalaisten puolustus*, 87-104. SKS, Helsinki.
- DE SAUSSURE, Ferdinand (1916/1990): *Cours de linguistique générale*. Publié par Charles Bally, Albert Riedlinger et Albert Séchehay. Éditions Payot, Paris. Painettu 1. kerran vuonna 1916.
- SAXO GRAMMATICUS (n. 1200/1988): Gesta Danorum. Suomea koskevat osuudet. Teoksessa Messenius, Johannes 1636/1988): *Suomen, Liivinmaan ja Kuurinmaan vaiheita*, 170-173. SKS, Helsinki.
- SEARLE, John R. (1969): *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press, Cambridge.

- SETÄLÄ, Päivi (1983): Antiikin historian kirjoitus. *Historian kirjoituksen historia*, 7-23. Toim. Päivi Setälä, Pekka Suvanto ja Matti Viikari. Gaudeamus, Helsinki.
- SHERIDAN, Alan (1980): *Michel Foucault. The Will to Truth*. Tavistock Publications, London.
- SIHVO, Hannes (1995): Merkillinen maa Pohjan perillä. Teoksessa *Toisten Suomi*. Mitä meistä kerrotaan maailmalla, 13-61. Toim. Hannes Sihvo. Gummerus, Jyväskylä.
- SIHVO, Hannes (1995b): Saatteeksi. Teoksessa *Toisten Suomi*. Mitä meistä kerrotaan maailmalla, 9-11. Toim. Hannes Sihvo. Gummerus, Jyväskylä.
- SILVERMAN, David (1994): *Interpreting Qualitative Data*. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction. Sage, London.
- SMITH, Adam (1776/1933): *Kansojen varallisuus*. Osittain suom. Toivo T. Kaila. WSOY, Porvoo. Englanninkielinen alkuteos vuodelta 1776.
- SNELLMAN, J.V. (1842/1982): Oppi valtiosta. *J.V. Snellman. Teokset*, 1, 191-469. Suom. Eero Ojanen. Gummerus, Jyväskylä. Ruotsinkielinen alkuteos vuodelta 1842.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1928): Kun ensin puhutaan ja sitten ajatellaan. *J.V. Snellman. Kootut teokset*, IV, 486-490. Suom. J. Hollo. WSOY, Porvoo. *Saima* 36/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1928b): [Nimetön ”näpätys”]. *J.V. Snellman. Kootut teokset*, IV, 548-540. Suom. J. Hollo. WSOY, Porvoo. *Saima* 9/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1928c): Sanomalehtikirjallisuus Suomessa. *J.V. Snellman. Kootut teokset*, IV, 479-486. Suom. J. Hollo. WSOY, Porvoo. *Saima* 25/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1928d): Suomalainen on toki aina enemmän toimen kuin puheen mies. *J.V. Snellman. Kootut teokset*, IV, 495-497. Suom. J. Hollo. WSOY, Porvoo. *Saima* 39/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1982): Ehkäiseekö kansalliskirjallisuus kansakunnan sivistystä. *J.V. Snellman. Teokset*, 3, 36-38. Suom. Pellervo Oksala. Gummerus, Jyväskylä. *Saima* 2/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1982b): Mitä on olevien olojen kunnioittaminen? *J.V. Snellman. Teokset*, 3, 101-106. Suom. Pellervo Oksala. Gummerus, Jyväskylä. *Saima* 52/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1982c): Sanomalehdistä yleensä ja ”Saimasta” erittäin. *J.V. Snellman. Teokset*, 3, 32-33. Suom. Pellervo Oksala. Gummerus, Jyväskylä. *Saima* 1/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1982d): Sanomalehtikiistoista. *J.V. Snellman. Teokset*, 3, 72-77. Suom. Pellervo Oksala. Gummerus, Jyväskylä. *Saima* 41/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1982e): Sivistyksen taso Suomessa. *J.V. Snellman. Teokset*, 3, 57-63. Suom. Pellervo Oksala. Gummerus, Jyväskylä. *Saima* 23/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1982f): Suomenkieli opetuskielenä. *J.V. Snellman. Teokset*, 3, 49-52. Suom. Pellervo Oksala. Gummerus, Jyväskylä. *Litteraturblad Saimalle* 4.4.1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1982g): ”Suomi” ja kotimainen kirjallisuus. *J.V. Snellman. Teokset*, 3, 33-36. Suom. Pellervo Oksala. Gummerus, Jyväskylä. *Saima* 1/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1994): Ei mieltä kauhalla jaeta. *J.V. Snellman. Samlade Arbeten*, IV, 151-152. Toim. Jaakko Numminen. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki. *Maamiehen ystävä* 13/1844.

- SNELLMAN, J.V. (1844/1994b): Jos aurinko seisoo, kyllä kuu juoksee. *J.V. Snellman. Samlade Arbeten*, IV, 103-104. Toim. Jaakko Numminen. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki. *Maamiehen ystävä* 9/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1994c): Kuinka paljon väkeä Suomenmaassa. *J.V. Snellman. Samlade Arbeten*, IV, 36. Toim. Jaakko Numminen. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki. *Maamiehen ystävä* 3/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1994d): Kuinka viisas mies lapsensa kasvattaa. *J.V. Snellman. Samlade Arbeten*, IV, 37-38. Toim. Jaakko Numminen. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki. *Maamiehen ystävä* 3/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1994e): Mitkä suomalaiset ovat? *J.V. Snellman. Samlade Arbeten*, IV, 15-16. Toim. Jaakko Numminen. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki. *Maamiehen ystävä* 1/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1994f): Mitä Maamiehen Ystävällä on sanomista. *J.V. Snellman. Samlade Arbeten*, IV, 13-15. Toim. Jaakko Numminen. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki. *Maamiehen ystävä* 1/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1994g): Mitä siitä rankista karjalle hyvää on. *J.V. Snellman. Samlade Arbeten*, IV, 36-37. Toim. Jaakko Numminen. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki. *Maamiehen ystävä* 3/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1994h): Osaattakko pojat lukuja laskea? *J.V. Snellman. Samlade Arbeten*, IV, 55-58. Toim. Jaakko Numminen. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki. *Maamiehen ystävä* 4-5/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1994i): Paavista ja paavin uskosta. *J.V. Snellman. Samlade Arbeten*, IV, 75-77. Toim. Jaakko Numminen. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki. *Maamiehen ystävä* 6/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1844/1994j): Uusilaatuinen navetan rakennus. *J.V. Snellman. Samlade Arbeten*, IV, 28-30. Toim. Jaakko Numminen. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki. *Maamiehen ystävä* 2/1844.
- SNELLMAN, J.V. (1845/1900): Suomalaiset ja irokeesit. *J.V. Snellman. Valitut teokset*, II, 194-201. WSOY, Porvoo. *Saima* 1/1845.
- SNELLMAN, J.V. (1846/1982): Sivistys ja yleishenki. *J.V. Snellman. Teokset*, 3, 185-193. Suom. Pellervo Oksala. Gummerus, Jyväskylä. *Saima* 51/1846.
- SOININEN, Arvo M. (1980): Varhaisteollisen aikakauden maatalous. *Suomen taloushistoria*, I, 386-402. Toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen ja Sven-Erik Åström. Tammi, Helsinki.
- SOROLAINEN, Ericus Eriici (1621-25/1988-90): *Ericus Eriici Postilla I-II*. Näköispainos. Toim. Martti Parvio. SKS, Helsinki.
- STOIANOVICH, Troian (1976): *French Historical Method*. The Annales Paradigm. Cornell University Press, Ithaca.
- SUNDBERG, Anneli (1994): Aina muodissa – rehevä perusnainen. *Helsingin Sanomat* 6.3.1994.
- SUOLAHTI, Eino (1963): Ruotsin ajan oppihistoria. *Suomen kirjallisuus*, II, 478-514. Toim. Martti Rapola. SKS ja Otava, Helsinki.
- SUOMEN HISTORIAN DOKUMENTTEJA, II (1970). Toim. Mikko Juva, Vilho Niitemaa ja Päiviö Tommila. Otava, Keuruu.
- SUOMEN KANSALLISBIBLIOGRAFIA, I. Toim. Tuija Laine ja Rita Nyqvist. Helsingin yliopiston kirjasto ja SKS, Helsinki.
- SUOMI, Vilho (1979): Saarnakirjallisuudesta arkiveisuihin. *Suomen kulttuurihistoria*, I, 137-159. Toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala ja Veikko Kallio. WSOY, Porvoo.
- SUOVA, Eino (1952): *Aurora-seuran sanomalehti 1771-78*. Sanomalehtiopillinen tutkimus. Turun yliopiston julkaisuja B42.

- SUUTALA, Maria (1986): Luonto ja kansallinen itsekäsitys. Runeberg, Topelius, Lönnrot ja Snellman suomalaisten luontosuhteen kuvaajina. Teoksessa *Hyöty, sivistys, kansakunta*, 237-270. Toim. Juha Manninen ja Ilkka Patoluoto. Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen, Oulu.
- SUVAITSEVAISEEN SUOMEEN (1994). Pakolais- ja siirtolaisasiain neuvottelukunnan toimintaohjelma rasismia ja muukalaisvihamielisyyttä vastaan. Julkistettu 24.3.1994.
- SÖDERHJELM, Werner (1904/1906): *Johan Ludvig Runeberg. Hänen elämänsä ja runoutensa I-II*. Otava, Helsinki.
- SÖDERHJELM, Werner (1915): *Åboromantiken och dess samband med utländska idéströmningar*. Holger Schildts förlag, Borgå.
- TACITUS (98/1988): *Germania*. Suom. Tuomo Pekkanen. Yliopistopaino, Helsinki. Latinankielinen alkuteos noin 98 jKr.
- TARASTI, Eero (1992): *Johdatusta semiotiikkaan*. Esseitä taiteen ja kulttuurin merkkijärjestelmistä. Gaudeamus, Helsinki.
- TARKKA, Jukka & BLOMSTEDT, Yrjö (toim., 1984): Esipuhe. *Suomen historia*, I, ei sivunumeroa. Weilin+Göös, Espoo.
- TENGSTRÖM, Juhana Jaakko (1817-18/1931): Muutamista Suomen kirjallisuuden ja kulttuurin esteistä. *Suomen kansalliskirjallisuus*, VII, 308-353. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Suom. Zacharias Castrén. Otava, Helsinki. *Aura* 1/1817, 69-90 ja 2/1817, 93-129.
- THOMPSON, John B. (1990): *Ideology and Modern Culture*. Critical Social Theory in the era of Mass Communication. Polity Press, Cambridge.
- TIIHONEN, Seppo & YLIKANGAS, Heikki (1992): *Virka, valta, kulttuuri*. Suomalaisen hallintokulttuurin kehitys. Valtionhallinnon kehittämiskeskus. VAPK-kustannus.
- TIITTA, Allan (1994): *Harmaakiven maa*. Zacharias Topelius ja Suomen maantiede. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 147. Suomen Tiedeseura, Helsinki.
- TOMMILA, Päiviö (1963): *Suomen sanomalehdistön levikki ennen vuotta 1860*. WSOY, Porvoo.
- TOMMILA, Päiviö (1980): Tiedon leviäminen. *Suomen kulttuurihistoria*, II, 254-293. Toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala ja Veikko Kallio. WSOY, Porvoo.
- TOMMILA, Päiviö (1982): Paikallishistoriallinen tutkimus Suomessa. *Historiallinen Aikakauskirja* 80, 291-311.
- TOMMILA, Päiviö (1988): Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet. *Suomen sanomalehdistön historia*, I, 23-75. Toim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila, Kuopio.
- TOMMILA, Päiviö (1988b): Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809-1859. *Suomen sanomalehdistön historia*, I, 77-265. Toim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila, Kuopio.
- TOMMILA, Päiviö (1989): Mitä oli olla suomalainen 1800-luvun alkupuolella. *Herää Suomi*. Suomalaisuusliikkeen historia, 51-65. Toim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila, Kuopio.
- TOMMILA, Päiviö (1989b): *Suomen historiankirjoitus*. Tutkimuksen historia. WSOY, Porvoo.
- TOPELIUS, Zacharias (1845/1932): Onko Suomen kansalla historiaa? *Z. Topeliuksen kootut teokset*, XII, 489-516. WSOY, Porvoo. Ruotsinkielinen alkuteksti 1845.
- TOPELIUS, Zacharias (1858): Finland är stort! *Eos* 1.5.1958, 66-69.

- TOPELIUS, Zacharias (1875/1981): *Maamme-kirja*. WSOY, Porvoo. Ruotsinkielinen alkuteos 1875.
- TOPELIUS, Zacharias (1851-66/1926): *Välskärin kertomuksia*, II. Suom. Juhani Aho. WSOY, Porvoo. Ilmestyi alunperin *Helsingfors Tidningarin* jatkokertomuksena vuosina 1851-66.
- TUDERUS, Gabriel (1703/1930): Yksi kaunis suomenkielinen veisu talonpojille kunniaksi ja ylistökseksi. *Suomen kansalliskirjallisuus*, IV, 313-324. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki. Alkuteksti 1703.
- TUNTEMATTOMAN TEKIJÄN SUOMEN KRONIKKA (n. 1672-74). Teoksessa Messenius, Johannes (1636/1988): *Suomen, Liivinmaan ja Kuurinmaan vaihteita*, 135-152. SKS, Helsinki.
- TUULIO, Tyyni (1983): Suomentajan alkusanat. Teoksessa Runeberg, Fredrika (1862/1983): *Sigfrid Liljeholm*. WSOY, Porvoo.
- URPILAINEN, Erkki (1993): *Algot Scarin*. Gööttläisen historiankirjoituksen mureneminen Ruotsissa 1700-luvun alkupuolella. SHS, Helsinki.
- VAHTOLA, Jouko (1995): Keskiaika. *Suomen historian pikkujättiläinen*, 41-125. Toim. Seppo Zetterberg. WSOY, Porvoo.
- VALKAMA, Leevi (1980): Kaunokirjallisuus autonomian ajalla. *Suomen kulttuuri-historia*, II, 307-330. Toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala ja Veikko Kallio. WSOY, Porvoo.
- WALLIN, Yrjö (1843-49/1931): Muistiinpanoja itämaan matkalta vuosina 1843-1849. *Suomen kansalliskirjallisuus*, VII, 375-440. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Osittain suom. Toivo Kaukoranta. Otava, Helsinki. Alkuperäiset muistiinpanot vuosilta 1843-49.
- VALLINKOSKI, J. (1962-66): *Turun akatemian väitöskirjat 1642-1828*. Helsingin yliopiston kirjasto, Helsinki.
- VARPIO, Yrjö (1996): Kirjahistoria ja kirjallisuushistoria. Näkökulmia suomalaiseen 1600-lukuun. *Helsingin kirjaston tiedotuslehti* 4/1996, 102-108.
- VASENIUS, Valfrid (1878): *Suomen kirjallisuus 1544-1877*. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. SKS, Helsinki.
- VASENIUS, Valfrid (1900): *J.L. Runeberg. Världsbild och poesi*. WSOY, Porvoo.
- WEBER, Max (1904-05/1980): *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Suom. Timo Kyntäjä. WSOY, Porvoo.
- VHAËL, Pärttyli (1714/1930): Yksi vaikia Valitus-runo. *Suomen kansalliskirjallisuus*, IV, 447-451. Toim. E.N. Setälä, V. Tarkiainen ja Vihtori Laurila. Otava, Helsinki.
- WHITE, Hayden (1978/1990): *Tropics of Discourse*. Essays in cultural criticism. 4. painos. The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- WICKHAM (1986): Power and power analysis: beyond Foucault? *Towards a Critique of Foucault*, 149-179. Toim. Mike Gane. Routledge & Kegan Paul, London.
- VIHKARI, Matti (1983): 1800-luvun historiankirjoituksen institutionaalisista puitteista. *Suomen historiankirjoituksen historia*, 61-63. Toim. Päivi Setälä, Pekka Suvanto ja Matti Viikari. Gaudeamus, Helsinki.
- VILJANEN, Lauri (1944/1948): *Runeberg ja hänen runoutensa I-II*. WSOY, Porvoo.
- WILLIAMS, Raymond (1977-1988): *Marxismi, kulttuuri, kirjallisuus*. Suom. Mikko Lehtonen. Vastapaino, Tampere. Englanninkielinen alkuteksti 1977.

- VIRTANEN, Kari O. & POHJOLAN-PIRHONEN, Helge (toim., 1983): Kustantajan esipuhe. *Kansakunnan historia*, I, ei sivunumeroa. WSOY, Porvoo.
- VOLTAIRE, Francois Marie Arouet (1748/1921): *Kaarle XII:n historia*. Suom. O.A. Kallio. Karisto, Hämeenlinna.
- YLIKANGAS, Heikki (1987): *Käännepohdat Suomen historiassa*. Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla. 3. painos. WSOY, Porvoo.
- ZETTERBERG, Seppo & PULMA, Panu (1995): Autonominen suuriruhtinaskunta. *Suomen historian pikkujättiläinen*, 359-471. Toim. Seppo Zetterberg. 6. painos. WSOY, Porvoo.
- ZETTERBERG, Seppo & TIITTA, Allan (toim., 1992): Esipuhe. *Suomi kautta aikojen*. Otava, Helsinki

Sanoma- ja aikakauslehdet

Aamulehti, Akava, Åbo Allmänna Tidning, Åbo Morgonblad, Åbo Tidning (Tidningar utgivna af ett sällskap i Åbo), Eos, Finlands Allmänna Tidning, Helsingin Sanomat, Helsingfors Morgonblad, Helsingfors Tidningar, Mnemosyne, Suometar, Svensk Litteratur-Tidning, Turun Wiikko-Sanomat.

Summary

The study *Vitriolic Verses* examines the discursive formation undergone by Finland and the Finns from the seventeenth century to the end of the nineteenth century. It asks how information on Finland and the Finns became possible, what manner of information was produced from those objects, and why.

The research data consist of a collection of texts of national importance, selected from the writings of Finnish historians (J. Messenius, D. Juslenius, H.G. Porthan) and the fathers of the nationalist ideal (A.I. Arwidsson, J.V. Snellman) and also those who contributed greatly to the aesthetic formation of the picture of the country and the nation (J.L. Runeberg, Z. Topelius).

To this very day reference is made to these prominent figures when describing distinguishing features of Finland and the Finns; the natural beauty of the scenery and its thousand lakes, the industry of the people, the perseverance and honesty. The aim of the present study is to extend this national significance potential by reading the texts of these great men against the drift of the dominant models of interpretation. The study examines in what other ways Finland and the Finns are represented and asks if the patriotic interpretation models extolling country and nation are justified.

In addition to making new interpretations, the study also examines how a national tradition has been created with the dominant interpretation models. The research operates on two levels, that of the texts to be analysed, and that of the canonization of national texts. The motive for the mode of examination selected is the observation that the conceptions of Finnishness now cherished are, to an appreciable extent, based on second hand sources, or canonizing interpretations which direct the way in which texts of an age gone by are read: certain meanings are extracted from the texts and made dominant, while an at least comparably large meaning potential is condemned to oblivion.

The research is founded on Michel Foucault's theories of discourse. 'Discourse' is defined as the system of attaching meanings through which reality is represented and through which knowledge of it is produced. Texts on the nation are understood in the research to be a field of discursive battle in which various discourses on Finland and Finns size each other up. There is in them a discussion, even a debate on the world view on the internal organization of society and the division of power.

The notion of discursive battle shows that there is in the texts no single established meaning for Finland and the Finns. For example, in the *Suomen kronikka* ('=chronicle of Finland') of J. Messenius, published in the seventeenth century, a *discourse of a glorious past* is produced which represents to the Finns the position of an independent, vigorous nation. Alongside this, however, there runs a different, not nearly so appealing discourse. In this *discourse of a ghost land* Finland is a country where nothing ever happens and the Finns are a passive nation like incarcerated unfortunates.

The study makes comparisons with various texts for the primary objects of examination. Thus one may add to the discourses of the seventeenth century a third discourse, the *discourse of wretchedness*. Here the Finns are described as being particularly ill-fated, and going from bad to worse. They have to suffer the gloomiest adversities – attack by the adjacent nation, fire, pestilence, natural calamities etc.

The study ascertains what different, even conflicting meaningful coexistence of systems is possible. Attention is paid to different interests born of the opposing discourses and either explicitly or implicitly written into these discourses.

The cases described culminated in a discursive struggle between the dominant and opposition discourses in the seventeenth century. The glorious picture of Finland was maintained in official writing of the time, intended to blaze abroad the names of countries belonging to Sweden at the height of her power. Unflattering descriptions of Finland on the other hand represented the perspective of those who were marginalized for various reasons – relating to politics or the hierarchy of the estates.

In the examination of discourses it is of the essence to ascertain from what institutional standpoint they are produced and what relation they bear to the

practices of the dominant discourses. Different positions yield different portrayals of Finland and the Finns, for a discourse of wretchedness in sympathy with the grim reality of the populace of the discourse of a ghost land did nothing to further the more ambitious patriotism of the upper echelons of society.

Reading several discourses and examining the tensions between them along a synchronic axis gives a multidimensional picture of Finnishness. The picture gains depth through a diachronic perspective and an examination of the various conditions causing discursive trends to emerge, to recur, to vary and/or to cease.

The conditions causing discursive trends to vary boil down to discursive practices connected to each respective societal, social, and historical situation. It is these practices which explain what manner of information on Finland and the Finns could be represented at a given point in time, for they were linked to a specific formation of knowledge and logic.

The study shows that it was these discursive practices which were the defining factors in the direction given to information concerning Finland and the Finns, for the objects of examination themselves did not lead to specific apportioning of meaning. On the basis of attrition given it is possible to do away with several mythical conceptions concerning the Finns. For example, in the laudatory conceptions of the Finns' splendid military preparedness the issue was less one of the persuasiveness of the proof of the Finns' skills than of discursive practices in a mission to support military policy in a time of greatness. The conception were those of the *discourse of national superiority* which placed the nation of the writer in an ethnocentric position to the detriment of the relative positions and merit of other nations.

In discursive trends which the study monitors over a period of more than two hundred years, certain dear turning points can be described. The first of these can be located around the middle of the eighteenth century, when people's illusions of greatness were challenged by new, critical views, the *discourse of scepticism*. In the characteristic development profile of such a turning point old and new practices were dovetailed together. The new ones worked towards the predestined end results, but methodically the practice was as it had hitherto been, thus the critical stance included a goodly portion of patriotic desire to defend the nation and its virtues.

Another major turning point came after 1809, the year when Finland ceased to be under the sway of Sweden and became an autonomous grand duchy of imperial Russia. The new national status gave rise to a change in discursive practices and caused the leading men of culture to seek for content for a Finnishness seeking in turn its own place. In the manner characteristic of national representation meanings were sought by creating a confrontational situation between Finland and other nations. The consequence of the resulting *discourse of home and hearth* was, however, paradoxically a situation in which Finnishness was defined as negation – its only content being those features in which it differed from other nations.

The definition of Finnishness was hampered not only by lack of originality but also by the differences in the estates, which in part articulated the picture of the nation. As far as texts of the nineteenth century are concerned, it is as well to conceive of two nations, the cultivated and the unlettered, of which the former created the meanings regarding Finnishness and the latter had to be content with the less prestigious position of the object represented. The Finnish national poet, Runeberg, who produced the cultivated classes by appealing to the discourse of the ghost land in extolling the beauty of Finnish scenery saw the representation of the unlettered as nothing but a test of his poetic abilities: how was one to describe that section of the nation who were dirty and poor in spirit without sullyng one's own literary style.

In the nineteenth century, however, the newspapers gradually began to provide a forum for the airing of national questions which took into consideration all manner of strata in the nation. J.V. Snellman, Finland's national philosopher, as among the first to avail himself of the possibilities of the journalistic genre, writing both for the cultivated classes and the common people. These articles, targeted at different readerships, show that the publishing forum and the putative readership produced for the writer various speaker positions and so also various discourses on the objects under scrutiny.

In the texts which Snellman wrote for the cultivated classes on Finland and the Finns there emerged clearly the points of the discursive struggle, for Snellman with his oppositional sceptical discourse challenged the dominant discourses to a dialogue, while for the common people he produced authoritative views on Finnishness. He presented his article like a lesson in which he addressed the

prototype of the Finns, a man called Matti. While Snellman patronized his public with didactic admonishments the Finns came to be represented by way of the *discourse of the bovine mass*: they were a mindless herd of cattle and 'Finland' was in charge of them.

The same patronizing role recurred in the textbooks of the late nineteenth century intended for use in junior schools. They taught various things about Finland and in particular how the people could work for the good of the fatherland. This picture of Finland emphasizing hard work, which crystallized in the book *Maamme* ('=our country') by Z. Topelius, defines Finnishness to this very day.

What is interesting in Topelius' discourse of the bovine mass, as also in the recurring of other discourses described, is that the discourses defined by specific terms are considered fit to represent Finnishness of the present day. Thus those interests which produced the discourses are forgotten, and the impression is given that Finnishness is something eternal and everlasting. For example, the discourse of the bovine mass as in Topelius, which in the 1870s served the purpose of having the Finnish school system produce a labour force, gained ascendancy in the Finland of the 1990s, where this same discursive function did not exist. Finland was going through a period of unprecedented unemployment, and representations of Finns as industrious and hard-working were in no way likely to encourage the people, but rather to engender a feeling of guilt.

Vitriolic Verses shows that there are no everlasting, immutable meanings for Finnishness with which to make the modern Finns feel guilty or pressure them into working harder. The work seeks, by making a text analysis going against the mainstream drift, to unearth alternative interpretation models for national narrative traditions. Over the centuries such a rich and complex meaning potential for Finnishness has been created that it deserves to see the light of day. The fundamental question is whether the courage can be summoned up to renounce the dominant national discourses and take the plunge into a more multifarious Finnishness which takes a critical look at what it has built up.

uomalaisten halu kuulla itsestään on kyltymätön. Ulkomaalaisillekin esitetään jo kättelyssä maata ja kansaa koskevia kysymyksiä, joihin odotetaan tuttuja vastauksia mm. tuhatjärvisen maan kauneudesta ja kansan rehtiydestä.

Suolatut säkeet kysyy, miten tämä kaikkien hyvin tuntema suomalaisuuden merkitysaines on muotoutunut. Kirjassa mennään siis suomalaisuuden lähteille: selvitetään, miten tieto Suomesta ja suomalaisista on tullut aikojen kuluessa mahdolliseksi, millaista tietoa näistä on tuotettu ja miksi.

Suolatut säkeet ei katso tutkimustehävässään vain kolikon parempaa puolta. Se on kirja sinulle, jolle Suomi-kuva ei ole liian kallis.

FT Päivi Kannisto

paivi.kannisto@gmail.com

<http://kirjatohtori.blogspot.com>

Kansi: Olaus Magnus, *Carta Marina*